J 68

JÓKAI ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

Szerkeszti

LENGYEL DÉNES és NAGY MIKLÓS

REGÉNYEK

56.

JÓKAI MÓR

NINCSEN ÖRDÖG

(1891)

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1967

Sajtó alá rendezte

HARSÁNYI ZOLTÁN

Lektorálta

MOLNÁR JÓZSEF

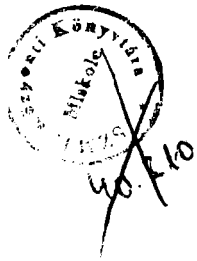

© *Akadémiai Kiadó, Budapest 1967*

Printed in Hungary

A nyolcvanas években a Szentgotthárd vasútvonalon utaztam Párizsnak. Az Olaszország felől jövő utasok már mind elfoglalták a hálókocsiosztályokat. Egy kis borravaló segélyével hozzájutottam egy félkupéhoz, ahol éjszakára (addig-ameddig) elhelyezkedhetém. Igaz, hogy a leghátulsó kocsiban kaptam helyet, amivel az a kellemetes helyzet van összekötve, hogy aki nem tud másképpen aludni, mint ha ringatják, hát ebbül kaphat eleget; azonkívül ama nagy köralagútaknál, amelyek a Gotthárd hegy mélyében körülfognak, a vasúti plesiosaurus farkán ülő folytonosan abban az érzésben részesül, mintha fejtetővel előre bele akarna repülni a holdba.

A kalauz iparkodott kimenteni a helyzetet. Egy dúsgazdag nábob fia utazik a vonaton egész fejedelmi kísérettel: van velük háziorvos, gouvernante, szakács, útimarsall, szerecseny inas, pikoló és fürdőszolgáló; azok foglaltak le minden előkelő helyet, a princ maga egy szalonnal, egy kabinnal és egy toalettszobával rendelkezik.

Jól teszi! Én is így tennék, ha princ volnék.

A vasúton úgy vagyok, mint a molnár a malomban: amíg zakatol a kerék, addig aluszom; ha megáll, a csendre fölébredek. Valami kisebb állomáson, ahová éjjel érkezénk — s a minek a nevét elfelejtettem — hosszabb ideig tartott a vesztegelés. A vonatot előre-hátra tolták, a mozdony füttyöngetett, a kalauzok is füttyöngettek; egyszer csak felnyílt a kupém ajtaja, s bejött rajta az én kalauzom, a lámpás a mellére akasztva. Azt a szomorú hírt közlé velem, hogy a szalonkocsi tengelye

izzóvá lett, azt most ki kellett kapcsolni, s a közbeeső állomáson hátrahagyni. Mármost az egész illusztris társaságot, addig, amíg egy főállomáson ismét másik szalonkocsit lehet beakasztani, kénytelenek szétosztani a többi kupékba. Nekem is jut belőle kettő.

Hát jól van. Megnyugszom benne.

Még azt akarta tőlem megtudni a kalauz, hogy miféle vallású vagyok?

Megmondtam neki, helvét hitvallású evangélikus.

Úgy jól van. Akkor magát a princet meg a gouvernante-ját kapom útitársakul. (Ha valami nagyon régi vallású lettem volna, úgy bizonyosan a szerecsent kapom meg.)

A kalauz látva, hogy olyan emberrel van dolga, akit kenyérre lehet kenni, még egy nyájaskodásra vállalkozott.

— A doktor úr is szeretne a princcel együtt maradni.

— Itt azonban csak három hely van.

— Azt mondta a doktor úr, hogy aki helyet cserélne vele, annak ez egész útiköltségét megtérítené Zürichig.

No, már ez gavalléros ajánlat.

— Hát ha helyet akar cserélni a doktor úr, cseréljen a katlanfűtővel.

A kalauz elkotródott, nyomban következett utána a doktor.

Igen jeles, disztingvált férfiú volt. Bemutatta magát: dr. Mayer.

Ezerszer bocsánatot kért, hogy a kalauz rosszul tolmácsolta az izenetét. Ő nem szándékozott megsérteni. Hanem hogy a védence nem szokott idegenekkel utazni, meg hogy nem jól szíveli a szivarfüstöt. Minthogy azonban megígértem, hogy nem fogok szivarozni, amíg együtt utazunk, eziránti aggodalmait elpihenteté. Majd azt kérdezte tőlem, hogy ugyebár orosz vagyok? (Asztrakán süveg volt a fejemen s ugyanolyan prém a felsőkabátomon.)

Mondtam neki, hogy még nem vagyok az; egyelőre be kell érnem annyival, hogy magyar lehetek.

Az ellen sem volt kifogása. Csupán azt tudakolta még, hogy nem grasszál-e jelenleg Magyarországon olyan nagyon a szemcsés köthártyalob meg a roncsoló toroklob, mint a múlt években.

Biztosítottam felőle, hogy mindezek megszűntek, sőt még a köröm- és szájfájás is eltűnt. Erre aztán teljesen megnyugodott, s biztosítva nagyrabecsülése felől, jelt adott a folyosó ablakából, hogy jöhetnek egész biztossággal.

Először egy hölgyalak kapaszkodott fel a doktor segítségével, akinek tele volt a két keze úti neszesszerrel és dobozzal. Ez lesz a gouvernante. Utána jött egy trabális szerecseny aranypaszomántos kalappal, fehér-medveprémes kabátban, az hozta karján a kis princet.

Ez egy ötéves fiúcska volt, egészen begöngyölgetve shawlba, mint egy baba; fejére utazósipka húzva.

A hölgy minden nyelven beszélt. A doktorral németül, a kalauzzal franciául, a négerrel angolul. Az arcát nem láthattam, mert az állig le volt takarva a kalapfátyolával.

A hölgy a jobb oldali ablaknál foglalt helyet, én a bal oldalinál ültem, a kisfiút a középső ülésben helyezték el.

Halaványarcú, méla tekintetű gyermek volt, vékony, összefogott ajkakkal és nagy sötétkék szemekkel. Amíg a néger elhelyezte a magával hozott szőnyegek és szélvánkosok közé, úgy hagyott magával bánni, mintha akarata sem volna. A néger fényes fekete arca egyre nevetett, mialatt mindenféle hízelgő torokhangokat adott ki, hűséges háziállatok csahintásához hasonlókat, amik a gyermekre mind nem látszottak hatni. Hanem amikor a néger a gyermek kis kezét a szájához húzta (a száj nagyobb volt, mint a kéz), akkor a gyermek bosszúsan rántotta vissza a kezét a csók elől; s a homlokára ütött a négernek a tenyerével. A néger azon is nevetett, s aztán elkotródott a legsötétebb Afrikájával.

Végre mindenki elhelyezkedett, a kalauzok becsukták a kocsiajtókat, a vonat megindulhatott.

Én, látva, hogy a nyitott ablak alkalmatlan a hölgynek, felajánlottam a szolgálatomat annak a betevésére. Megköszönte szépen, s egyúttal mentegetőzött az alkalmatlanságért, amit nekem kénytelen volt okozni a szalonkocsi balesete miatt.

Én siettem afölötti megelégedésemet kifejezni, hogy valami nagyobb katasztrófa nem lett ennek a „fatal accident"-nek a következése; mire a hölgy megjegyzé, hogy ő, amerikai nő létére, hozzá van szokva a vasúti balesetekhez: maga is háromszor vett már részt vonatok összeütközésében, csoda által menekült meg. Az amerikai vonatokon egy év alatt 28 ezer ember jár szerencsétlenül, s 3600-ra megy a halálesetek száma.

Németül társalogtunk.

A hölgy egyre beszédesebb lett, s igen fennhangon társalgott: elmondta, hogy miszter Jemmyt (a kisfiú neve) nem zavarja a beszéd, mert az süketnéma.

Én azt kérdeztem, hogy születésétől fogva az?

— Nem — mondá a hölgy. — Háromesztendős koráig gagyogott; egyszer a kis, kecske vontatta hintajából kibukfencezett, s azóta néma.

— Akkor talán még visszanyeri a szavát. Én ismertem egy fiút, aki tízéves koráig néma volt. És most letette az érettségi vizsgát.

Erre aztán a hölgy beavatott az eddig történtekbe: a kisfiút az atyja sorba küldözi Európa minden süketnémaápoló intézetébe. Most éppen egy olaszországiból jönnek. De ezek mind csak a jelbeszéd elsajátításáig vitték. Most aztán megkísértik a németországiakkal, ahol a Heinicke-rendszer alapján a süketnémákat szájbeszédre is meg tudják tanítani, a nyelv- és a szájmozdulatok megfigyeltetése által.

Ilyenre is tudtam példát. Ismerek egy siketnéma betűszedőt, aki érthetően beszél, felolvas: csakhogy a hangja olyan, mint a madáré.

— Addig nem fogják miszter Jemmyt a zürichi magánintézetből visszahozni, amíg beszélni meg nem tanul.

Mindezt a diskurzust a kettőnk közt ülő fiúcskán keresztül cseréltük ki; ő mozdulatlan, érzéketlenült ott, szemeit félig lezárva.

Énnekem — magam sem tudom, hogyan — egyszer csak az anyanyelvemen szaladt ki ez a félsóhaj a számon: „szegény fiúcska!"

S erre a mellettem ülő gyermek egyszerre felrezzent, felnyitotta azokat a nagy, holdvilágos szemeit, és rám bámult velük. S ugyanakkor azok az összefogott vékony ajkai is szétnyíltak, mintha mosolyogna.

Ezalatt a hölgy se a kalapját nem vette le a fejéről, se a fátyolát nem tűrte fel.

Elővett a nagylelkűség.

Felkerekedtem, s azt mondtam a hölgynek, hogy kimegyek a folyosóra, ahol szivarozni lehet. Foglalják el ketten az egész kupét. Én addig, amíg egy főállomást érünk, ahol új kocsit csatolhatnak a vonathoz az együttutazó társaság számára, majd elgyönyörködöm a szép helvéciai jégmezőkben.

Ajánlatom nagy köszönettel lett fogadva. Jelbeszéd által megértettem miszter Jemmyvel is, hogy mostmár az én helyemen is végignyújtózhatik. — A kisfiú lopva végigsimogatta a kis kezével a kabátom prémes kézhajtókáját. — A némáknál ez bizonyosan a háladatosságot fejezi ki.

A hölgy megkínálta őt egy kis üvegkulacsból valami innivalóval, a fiúcska a fejét rázta: nem kellett neki.

És aztán a számára hagyott kettős helyen sem feküdt végig, hanem odahúzódott az én elhagyott helyemre. Valahányszor a folyosón végigsétálva odapillantottam, mindig észrevehettem az ő halvány arcát, amint nagy szemeivel utánam bámult, a függöny szélét fölemelve. — A jó világhoz szokott hölgy természetesen minden gardinát lehúzott a kupé ablakára. Valószínűleg letette — a kalapját a fejéről.

Én aztán ott ácsorogtam a folyosó ablakánál, s gyönyörködtem a hold feljövetelében és lementében. A telihold minden órában legalább kétszer felment, s megint kétszer

lement: aszerint, ahogy a vasút kanyarodott. Néha tíz perc alatt megtette a feljövetele és leáldozása közötti utat. Felváltotta e csodás tüneményt a megtérő sötét éjszaka az alagutakban. A vonat zöreje itt pokoli zenévé emelkedik. Mintha a titánok törnék a börtönfalat a Pelion alatt.

Régen keresztül is törték azt már!

Vajon ha a régi görög istenek fölébrednének, s kidugnák a fejeiket ledűlt templomaik pilaszterei alól, mit szólnának a mai világhoz? Ha Pallas Minervának beszélnénk Amerikáról, amiről neki sejtelme sem volt. Ha Helios Apolló meghallaná Wagner zenéjét? Ha Zeusz Jupiter belenézne a londoni távcsövébe, s meglátná, mi lett abból a tejútból, mely Amalthea kicsordult tejéből származott? Ha megtudná, hogy mi az ő villámait hámba fogtuk, s szekeret húzatunk velük, s járunk keresztül-kasul az ő hegyeinek sziklagyomrán, tűzszemű mennydörgő leviathánjainkkal? — És aztán mibe kerülne neki még most is felséges orrának egy prüsszentésével ránk dönteni ezeket a sziklákat, s olyan fergeteget támasztani, ami végigsöpri a földet és tengert, és összezúz mindent, amit ember teremtett. Vajon nem ébred-e fel néha-néha?

Ilyen gondolatok támadnak az ember agyában, mikor a vasúton a kényelmes fekhelyét átengedi másnak, s maga kiszorul a folyosóra, s aztán lesi, hogy hányszor jön fel még ezen az éjszakán a holdvilág.

A vasút tekergőzik, mint egy gordiusi bog, elvész meg újra előjön a hegyből, csaknem ugyanazon a helyen, ahol bemélyedt, csakhogy messze fölötte, aztán fut szédítő meredélyeken végig, völgyeket áthidaló filigránmunka vasrácsokon keresztül, melyek alatt tomboló hegyi folyam zuhog alá egyik toronymagas lépcsőről a másikra. Az is tunnelből tör elő; hogy hogyan fúrta azt keresztül? az még nincsen leírva. Vajon Vulcan volt-e az építőmestere, vagy Neptun? Talán még Enkeladosz vállalkozó idejében lehetett: amikor a titánok megkracholtak.

A vonat gyorsított futammal robog, hogy azt az időmulasztást helyrepótolja, amit a megtüzesült tengelyű vagon kikapcsolása okozott. Ezt a sietséget legjobban érzik a vonat farkán utazók. Nekem ugyancsak meg kell fogóznom az ablakot elzáró rézrúdba, hogy a két lábamon megállhassak. A kisebb állomások előtt csak nagyot füttyent a mozdony, s vágtat odább. A váróházak lámpái sebesen tűnnek el mellettünk. Egyszer aztán eltakarja előlem a panorámát a köd. A mély völgyből szállt fel, ahol eddig a tengerszem fölött pihent, egyenesen, s amíg a völgy két oldalát körülfutotta a kocsisor, már betöltötte a kis hegy közét, mint egy vészjósló kísértet.

De a kísérteten is keresztültör az érckígyó; legfeljebb többet fütyül még, míg benne jár. Még egyszer eltűnik a vonatunk a hegy mélyében, s mikor ismét kibukkanik, akkor már nincs a ködbálvány sehol, más völgy felett járunk: ismét a sötétkék ég van felettünk csillagcsodáival; a hold egy hegyoromra látszik odaszegezve.

Az a Rossberg.

Egy elpusztult világrész képe áll előttem. A hegy felénk forduló oldala kopár, növénytelen, ördögbarázdákkal végigszántva; a völgy teleszórva rengeteg szikladarabokkal, amik között a havasi növényzetnek irtatlan bozótja burjánzik. Az egész völgy egy nagy temető. A század elején a Rossberg egyik orma leszakadt, s négy falut eltemetett. Éjszaka volt, az emberek aludtak. Azoknak a temetője ez az egész völgy.

A vasút ezen a néptemetőn fut keresztül.

Amint a vonat sebesen haladt erős lejtőben, a hold gyorsan iparkodik a hegyorom sziklacsompói közt elbújni, amik beléharapdáltak fényes korongjába. — A vasút mentén van egy őrház, a sziklaoldalba építve, amihez keskeny lépcsősor vezetett föl. A Rossberg felőli oldalán a vasútnak magas kőmellvéd volt húzva végig, újabb sziklaomlások ellen.

Az egymásra düledezett sziklakoloncok között kecskék legeltek. Nem messze tőlük pásztortűz égett, a kecskepásztor a tűz előtt állt.

Úgy emlékezem mindezekre a részletekre, mintha most is előttem állnának: a fehér kecskék, amik felágaskodva tépik a rekettyét, a pásztor, akinek fekete alakját körvonalozza a tűz; a fehér őrház fekete palakő tetejével; a magas jelzőpózna, melyre hirtelen egy vérveres tűzcsillag emelkedik föl.

Egyszerre egy olyan taszítást kap a vonat, mintha valami akadályba ütközött volna, hallottam az elébb járó vagonok összezökkenését, s volt időm elkészülni a lökésre, amíg a „mopsz" az utolsó vagonhoz is eljut; mégis úgy visszatántorodtam tőle, hogy a szakasz falához ütődtem.

A vonat azonban haladt tovább a síneken, tehát nem siklott ki. A kalauzok fútták a kürtjeiket, s a vagonok ajtajait nyitogatták ki, a mozdony fütyült; s fújtatta az alul kibocsátott gőzt prüszkölve; a dörzsölő fékezők karistolva csiszolták a kerekeket. Én kihajoltam az ablakból, előretekintve, hogy tán valami vonat jön ugyanezen a vágányon szemben? Nem láttam semmit.

Hanem a kecskepásztor odafenn a hosszú botjával felfelé mutatott.

Odanéztem. Akkor láttam elszörnyedve, hogy a Rossberg vágányán egy sziklatömeg csuszamlik alá: elöl egy óriási csompó, utána omlékony görgeteg.

Nem vártam, míg a kalauz kinyitja a vagon ajtaját: ki tudtam azt nyitni magamtul. A többi vagonokból már ugráltak ki az utasok, kockáztatva a lábtörést: a vonat még mindig

gyorsan haladt, mert a pályának csapinós iránya volt itt e fordulónál.

Félrerántottam a kupé ajtaját, hogy útitársaimat is felneszeljem.

Azok is ébren voltak már odabenn. A gyermek, ha nem hallotta is a vész zaját, de a lökéstől fel lett zavarva.

— Miszisz! — kiálték a hölgynek. — Katasztrófa jön!

— Mentse ön meg a gyereket! — mondá a hölgy.

Én azzal hirtelen nyalábra kaptam a kisfiút, s futottam vele a kocsiajtóhoz. A vonat még mindig haladt.

Nekem eszembe jutott a regula, hogy vágtató kocsiról csak a roham irányában éles szögletben szabad leugrani: aki hátrafelé vagy oldalt szökik le, okvetlenül a kerék alá kerül, vagy a lábát töri.

Szerencsésen a földre jutottam. A két térdem meg a jobb tenyerem ugyan megütötte a földet; de nem törött semmi porcikám. A gyermeket nem ejtettem el a balkaromról. Azonban a rémülettől elájult. Lefektettem az útfélre: ott maradt. Azzal szaladtam a vagon után, hogy a hölgynek segítsek a leszállásnál. Az már ott állt a vagon lépcsőjén. Kezemet nyújtám neki. — „Gyorsan, miszisz!"

Már fogta a kezemet. Akkor elkiáltja magát: — Ah, a kalapom!

Azzal visszaugrott a kupéba az otthagyott kalapjáért.

Nem is került aztán többet elő.

E percben azt éreztem, hogy a föld rázkódik a lábam alatt. Sokkal erősebb reszketés volt az, mint aminőt a vonat robogása okoz. Egy perc múlva siketítő robaj hallatszott, emberi jajkiáltások kardalával összevegyülve: az alágördülő sziklatömeg keresztültörte az ellenállásra szánt kőmellvédet, s egyenesen a gőzmozdonyra rohant. A füstokádó leviathán egy perc alatt tönkre volt zúzva, a gép acél és bronz alkatrészei szerteszét repültek, három futó kereke összetörött, s azzal a nehéz érckolossz megfeneklett a vágányokon. A szeneskocsi azután

rárohant a mozdonyra. A vagonok egymás után ágaskodtak fel egyik a másik hátára, recsegett-ropogott, tört-zúzott minden. S ez mind nem volt elég a szerencsétlenséghez. Azon a résen át, melyet a házmagas kolonc szakított a mellvéden, tódult alá az egész utána futó görgeteg. Az apraja ágyúgolyó, az örege hordónagyságú. Egész hadoszlopban. Ez a roham aztán letaszította a gőzmozdonyt, a tenderrel meg a rátódult vagonokkal együtt a vasút túlsó oldalán tátongó mélységbe. Láttam, amint az egymáshoz csatolt vagonok sorban aláfordultak, egyik a másikat maga után rántva. Legutolsó volt az a vagon, amelyben én utaztam.

A sziklaomlás még egyre tartott. Bombanagyságú kövek rémséges búgással repültek el a fejem fölött, keresztülugrálva a kőmellvéden.

Én első rémületemben bénultan támaszkodtam a mellvédnek háttal. Az omló kövek azonban akkorákat ütöttek a mellvédre, hogy innen menekülnöm kellett.

Közel volt az őrház feljárója. Karomra emeltem az alélt gyermeket, s egy percig kockáztatva, hogy a repülő kövektől lesújtatom, felfutottam a szűk lépcsőzeten. Elfelejtettem, hogy asztmám van. Egy perc alatt fenn voltam az őrháznál.

A házikóban csak egy asszony volt, aki egy kecskét fejt. A szögletben volt egy nyoszolya, a középen egy asztal; falra akasztott petróleumlámpás világított.

Amint az asszony meglátott: elkezdte a mondókáját.

— A Jörgel nem oka a hibának. A Jörgel elég jókor megadta a vészjelt. A Jörgel már tegnap figyelmeztette az urakat, hogy a Gnippenen egy nagy szikla le akar válni; de nem hederítettek rá.

— Jól van, asszony. Tanúskodni fogok a Jörgel mellett. — mondám. — Hadd fektessem ide az ágyra ezt a gyermeket.

Az asszony fejte tovább a kecskét.

Én, a gyermeket az ágyra lefektetve, az asszonynak lelkére kötöttem, hogy igyekezzék őt valahogy életre hozni; s aztán adjon neki vizet, vagy nem tudom én, mit csináljon. Azt sem tudom, hogy egyátaljában mondtam-e neki valamit. A nagy irtózat egészen álomszerűvé tette az eszméletemet.

Az őrházból kijövet, egy embert láttam alá s fel szaladgálni a szűk sziklalonkán. Ez volt a Jörgel.

A jelzőpóznát kereste, s a közben kiabált: — Oda a kenyerem!

Mutattam neki, hogy itt van az orra előtt a pózna.

Arra megállt és felbámult.

— Nini! Hiszen rajta van a veres lámpás — hebegé megkönnyült szívvel. — Mégsem csaphatnak el. Nem én vagyok a hibás.

Neki természetesen az volt a legnagyobb szerencsétlenség, hogy elcsapják.

— Most ne azon lamentáljunk, atyafi, hogy mibelőlünk mi lesz, hanem lássunk utána, hogy mi lett azokból, akik lefordultak a töltésről! Az egész vonat lezuhant a mélységbe.

— Akkor azoknak az Isten legyen irgalmas!

— Hátha megmenthetünk valakit. Jöjjön velem.

— Én nem hagyhatom el a posztomat. Mert akkor elcsapnak.

Magam siettem hát le a katasztrófa színhelyére.

Eddig még nem hallatszott emberi hang odalent a pálya mentén. A katasztrófa első pillanataiban meg van az ember dermedve: idegzete elzsibbad, szava eláll. Csak a sziklatörmelék omlása dörgött a bérc vápáiban. — Az elemek beszéde rettenetes! — A zengő ég, a háborgó tenger ordítása! — De valamennyinél ijesztőbb, mikor a *föld beszél*. Ez a hang hasonlatos volt ahhoz, amit a Vezúvnál hallani, mikor a láva kitör.

A szerencsétlenül járt vonatrul többen idején leugráltak, kockáztatva kisebb-nagyobb zúzódásokat. Az első percekben

nem érzi az ember a sebesülést; a csonttörést is csak akkor tudja meg, mikor a tagjának nem bírja hasznát venni. Ezek bizonyosan félrehúzódtak a mellvédnek éppen maradt félboltozatai alá, s ott lappangtak, amíg a kőomlás véget ért. Akik a vagonokban maradtak, azokból mi lett? A pattogó, visszaugrott kavicslövegek éppen arra az irányba hullottak, ahol a vonat a lonkáról lefordult. Mi történt azokkal, akik a kocsikban rekedtek?

Nemsokára megfelelt e rémkérdésre valaki. Egy új rém emelkedett ki előttem, nagy, boglyos fekete fejét a mélységből tolva elé. Ezer szeme volt tűzből. Egy füstbálvány.

A gőzmozdony (egyike a legnagyobb hegyi vontatóknak) legalul esett. A szeneskocsi annak a tetejébe, s aztán a többi vagonok erre a kettőre. Azokbul ott most egy óriási máglya támadt, mely alulról van meggyújtva a gőzmozdony katlantüze által.

Ezzel aztán feltámadt az emberi jajkiáltás hangja is, s túlüvöltötte a kövek dörgését.

Azok oda alant segélyért ordítottak, s idefenn a megmenekültek a kétségbeesés kiáltásával rohantak elő fedett menedékeikből, elfeledkezve a saját fejeik felett süvöltő halálról.

Én is lefutottam az őrháztól a feldúlt vaspályára, melynek sínei mint elgörbített sodronyok meredeztek fölfelé, némelyik végig volt hasadva, mint egy nádszál.

Ha én azt le tudnám írni, amit e percek alatt láttam! Idegeim most is lázba jönnek, mikor rájuk kényszerítem a visszaemlékezést.

A vasútvonalnak a mélység felőli oldalán is volt egy derékig érő kőmellvéd. A megmenekültek épkézláb csoportja a mellvéd hosszában szaladgált, egymást taszigálva. Akiknek a lábuk törött, úgy csúsztak az altestükön, a tenyereikkel tolva magukat előre. A legtöbben kerestek valakit, aki hozzájuk tartozott. Valamennyi iparkodott, a mellvéden kihajolva, az alábukott vonatot megtekinteni.

S az rettenetes tekintet volt!

A lebukott gőzmozdonyt feltartotta egy házmagasságú kőkolonc. Bár ne tartotta volna! Hadd zuhant volna le a szakadékba. A többi vagonok mind hegyibe omlottak. Az egyik kocsi zilált tömeggé volt zúzva, a másik laposra nyomva; egy a kerekeivel állt fölfelé, más egyenesen ágaskodott fel, és valamennyinek a romjai közül vonagló emberi tagok meredtek elő. Két imára kulcsolt női kéz s fölöttük két férfikar, mely emberfölötti erővel akarja felemelni a vasfödelet; egy félig kiszabadult test, mely az összesajtoló teher alól nem tud kivonaglani; a felfordult szekerek szétnyílt fenekein kibukkanó félalakok, kik véres körmeikkel tépik a rést, fogaikkal harapják a deszkákat. És mindenütt rémordítás, halálsikoltás a szilánkká zúzott romhalmaz között, melyet egyszer-egyszer, mint egy szemfödéllel, eltakar a lomhán alászálló fekete füst. A legelső vagonok már égnek.

A legutolsó vagon, amelyben én utaztam, bukfencet vethetett esés közben, mert egészen a kerekein állt; hanem a födele össze volt lapítva. S az acéltető és a vastengelyzet között ott látható a néger szolgának az alakja félderekig. Most is nevetett; hanem az ijesztő nevetés volt: a halál kínvigyorgása.

A füstfelhőn keresztül egy-egy veres lángnyelv nyalt végig a rettenetes autodafé máglyáján. Hányan lehetnek még életben?

S nem lehet nekik segítséget hozni. A völgyszakadék, amelybe a vonat alázuhant, tízméternyi mélyen volt a mellvédtől.

Kötélen kellett volna aláereszkedni; de az nem volt sehol.

— Egy kötelet! Ezer márkát egy kötélért! — Kiabált egy fiatal ember, végigszaladgálva a mellvéd párkányán. Fiatal házas volt: nászutazáson a menyasszonyával! „Adjanak egy kötelet, hadd szállok alá! Ott van a feleségem! Megismerem a feketekesztyűs kezéről! Felém nyújtja az ablakból: ott van! ott van!"

Senki sem ügyel rá. Másnak is fáj!

Egy fiatal anya, szétszórt hajzattal, megvonulva kuporog

17|35 MISKOLCI EGYETEM 683545 központi könyvtár

a mellvéd oszlopánál, s egy szíjjal összeszorított plédet szorongat a karjai közé, annak suttogja: „csicsijja babája! Aluggyál kicsikém!" Azt hiszi, hogy a kis csecsemőjét szabadította meg. Tán meg van őrülve. Úgy nevet, úgy gügyögtet. „Ája pupája, kedveském!" — s ringatja a csomagot.

Egy vén lengyelzsidó hasmánt fekszik keresztül a mellvéden, két karját hosszan leeresztve, hadarja sebesen nemzete imáit, amiket csak az ős Jehova ért meg; az imaszíj oda van szorítva a hüvelykéhez és kézcsuklójához; kétágú szakálla, csigának csavart hajtincsei úgy reszketnek az imaéneklés alatt. Szemei kimeredve néznek egy vagonra. Mije van abban? Felesége? Fia? vagy az értékpapiros-táskája, egész világi vagyona? Nagyokat sikolt, s tovább hadarja ez imát.

Mindenki szalad, kiabál, rimánkodik eszét vesztve.

Hanem egyik kiugró párkányán a mellvédnek ül, két lábát maga alá szedve, egy fiatal festő, Mefisztó-szakállal, a vázlatos könyvébe sietve kapja le a szenzációs látványt. Az illusztrált lapok háládatosak lesznek érte.

Egy hatalmas oldalbaütés figyelmeztet rá, hogy valakinek útjában állok. Egy magas, csontos angol nézett levegőnek, s keresztülsétált rajtam. Az óráját tartotta a kezében: úgy látszott, hogy a késés perceit számlálta.

Azonban egyszerre megragadta a figyelmemet valami heves szóváltás és dulakodás egy nő és egy férfi között, a mellvéd közelében. A féri erőszakosan ölelte át a nőt, míg a nő mind a két kezével ütötte-verte a férfi fejét, karmolta az arcát, tépte a szakállát, míg egyszer a férfinak sikerült hátulról szorítani át a nő derekát, s aztán a két karját hátrafacsarni.

— Mit csinál ön azzal a nővel? — kérdezém felháborodva a férfitól.

— Ó, uram! Az Isten irgalmára kérem: segítsen! Én már nem bírok vele — rimánkodék a férfi. (Kiejtéséről észrevehetém, hogy lengyel.) — A feleségem erővel le akar ugrani a mélységbe.

A nő lengyelül kiáltozott. Az ajkai tajtekzottak.

— A gyermekei ott maradtak a vagonban — lihegé a férj — s most ő le akar ugrani utánuk a mélységbe. Hiszen nem szabadíthatja meg őket. Ő maga is el fog veszni.

Láttam, hogy a férfinak kell segítenem, nem a nőnek.

— Legyen ön irgalommal, és segítsen őt megkötöznöm. Különben elöli magát. Oldozza le a nyakkendőmet, s kösse össze a nőm kezeit, amíg én hátrafeszítve tartom a karjait.

Úgy tettem, ahogy kívánta. Leoldoztam a selyem shawlt a nyakából; s átkötöttem vele a nőnek a két kezét erősen.

A nő szidott, átkozott, s az arcomba fújta a tajtékját, átkozódásaiból csak azt egy egy szót értettem meg: „Cserni Bôzs".

„Cserni Bôzs" — vagy ahogy a csehek mondják: „Cserni Boh", vagy az oroszok: „Cserni Bog" — a „fekete isten!"

Amint aztán a kezei hátra voltak kötve a nőnek, a férj felvette őt az ölébe, s elvitte őt a veszedelmes helyről, ahol még folyvást súgtak-zúgtak a fejük fölött a repülő kövek. A boldogtalan asszony arcát az ég felé emelve sikoltozá fel az átkait a csillagok felé. Ha szavait nem értettem is, a hangjában benne volt az átok. Átkozott minket, hogy nem engedtük a gyermekeivel együtt meghalni.

Most már nem fekete volt a füstoszlop, mely onnan alul a mélységből feltódult, hanem veres. A máglya vígan égett. A kínordítás kardala pedig egyre hangosabb lett.

A festő számára nagyszerű kép támadt. A lángvörös bércek, a fekete fenyőerdőkkel; a millió tűzsziporka között egy darab csillagos ég; az őrjöngő alakok; az imádkozó zsidó fekete talárjában.

Most egyszerre elkezdtek többen rémségesen kiabálni. Mi új dolog van? Az a kétségbeesett fiatal férj a széthasogatott kabátjából kötelet bogozott össze, s azon lebocsátkozott a mélységbe. A nyaktörő merénylet sikerült neki: egy kockáztatott ugrással lejutott a vonat romhalmazához. A feketekesztyűs kéz akkor is integetett felé az ablakból. Hanem az az ablak úgy

össze volt tolva, hogy egy emberi test nem férhetett ki rajta. A fiatal férj fogott egy nagy követ, azzal kezdte el betörni a vagon oldalát. Valaki lehajított neki felülről egy vasrudat. Akkor ezzel kezdte el feszegetni a rést. Már annyira tágította azt, hogy a vállaival befurakodhatott rajta. Már a karjai között tartá a kedvesét. Ekkor egy fülrepesztő pukkanás hangzott oda alant. A mozdony gőzüstje felrobbant. A forró gőzfelleg elborított mindent. A mellvédtől is menekülnünk kellett. Mire a gőz elvonult, már akkor nem volt ott se férj, se feleség. A romhalmaz új alakot kapott. Legalább együtt folytatták a nászutat egy boldogabb planéta felé.

A piktor újra kezdhette a vázlatát.

Az angol utazó ismét belém botlott. Ezúttal észrevett. Megszólított.

— Szőr, tud ön németül? Szőr!

— Tudok, Szőr.

— Kiáltson, Szőr, annak a kecskepásztornak, hogy jöjjön ide, Szőr.

Odahívtam a kecskepásztort, aki az ideig ezt az egész dolgot igaz helvéta hitű predesztinációs flegmával nézte, a hosszú botjára támaszkodva.

Holmi „kedves barátom", „édes atyámfia"-féle megszólításokat nem értett meg a legény, hanem mikor azt kiáltottam neki, hogy „itt van valami megszolgálni való!", az elég jó németül volt mondva. Nagyokat ugrott egyik szikláról a másikra, a hosszú botjával vetve magán.

Én tolmácsoltam, amit az angol proponált.

— Mennyire van ide a legközelebbi állomás?

— Nagy futamodás...

— Jól van. Ha te gyorsan odafutsz, hírt viszesz a szerencsétlenségről, s visszajössz a segélyvonattal, kapsz tőlem kétszáz frankot.

— A kecskéimet nem hagyhatom.

— Hány kecskéd van?

— Hat.

— Mi az ára egy kecskének?

— Valami tizenöt frank.

— Adok száz frankot a kecskéidért a fáradságod jutalmán kívül. (Ezt már tolmács nélkül is megérté a kecskész.)

Az angol kivette az oldalzsebéből az öt Napóleont, s odanyújtá a fickónak.

Az az egyik markát tartotta az aranynak, a másikkal vakarta a fejét a hegyes kalapja alatt.

— Hát aztán ki őrzi addig a kecskémet?

Praktikus helvéta! El is akarja adni a kecskéit, s meg is akarja tartani.

— Majd őrzöm én addig a kecskéidet, míg visszajössz — mondá az angol.

A legény ráállt az alkura. Az aranyakat a zsebébe süllyeszté, s azzal odanyújtá a görbefogantyús botját az angolnak.

— Hanem a kecskéim elszélednek, ha nem hallják a kürtszót.

— No hát hadd itt a kürtödet, majd fújok egyet rajta, ha szükség lesz rá. Most aztán szaladj. Fogd ezt a veres kendőt, ezzel lobogtass.

A kecskepásztor hozzáfogott az iramodáshoz a pálya mentében, az angol veres shawlját lobogtatva a kezében.

Az angol pedig nyakába akasztotta a tülköt, markába fogta a pásztorbotot, s ment a sziklák közé a kecskéket őrizni, amíg a pásztor odajár. Okosabbat nem tehetett. Ez volt az egyetlen praktikus ember közöttünk. A többi mind elvesztette az eszét. Nem is csoda.

Az egész völgykatlan beillett volna már a pokol tornácának. A lángok egész a mellvédig felcsapkodtak; a hulló zsarátnok, s még inkább az a rettenetes fojtogató bűz mindenkit elűzött a kőpárkányzatról. Csak a lengyelzsidó maradt még ott. Térden állt a mellvéd párkánya fölött; két karját az ég felé terjengetve, s egyre énekelve, hadarva, sikoltozva istenostromló

imáját. A süvegén a prémet, a szakállát, a haját összeperzselte már a ráhullott szikra, mégsem tágított a helyéből. Mikor aztán látta, hogy hasztalan minden éneklés: akkor egyszerre felegyenesedett; tenyerével odacsapott a lángok felé s azzal *beleköpött* a tűzbe: „pchi!" s aztán ájultan esett hanyatt a párkányról.

A hőség és a sziporkaeső miatt nem lehetett már a párkány közelében maradni.

Le kellett mondani arról a szándékról, hogy egy élő embert meg lehessen menteni ebből a rémhalálból.

S azok még egyre ordítottak oda alant.

Amit mi, épen megmenekültek tehettünk, mindössze az volt, hogy a pálya mentén heverő csonttörött utazókat, az elájult asszonyokat felhordtuk az őrházhoz, s ott a szobában elhelyeztük.

Aztán jöttek azok a végtelennek tetsző percek, melyek alatt a segélyt hozó vonatot vártuk a közeli állomásról. Hangzik-e már a füttyszó? Néha megszólalt a kürt. Az angol hívogatta össze a kecskéket.

Milyen rossz gondolatok bántottak e percek alatt!

— Hát mit vétett ez az embercsoport, akinek most ily nyomorultul kell elveszni a legiszonyúbb kínhalállal? Akik tegnap szeretteiktől elbúcsúzva, örömérzettel keltek útra, reményteljes terveik voltak! Talán hazasiettek: otthon várják őket. Vagy nem is tudatták a jövetelüket: meg akarták lepni a kedveseiket? Az a menyasszony, aki egynapos férje mellől elszakadt? Azok az ártatlan gyermekek, akiket az anyjuk nem menthetett meg? Azok a kötelességtudó szolgái a közönségnek, akik a vész percében helyükön maradtak; a gépész, a fűtő és valamennyi kalauz, aki a saját életét megmenthette volna, miért bűnhődik? . . . Ki rúgta meg a sarkával azt a sziklatömeget, hogy éppen most zuhanjon alá? . . . Ki az, aki gyönyörködik ebben a kínzsolozsmájában a haldokló mártíroknak? — Ki az, akinek az oltártüzébe az a vén zsidó belekö-

pött! Hát csakugyan volna a világon az a „fekete isten?" A szarmata pogánymítosz „Cserni Bog"-ja? Aki cselekszi a rosszat, azért mert rossz: akinek ereje a rombolás, gyönyöre a fájdalom, imádása az átkozódás.

De még nem ezek voltak a legrosszabb gondolataim.

Ha van az a „cserni Bog", s az gyönyörködik ebben a rémjelenetben: hát az egészen az ő fekete jellegéhez illő. — De hogy énnekem, az érző embernek az a legutolsó gondolatom, hogy lám, milyen jó, hogy *nem énvelem történt* az a nagy szerencsétlenség! Ez szégyen és gyalázat.

Pedig úgy van.

Az irtózásnál erősebb a lelkemben az a megelégedés, hogy én magam kimenekültem ez ádázatból, mely engem is magával sodorhatott volna. Hogy milyen nagy szerencse ért engem! — Mennyivel különb lény vagyok most a többieknél? — Lám, engem megőriztek az angyalok! — Milyen szerencsésen megmenekültem.

Eh! Énbennem is itt van a cserni Bog: itt lakik a májamban, a zsigereimben a fekete isten!

A vonat egyszer csak megérkezett: virradat felé.

Távol állt meg a katasztrófa színhelyétől.

Jöttek vele seborvosok, tűzoltók, csendőrök, munkások.

Rögtön hozzáfogtak a dologhoz.

A sebesülteket bekötözték, az aléltakat felocsították, a pályaőrt és az utasokat kikérdezték; többen megkísérték köteleken lebocsátkozni a lezuhant vagonokhoz. Néhányat azok közül megkímélt addig a tűz: ott még talán élő embert lehet találni.

A munkások pedig a feldűlt pályatest helyreállításához fogtak: a mérnökök tanakodtak, hogyan kellett volna a mellvédet elkészíteni, hogy ilyen sziklaomlás keresztül ne törhessen rajta?

Az őrház előtti lonkáról többen kiabálták e szót: — Monsieur d'Astrakan!

Végre egy munkás megrántja a kabátomat.

— Herrle! önnek kiabálnak odafenn.

— Úgy!? Nem is tudtam, hogy „monsieur d'Astrakán" a nevem.

Persze! A pályaőr meg a felesége csak arról ismernek, hogy asztrakános süvegem és mencsikoffom van.

Csak akkor jutott eszembe, hogy hiszen én egy gyermeket vittem fel oda. De ez már olyan rég időnek tetszett, hogy egészen elfeledkeztem róla, s nem csodáltam volna, ha ugyanaz a fiú most mint felnőtt ember jön rám szemközt.

Siettem fel az őrházhoz.

Egy hivatalnoki egyenruhában pompázó uraság már türelmetlenül várt a feljárónál.

— Jöjjön, uram, mi nem tudunk ezzel a kisfiúval beszélni, akit ön hozott ide.

— Elhiszem azt, hogy nem tudnak vele beszélni; de én sem tudok, mert néma.

— Dehogy néma! Beszél az folyvást.

— Akkor az a csoda történt vele, hogy a nagy rémülettől visszanyerte a szavát. Hát mit beszél?

— Éppen azt akarjuk megtudni: olyan nyelven szól, amit senki sem ért.

— Hát akkor én hogy értsem?

— Hát kié az a gyermek?

— Azt sem tudom. Véletlenül került hozzám. A vele együtt utazók mind odavesztek.

— Talán mégis fog ön valamire boldogulni vele.

Bementem a hivatalnokkal az őrházba.

A megsérült utasokat már akkor mind elhelyezték a betegszállító vagonokba. Az őrjöngő asszonyok is gondozás alá kerültek.

Csak a kisfiú volt odabenn meg az én praktikus angolom, aki azóta visszaadta a kecskéit a pásztornak.

Amint a gyermek engem meglátott, egyszerre megszűnt sírni. Könnyein keresztül ragyogott az öröm, felém nyújtá a kezeit, s azt mondá: *„Jöjjön! Kérem. Jó leszek. Beszélni fogok."*

Az, hogy egy néma gyerek megszólal, már magában is elég csoda; de még nagyobb volt az, hogy mindezeket a szavakat *magyarul* mondta. Egy amerikai nábobnak az ötéves fia, akinek az egész kísérete csupa angol, német és szerecsen. S ez magyarul szól!

Odamentem hozzá, s akkor átölelte a nyakamat.

— *Vigyen az atyámhoz Nem leszek rossz. Félek nagyon.*

Ezt is mind magyarul mondta.

— Ki az ön atyja? Hogyan hívják? — kérdezém tőle én is az anyanyelvemen.

Arra a kezeivel tapsolt. Megörült neki, hogy *ilyen* szót hall. S aztán kis gondolkozás után felelt:

— Úgy híják: a „*Silver-King*".

Ezt a szót az angol utazó is megérté.

— A Silver-King? — mondá — hisz az miszter *Du Many Kornél.*

— Igen! — mondá a gyermek. — Mama úgy hívja apát: Kornél.

(Tehát ez a gyermek nem is volt süket soha, csak „bikacs" néma.)

— Én azt az urat ismerem — mondá az angol utas. — Amerikai úr. Nagy úr.

— Talán elvállalná ön, hogy a gyermekét hozzá vigye? — mondám neki *angolul.*

— Nem! Nem! — kiálta fel erre a gyermek. — Én önnel akarok apához menni! — s erőszakosan a nyakamba csimpajkozott.

Eszerint ért angolul. Hát mért nem beszél? Mért nem felel, ha angolul kérdezik? Ez is beteges megbikacsolás?

— Csodálatos, hogy ez a fiú magyarul beszél.

— Én nem találom csodálatosnak — mondá az angol. — Majd az állomáson táviratozni fogok az atyjának. — Nálam az adressze. — Párizsban lakik. — Várni fogja önt a perronon. Csak vigye ön a gyermeket hozzá. Ön tud vele beszélni, én nem. Ez nem csodálatos.

— Good bye, szőr.

A NÉMA ANYA

Reggel hét órakor érkezik meg a Zürich felől jövő vonat a keleti pályaudvarba. Párizsban még ekkor nem kezdődik el a nappal. Az utcákon nem jár más, mint akit a vasúthoz siettet a kérlelhetlen végzet.

A peronra itt nem eresztenek senkit, amióta divatba jött a berobogó vonat elé vetni magukat az öngyilkosoknak. Hozzájárul a vámőrök kíváncsisága is az útimálhák tartalmának megvizsgálása iránt. A váró közönségnek a foyer-ben kell tartózkodni.

Nekem még az a szerencsém is volt, hogy a bőröndömet előre elküldtem mint teherszállítmányt; az nem veszett ott az elégett vonaton. Velem nem volt más, mint az oldaltáskám, ami velem együtt megmenekült. Még a jó magyarországi szivarjaim is elfogytak az útban.

Ezért a legelső utasok között voltam, akik az előcsarnokba kisiettek. A kisfiút a kezemen vezettem.

Még ki sem léptünk az ajtón, amidőn a gyermek kiszakította a kezét az enyimből, s előrefutott, hangosan kiabálva: „Apám! Kedves jó apám!"

A tourniquet mellett egy férfi és egy hölgy állt.

A hölgyet hamarább megláttam. Csodamódon hasonlított az arca a kisfiúéhoz. Ugyanazok a nagy szemek, az a hegyes gödröske áll, a finom orr, a csigametszésű száj. Alig lehetett több huszonnégy évesnél. A férfi magas, izmos termetű alak volt, derékban karcsú. Barnapiros arca, az oldalszakáll kivételével, simára borotválva. Fején gömbölyű nemezkalap, felső-

kabátja kék rókával prémezve; nyakkendőjében gyémántpatkós melltű. A hölgy igen egyszerű fekete ruhát viselt.

A férfit negyvenévesre becsültem. — „Gyerekember!"

A kisfiú tehát előrerohant, két karját kiterjesztve, s ismét csak magyarul kiabált.

A férfi eléje szökött, ott hagyta állni a hölgyet, s futtában felkapta két kézzel a gyermeket az ölébe. S aztán elhalmozta csókjaival az arcát, a szemeit, a kis kezeit. Az apa sírt, a gyermek kacagott. A gyermek sikongatott magyarul: — Apám, apám. Az apa pedig indulatosan rebegé: „My little fool!" (Kis bolondom! — angolul.)

Azután valamit súgott a fiúnak a fülébe, mire az elkomolyodott, széttekintett, s aztán ő is csak suttogva beszélt még az apja füléhez hajolva, s aközben mind a két karjával átölelte annak a nyakát.

Az apa erre odavitte a gyermeket a hölgyhöz.

— Nézd! Itt a mamácskád.

Minden közönséges emberi indulatjárás szerint úgy kellett volna következni, hogy az anya, kinek az oly irtóztató halálveszélyből megmenekült gyermekét eléje hozzák: egy gyermeket, akit elbocsátott mint némát, s visszakap mint csevegőt, hogy ez a nő az őrjöngés eksztázisával szorítsa, tépje, csókolja ezt a drága kincsét. — Megfoghatatlan! A hölgynek az arcát egy mosoly nem deríté fel, a szemeiben egy könny nem ragyogott: a két keze a muffba volt dugva.

És a gyermek, amint az apja odanyújtá, a két karján emelve az anyja felé, egyszerre olyan lett, mintha kicserélték volna. A szempilláit lesüllyeszté, hogy a nagy szemei elborultak, s a száját úgy összeszorítá, hogy az ajkai eltűntek, mintha menekülni akarnának a csók elől. Nem hasonlított már a hölgyhöz éppen semmit.

A hölgy aztán egy olyan leheletszerű csókot adott a gyermek homlokára. De nem szólt semmit. A gyermek pedig végigcirógatta kis kezével a hölgynek az agutiprémes karman-

tyúját — amibe a két keze dugva volt. Éppenúgy, mint a vagonban az én asztrakánomat. — Mi ez? — Amerikai szokás?

De hát mi közöm nekem mindezekhez a talányokhoz? Mit nézem én ezt a családi jelenetet? Ha valami jámbor cockney-nek a gyermekét mentettem volna meg: most azzal szívesen kezet szorongatnék, s aztán betérnénk a vasúti étkezőbe, s ott egy pohár forró puncs mellett megkötnénk a barátságot; de egy amerikai nábobnál bemutogatni magamat semmi kedvem. Azt hihetné, hogy várom a remuneratiót. — Idáig elhoztam a gyermeküket, megkapták, karjaik között van, — a többit elolvashatják a hírlapokból, én megyek a málharaktárba a bőröndömet felkeresni.

Azonban alig haladtam el mellettük nehány lépésnyire, a férfi utánam kiáltott. A nevemet ejté ki.

No hát ezt bizonyosan a táviratból tudta meg. De hát tartozom én — itt az idegenek földén — a saját nevemre megfordulni? — Voltam én már „monsieur d'Astrakan" is. Úgy tettem, mintha nem én volnék az.

A férfi azonban utánam eredt, folyvást az egyik karján tartva a fiúcskát, s megragadta a karomat. — Franciául szólított meg.

— Ohó, uram. Így nem lehet éntőlem elosonni.

Nagyot bámultam rá.

— Hát hogy tudja ön, hogy én meg az a név egymáshoz tartozunk?

Nevetett nagyon. Szép fogai voltak. Ha igaziak.

— A távíró mindent meghozott, még a személyleírást is. Ön tőlem nem menekül meg. Amíg Párizsban lesz, addig az én házamban lesz az otthona. — Engedje meg, hogy bemutassam a feleségemnek.

S azzal odavitt a misztresshez, megmondta neki a nevemet, egész helyes kiejtéssel, a társadalmi állásomat, melyet Magyarországon elfoglalok, még a választókerületemnek a nevét is tudta.

Ennek is megtaláltam a magyarázatát. A határon meg kellett mutatnom az útlevelemet. De hogy az a hivatalnok, aki azt elolvasta, rögtön meg is táviratozta az abban talált adatokat miszter Du Manynak. Nemhiába ő a Silver-King.

A delnő könnyedén meghajtá a fejét a bemutatásra.

— Ő az, aki megmenté a katasztrófából a mi kis Jemmynket — magyarázá az apa.

Arra a hölgy elővette a tuszliból az egyik kezét, szép, keskeny, finom kezecske volt, zergebőr burokban, s azt a kezembe tette. Egy kicsit meg is szorítá a kezemet. — Oly mértékben, mintha csak egy útban elhagyott kapucinus majmát hoztam volna a helyébe. — Nem! Láttam már valakit a kapucinus majomért is eksztázisba jönni.

De még akkor sem szólt semmit.

Ez a hölgy néma!

Vagy talán az az amerikai etikett, hogy egy hölgynek nem szabad nyilvános helyen családi érzelmeket se szóval, se arccal kifejezni?

De hogy a gyermek, akit még Jemmynek hínak, az is ilyen komollyá legyen egyszerre, mikor az anyjával találkozik, s ahelyett, hogy kérkednék vele, hogy íme, újra tud beszélni, úgy összeszorítja a száját, mint egy hajóskapitány, mi ennek az oka?

Igaz, hogy nem sokat nyerne vele a misztress, mert a fiú csak magyarul beszél, azt pedig a misstress nem érti.

Vajon ki tanította ezt a gyermeket magyarul beszélni? De ki tanította megnémulni?

Talányok, amelyeket nem bírok kihüvelyezni!

Miszter Du Many hátraszólt egy hozzá tartozó cselédnek.

Az egy atlétai termetű vadász volt, fényes ezüstös egyenruhában. Arról szólt neki, hogy vegye ki a málháimat.

Én igyekeztem menekülni. Szeretem a vendégszeretetet — odahaza a magam szülőföldén, mikor vidéken utazom —, de ha Párizsba jövök, akkor szeretek a magam ura lenni,

s többre becsülök egy udvarszobát a Spanyol—magyar vendéglőben vagy a hotel Jakobban, mint a legpompásabb vendéglakást egy St.-Germain-i pénzkirály palotájában.

Mr. Du Many azonban nem azért volt amerikai, hogyha egyszer valamit megfogott, azt eleressze.

— Csak adja ön meg magát szép békességesen. Ez önre nézve jobb lesz. Mert ha ön most egy vendéglőbe száll meg, úgy el fogják lepni a riporterek, a fotográfusok, hogy éjjel-nappal nem lesz nyugta. Az mind ráspolyozni, gyalulni fogja önt a rossbergi katasztrófa részleteiért, s egy hétig ott fogja ön magát látni az illusztrált lapokban. Tudom, hogy ez önnek nem lesz kellemes.

Ezt jól eltalálta.

— Ha pedig az én házamnál száll ön meg, ott oly abszolút nyugalmat fog találni, olyan világtól elzárt csendességet, mintha csak a Hortobágyon volna egy gulyás karámjában.

(Hát már ez honnan tudja azt, hogy van a világon egy hely, amit Hortobágynak hínak, s azon gulyások, akik karámokban laknak, s hogy ez nekem kedvenc tanyám?)

Megadtam magamat.

Erre aztán a nábob rendelkezni kezdett. Az egyik landaueren a misztress megy előre Jemmyvel, a másikon mi ketten. (Két hintóval jöttek a vasúthoz.)

A kis Jemmy azonban semmi áron sem akart leszállni az apja öléből. És így a misztressnek egyedül kellett menni az egyik hintóval, az apa és én a másodikra szálltunk. A kis Jemmyt kettőnk közé vevénk.

A „SILVER-KING"

Megvallom, hogy nagyon érdekelt ez az ember, akinek az aura popularis ezt a melléknevet adta: „az ezüstkirály". Nem a gazdagságáért, mert én a pompát meg nem látom. Le tudok írni egy tökkel befuttatott nádgunyhót, egy megható várromot, de eleven palotát nem. De érdekelt főképpen azon talány miatt, hogy mi vonatkozás lehet ezen dél-amerikai idegen család meg az én szegény kis rokontalan nemzetem között? Hogy kerül a magyar beszéd egy amerikai *Krözus* ötéves fiacskájának a szájába? — Gyermekkoromban ugyan ismertem egy kis ötéves fiút, egy rendkívüliségéről hírhedett grófnak a fiát, aki „csak" latinul beszélt. Hanem hát a latin nyelvnek van professzora; de ki gondol a finnugor nyelvtanra Amerikában? S micsoda *marotte* lehet az egy ilyen kiváló családnál, hogy a fiú olyan nyelven beszéljen, amit senki sem ért meg? Valakinek mégis kell lenni, — de ki lehet ez a valaki? (A süketnéma-intézetekben csak *németül* tanítanak.)

Útközben, amíg a vasúttól Mr. Du Many lakásáig kocsiztunk, megismertetett eggyel-mással, amit a vendégnek szükséges tudni. Hogy kilenc órakor van a reggelizés, tizenkettőkor a falatozás, hat órakor az ebéd. Egyébiránt teljes szabadságomban van azokon megjelenni vagy elmaradni. Ha nem vagyok ott, nem várnak rám; ha később jövök, újra tálalnak; rendelkezhetem a szakáccsal, ahogy tetszik. A mai napot jó lesz talán a nyugalomnak szentelnem — ily izgalmas utazás után.

Én viszont a magam részéről elmondtam, hogy semmiféle szokásaim nincsenek: akkor eszem, iszom, aluszom, amikor

hozzájutok, fáradt sohasem vagyok, a nappalt alvásra nem vesztegetem, és így, ha tetszik, ma is együtt reggelizhetünk.

Hát így még jobb.

Mr. Du Many azután kimenté a nejét, hogy az a mai kilencórai reggelinél nem fogja a háziaasszonyi tisztet teljesíteni, mert az egész éjjel fenn virrasztott, hogy korán reggel kinn lehessen a vasútnál; most aztán egy pár órára le fog pihenni, azután pedig a gyermekeit mosdatja, öltözteti, s csak ezek után jön elő.

(A gyermekeit mosdatja, öltözteti! Tehát mégis van ott anyai érzés! a kis Jemmy tán csak mostohagyermeke?)

— Van több gyermeke is a misztressnek? — kérdezém.

— Még két fiú és két leány.

— Négy gyermek?

— De ezzel az *elsőszülöttével* együtt öt.

— Ah! Ilyen fiatalon.

— Huszonöt éves. Hét év óta vagyunk házastársak. Hát mit tehet róla az ember? — Nekem nincs több feleségem ennél az egynél; ő is mindig hozzám tart: így aztán soha sem jövünk ki a keresztelőből.

(Ez elég dél-amerikaiasan van mondva, de magyarnak is beválik. Nekünk ez nem „shocking!")

Tehát a kis Jemmy *elsőszülötte* misztress Du Manynak; eszerint nem mostohagyermek.

Ezzel azt a magyarázatot is elvesztettem, amit addig adtam az anya és gyermek közötti felötlő idegenkedésnek.

Mr. Du Many palotájába megérkezve mind mozgósítva találtuk már a cselédséget. Ki-ki tudta a maga teendőjét. A komornyik engemet a rendelkezésemre álló lakosztályba vezetett, mely el volt látva a legnagyobb kényelemmel: háló-, fürdő-, dolgozó-, elfogadószoba egymás mellett. Mindenben a legnagyobb választékosság, jó ízlés és komfort, minden fitogtató pompa nélkül.

Mikor az átöltözéssel készen voltam, a kormonyik (aki zárjelben mondva elzászi francia volt, s hozzám németül be-

szélt: tudta, hogy ez nekem jólesik, minthogy magyar vagyok) azt a praktikus indítványt tette, hogyha levelet akarok írni, itt van az íróasztal, ha pedig inkább szeretem olvasással tölteni az időt, a következő szobában megtalálni a hírlapokat.

Én szépen megköszöntem a kalamárist, de ma nem kérek belőle. Leveleket, ahová kellett, már Zürichből írtam.

Az olvasószobába lépve, ott találtam az asztalon körberakva a legújabb hírlapokat: csupa francia, angol, olasz lap volt, sőt egy németországi is; de Magyarországból semmi: még egy Pester Lloyd sem.

Volt ott egy könyvtár is: abban mindenféle tudományos és szépirodalmi munkák. Azok közt sem volt semmi magyar, még fordításban sem.

Az olvasószobából nyílt egy bilárdterem: annak a falait pompás freskók festőítették, melyek gyöngéd színkezelése francia festőiskolára vallott. Csupa népies alakok voltak, normandi, baszk, breton, kabil, uszkók tájakról. Biz azok között a hortobágyi csikósélet nem volt képviselve. Egy mellékszoba tele volt etnográfiai ritkaságokkal, de még azok között sem találtam bár csak egy karikás ostort, vagy egy csikóbőrös kulacsot sem, mely az én fajtámra emlékeztetett volna. — Lehetetlen, hogy annak a háznak az ura Magyarországon járt volna, mert akkor valami népjellemző különösséget csak hozott volna el magával.

Nehány perc múlva ő maga is odaérkezett. A reggeli fel volt adva. Egy teázószobába mentünk át, útba ejtve egy amerikai *ejtőzőszobát*, mely félkört képezett, hajókabin mintára gömbölyű keretbe foglalt csendélet képekkel.

A reggelizőszobában szemembe tűnt egy Meissonier-féle arasznyi nagyságú kép, kétszer olyan széles rámában, meg egy Alma Tadema-féle színvázlat.

Mr. Du Many észrevéve érdeklődésemet, sietett megjegyezni, hogy ezek a képek csak ideiglenesen vannak itten elhelyezve: az lévén a hivatásuk, hogy az óceánon túl szállíttassanak, ahol

az ezüstkirály New York-i palotájában rangjukhoz méltó társaságban foglalhatnak helyet.

Én megjegyzém, hogy nekünk scythákuak is vannak már számba vehető művészeink.

— Jól tudom — mondá Mr. Du Many. — Nekem is van a New York-i galériámban egy Munkácsy-genre, egy Zichy Mihály-akvarell és egy Benczur. Itt csak a francia és a német művészeket tartom.

Tehát a magyar festőművészeket mégiscsak ismeri!

Ez az első lépés a nemzetközi elismertetésre: *a festészet.*

A festőművészet után következik a „*liszt*". — Rossz élc biz az, és más nyelvre lefordíthatatlan; de már megvan: hogy a leghíresebb magyar zeneművésznek a neve azonos azzal a gőzmalmi produktumával Magyarországnak, amiből a finom süteményt készítik; de ezt az utóbbit Dél-Amerikában még jobban kedvelik, mint az előbbit.

Mr. Du Many megjósolá, hogy a *magyar lisztnek* valamikor nagy kelete lesz Dél-Amerikában.

Erről a tárgyról áttértünk arra a közel eső körülményre, mely szerint az amerikai búza nemsokára el fogja özönleni Európát, s ha még a védvámos politika is érvényre jut Német- és Franciaországban, akkor a magyar gazdák nagy árhanyatlást fognak megsínyleni.

Erről áttértünk a nemzetgazdászatra, arról megint a financiákra. Ezekben az én gazdám egészen otthon volt. A *magyar rente* akkor lett először bevezetve az európai pénzpiacokon. Mr. Du Many a legszebb reményeket táplálta a pénzügyi művelet irányában. Nem késlekedett kimondani, hogy ezt rövid időn követni fogja a „*rente conversio*" Nem ád neki tíz esztendőt, hogy Magyarország 4%-os jövedékpapírokat fog kibocsáthatni. Ebből belevitorláztunk az általános politikába. Az én házigazdám e téren is teljesen a horizont fölötti álláspontját konstatálta. Nagy bámulója volt *Andrássy Gyulának*, föltétlenül helyeselte annak *boszniai politikáját;* nagy eredményeket

várt *Tisza Kálmántól*, s komolyan sajnálta *Apponyi Albert* grófnak az ellenzékhez való csatlakozását; beszélt *Kossuthról is* és a *Függetlenségi Pártról:* azt a nézetét fejtve ki, hogy ez a párt egészen a céljával ellenkező irányban működik, s hogy első feladata Magyarországnak a jó pénzügyi helyzet, mert anélkül nincs független állam a világon.

Mindezekből én azt eszeltem ki, hogy az én házigazdám nagyon sokat olvasott Magyarországról, s érdeklődik iránta. Hanem azért holmi patetikus hangulatba nem engedte magát *átbugzoltatni*. Színházakról, irodalomról nem folytatta az általam megkezdett diskurzust, s ha én a *magyar költőkről* beszéltem neki, ő a *plattdeutsch* meg a *langue d'oc* költészet gyöngyeiről értekezett: mintha ezek mind egy színvonalon állnának.

Annyit el kellett ismernem, hogy Mr. Du Many sokkal többet tud Magyarországról, mint Párizsban szokás tudni; a cigányokat nem tartja uralkodó néptörzsnek hazánkban, s a rablóromantikát nem nézi magyar specialitásnak. De azért valami különös rokonszenvekkel nem akar megvesztegetni, s mindenféle mirobolans magasztalásától a magyar hősi erényeknek ugyan tartózkodik.

Félbeszakítá a beszélgetésünket Mr. Du Many komornyikja, ki két levelet hozott be az urának.

— Megengedi ön, hogy elolvassam a leveleket?

— Kérem.

— Válasz van bennük két meghívóra, amit ma reggel elküldtem.

Azzal felbontá a két levelet, s beléjük pillantott. Azután visszatette mind a kettőt a tálcára, min a komornyik hozta.

— Adja át a komornának a leveleket, tegye a feleségem asztalára, ha fölkel.

Azután énhozzám fordult Mr. Du Many.

— Két urat hívtam meg a mai ebédünkhöz: az egyik a belügyminiszteri államtitkár, a másik a St. Germaine L'Auxerrois-i lelkész. Szép tőlük, hogy napján a meghívásnak elfogadták

azt. Gondolom, nem lesz önnek ellenére ezzel a két derék urasággal megismerkedni.

— Nagyra fogom becsülni az ismeretséget.

Nyomban visszatért a komornyik. Ezúttal nekem hozott izenetet.

— Madame *la comtesse* kéreti monsieurt, hogy fáradjon át hozzá.

A KÖZTÁRSASÁGI GRÓFNŐ

Madame la comtesse.

Perui vagy *La Plata-i grófnő?* Ez sem mindennapi tünemény.

Siettem eldobni a szivaromat, s hagytam magamat a grófnő budoárjába átvezettetni.

A közbeeső termekben futtában szétnézve, ismét csak azt láttam meg, ami *nincs* ott. Az ősök arcképei. Azok a vertugadinos, fehérre púderozott hajú ősanyák meg a páncélos szépapák, csípőjökre támasztott marsallbottal. Egy sincs ottan. Talán ezek is a New York-i képtárba vándoroltak. A másik volt — teljes hiánya mindenféle élő állatnak, ami előkelő úrhölgyek szobáiban alkalmatlankodni szokott, semmi papagáj, majom, selyempincs és bernáthegyi.

Annál inkább meglepett a budoár berendezése.

Ajtó nem volt rajta; nehéz brokátfüggöny takarta félig a bejárást. A belépő csakugyan azt hihette, hogy a tündérország tárul fel előtte. Volt valami hasonlatosság a Capri-szigeti kék barlang és e szoba között. Kék világításban minden. Szemközt valami nagy lugasforma látszott, amerikai folyondárokból, s annak a hátteréből jött a világosság a szobába. S ez a háttér egy végtelennek látszó télikertet mutatott, csoportosítva üde, virágzó, tropikus növényzettel. S e kelet-indiai pagonyban tarka-barka apró madársereg repkedett, csicsergett az örökzöld lombok között, veszekedve a fészkek felett. Az egész télikert felülről kapta a világítását, s ez tette olyan tündérgrottaszerűvé a budoár félhomályát.

S hogy a télikert növényzetének kipárolgó ámbrájától gutaütést ne kapjon az ember, az egész nyílás el volt zárva valami átlátszó lemezzel. Csakhogy ez a lemez nem üvegből volt, hanem vízből. Valami folytonos vízesés képezett egy olyan üvegvékonyságú lemezt a télikert és a budoár között, hogy azon keresztül lehetett látni. Ez az állandó vízablak zárta el a télikert forró és fűszertelt legét a budoártól. A madárkák is óvakodtak annak nekirepülni. Egy rugó nyomásával meg lehetett szüntetni az átjáró előtti vízesést, s akkor be lehetett lépni a télikertbe. — Úgy hangzott folyvást, mintha csendes eső esnék.

A tündérlugassal szemközt volt egy kerevet, az előtt indus faragványú asztal, fölötte egyszerű rámában Mr. Du Many Kornél életnagyságú arcképe.

A grófnő reggeli toalettben volt, ami, ha jól sejtem, nyersselyemből lehetett. A fején nem volt semmi, csak hosszú, tömött, szőke hajfonadék volt háromszoros tiarának körüle csavarva.

Olyan leányos termete volt: karcsú és hajlékony; az ember azt hihette, hogy hajadon.

Ebben a különös világításban olyan fehér volt az arca, hogy szinte félelem volt ránézni. Mintha egy alabástrom szobor nézne azokkal a sötétkék szemekkel, s beszélne a kárminpiros ajkakkal.

Helyet mutatott számomra egy karszékben: ő maga az ottománon telepedett le.

— Bocsásson meg, hogy ide kérettem — szólt simán folyó hangon s jól artikulált francia nyelven, ahogy azok beszélik, akik könyvből tanulták. — A férjem ma estére két vendéget hítt: az egyik egy kormányhivatalnok, a másik egy pap. Az elsővel a férjemnek van dolga, aki a rossbergi katasztrófánál szerencsétlenül járt utasok hozzátartozandóinak óhajt pénzbeli kárpótlást adni. Szegény kárpótlás, mondhatom. A papot pedig én kértem fel, hogy az ott elveszettek lelki üdvéért tartson holnap rekviemet. — Nagy vonásokban Mr. Du Many

minden áldozatra kész, de a részletekhez ő nem ért. Ilyenhez asszonyok inkább értenek. Azt sem tudjuk még, kik voltak, hányan, miféle emberek, akik ott szerencsétlenül jártak. Ki menekült meg? És milyen állapotban? Segített-e rajtuk valaki? Hát a mihozzánk tartozókbul maradt valaki élve? Mindezekről ön adhat nekünk legjobban felvilágosítást. Azért kérettem ide: mondja el nekem az egész vasúti szerencsétlenségnek a részleteit, úgy, ahogy azokat tapasztalá.

— Grófnő — mondám — ezeket a részleteket végighallgatni nagyon erős idegzet szükséges.

— Az idegeim semmivel sem érzéketlenebbek, mint más asszonyé, — hanem én tudok nekik parancsolni. S aztán elvégre is, hadd fájjon nekem is. Ez vezeklés. Ne kímélje ön a flagellumot. Kezében van, üssön vele!

S ez a nő igazán magas fokra tudta vinni az önkínzást. Nem engedett elhallgatnom semmit; kényszerített elmondanom a legizgalmasabb részleteket, s mikor legjobban borzadozott, akkor lehajtotta a fejét, s kezével csendesen ütve a mellét, suttogá: „mea culpa!"

Már azon is megütődött, hogy a szalonkocsi kikapcsolása miatt támadt a vonatkésés.

— Eszerint az a baleset egészen a mi rovásunkra megy. Ha a micink is a rendes kocsikban foglaltak volna helyet. ahol más tisztességes ember megfér egymással, akkor a vonat hamarább áthalad a veszélyes helyen, mint a sziklaomlás bekövetkezik. De hát a Silver-King fiának szalonkocsit kell berendezni: ez nem szíhatja azt a levegőt, amit más istenembere. S ezért a mi bolond kevélységünkért kellett annyi jó embernek kínhalált szenvedni.

Ennek a kombinációnak bizony elég alapja volt.

Tovább beszéltem: ahogy a nő kívánta.

Iszonyút kellett neki kiállani, mikor a vész közeledtét elmondtam előtte: a katasztrófa előtti perceket. A szíve dobogását lehetett hallani a szünetekben.

Mikor már a kezemben volt a keze a gouvernante-nak, hogy lesegítsem a lépcsőről, a hölgy úgy segített volna neki: úgy taszította volna mind a két kis kezével, úgy hívta a nevénél: — No hát! Alice! ugorjon hát! —

— Megint visszament a vagonba a kalapjáért.

Erre görcsösen felkacagott a hölgy, és két kezét a feje fölé kapta.

— Hahaha! A kalapjáért! Ilyen bolond volt mindig.— Hahaha! Sohase jött az asztalhoz kalap nélkül. Azt hitte, hogy szégyen, ha a *fülét* meglátja valaki. Hahaha!

Szerencsére megjöttek a könnyek: ezek elolták a kacajgörcsöt.

— Szegény jó Alice! Legjobb barátném volt a világon. Hogy szerette azt a gyermeket! Inkább anyja volt neki, mint én. Miért engedtem meg neki, hogy a gyermeket kísérje?

Elmondtam azt is, hogy a gouvernante a vész pillanatában is legelőször arra gondolt, hogy a gyermeket szabadíttassa meg velem.

— És nem látta ön őt többet soha? Nem került elő a lezuhant kocsiból?

Eltagadtam, hogy láttam még egyszer. Ez már csakugyan nem női életszervek számára való leírás lett volna. Azt mondtam, hogy a vonat nem várt: a sebesültekkel gyorsan kellett tovamennünk.

— És a többiekről, mit tud ön? A hozzánk tartozókról? Akik a gyermeket kísérték. Mint egy uralkodó fejedelem fiát! Egész suite-tel! A derék doktor Mayer?

— A legelső vagonban volt, mely összeégett.

— Hát Tom, a szerecseny?

— Azt agyonnyomta az összelapított kocsirom.

— Leghűségesebb cselédem volt. Egyszer egy alligátortul szabadított meg. Vasrúddal verte agyon a szörnyet. Nehéz sebeket kapott tőle. S csak nevetett rajta.

— A halálban is nevetett.

— És a szegény kis Topsi? A kis játszótárs? Jemmynek a tejtestvére. Az ő anyja volt a Jemmy dajkája. Úgy a lelkemre kötötte a gyermekét, hogy felneveljem: papot csináljak belőle! Szépen szavamnak álltam! Szentet, mártírt csináltam belőle! — És egyet sem lehetett közülök megmenteni.

Én felvilágosítottam a hölgyet a körülmények felől, melyek a mentést lehetetlenné tevék a segélyvonat megérkeztéig; akkor pedig már késő volt.

— Tudom már. Azon az éjszakán elfelejtettem imádkozni. — Estélyen voltunk; ott nem jutottam hozzá. Pedig úgy bántott valami. Az az elmulasztott imádság. Csak egyszer sóhajtottam fel, mikor senki sem vette észre: "God bless us!" — Akkor történt meg az irtóztató csapás. Hát ki az a rettenetes lény, aki ránk les, s ha rajtakap, hogy egy este, egy reggel elmulasztottuk az Istenhez fohászkodni, letaszítja az örvénybe azokat, akik hozzánk tartoznak? Ki az?

Az a fehér arc azokkal a nagy kék szemekkel olyan volt e beszéd alatt, mint valami sírőrző nemtő.

— Talán az az egy fohász: „God bless us!" őrizé meg önnek a kedves gyermekét a nagy veszélytől.

— A Jemmyt? Ez a szerencsétlenség gyermeke! Őmiatta kellett elveszni annyi ártatlan embernek! *Meg volt átkozva az az óra, amelyben ez a gyermek született.* — Nem! Nem ő az átkozott! Ő ártatlan. Nem tehet róla. Én vagyok a bűnös, aki őt világra hoztam. — Mondjon ön, uram, még több rémlátást; hadd szenvedjek ki benne. — Az nekem jólesik.

Őriztem a számat ettől a kegyetlenségtül. Inkább egyet fordítottam az előadáson, s beszélni kezdtem a hölgynek az angol utazóról, ki a pásztor kecskéit őrzi, amíg az a szomszéd állomásig elszalad; — aztán meg a flegmatikus festőről, aki az egész rémjelenetet lekapja a vázlatos könyvébe.

— Azt a képet nekünk mindenáron meg kell szerezni. Egy fogadalmi kápolnában fogjuk elhelyezni.

Kezdtem arra a gondolatra jönni, hogy Mrs. Du Many

kedélyének alapját vallási rajongás képezi. Ebből ered a mély bűnbánat, mely a szerencsétlenség okát arra a kis gyermekre hárítja. Ez okozza az anyának feltűnő idegenkedését saját szülötte iránt. — Azonban ezt mégsem találtam elég felvilágosításnak. Ez nem elég ok arra, hogy egy anya a halálból megszabadult gyermekét meg ne ölelje.

— Minő szerencsétlenség! — rebegé, összekulcsolt kezeit térdére feszítve — Minő lélekkárhozat! Hogy jelenhetünk meg az Isten előtt?

Én megkísértém őt csillapítani. Felemlítettem előtte, hogy most rövid idő alatt mennyi nagy katasztrófa a rendíté meg Európát. Az eszéki híd leszakadt a vonat alatt; s egy egész század derék huszár lelte halálát a Dráva folyamban. Hát a skóciai hídszakadás, amelynél egy lélek nem menekült meg a hullámokból. Azután Szeged elpusztulása az árvízben. Egy egész város romba dőlve. Majd az Arrogante hadihajó elsüllyedése. Legközelebb az ischiai földindulás, melynél nyolcszáz embert zúztak agyon a romok. És maga ez a rossbergi hegyomlás, mely már a század elején, ugyanazon a helyen négyszázhatvan embert temetett el. — Nem az églakók haragja intézi ezt, hanem planétánk geológiai és meteorológiai fázisai. Ha valakit hibáztatni lehet a mostani balesetnél, úgy legfeljebb a vasúti mérnök az, akinek a veszélyes rossbergi hegyvápa előtt nem mellvédet, hanem bástyát kellett volna emelni.

Félbeszakította a beszélgetésünket Mr. Du Many közbejötte. A férjnek persze nem szükség magát bejelentetni.

Azzal az ürüggyel lépett be, hogy levelek és hírlapok érkeztek a számomra.

— Hogyan? Hát mint tudhatja a postás, hogy én itt vagyok? Én a Hôtel d'Espagne-hoz címeztettem azokat.

— Már értesítve lett, hogy ide hozza.

Azzal kezembe adta a A HON példányait meg egy pár levelemet.

Aztán a nejéhez fordult.

— Nos? Eleget dobzódott ön a keserű pohárból? Kiitta fenékig?

A nő válasz helyett a nyakába borult, s elkezdett hevesen zokogni.

— Legalább most már meg fog nyugodni.

Én siettem visszavonulni. Levelcim sürgetős feladatokkal voltak megterhelve. (Még ugyan nem bontottam fel őket, de ürügynek jó volt.)

Pontos voltam az ebéden való megjelenésnél; tudtam, hogy az angolok ebben nagyon szigorúak.

A két meghívott vendég úr már akkor elintézte a maga ügyét a háziúrral és úrnővel.

Gyors megismerkedés után a vendégtársakkal, mindkettő közlékenysége nagy hamar a helyzet színvonalára segített emelkednem. Az államtitkártól megtudtam, hogy Mr. Du Many nyolcszázezer frankot bocsátott a két kormány, a svájci és a francia rendelkezésére, a szerencsétlenség következtében meghaltak családjainak s a munkaképtelenné lett megmentettek kárpótlása céljából. Azonkívül a szolgálatból elbocsátott vasúti őrnek, a hírt vivő kecskepásztornak egyenkint tízezer frankot. Szintén tetemes összeget a segélyvonat személyzetének. Azonkívül elrendelte a baleset színhelyén leendő emlékkápolna felállítását.

Mrs. Du Many pedig gondoskodott róla, hogy a holnapi rekviem a legnagyobb pompával legyen megtartva, s alapítványt tett évenkint e napon megtartandó gyászmise ceremóniáira.

Az ebédhez Mrs. Du Many fekete ruhában jelent meg, s egyetlen ékszere volt egy szalagon függő kereszt a legsötétebb gyémántokbul. Az a kereszt egészen feketének látszott, csak a kivillanó kék, zöld, veres szikrák árulták el, hogy azok gyémántok.

A lakoma olyan ünnepélyes hangulatban folyt le, mint akármely halotti tor: amihez elég jogcíme is lehetett. A menü becsületére vált a francia szakácsművészetnek.

Kilenc órakor a két vendég úr felkerekedett és búcsút vett.

Én, mint a házhoz tartozó vendég, ott maradtam.

Mrs. Du Many bocsánatot kért tőlem, hogy eltávozzék, de ilyenkor már a gyermekeit kell lefektetni.

Mr. Du Many közölte velem, hogy a Mrs. ezt sohasem engedi másnak, s ha az operában vagy a Théâtre Françaisban van is, kilencre haza jön; s ezért nem tudja soha, hogy mi a vége a darabnak. Neki ez a legkedvesebb színház. — Én ezáltal nagyon meg voltam hatva. — Valami olyanformát kockáztattam, hogy nálunk Magyarországon is így szokták a hölgyek.

— Mi férfiak azonban még nem mehetünk alunni; mit csinálnánk reggeli kilenc óráig?

Ellenben még egy csésze teára, s egy pár szivar elhamvasztására átmehetünk Mr. Du Many hálótermébe.

Igazán terem volt. Magas, mint egy templom. Ha volna bennem sovinizmus, azt mondanám, hogy nemzetiszínű világítás volt benne. A remekművű függőlámpa adta a zöld fényt, a kandalló parázsa a vereset, s a gyönyörű faragványú ágymennyezet párkányán végig pislogtak, mint álomőrző csillagok, a fehér fényű villanylámpák. A szoba csillagfényben derengett tőlük, míg a mennyezet alatt álomtápláló sötét lehetett. A kárpitok le voltak eresztve.

Alig jártunk végére az első szivarnak, amidőn egy szőnyegajtó megnyílt, s belebbent rajta Mrs. Du Many. Ezúttal fehér, gazdagon hímzett pongyolát viselt, mely karjait egész vállig engedé látni.

Nem jött egyedül, a kis Jemmyt hozta magával.

— Ez a gyermek mindenképpen az apjánál akar aludni. Ahogy szokta, mielőtt az intézetbe küldtük.

A gyermek nyafogott, nyűgösködött. Alkalmasint álmából verték föl.

Mr. Du Many aztán ölébe vette a kisfiút, kigombolta a

cipőcskéit, lehúzta a harisnyáit. A mistress nézte csendesen.
— Már ezt bizony ő maga is megtehette volna.

Egyszer aztán jojcakát kívánt, s ott hagyta a gyermeket az apjánál.

Mr. Du Many levetkőztette a kisfiút, s szépen dajkálkodva odavitte az ágyához; félrehúzta a függönyöket; letérdelteté az ágyba, összetetette vele a két kezét, s megimádkoztatá. Olyan suttogva mondta a gyermek, hogy nem lehetett a szavakat kivenni.

Akkor aztán lefekteté, betakarta az angórapokróccal, s jó éjt kívánt neki. A függönyöket összehúzta.

Aztán visszatért az apa a kandallóhoz.

Alig ült le, midőn a nyoszolya felől pisszegés hangzott. „Sztt! Sztt!"

A gyermek széthúzta a függönyöket, s a fejét kidugta rajtuk. Olyan volt, mint egy kis kerub.

-- Nos? Mi kell még? — kérdezé az apa, visszatérve hozzá.

Hát csak az kellett neki, hogy még egyszer meg akarta csókolni az apját. Akkor aztán csintalanul vihogva bújt el az ágytakarók közé.

Mr. Du Many visszajött ismét a kandallóhoz. Azonban észrevevé, hogy nekem kialudt a szivar a számban.

— Ön álmos?

— Két éjjel nem aludtam.

— Akkor keressük fel a hálószobáját.

S őmaga vette kezébe azt a kis sárkány alakú, japán gyertyatartót, melynek viaszgyertyájánál a szivarainkat feleleventettük, hogy majd a szobámba vezet.

— De azt már nem engedem. Majd megmutatja a komornyik, hogy merre van az ajtóm.

De legalább az ajtóig elkísért.

Ott aztán megszorította a kezemet, s azt mondá:

— Jó éjszakát. Alugyék jól.

Ez ugyan csak három szó; de azért mégis elég volt arra, hogy énnekem az álmot kiverje a szememből.

Magyarul volt mondva.

Szemem, szám nyitva maradt, úgy rábámultam.

Mr. Du Many pedig olyan jóságos ravaszkodással mosolyga.

— Ön nem ismert énrám. Én pedig önt nagyon jól ismerem. — Hiszen kollégák voltunk egykor.

— Kollégák? Hol?

— Hát Budapesten. A Sándor utcai Országházban.

— Ön képviselő volt? Mi neve volt akkor?

— Ugyanaz, ami most. Csakhogy magyar ortográfiával írva: „Dumány Kornél".

— Még így sem emlékszem sem a névre, sem az arcra.

— Nem ám. Mert csak *egy napig* lehettem képviselő. Másnap kidobtak az ajtón.

— Ah! Most jut eszembe valami. Ön volt az a bizonyos „egy halott képviselője".

— Hát igen bizony. — Én voltam az *az egy halott képviselője.*

Egy ilyen meglepetés magát a „hétalvót" is képessé lett volna az álmától megfosztani egy éjszakára.

Visszatértem az ajtóbul.

— Uram! — mondám Du Many úrnak, kit ezentúl nem fogok „miszter"-nek címezgetni. — Lehet énnekem valami igényem önnek a hálájára?

— Uram, *barátom!* — szólt, mind a két kezét kezembe téve — fehér lapot adok önnek, a nevem aláírásával: azt írja ön fel rá, amit akar.

— Elfogadom, s mingyárt írok fel rá valamit. Mondja ön el nekem annak a történetét, hogyan lett „tekintetes és nemes Dumány Kornél úrból, a kis kastélyos magyar dzsentriből, a fidelis garçonbul, a visszaküldött országgyűlési képviselőbül, Du Many Kornél, az ezüstkirály, a dél-amerikai nábob, egy csodaszép grófnő férje, ötgyermekes családapa, a szolid vállalatairól, jótékonyságáról hírhedett celebritás?" — Ezt kérem öntől és semmi egyebet.

Dumány Kornél úr megcsóválta a fejét, s a fogaihoz kezdte kopogtatni a körmei hegyét, majd ismét mind a két kabátzsebébe mélyeszté a kezeit, s aztán a megszorult adós keserves mosolygásával mondá:

— Kedves édes barátocskám ... most ön csakugyan olyan összeget írt fel a fehér lapomra, amit „a vista" nem tudok kifizetni. Ez a történet, aminek a közlését ön várja tőlem, csak felerészben az enyim, a másik fele a nőmé. Engedje meg,

hogy elébb övele értekezzem, s kieszközöljem tőle a „giro in biancó"-t, ha lehet.

Megadtam a moratóriumot.

Dumány úr ugyanazon a szőnyegajtón át, amelyen az imént a neje belépett, elhagyta a hálószobát. Én egyedül maradtam ott.

De mégsem egyedül.

Az ágyfüggönyök mögül nehéz nyögés hangzott, mint mikor valaki rosszat álmodik, s nem tud felébredni. A kis Jemmy.

Odamentem. Széthúztam a függönyöket. A világosságra felébredt a gyermek, nagyot sikoltva.

— Apám!

— Mingyárt jön apa — biztatám én az előtte ismeretes nyelven.

— Ah. Magyar bácsi! Az is jó.

S azzal a kezem után nyúlt, a hüvelykujjamat átmarkolta erősen.

— Rosszat álmodott, kicsikém?

— Nagyon rosszat. Nem tudtam beszélni. Pedig akartam beszélni. Nem tudtam. Egy kígyó összeszorította a torkomat.

— Ugye nincs ott kígyó?

— Nincs. Ne féljen semmit.

— Ugye itt fog maradni?

— Itt. Amíg apa visszajön.

— Azután is. Mindig. Sohasem megy el innen. Az jó volna apának. Apa sokszor mondta nekem. Szólj fiacskám. Beszélj hozzám. Senki sincs, akivel „így" beszéljek, csak te, fiacskám. Bácsit is szeretné majd apa.

Mondtam neki, hogy soká itt maradok. Arra nyomban elaludt.

Mire Dumány úr visszajött, én már ismét a kandalló előtt ültem. Amit a gyermekajk csevegett, olyan kedves fényt vetett e férfi kedélyvilágára.

Derült arcot hozott magával.

— Nőm beleegyezett. Azt mondta, gyónás ideje van. Holnap ő fog mindent meggyónni a papnak, ma én gyónom meg mindazt önnek. A realitás szempontjából is sokkal jobb, ha megtudják rólunk a valót, mintha azokat a válogatott meséket terjesztik tovább, amikkel bennünket az ó- és újvilágban illusztrált a hírlapírói fantázia.

Azzal becsengette a komornyikot. Kiadta neki az egész campagne-ra való utasítást. Most készítse el a szamovárt a teának, mandarin likőrrel. Tizenkét órakor hozza fel a puncsot, gyümölccsel, két órakor feketekávét, öt órakor adja fel a fajdtyúkot hidegen, pezsgővel.

— Remélem, hogy ön kibírja az éjszakázást? — szólt hozzám fordulva.

— Kérem: fő-fő kortesvezér vagyok odahaza.

— Elég. Akkor ismerem a kaliberét.

— Remélem, hogy az egész menü mind saját termelés?

— Természetesen. A tea a hongkongi kertem zsengéje; a mandarinszeszt a borneói narancsligetem gyümölcséből főzik, a kávét a kuba szigeti telepem adja, a „gizr" szesszel együtt, ami a kávébab-cseresnye gyümölcséből készül. A bor is saját termesztményem. Nekem ez mind nem kerül semmibe. Csupán a süteményekhez való lisztet veszem pénzért. Az magyarországi. — Ott én nem bírok semmit.

— Pedig önnek szép birtoka volt ott a felföldön.

— Nem hallotta volna ön, hogy azt adósságok miatt elkótyavetyélték?

— S ön ezt meg engedte történni?

— Majd ha végighallgatta ön az én történetemet, akkor természetesnek fogja találni, hogy azt tettem. De végképp mégsem szakadtam el a hazámtól. A hajdani kastélyom kertjében igen szép káposzta termett. Ezt se Francia-, se Olaszországban, se Amerikában nem tudják, hogy mire használható. Én azt minden évben felvásároltatom, s szokás szerint hordóba

betaposva, posajtott állapotban elszállíttatom oda, ahol éppen tanyát ütöttem, Párizsba, Palermóba vagy New Yorkba. És abból énnekem a feleségem alkalmilag pompás „korhelylevest" szokott készíteni.

„Korhelyleves!" Koronája a magyarországi dáridóknak.

— S ért ahhoz a grófnő?

— Hahaha! — kacagott az exkollégám. — Hiszen olyan magyar grófnő az, mint azok, akik odahaza a Tisza—Duna között franciául beszélnek, nem azért, mintha magyarul is nem értenének, hanem azért, mert ez az anyanyelvük; aztán meg, mert a magyarnak az a rossz szokása, hogy aki egy hibát ejt a beszédben, annak a szeme közé nevet.

Ezzel a revelációval az egész eddigi kombinációm is gyökerestül ki lett irtva. Azt gondoltam, hogy az én magyarom egy amerikai pénzkirály lányának szívét hódította meg, s annak a kezéből kapta a számlálatlan milliókat (dollárokban számítva, ami a mi pénzünkben, arany ázsióval együtt, 2 frt 40 kr.)

Dumány úr az arcomról olvasta le a gondolataimat.

— Ön meg fogja tudni, hogy én se nem raboltam, se nem házasodtam a vagyonomat; még csak az eszemmel sem szereztem azt a Dárius kincsét, amivel most valósággal rendelkezem. Elmondom az utat és módot, amelyen hozzájutottam — mások elrettentő példájára —, de senkinek sem tanácsolom, hogy azt utánam csinálja. De nem is hiszem, hogy még egy ilyen történet valaha ismétlődjék, s még egyszer szülessen a világra olyan rinocéroszidegekkel ellátott ember, aki ezt keresztülélje, mint amilyenek ennek a szerepvivői valának. Még azt is hozzátehetem, hogy az az ár, amit én ezért adtam, azokkal a számokban kifejezhető kincsekkel, amiket nyereségül kaptam, soha sincs kifizetve; — hanem valami mással, amit a matézis meg nem határoz: — azzal igen.

Ezzel letelepedtünk a teázóasztal mellé. Dumány úr nehány hasáb illatos cédrusfát dobott a kandallóra. A tűz hangos pat-

togása s az állóóra méla tikták ketyegése kísérte az egész elbeszélést. S mármost ettül a perctül kezdve nem én írom a regényt, hanem Dumány Kornél úr.

— Mindenekelőtt állítsuk helyre az alkotmányszerű jogfolytonosságot, mely szerint a magyar parlament tagjai egymást *tegezik.*

Egy kupica mandarin szentesíté az ősi szokást összekoccintva.

— Szervusz!

— Krisztigott.

— — — Úgy hiszem, hogy nem szükséges előtted körülményesen leírnom a „csepegői" választókerület etnografikai sajátságait. Meg vannak azok örökítve az országgyűlési annálisokban. Nincsenek ugyan ottan csepegőkő barlangok, de vagynak háromezer honfias nyeldeklők, melyeken már sok nemes nedv lecsepegett. Az egész csepegői választó közönség két kategóriába soroztatik. Az első rendbeliek azok, akik nagyon sokat isznak, a második sorozatbeliek pedig, akik még többet isznak. A tótok pálinkát isznak, a svábok sert isznak, a finnugorok bort isznak: az intelligencia mind a hármat issza; az Isten választott népe pedig szolgáltatja mind a hármat, ami még nagyobb eredményre vezet, mintha inná.

Ha Dante Magyarországon járt volna, okvetlenül belekerült volna a csepegői képviselőválasztás a pokol leírásába.

És amellett megkívánják a tisztelt választók, hogy hazafias meggyőződésük nyomatékos argumentumokkal megszilárdíttassék, ami kurzus szerint variál, s a választás napján *négy angyalra* is fölemelkedik.*

Vannak szilárd jellemű választók, akik csak konzorciumban en bloc engedik magukat megvásároltatni; vannak ellenben spekulatív szellemek, akik mind a két félnek eladják magukat. Akik pedig a minden eddigelé ismeretes camorristák, brigantik

* Az 50 és 100 frtos bankjegyeken látható jelvények. *J. M.*

és kleftek elől elnyerik a pálmakoszorút, azok az úgynevezett kortesvezérek.

Nem akarlak untatni azokkal az előzményekkel, amikkel a magyar hírlapok a választási kampány alatt teletömik a hazai közönséget. (Jó szerencse, hogy az egész világon senki sem érti a nyelvünket.) Meg lehetsz felőle nyugodva, hogy sem az én korteseim, de az ellenjelöltemé sem hagytak semmi eszközt felhasználatlan, ami a kívánt diadalra vezet. Én a konzervatív-nemzeti-klerikális pártnak a zászlóját lobogtattam, ellenfelem pedig a liberális-pánszláv-reformpárt oltárán áldozott.

Csupán a választási nap óráinak élményeit adom elő.

Délután hat óráig mind a két párt kimerítette leleményességének egész tárházát. A veres tollnak a szavazatait (én voltam a veres toll) a zöld toll szavazatai éppen eggyel haladták túl.

„Ezt nem lehet engedni!" — kiabálták a kortesvezetők. „Hol van még egy szavazó? Nézzük a listát!"

A lista még mutatott egy szavazót a szomszéd Bögreszegről: Tóth Jánost, a gelencsért.

„Hol van Tóth János, a gelencsér, Bögreszegről?"

A bögreszegi bíró (a mi hívünk) jelenté alássan, hogy Tóth János, a gelencsér cudarul *megrágta a szíjat*, mert ahelyett, hogy eljött volna szavazni, tegnap este *elment deszkát árulni Földvárra*.

Ez annyit jelent magyarul, hogy „meghalt".

E már baj!

Hogy az ördögbe tud valaki meghalni a választás előtti napon.

„Nincs a faluban több Tóth János?"

„Van. De az tyúkász. Nincs beírva a lajstromba, mert nem fizet adót. Ellenben itt van: fuvaros minőségben."

„Ide vele!"

Előhozták a tyúkászt: szájába rágták, hogy most rögtön be kell mennie a sátorba Dumány Kornélra szavazni Tóth János, a gelencsér helyett. Úgyis egy házban lakott a megboldogulttal.

Szabadkozott, hogy az lehetetlen, hisz a gelencsér Tóth Jánosnak az a mellékneve, hogy „csorba". Rászakadt az agyagpart egyszer, s kiütötte az első két fogát. A zöld tollasok bizalmi férfiai egyszerre rá fognak ismerni, hogy nem ő a Csorba Tóth János–, mert neki mind a harminckét foga megvan.

„Ha csak ez a baj: itt a kudarci tilógus, mingyárt kirántja kendnek a két első fogát!"

A tyúkász vonakodott a műtéttől. Ígértek neki pénzt: egész fel hatszáz forintig.

„Azt a szent kirilájzumát! Két rongy fogért! Werbőczi sem diktál többet 10 forintnál darabjáért. Marad még kendnek harminc! S azokról jól lesz gondoskodva."

A tyúkász utoljára kötélnek állt, s ki hagyta rántani a két első fogát: — aztán mehetett bátran a meghalt gelencsér helyett énrám szavazni.

Ezzel egyenlő számra lett emelve a veres és zöld toll szavazatsora.

De még ezzel semmi sincs megnyerve: legfeljebb egy új választás.

„Ezer forintot még egy szavazatért!"

Valaki fölfedezte, hogy van még egy szavazó itt helyben, a választási központban: a „Nyakigláb" zsidó. Derék, becsületes, szegény ember. Akinek teljes világi életében mikor kalapja volt, akkor csizmája nem volt, s mikor csizmája volt, akkor kalapja nem volt. Hanem azért bejegyzett iparos volt: ablaküveges, akinek csak akkor van keresete, ha jégeső esik. Hanem azért van egy felesége, meg hét gyermeke. Ez segíthetne mirajtunk, mi meg őrajta.

Csak az az egy baj van vele, hogy a szegény Nyakigláb éppen haldoklik: az egyik lába már a koporsóban.

Hátha megtenné a mi kedvünkért, hogy még egy kis félórácskát itt időzzön. Hiszen vár az a bummelzug.

Odaszaladtak a kortesek a butikjához.

Hiszen régi példabeszéd az a magyaroknál, hogy „úgy

húzza halasztja, mint a zsidó a halálát". Hátha ez is tudja halasztani.

Először a feleségét fogták elő. Felvilágosították a szerződés előnyei iránt. Csak egy névnek a kimondása a szavazatszedő bizottság színe előtt, s ezer forintot hágy vele örökségül a családjára.

Akkor a feleség és a hét gyerek rohant a haldokló ágyához. Egész életük boldogsága függ ettül az egy szótul.

A főkortes megmutatta a haldoklónak az ezres bankót.

Ilyen lehet a paradicsom ajtajának a firhangja!

Szegény már nem tudott neki örülni.

Utoljára a kortesek felkapták a beteg nyoszolyáját négy lábánál fogva (az idő drága, az elnök kitűzte a zárórát), s hozták nagy diadallal a szavazatgyűjtő sátor felé. A feleség ott ment az ágy mellett, s vigasztalta, biztatta a beteget: „csak még egy kicsit!"

Szerencsésen eljutottak vele, cseppentett pontosan a záróra utolsó percében a bizottság elé.

„Icig Maykäfer: más néven Nyakigláb üveges. Nro 1501. hangzott a jegyző szava."

„Kire adja ön a szavazatát?" — kérdé az elnök.

Az üveges nem hallott már semmit. Száraz, hideg keze ott nyugodott a felesége kezében, megtört szemei felfelé fordultak, végleheletével ezt rebegé:

„*Du meine Liebe.*"

„*Dumány Nellire*" — kiálták az én bizalmi férfiaim. Világosan mondta „Dumány Nellire" (Nellinek neveztek a barátaim.)

Az ellenfél bizalmi férfiai ellenben követelték, hogy világosabban szóljon a szavazó.

De már az nem tette meg ezt a barátságot, mert meg volt halva.

S miután az első szava csakugyan úgy hangzott, hogy „Dumány", a jegyzők beírták a szavazatát az én rovatomba.

Az elnök kihirdette az eredményt, mely szerint Dumány Kornél úr a mai napon alkotmányosan megejtett képviselőválasztásnál 1501 szavazattal az ellenjelölt 1500 szavazata ellenében Csepegő kerület képviselőjének megválasztatott.

Ámde a mandátumnak sarkára tapogott az ellenfél petíciója.

Megtámadták az egy halott szavazatát.

A képviselőház kiküldött egy bíráskodó tagot, szigorú vizsgálatot tartani.

Az Icig szavazata megdönthetetlen volt.

Azokkal szemben, akik azt állegálták, mintha Icig nem az én nevemet mondta volna, hanem azt, hogy „Du meine Liebe", tíz tanú állt elő, aki kész volt megesküdni rá, hogy először is az üveges nem tudott németül és másodszor oly szilárd karakterű hazafi volt, akiről fel nem lehet tenni, hogy élete végpercében a Jehovát német szavak kimondásával indítsa méltó haragra.

Ekkor aztán az ellenfél a másik halottba kapaszkodott. Utánajártak a bögreszegi papnál, hogy a választás előtti napon eltemette a Tóth Jánost. De a pap nem tudta, hogy melyik volt a kettő közül: a gelencsér-e, vagy a tyúkász. (A tyúkászt elküldtük hosszú fuvarba Galíciába.)

Ekkor elrendelte a vármegye a vizsgáló képviselő felhívására a halott exhumáltatását és agnoszkáltatását.

De mire a mixta commissio kijött, akkorra az én embereim úgy eltették láb alól az egész corpus delictit, hogy soha senki sem talált rá többet.

Nem is derült volna ki az a pia fraus soha, ha egyszer csak mint egy diabolus rotae elő nem ugrik az a falusi borbély, aki a rám szavazandó Tóth Jánosnak a kritikus órában két ép fogát kivette a pelikánjával. Pedig keményen volt érte fizetve.

Hiszen tudhattuk még Midas király történetéből, hogy borbélyra nem lehet titkot bízni. Csakhogy ez nem a nádasnak beszélte el a titkát, hanem a vizsgáló bíróságnak.

Ezzel aztán mindnyájunkat megborotvált a borbély.

A képviselőház azonban emiatt megsemmisítette az én megválasztásomat, s én mehettem haza, ezzel a hátamra ragasztott gúnycímmel: „az egy halott képviselője", zabo hegyezni, vagy újra kezdeni a választási „kutyalagzit".

Hát aki csak ezt az epizódot ismeri az életemből, az (miként te is cimborám) ilyenforma vázlatot csinál a jellemzésemből:

„Hiú, elkapatott dzsentri kamasz, aki keresztülbukott az érettségi vizsgán, s annálfogva egyedül a képviselői állásra bírván kvalifikációval, be hagyja magát ugratni a politikai hajcihőbe a kutyúpajtások által, s a hiú ambíciójáért elvesztegeti az őseitől ráhagyott tisztességes birtokát. Ez is sport neki, mint az agár- és lóverseny. Egyformán virtusnak tartja a csalást: a turfon, a kártyaasztalnál és a politikában, s aztán átkozza a világot, mikor megtudja, hogy mások meg jobban tudnak csalni, mint ő."

Hát ugyebár te is ilyenforma portrét vázoltál felőlem?

Lásd pedig én már huszonhat éves koromban doctor medicinae voltam, s harminc éves koromban a hírlapok emlegettek, mint igen keresett specialistát idegbajokban. Bécsben voltam letelepedve, ahol pedig ugyancsak erős a verseny, s a hazafiúi buzgalom nem tol előre senkit. A legkomolyabb embernek tartott mindenki, még saját magam is.

S erre elég jó okaim voltak.

Az apám mindig buzgó hazafi volt: élénk részt vett a politikai küzdelmekben. A forradalom után be is volt zárva egy időre Olmützben. Azalatt nekem kellett a gazdaságunk után látnom. Nagy kamasz voltam már, abban a korban, amikor életpályát kellene választani. Tudhatod jól, hogy akkoriban nagyon kevés válogatás volt magyar fiúk számára. Csehül állt a világ idehaza.

Nekem sehogy sem tetszett az apám mestersége. Láttam, hogy tönkremegyünk. Mikor visszakerült az öreg az államfogságból, ismét a mi házunk lett az elbúsult hazafiak találkozója. Soha ki nem fogytunk a vendégből s reggelig eltartott a tanácskozás, természetesen poharak mellett. Én nem vettem azokban részt; amíg az elkeseredett celebritások a lelkesítő dalokat énekelték, én azalatt a magam kis szobájában a német és francia nyelvtanokat búvárkodtam.

Vadászni sem lehetett, mert puskaengedélyt oly gyanús embereknek, mint az apám, nem osztogattak.

Egy szép napon aztán azt mondtam az apámnak, hogy én valami életpályához akarok kezdeni, ami kenyeret ád.

— Csak nem akarsz bezirker lenni?

— Az nem! Hanem orvos.

— Micsoda? Borbély? Felcser! A Dumány család ultimus surculusa doktor! Mindgyárt agyonlőlek!

— Hiszen nincs hozzá puskád.

— Kiátkozlak!

— Ahhoz meg nincsen puskaporod. Én se átokra, se áldásra nem adok semmit. Azokat a kémia már mind analizálta. A Frauenhoffer-vonalak még azt is megmondják, hogy mi van a pokolban. Hát ettől én nem félek. Hanem amitől félek, az, hogy mi tönkre fogunk menni.

Ez nagyon érzékeny oldala volt az öreregnek. Felpattant, leszamarazott.

Én aztán megmutattam neki a távolléte alatt vezetett számadásaimat, amik nagyon kedvezőtlen arányokat mutattak ki a bevételeink és a kiadásaink között. Látni sem akarta ezt a fertelmes dolgot.

— Ne legyen neked semmi aggságod! Ha momentán egy kicsit meg is van rigázva a gazdaságunk: majd *egresszírozni* fogjuk magunkat.

„Regresszírozni!" Ez az igazi magyar szó. Ha ezt a szót

a tudós társaság ki próbálná irtani a magyar szótárbul, lebontanák a hazafiak az akadémia palotáját!

— Itt van Dienes bátyád, ne félj, lurkó! Nyolcvanhét esztendő nyomja már a vállát. Isten nyugtassa meg. Felveti a pénz! Ha meghal, mindene ránk marad. Legközelebbi agnátusai mi vagyunk. Azzal egyszerre regresszírozva leszünk. Jobb lenne, ha azt kultiválnád. Az öreget kultiválnod kellene. Oda kellene hozzá menned. Azt doktorolnád!

Én azonban erre sem álltam rá. Felvilágosítottam róla az öregemet, hogy nem bizonyos az a *virtualitás*. Az ősiség el van törülve, mindenki annak testálhatja a saját vagyonát, akinek akarja.

— Éppen ezért kellene kultiválnod az öreget. Én nem adhatok neked egy garast sem, hogy nekem doktorságot tanulj. Eredj, kérj a Dienes bátyádtól. Ha ő ád, akkor beleegyezem.

— Már voltam nála és adott is.

— Mit? Mennyit?

— Amennyivel az egész kurzus alatt beérem.

— Akkor hát ne mondd, hogy smucigoskodom. Én is kiszúrok — huszon — húsz forintot.

Nem mondta meg az öreg, hogy mennyi időtartamra. Egy hónapra-e, vagy egy esztendőre?

Az első hónapnál többször nem is vettem azt igénybe. Azontúl szereztem amennyi kellett, francia leckeadással.

Hogy pedig az öreg Dienes bácsitól mit kaptam, azt majd mingyárt elmondom.

Dienes volt a neve; de minden ismerőse úgy hítta, hogy „Diogenes."

De még túltett klasszikus mintaképén, a régi cinikus filozófuson.

Nem volt már olyan vén ember a vármegyében, aki visszaemlékezett volna arra, hogy azt a dókát újnak látta, amiben az öreg minden reggel panyókára vetve, végigjárta az utcát, a házától a templomajtóig. Be nem ment a templomba, csak

ott végezte az ájtatosságát a templom kü.zöbén, ahol a *töbi* koldusok. Onnan ment a közkúthoz, telemerítette a korsóját, s vitte haza. Semmiféle cselédet sem tartott. Félt, hogy meggyilkolják. Mind a két csizmaszárába egy töltött pisztoly volt dugva. Főtt ételt sohasem evett, de még kenyeret sem. Azt hitte, hogy megmérgezik. Azért elég változatos menüje volt: burgonya, dió, kerek répa. A gulyájából beállított egy tehenet az istállójába, de annak mindig ő maga adott szénát, kiválogatva szálankint, nehogy valami mérges szirontáklevél kőzétévedjen, ami a tejet megmérgezi. Azt a tehenet minden reggel, este ő maga fejte meg. Csinált túrót meg vajat. Ez volt a fényűzése. A vizet, amit a kútból hozott, előbb üstben felforralta, úgy hűtötte ki, hogy a bacilusokat kiölje belőle. Újságot sem olvasott mást, mint amit a falubeli plébánostól kapott kölcsön, a tót nyelven szerkesztett Narodné Novinét; de azt is előbb parázs fölé hintett fenyőmagon megfüstölé, — no nem a tartalma miatt, hanem hogy netaláni miazmák spóráit távol tartsa magától.

Minden birtoka árendába volt adva: az évi haszonbért csak arany- és czüstpénzben fogadta el, s azt egy hatalmas, régi vasládába elzárta. Executio útján százasok is jutottak a birtokába, azokat üres nádszálakba összesodorgatva dugdosta el. Kölcsön nem adta a pénzét senkinek: még a takarékpénztárnak sem volt előtte hitele; ajándékozni pedig hite és meggyőződése tiltá.

Mi volt hát az, amit énnekem ajándékozott, s amire az apám előtt hivatkoztam?

Hát éppen az ő dicsőséges példája.

Hát ha egy „tót királyság" jövedelme mellett lehet sült burgonya, vaj és dió élvezésével nyolcvanhét esztendeig élni, mért ne lehetne énnekem ugyanazon életrend mellett nyolc tanfolyamon keresztül átvergődnöm?

Azonban az igazság végett meg kell jegyeznem, hogy erre a diogenészi életmódra csak az elején voltam rászorulva, ké-

sőbb tudtam annyit keresni, hogy tisztességesen megélhettem.

Diplomás orvos voltam már, mikor az atyám meghalt. A temetést nyomban követte a csőd.

Nagyon jó ember volt szegény! Nem tudott a jó barátainak valami szivességet megtagadni: például egy váltó aláírását. Mert a mostani magyarok ekként tartják fenn azt a hajdani daliás, jó szokást, miszerint a fegyvertársak a csatában egymáshoz kötözték magukat lánccal, s ha egyikük elesett, a másik is kötelezve volt vele magát eltemettetni. Ezt pótolja most a váltó. Minden igaz levente megkívánja, hogyha már őneki meg kell halni, hát egy-két jó pajtását is temessék el vele együtt.

Ért-e valaha véget az a csődper? — nem tudom.

Én egészen megszoktam a bécsi életet, s nem voltak többé magyar fájdalmaim.

Az orvosi hivatás ugyan, fiatal kezdőnél, sok fáradsággal jár, de amihez az embernek kedve van, annak a terhét nem érzi. Nobel passzióim nem voltak, megéltem a keresményemből.

Még az alkotmányos korszak helyreállása sem csábított a hazámba vissza. A bécsi ismerős körökben általános volt az a nézet, hogy nem lesz ez tartós: a magyarok majd tesznek megint valami zseniális dolgot, hogy elveszítsék, amit már a kezükben tartanak.

Néha, mint specialistát, Magyarországra is meghívtak valami úri beteghez. Jó honoráriumot szoktak adni; hanem azért örültem, ha visszaszabadulhattam a végeszakadatlan ebédekből és vacsorákból az én megszokott bécsi bajtársaim körébe, akik a Wandelnál a stammasztal mellett vacsorálnak, ki-ki a maga pénzére: egy „pfiff"bor mellett dobzódva.

Egyszer megint kapok egy pénzeslevelet. Rettenetesen összevissza volt pecsételve a legkomiszabb spanyolviaszkkal, aminőt csak valaha, már használt levélborítékokról, takarékos kezek leolvasztottak.

Elbámultam, midőn a kőpor alól kiásott sorok végén Diogenes bátyám aláírását láttam meg, mellékelve hozzá egy fakó százforintos, ami már régen kiment a forgalomból, s melyen jól ki lehetett venni, hogy sok ideig volt összegöngyölítve.

Mit akarhat az öreg, hogy így dobálózik a százforintossal?

Ilyenformán írt:

„Édes doktor uramöcsém.

Tudván azt, hogy doktorok egy lépést sem tesznek ingyen, itt küldök uramöcsémnek száz forintokat, azzal a kéréssel, hogy ne sajnáljon engem nehány napra szegény házamnál meglátogatni."

Én rögtön bepakoltam a száz forintját egy borítékba, ilyesforma izenetet mellékelve hozzá:

„Kedves urambátyám,

Én száz forintért az itteni pácienseimet itt nem hagyom; hanem ha énrám, mint orvosra van szüksége kedves urambátyámnak, úgy tudassa azt velem, minden pénzmelléklet nélkül. Azon esetben rokoni kötelességemnek tartom kedves urambátyámnak orvosi tanácsadásommal haladéktalanul szolgálatára lenni."

Postafordultával megjött a válasz a levelemre.

Igenis: orvosi tanácsadás végett hívat az öreg.

Azonnal siettem hozzá utazni. Még akkor vasút nem volt azon a tájon. Bérkocsit kellett fogadnom odáig.

Tíz éve múlt, hogy az öreget utoljára láttam; akkor volt nyolcvanöt esztendős; tehát azóta lett kilencvenöt. Ritka időkor!

Senki sem él már azok közül, akik vele egyívású emberek voltak. Látott gyermekeket vén emberré, kis leányokat vén asszonyokká lenni. Látta őket sorban elmenni a temetőbe.

Nevetséges gondolat, hogy én, a harmincesztendős fickó, adjak most orvosi tanácsot annak az embernek, aki kilencven esztendeig tudott élni orvos nélkül.

Még előttem állt az alakja, ahogy tíz év előtt láttam.

Olyan egyenesen járt, mint egy gránátos. A botot a hátratett kezében hordta, nem használta támaszkodásra. Sűrű, tömött fehér haja penészzöldbe játszott, s a háta közepét verte, övig lelógó szakálla meg olyan volt, mint a kender. Mindennap begyalogolt a városba télen-nyáron, hozzáigazítani a klepszidráját a toronyórához. Szemüveg nélkül olvasott, és szemezte a reine-claude-okat. „Akarok én még ennek a gyümölcséből enni." Evett is belőle. Nyáron gyümölcs járta répa helyett.

Tudtam már a jó szokást. A vendégnek a kocsmában kell hagyni a kocsiját cselédestül: ott rendelheti meg magának az ebédet. A kastély udvarára kocsival behajtani nem lehet. Nagyobb igazság kedvéért akkora lósóska nőtt a kapujában, hogy azon dolog volna átgázolni. Hanem a kertajtón keresztül be lehet járni. Van egy vén kertész, aki egyúttal mindenes: az beereszti az embert.

Most is éppen ott találtam az öreget a kertjében, mint tíz év előtti látogatásomnál. Ojtogatott. Már ezúttal nem gyümölcsfákat, hanem csak rózsákat. Ez volt az egyedüli szenvedélye: a rózsa. Erre nem sajnálta a pénzt. S tudta valamennyinek a nevét és származását.

Mikor tíz év után újra meglátott, egyszerre rám ismert.

— Hozott Isten, Nelli öcsém. Hisz te most is a régi gyerek vagy!

Mindig simára volt borotválva az arcom; nem kellett nekem bajusz. Hiú voltam erre a különösségemre, nem tagadom.

— De urambátyám is a régi legény még, mondhatom.

Hát ez is igaz volt. Éppen úgy keresztül-kasul volt barázdálva az arca ráncokkal most is, mint tíz év előtt.

Nagyon megbecsült: leültetett egy rózsalugasban a padra.

— A szobámban nagy rendetlenség van: oda nem vihetlek be.

Nyugtalanul tekingetett a vén kertésze felé, aki éppen egy csomó sárgarépát hozott üstökénél fogva.

Kitaláltam az arcából, hogy mi a baja.

— Ebéd után vagyok, urambátyám - siettem őt megnyugtatni.

Erre mingyárt megkönnyebbült.

— Hát miben lehetek szolgálatjára, urambátyám? Mi baját érzi?

— Nincs énnekem más bajom, mint az, hogy meg kell halnom. Mégpedig rövid időn. Csak egy esztendőm van hátra.

Hipochondria lepte volna meg az öreget?

Elővettem az orvosi diagnózis fogásait.

— Sose kopogtasd az én bordáimat; ne hallgatózz a szívverésem után; a pulzusom se tapogasd. Nincs az én zsigereimben semmi hiba, a pupilláimat se vizitáld. Bolond se vagyok. Más dolog van.

Csakugyan nem találtam még olyan ép organizmust sehol, mint annál a kilencvenöt esztendős embernél. Nem volt ennél se asztma, se hipertrófia. Még az excema senile se bántotta a nyakát.

— Hát, tudod, öcsém, úgy van az én állapotom, hogy kilencvenöt esztendő húzza lefelé a fejemet. De ennek még oda se néznék. Volt énnekem egy juhászom, aki száztíz esztendeig élt. Hanem hát meg van *izenve:* tudod? Ezelőtt három esztendővel, pontban a születésem napján megjelent az álmomban szent Nepomucénus János, s azt mondta: „Dionysius! Tudd meg, hogy még három esztendőd van élni." Esztendőre rá, ugyanazon a szent napon megint megjelent előttem, s azt mondá: „Dinikém! Nem tehetek róla, de meg kell neked mondanom, hogy már csak két esztendeig jársz a földön." Az idén ismét ugyanazon a napon megint odajött hozzám, megcsóválta a fején azt a négyszögletű süvegét, s azt mondá: „Dénes! Dénes! Bizony el kell neked patkolnod egy esztendő múlva."

Bosszús lettem.

— Édes urambátyám! Ha szent Nepomucénus a baja, akkor papot hívasson, ne doktort. A kolerából ki tudom rántani; de a szentek kezéből ki nem tudom szabadítani; mert azt én nem tanultam.

— Ejnye de szeretem, hogy ilyen gorombán beszélsz velem!

Hát hiszen nem is azért híttalak én ide, hogy én nekem az életemet megnyújtsd. Nem alkuszom én a halállal.

— Hát akkor miért hítt ide?

— Majd mingyárt elmondom. Hát tudod: te vagy a famíliánkból az az egyetlen ember, aki az eszével pénzt szerez. Mert még ahány eszes ember volt a Dumányiak között, az mind arra használta az eszét, hogy a vagyonát elverje vele. — Aztán meg az is furcsa ám nagyon, hogy mikor én teneked egy százforintos bankót elküldök, te azt nekem postafordultával visszaküldöd. Hazajáró lelkekben mindig hittem; de hazajáró százforintos bankókban sohasem hittem. Fiókszámra áll a ládámban az atyafiságom kvétánciája, mikor még olyan bolond voltam, hogy a pénzt kölcsön adtam. Sohase hozta azt nekem vissza egy se. Hát én arra határoztam el magamat, hogy te neked testálom minden fekvő és ingó vagyonomat. — Ezért híttalak magamhoz.

Ekkor aztán felkeltem az öreg mellől a padról; egész sértődött kedéllyel.

— Kedves bátyám! Erről meg már éppen nem lehet velem beszélni. Én egy rokonom halálára nem spekulálok. Még a szegény apám örökségéért sem zaklatom azokat az urakat, akik rajta ülnek. Én élek tisztességesen a fáradságom után, s nem vágyom gazdagságra.

— Tudom. Tudom. Hisz ezt szeretem éppen benned, hogy te nem imádkozol a halálomért. De hát, hogy egészen bizonyos legyek felőled, én azt akarom, hogy még az én életemben, most mingyárt vedd át az egész birtokomat, így ahogy áll: a kastélyomat. Mindent!

Én nagyon furcsán tekinthettem körül, mert az öreg elkezdett nevetni: a száz redő az arcán mind részt vett a nevetségben. Azt hitte, hogy el akarok szaladni, mert megfogott.

— No csak ülj le ide mellém. Hallgasd tovább. Hiszen nem azt akarom én, hogy „így" lakjál ebben a piszokban, s ebédelj

velem együtt sült burgonyát, meg főtt almát. Sőt éppen ellenkezőleg.

Kíváncsi voltam rá, hogy mi lehet ennek az ellenkezője.

— Hát, tudod, doktor öcsécském, hogy én már igen sok esztendő óta úgy élek, mint a hajdani remeték az erdőben. Se főtt, se sült ételt, amit más keze készített, nem ettem már régen, mert attól féltem, hogy megmérgeznek, akik az örökségre ácsingóznak. De most már tudom, hogy egy esztendő múlva meg kell halnom .S ez nekem nagy megnyugvás. Mert mármost nem kell *mindennap* rettegnem, hogy „holnap" jön el a halálom. Van egy egész esztendőm. Hát ez alatt az egy esztendő alatt szeretnék igazán „laute" élni. Kedvem szerint: ahogy csak a testem megkívánja. Jó pecsenyéket enném! Meg túrós lepényt! Bort is innám! Ha visszaemlékezem rá! Az 1809-ik diétán, mikor jurátus voltam a personalis mellett: ami bor megmaradt az asztalnál, az mind nekünk jutott jurátusoknak. Ej de jó volt!

— Kedves urambátyám! - szóltam közbe - Nem lesz ez jó.

— No csak ne szólj semmit! Tudom, hogy azt akarod mondani, hogy ez nem egészséges dolog: nem az én gyomromnak való már. De hát azért volnál te itt. Nemcsak örökösöm lennél, hanem háziorvosom is. Azt nem teszem, hogy szakácsnét fogadjak a házhoz, s azzal főzessek magamnak. Ismerem a kutya természetemet. Fél esztendő múlva én azt feleségül venném s aztán ráhagynám mindenemet. Hanem azt akarom, hogy te jöjj ide. Foglald el az egész kastélyt: nekem csak a mostani kis szobámat hagyd meg, amibe már beleáporodtam, az én ócska retyemutyáimmal. Aztán hozz a házhoz szép, fiatal feleséget, olyat, aki énekel és muzsikál. Annak lesznek szép szobaleányai; azoknak az orcáját énnekem majd jólesik megcsipkedni: a szép asszonykának meg mindennap kezet csókolni. Azt a szép, fehér, puha kezét. Aztán hallani egy kis zsémbelést a háznál. Megkérdeznék tőlem, hogy mit főzzenek délre az én számomra, te határoznád meg, hogy mi nem árt meg,

vigyáznál rá, hogy ne igyam, ne egyem túl az elégségesen. Aztán délutánonkint nyitott ablak mellett szundikálhatnék, amit most nem merek tenni. Az volna nekem a szép átmenetel ebbül az ócska világbul a mennyországba.

Az öreg egészen belemelegedett a rögeszméjébe.

— Lásd ad vocem „mennyország", én most a templomba sem tudok járni, odakinn imádkozom a lépcsőn, a vak koldusok sorában. Miért nem? Hát azért, mert most csak egy buta vén plébános van itt, aki nem tud, csak tótul prédikálni. Olyankor persze tele van a templom. Irtóztató parasztbűz van odabenn, amitől én megfulladok. De ha te idejönnél, bizonyosan magyar feleséget hoznál a házhoz, annak a kedvéért magyar káplánt küldene ide a püspök, az magyarul prédikálna, s olyankor üres volna a templom, mert a banáknak a füle a magyar szót be nem veszi. Mi magunk volnánk a templomban — hárman! Hátha még egyszer keresztelő is lenne a templomban? Te! Én lennék a keresztapa! Ha én azt megérhetném!

Én ezekből a beszédekből orvosi hidegvérrel állítottam össze a diagnózist. Vallásos rajongásból eredő hallucináció, aszkétai életmód szülte idioszinkrázia, allotriophagiai tünetekkel, öregségi nimfománia, hypochondriacus képzelődés. Ezek többnyire mind együtt járnak.

Helyeselni a szándékolt életrend-változtatást egy orvostól, kvalifikált gyilkosság volna. Mindenekelőtt meg kell nyernem a bizalmát, hogy megfogadja a tanácsomat.

Megöleltem az öreget.

— Nagyon meg vagyok hatva, édes urambátyám, attól a szíves részvéttül, amellyel engem megtisztel. Nagyon örülök, hogy meghívásának engedelmeskedtem, s örökre hálásan fogok visszaemlékezni az irántam mutatott nagy jóvoltára. Hanem én ezt a fényes ajánlatot nem fogadom el. Én magamnak életpályát választottam, amelyet szeretek; azon szereztem magamnak öntehetségem által olyan állást, amire büszke vagyok, s amiből úri módon élek. S azon a pályán van előmenetel.

Magas példák vannak előttem, akiknek nyomdokait követem. S ezt a pályát nem lehet félbeszakítani; ezen folyvást tanulni és gyakorolni kell. Nekem ez az életem. Földesúrrá lenni annyi volna rám nézve, mint eltemetni magamat.

Az öreg ravaszul mosolygott. Azt hitte, hogy ő az orvos, én vagyok a beteg, az ő dolga engem kigyógyítani.

— Hallod-e, édes doktor öcsém, most elmondok neked valamit, amit senkisem tud rajtam kívül. Ugyebár, mikor ezt az ócska kastélyt meglátja valaki az országútról, vedlett vakolatú falaival, fakó salugádereivel, hát azt gondolja magában, hogy no hiszen nevezetes tót rezidencia lehet ez még belül. Pedig hát nem úgy van. Ha valaki az atyafiság közül látogatóba jön hozzám, azt abba a szobába vezetem, amelyben magam lakom. Ott nincsen egyéb, mint rongyos székek, toldott lábú asztal, almáriom, medvebőrrel letakart ágy, bunda és sajtszag. Vendégszoba nálam nincs. Örül a látogató, mikor ismét lélegzetet vehet odakinn. Pedig azon az én piszkos szobámon túl következik egyik múzeum a másik után. Ahogy moneom: megannyi múzeum. Az egyikben régi, csodálatosan faragott bútorok, kirakva gyöngyházzal, elefántcsonttal, préselt, aranyozott bőrszékek Ulászló király idejéből; a másikban korsók, tálak, egész fazekasműhely, mind a régi századokból, a harmadikban egész fegyvertár, páncélok, pajzsok, nyergek, a negyedikben régi öltözetek, hímzések, szőnyegek, egy szoba teleaggatva furcsánál furcsább festésekkel; végre egy egész könyvtár, a stukatúrig rakva ócska pandektákkal, akkora kapcsos könyvek, hogy két kézzel kell őket felnyitni. Ez az én apámnak a gyűjteménye. Az én apámat (Isten nyugtassa meg szegényt), amíg élt, a legnagyobb zsugorinak tartotta minden ember. Magam is annak hittem. Az utolsó pénz, amit láttam tőle, az az útravaló volt, amivel a pozsonyi diétára elereszteti jurátusnak: tizenhat darab régi kétgarasos. Azontúl sohase kaptam tőle semmit. Húsz esztendeig voltam kancellista a vármegyénél. Ott tanultam meg a frugális életet.

Azért is nem házasodtam meg soha. Magamnak sem volt mit ennem. Őszbe csavarodott már a hajam, mikor az öregem elköltözött ez árnyékvilágból. Minden ember azt hitte, én magam is, hogy ilyen szűkmarkú mód mellett rengeteg pénzeket kellett az apámnak élére verni. Nagy volt a csalódás. Nem maradt annak még temetési költségre való sem a pénztárában. Hanem volt neki hét szobája tele régiségekkel. Ezekre költötte minden jövedelmét. A rendesen vezetett számadásaiból kitűnt, kogy azok egy egész kincset képviselnek. Szakértők, akik idejöttek a hagyatékot felbecsülni, olyan összeget róttak fel, hogy magára az örökségi illetékre nem volt elég az egész jószág évi jövedelme. S amellett az öreg akként intézkedett a végrendeletében, hogy mindennek a ritkaságok tárházának együtt kell maradni az örököse kezében, s ha az csak egy darabot is elidegenítene belőle, szálljon az egész gyűjtemény a pesti múzeumra. Tehát én, a reménylett százezrek helyett kaptam egy fizetéstelen hivatalt: múzeumi custossá lettem. Ekkor adtam magam a vegetáriánusságra. Amíg kancellista voltam, havi harminc forint fizetéssel: egy héten egyszer csak jól tudtam lakni; de amint ebbe a nagy bolond domíniumba beleültem, akkor tudtam csak meg, hogy mi az a koplalás. Porcelán tál volt itt elég, de egy kanál liszt nem volt beletenni való. Később aztán hozzászoktam: belegyakoroltam magamat. Hanem a múzeumomat nem mutattam meg senkinek: az én régiségeimen ne legeltesse senki a szemeit. Te vagy az első, aki ma meglátod. Gyere be, nézd végig. Meg fogsz győződni felőle, hogy van itt olyan tudós embernek való mulatság, amin elstudérozhat egy álló esztendeig. Hozz ide még két-három doktor kollégádat; fogadom, hogy mind itt ragadnak. Aki egyet azok közül az ócska kapcsos könyvek közül felnyit, az meg van fogva. Van ott még ördögidéző könyv is. Én nem néztem bele, mert én babonás vagyok; de te „frájgászt" vagy, tudom. S ez mind a tied lesz!

Most már csak kénytelen volt az öreg bevezetni a lakószobájába.

Sajátszerű ősi kastély volt az az ő rezidenciája. Még a *mazúrok* uralkodása alatt épült. Albert király idejében. Bástyaszerű falak faragott kövekből, az ablakokon kidűlő vasrostélyok. Az épület főajtaja a lépcsőházzal együtt be volt falazva. A közepén volt egy emelet, két szárnya földszintes; hanem a hátulsó oldalán volt egy torony. Ez idő szerint csak ezen a tornyon keresztül volt bejárás. Egy keményen megvasalt tölgyfaajtó zárta el a bejáratot, melynek a kulcsát az öreg mindig magával hordta. Mikor a Zrínyi-dolmányának a hosszú lebernyegét visszahajtotta, hogy a kulcsot elővegye, megláttam a csizmaszára mellé dugott pisztoly agyát. Észrevette. „Hja öcsém, itt vigyázni kell az embernek magára. Janotyik* ivadékai még nem vesztek ki. Embert nem tarthatok a házamban, aki megvédelmezzen: mert az öl meg; kutyát meg két okbul nem tartok: először, mert harap, másodszor, mert eszik. Hát csak magamnak kell magamat őriznem."

Segíteni akartam neki a nehéz zár felnyitásánál.

— Hagyd el, öcsém. Aki nem tudja ennek a zárnak a fortélyát, forgathatja az benne a kulcsot előre is, hátra is: akár napestig.

Az volt a tudomány, hogy mikor kell a kulcsforgatással megállni.

Ugyanazon módon megint be is zárta a hátunk mögött az ajtót.

Abban a szűk toronyszobában lakott az öreg. Régi időkben az volt a toronyőr lakása.

A bútorzatát már leírta maga. Csak két tárgy volt, amiről nem tett említést. Egy roppant nagy vasláda, hármas rejteklakattal, aztán meg egy nagy pipatartó, tele mindenféle pipákkal. Azoknak hosszú ostorménfa száraik voltak.

— Szokott dohányozni, urambátyám?

— Soha.

* Hírhedett felvidéki rablóhős a század elején. *J. M.*

— Hát akkor minek ez a sok pipa a szobájában?

— Majd megmondom, ha visszakerülök ide.

Azután egy csomó kulcsot vett le a fogasról, s a kulcsok legkisebbikével felnyitott egy szűk oldalajtót. A főajtó, mely a folyosóra vezethetett, látható módon be volt falazva. Az oldalajtón át egyenesen a nagy tornácba lehetett átmenni, ahol már elkezdődött a kincsesház.

Ennek a drágaságai ugyan még csak kövek voltak; de olyan kövek, amik a szaktudóst, mint a mágnes a vasat, úgy magukhoz vonzák; történelem előtti kultúra és luxus.

S innen azután két terem nyílt egymásból, s azokbul több oldalszoba.

Tele volt mind valamennyi a múlt idők remekeivel és ereklyéivel.

Diogenes bátyám maga volt az eleven katalógus. Rávezette a figyelmemet a legritkább műdarabokra. Meg tudta mondani, melyik minő korbul való, s ki volt a mestere. Csakhogy az idegen neveket úgy ejté ki, ahogy írva voltak, magyar olvasásmód szerint: „Zsàn Guzsón" neki Jéán Góújon volt, „Zsül Romén" pedig Júlesz Rómáin; ahogy az apja tárgyjegyzékéből bemagolta.

Azt is meg tudta mondani, hogy minő árakat adott az apja egy-egy műremekért: hogy vett egy cseréptálat, ami csak mázas fajansz, de Luca della Robbiatól való; meg egy flandriai szőnyeget, s hogy azokért milyen mesés árakat kínált már egy Rothschild Alfonz báró meg egy Pourtalès gróf, de nem adta oda semmi kincsért.

Veszedelmes levegő volt ezekben a szobákban. A soha nem szellőztetett régiségkabinetek sajátszerű doha, amit a molyvédő arsenicum és kámfor már a falakba is beitatott, az az előkelő bűz, ami az ócska pandektákból illan. De nem ez volt a legveszedelmesebb, hanem az a szellem, ami azokban a szobákban kísért. A sok mindenféle fajtái között az őrültségnek ez a szuverén démon, a régészeti mánia. Akit ez megkap, az el van

neki adva holta napjáig. — Ezek a sisakos vasemberek, ezek a faragott bálványok mind azt beszélték: „Ahá! Itt van már megint egy új ember, aki a mienk lesz!" A bezárt könyvek így kínálkoztak: „Nyiss fel csak! Csak egy sort olvass el! Abban az van írva, hogy tenéked itt kell maradnod. Bezárkózol velünk, elmaradsz a világtól, ahogy az első meg a második tette. Te is itt vénülsz meg, ahogy azok. Elfelejted, hogy van élet odakinn. Nem gondolsz a jelenkorral. Nem kell aztán se dicsőség, se szerelem! Étel, ital nem jut eszedbe. Futsz a jó cimborák s a szép asszonyok elől. Mi leszünk a szeretőid! Nem törődöl a hazával, a politikával, a szabadsággal, szereted a börtönödet; nem érdekel a jelenkor, nem a csodatalálmányok. Visszateremted a régi világot álmodban, s ez az álom mi vagyunk, kőben, fában, ércben, szövetben, pergamenben megvalósulva".

Nem jó itten sokáig időzni!

Azt mondtam az öregnek, hogy dacára a nagyon érdekes tárgyaknak, jobb ezeket a szobákat magukra hagyni: a levegő arsenicumszaggal van tele.

Az arsenicum megdöbbenté az öreget. Rövidebbre szabatta vele a magyarázgatást. Felváltotta azonban azt egy jól alkalmazott expectoratiója a nemesi büszkeségnek.

— No lásd, öcsém, ha te egyszer ezeket a termeket megnyitod a világi társaság előtt, hát egyszerre levágod ám vele valamennyi szomszédban lakó mágnásokat. Mert pompás palotát építhet akárki, akinek pénze van: lovat, hintót tarthat; lakomákat csaphat, telerakhatja az asztalát ezüsttálakkal, tortákkal, sültekkel, de ezt az ősi pompát, ezt az ereklyegyűjteményt, amit itt látsz, nem veheti meg semmi kincsen. Ha te egyszer idehívod a statutióra a Bisztriczay bárókat meg a Vernőczy grófokat, hogy fog szemük-szájuk tátva maradni, mikor meglátják, hogy mi lakik az ősi Dumányi kastélyban!

Erre a nemes kitörésére az ősi dölyfnek, lehetetlen volt elojtan om nevetésemet.

Ezért az öreg egy kissé megorrolt, s aztán nem is mutogatott több szobát; pedig volt még egypár, amiben lehetett még néznivaló.

Visszavezetett a szobájába; gondosan bezárva maga után minden ajtót.

Ott azután megfogta a kezemet. Olyan volt a keze, mint egy csontvázé. De a szorítása is olyan volt. Elhiszem, hogy gondolkodóba esik a halál, mikor ennek a képmásának a leküzdésére vállalkozik: „vagyok olyan csontváz, mint te!"

— Hát csak nevettél az előbb, öcsém, ugye, mikor azt mondtam, hogy majd mikor a beiktatási lakomára meghívod a szomszéd bárókat és grófokat, tátva marad a szájuk? Gondoltad: tátva bizony az éhkopptól! Diogenes bátyám (tudom, hogy így hí minden ember) hideg konyhájától, üres pincéjétül ugyan felkophatik a vendégek álla. Lovaik számára sincs egy szál széna az istállóban, hacsak a fűre ki nem csapják. — De hát segíthetsz te azon egy kulcsfordítással. Ehen van az a kulcs!

S azzal az öreg még azt is megtette, amit igazán még álmában sem tett meg senkivel, hogy felnyitotta előttem a nagy vasládáját. Az a láda maga is egy remekmű, az egész teteje egy tekervényes zár, mely kigúnyol minden wertheimkasszát. Annak a titkára is megtanított, hogyan kell a három kulcsot egymás után elforgatni a három zárban, hogy azok összetaláljanak. E fortély ismerete nélkül a láda ki nem nyitható, mert egyik zár ütközője a másikat akadályozza.

— Nézz ide, öcsécském! Azokban a vászonzacskókban vannak az ezüsttallérok, ezekben a hólyagokban az arany pénzek. Ez is mind terád néz. Most el van hanyagolva az egész úri birtok. Ezerkétszáz hold egy tagban. — Itt a görbe felföldön ezt már úri birtoknak nevezik. Most bérlő kezén van, aki rablógazdaságot űz. De ha te átveszed, pénz lesz hozzá elég, hogy jókarba helyezd; jobban megélsz belőle, mint a Vernőczy grófok a maguk tizenkétezer holdjából, aminek fele vadaskert. Valamelyik grófkisasszonyukat elveheted: — adva adják, ne

félj! — Ne vágj a szavamba, még nem mondtam el mindent. — Az előbb, hogy a szobámon keresztülmentünk, megakadt a tekinteted azon a nagy bolond pipatartón. Azt kérdezted: dohányzom-e? Dehogy dohányzom. Még a kéne, hogy füstre költsem a pénzt! — Az ott az én bankópénztáram. Mert hát ha a bérlők nem fizetnek, executióra kerül a sor, akkor a bankót is el kell fogadnom. Ezeket én szépen összesodorintva bele szoktam dugni azokba az ostorménfa pipaszárakba. Magam sem tudom, mennyi van már benne. Unalmadból majd egyszer széthasogathatod, s kiszedheted belőle. Ebből is kitelik a fundus instructus. — Én életemben mindent átadok neked, csak azt a kis szobámat tartom meg. Addig az „egy" esztendeig jól akarok még élni. — Te pedig tehetsz, vehetsz, építhetsz, bontathatsz, ahogy akarsz. — Csak három dolgot fogadj meg, amit tanácsolok. — Könyvbül ne gazdálkodj; — nagy úrral jót ne tégy; — asszonyra meg ne haragudj.

Az öreg egészen úgy tett, mintha ő volna a doktor s én volnék a páciens.

— Kedves urambátyám — mondám az öregnek —, most beszéljünk önrül, mert hisz azért jöttem ide. Magamrul majd ráérünk később. Én mint orvos lettem ide híva.

— Tudsz valamit az öregség ellen?

— Tudok. Még öregebbé lenni. Azzal az életmóddal, amit bátyám eddig következetesen megtartott, éppen úgy megérheti a száztíz éves kort, mint ama juhászgazda. Én csak azt tanácsolhatom, hogy attól semmi részben el ne térjen. Ha most egyszerre el kezdene szokatlan táplálékokkal élni, az önre nézve halálos baj lenne. Tudom, hogy egy kilencvenöt esztendős férfit, aki amellett stoicus philosoph és jámbor keresztyén, a halállal nem lehet megdöbbenteni; annál kevésbé, mivelhogy ezt már szent Nepomuk meg is izente, akinek jóértesültségét nem vonom kétségbe; de van a halálnak egy neme, amitől urambátyám mégis megdöbbenhet; ez a félig meghalás. Ha ön egyszer a gyomrát megterheli, vagy valami alkoholfélét

talál inni, akkor ön féloldali szélhűdést fog kapni. Ez ellen nem biztosítja önt szent Nepomuk.

— No már azt csakugyan nem szeretném, hogy én sántikálva menjek a „nagy kaszás"elé, s mikor ő a kezét nyújtja, csak a bal kezemet tudjam neki adni. Ettül rettegtem teljes életemben.

— Hát csak maradjon az eddigi életrendje mellett. Ami pedig engemet illet: én mint orvos jöttem ide, mint orvos térek vissza. Pályámat semmi kincsekért el nem hagyom. Életemet egy rokonom halálára nem alapítom. Ha kedves bátyám gyűlöli a rokonait, s nem akarja a vagyonát rájuk hagyni: örökítse meg a nevét azzal, hogy hagyományozza mindenét emberbaráti célokra. Vannak ez országban jótékony intézmények, amelyek a gyámolítást megérdemlik. Tegye azokat általános örökösévé. Áldás lesz az emlékezetén.

A jó öreg erre össze-vissza ölelgetett, meg is csókolt.

— Köszönöm, hogy meglátogattál. Látom, hogy nem fogadsz el tőlem semmit. Nem tudlak megjutalmazni. Sőt még egy újabb kéréssel terhellek meg. Mikor visszatérsz a kocsiddal Bécsbe, útba kell ejtened a megye székvárosát. Keresd ott fel az alispánt, s adj át neki egy levelet, amit nem merek a postára bízni; félek, hogy elsikkasztják. Fontos okiratok vannak benne.

Azzal átadott egy zsinórral átkötött és alul-felül össze-vissza pecsételt csomagot, az alispán nevére címezve.

Megígértem, hogy megállok a székvárosban, s magam viszem el az alispánhoz.

— De reverzálist végy az átvételről tőle, s azt magadnál tartsd. Majd ha megint meglátogatsz, akkor elhozhatod.

Megígértem, hogy ismét eljövök ide.

Az öreg kikísért a kertjébe, ahol a remontante rózsák másodszori virágzásban voltak.

S megajándékozott egy nyílott rózsával.

Nagy áldozat volt ez az öregtől. Mert ez az egyetlen példánynak egyetlen virága volt. Csaknem fekete rózsa.

— Ez a „*marokkói szultán*". A legfeketébb rózsa, amilyen még senkinek sincs az országban. Egy Napóleon-aranyat adtam egy szemző ágért. Most nyílik az első virágja. Nesze.

S levágta azt a kedvemért.

S ennek a rózsának az a tulajdonsága, hogy megszárad, de le nem hull. Ma is megvan még.

Abban az évben ez volt a rózsakertészet büszkesége: a legfeketébb rózsa. — Később elvitatta a rangját egy mégfeketébb rózsa, a „Deuil d'Alsace" (Elzász gyásza). De ennek a magja még akkor a Pandora szelencéjében pihent, s ezt Benedetti úr hordta még a zsebében. — Bár kilyukadt volna a zsebe, hogy vesztette volna el!

Alig múlt el három hónap, midőn a hírlapi tudósításokbul olvasám, hogy a hírhedett fösvény tót király meghalt. Így címezték az én Dienes bátyámat. Az történt vele, amit előre megmondtam neki: a lakomázó életmódtul indigestiót kapott, s egy szélhűdés bevégezte az életét. Nem fogadta meg a tanácsomat. Sietteté a halált.

Néhány nap múlva a gyászhír vétele után, két levelet kapok a megyénk alispánjától: egy fólió nagyságút, hivatalbul, a megye pecsétjével, s ugyanazon kéz írásával egy magánlevelet.

A hivatalos levélben arról tudósítanak, hogy néhai „*vitézlett*" Dumányi Dienes táblabíró úr a megye levéltárában letétemenyezett végrendeletében engem tett meg összes ingó és ingatlan vagyonának általános örökösévé, azzal a kikötéssel, hogy a megyében tartsam rendes lakásomat.

Ha pedig ezen föltétel alatt a hagyatékot elfogadni nem akarnám, szálljon minden világi birtoka a „Maticára".

Ez volt az a csomag, amit saját magam által küldött el az öreg az alispánnak.

A magánlevélben ugyanerről a tárgyról ír a megye vezére; lelkemre kötve, hogy e tekintélyes birtokot vissza ne utasítsam, mert akkor azt a *Matica* fogja örökölni, s az nagy veszedelem lesz a nemzetiség és hazafiság ügyére nézve.

Én félvállrul vettem az egészet.

Ha a megboldogult makacsul ragaszkodott ahhoz a tervéhez, hogy belőlem földbirtokost csináljon, én hasonló szívóssággal tartottam magam ahhoz az elhatározásomhoz, hogy nem

engedem magamat doktorbul táblabíróvá átgyúratni. A politikához semmi kedvem nem volt; s ami a nemzeti féltékenységeket illeti: azok iránt egészen hiányzott nálam minden fogékonyság.

Mi bajom nekem a Maticával?

Annyit tudtam, hogy ez egy tót irodalmat gyámolító társulat, s az én felfogásom szerint akárminő nyelven terjesszék is a közmívelődést, annak az egész országra nézve csak üdvös eredménye lehet.

Éppen nem voltam elfogult a nemzetem iránt, sőt megvallom, hogy erősen hajlottam a kozmopolitaság felé.

Azonban ha énnekem nem volt érzékem a nemzeti inger iránt, volt másnak.

Magyarországon, az alkotmány helyreállításával, gyorsan epurálták a hivatalokat. Sok német akarata ellen menesztve jött Bécsbe, akit magyarországi állásából elzavartak. Ezek meg aztán Bécsben csinálták meg az ingerlékeny hangulatot a magyarok ellen. Ennek a hatását meg a Bécsben lakó magyarok érezték meg. Senki sem olyan erős soviniszta, mint maguk a tudósok. Minden háború a kalamárisban készül. Én kezdtem megérezni, hogy a tudós kollégáim egyszerre elhidegülnek irántam, sőt azt is megteszik, hogy elszólják tőlem a pácienseimet, majd a nevemet belekeverik az orvosi szaklapok polémiáiba. Hát nincs a politika ragálya ellen fertőzetlenítő szer?

Odahaza kezdették a megyéket újraalakítani.

Húsz év óta szünetelt az alkotmányos élet. Tudomány volt azt újra felelevéníteni. Elébb még azt kellett megállapítani, hogy kinek legyen szavazata a nagy zöldasztalnál?

Én is leutaztam a megyénkbe, azzal a szándékkal, hogy kinyilatkoztatom, miszerint a nagybátyám által rám hagyott örökségről lemondok, s azt a terhes föltétel miatt visszautasítom.

Ezt a szándékomat személyesen tudattam az alispánnal.

Azt mondta rá a derék úr, hogy ne siessek a nyilatkozatommal, vegyek részt a mai alakuló közgyűlésben.

— Micsoda jogon menjek én oda?

— Mint az ősi Dumányi nemes família képviselője. Mi többiek is csak ezen a jogon mehetünk a gyülekezetbe.

Rá hagytam magam beszélni, hogy oda menjek.

A gyűlésterem zsúfolva volt: a zöldasztalt körülülték a megyei celebritások, akik között egy pár ősz hazafit felismertem, akik miatt az apám tönkrejutott, a váltóikért jótállva, aztán meg olyan fiatalembereket, akik velem együtt jártak iskolába. Legrosszabb tanulók voltak. De most azok vitték a szót; mert erősen tudtak lármázni. Egy hajdani cimborám, aki minden gimnáziumból kibukott diákkorában, különösen vezérszerepet látszott vinni ezúttal. Valamelyik pártnak ő volt a lumene. Ha jól sejtettem, a radikális pártnak.

A sok dikciózás után, amiből én nem értettem semmit, végre eljutott a társaság odáig, hogy a gyűlésben részt veendő tagok névsorának felolvasására került a sor. Akinek a nevére azt kiáltották, hogy „éljen!", az benn maradt a lajstromban. Egy egy név után azonban ez a kiáltás hangzott fel: „meghótt!", azt a gyülekezet lezúgta, a jegyző kihúzta a nevét.

A hátam mögött állt egy tót nemes, birkabőr bekecsben, az valahányszor azt kiáltották egy névre, hogy „meghótt", utánakiáltotta tót nyelven ezt a magánhangzó nélküli szót „szmrt!" Igazán jó kifejezése a halálnak: csupa csontbul van.

S erre a felkiáltásra azok ott a zöldasztalnál úgy hajtogatták a fejeiket helyeslőleg, egy-egy csoport nevetett is rajta; többen meg a nyakaikat nyújtogatták kíváncsian. Különösen egy veresöves pap, aki mindjárt a főjegyző mellett ült, tette magát feltűnővé azáltal, hogy a kezeivel mutogatott élénken; s olyankor, midőn a mutatóujjával feddőleg odacsapott a levegőbe, rendesen mozgás támadt a zsúfolva álló tömeg között, egy ember eltávozott, könyökkel törve útat az ajtóig. Ezt nézte mindenki olyan nyakerőltetéssel.

— Mi az? — kérdezém a mellettem álló polgártárst, akiből

azt néztem ki, hogy iskolamester. — *Mit nevetnek azon, hogy valaki „meghalt"?*

— Hát ezek a hazaárulók, akik a németek alatt hivatalt vállaltak.

Ezzel a magyarázattal még kevésbé voltam felvilágosítva. Mért kellene valakinek azért a halottak közé soroztatni, mert becsületesen szolgálta a közönséget? Persze, gyerekkorom óta nem laktam a magam fajtája között, elszoktam a politikai emberevéstől.

Egy ilyen „meghótt!" kiáltás s a rákövetkezett hujjahó után éppen egy előttem ülő öregúr kelt föl a zöldasztal mellől. Eddig csak a kopasz tarkóját láttam: egy mély kardvágás hege látszott rajta. Hogy a székéről fölállt és megfordult, egészen az arcába láttam. Becsületes, barázdáktul szántott arc volt. A két szeméből csurgott végig a könny ezeken a barázdákon a szürke szakállába.

— Ez hát a jutalmam, amiért Nagy-Sarlónál hét sebet kaptam.

Eltakarta az arcát a tarka gyapot zsebkendőjével, úgy támolygott ki a gyűlésterembül.

— Hét gyereke van otthon a jámbornak, azért szolgált a németek alatt — magyarázá a szomszédom.

Hét seb a hazáért és hét gyerek otthon, azonban hát a telekkönyvnél szolgált. Ergo „meghótt".

Én jónak láttam az üresen hagyott székére leülni.

A szomszédom gyöngéden figyelmeztetett rá:

— Nem jó egy hazaárulónak a székébe leülni.

Ezt sem tudtam megérteni: tökéletes paraszt voltam hozzá.

A szomszédaim meg az átelleneseim összesúgtak, kérdezgették: „ki lehet az a nyúzott képű idegen?" Senki sem ismert az alispánon kívül. De talán még az az átellenemben hencegő hajdani iskolatársam, csakhogy az nem akart észrevenni.

A főjegyző ezalatt folytatta tovább a lajstromolvasást.

Egyszer csak a saját nevemet hallottam kimondatni.

„Dumány Kornél."

Erre az átellenemben ülők közül egy hang emelkedett.

„Meghótt."

S mint a ferde visszhang felelt rá a hátam mögül a másik.

„Szmrt!"

„Német lett!" — egészíté ki, fenyítő mutatóujj-mozdulattal kísérve a veresöves.

S erre a közönség elkezdett először súgni, azután morogni, utoljára kacagni.

Valaki megtaszított a könyökével.

— Mondtam, hogy ne üljön arra a székre!

Énbennem egyszerre a vér lett az úr — és annak minden haragos indulatjai. Elfelejtettem, hogy doktor vagyok: philosoph és kozmopolita. Kirúgtam a széket magam alul, s az öklömmel a zöldasztalra ütöttem. S olyat kiáltottam, hogy az egész terem visszhangzott bele.

— Nem halt meg! Itt van! És itt fog maradni! Vagyok olyan birtokos nemes, mint bárki a teremben, és olyan magyar, mint akárki e hazában. Én vagyok Dumány Kornél!

Ezt a zajos föllépésemet több oldalról hangos helyeslés kísérte. Az alispán nekem adta a szót: „Tekintetes Dumány Kornél úr személyes kérdésben kíván felszólalni."

— Halljuk! Halljuk! — hangzott erre elöl-hátul. (Ez a legsikeresebb módja egy kezdő, gyakorlatlan szónok zavarbahozatalának, ha sűrű halljukot kiabálnak neki.)

A veresöves megelőzött ezzel a gúnyos invectivával.

— Ha magyar az úr, hová lett a bajusza?

Nagy derültség.

Visszavágtam rögtön.

— Elment a tisztelendő úrét keresni.

Még nagyobb derültség.

— Hja. Én pap vagyok! — védekezék az ellenfelem.

Én aztán körüljártattam a tekintetemet a megyeház termének falain, s amint ott megláttam a sorban felaggatott hírhedett

hősök régiségtől fakó arcképeit, egyszerre fölébredt bennem az ősi virtus: — a szónoki tehetség. S tartottam egy olyan *barbológiai* szónoklatot *ex tripode*, hogy bámult és lelkesült bele az egész gyülekezet; ad hominem bebizonyítva, hogy legdicsőbb főpapjaink Pázmány Péter, Eszterházy primás, Bakács Tamás bajuszt, szakállt viselének: ellenben sima arcot hordott Corvin Mátyás király; Illésházy nádor borotvált ajkkal hirdeté a haza szabadságát, s Nádasdy Tamás bajusztalan arccal hordá a magyar zászlókat diadalról diadalra. Ezeknek az arcképei mind ott bizonyítanak mellettem, arany rámáikból kiszállva, végre aztán fogtam a fegyver boldog végét s odavágtam vele a zajgó ellenfél tarkójára: — Vannak pedig mainapság hazafiak, akik csak azért eresztenek szakállt, mert félnek a *szappantól!*

Rengeteg hahota fogadta ezt a mondásomat. Itt a goromba igazságé a győzelem. Aki e helyen a közönséget meg tudja nevettetni, azé a diadal.

A kacagás elmúltával aztán áttértem a komoly témára. Elmondám, hogy nem magam érdekében, nem személyes ügyben emelek szót, hanem tiltakozom azon bitorlás ellen, hogy egy megyegyűlés a proscriptiót gyakorolja az ország polgárai fölött. S védelmére keltem merészen, vakmerően mindazoknak, akikre azt kiáltották, hogy „meghótt"; józan okot, politikát, emberséget mind csatarendbe állítottam, s beszéltem azzal a bátorsággal, ami jellemzi azokat, akik a helyzetüket nem ismerik; akik nem tudják, hogy rakétákat sütögetnek el egy puskaporos toronyban. Kockáztattam azt, hogy vagy kidobnak az ablakon, s kitörik a nyakamat, vagy a vállaikra vesznek.

Nem dobtak ki. A beszédemnek az a hatása lett, hogy a megholtnak kikiáltott hazafiakat, egy pár notórius sehonnai kivételével, visszavették a lajstromba.

Akkor aztán én is visszaadtam az ülőhelyét a hét sebhelyes és hétgyermekes hazafinak.

Az ülés végeztével számosan siettek hozzám gratulálni.

Különös nagy hévvel szorongatta a kezemet, s ölelgetett a kebléhez egy daliás termetű fiatal úr:

— Barátom! Te vagy a mi emberünk! Akit kerestünk, megtaláltuk. Mától fogva elválhatatlanok vagyunk egymástól. Én vagyok Vernőczy Szigfrid gróf.

Az alispán meghívott magához ebédre.

Mikor a teremből kitolakodtunk, összekerültem a veresöves tisztelendő úrral meg azzal az ellenfelemmel, aki azt kiáltotta rám, hogy „meghótt". — Tótul nyájaskodtak. — Nem tudták, hogy értem a nyelvüket.

— Ájh, de nagy szamárság volt tőled, Frányó, azt kiáltani ennek a doktornak, hogy „meghótt!" most ezzel belcugrattad a Diogenes domíniumába. Ha nem kotyogsz, itt hagyta volna bivalyfővel az örökséget nekünk: a Maticának.

— Hát elefánt vagyok én, hogy megszagoljam, hogy olyan kemény ember lett belőle Bécsben?

— Ájh, az ökröt ha Bécsbe hajtják is, csak ökör marad.

Igaza volt a tisztelendőnek.

Én voltam az a nagy ökör, aki mikor már híres doktor lehettem odafenn a metropolisban: — hazajöttem Szvatopluk örökébe — folytatni ott, ahol az apám elhagyta.

Nagy bolondság volt ez tőlem, de ha ma történnék ez velem, ma is csak azt tenném.

Megmondta azt az első találkozásunknál, hogy ezentúl elválhatatlanok leszünk. Mi lettünk ettől fogva a sziámi ikrek.

De egészen ahhoz való alak is volt, hogy akit egyszer megfogott, azt többé el ne bocsássa. Atlétai termet, tornászatban acéllá edzve; lövésben, kardvívásban felyülmúlhatatlan. Milyen derék katona lett volna belőle! Hanem hát Schmerling úr a többi okos dolgok mellett azt is ki tudta vinni, hogy a magyar előkelő ifjak ne tolakodjanak a katonai pályára. Akiért letették az ezer forintot, annak kiváltsága lett azontúl a maga lován nyargalászni, nem a császárén. — Pedig egészen generálisnak való ember volt. Hogy tudott kommandírozni! Aki vele tartott, az az ő közkatonája volt, a többi ellensége volt. Azoknak parancsolt, ezeket pedig verte. Szellemes volt, néha a bizarrságig különc, máskor meg a sagacitásig elővigyázó. Minden ismeretes nyelven beszélt, folyékonyan, határozottan oly módon, hogyha hirtelen nem akadt a nyelvére a szó németül, helyettesítette angollal, franciával vagy latinnal; a magyar szónoklata pedig a valóságos volapük volt: hétféle szótárbul összekeverve. Ezzel imponált mindenkinek. És amellett bőkezű volt. Ez a fődolog. S gazdagnak kellett neki lennie, mert győzte.

Amint legelőször a karom alá ölté a vaskarját éreztem, hogy nincs többé akaratom. Az ülésnek vége volt. Én a szállásomra akartam menni, hogy fehér nyakravalót kössek az alispáni ebédhez.

— Eh! Mit annak a *kukónak* fehér kravátli? Most rögtön jössz oda hozzá: pleine parade, wie du da stehst. Ráparancsolunk, hogy holnap rögtön csinálja meg a statutiót a dominiumodba. Nec secus facturi. Téged be kell a kastélyodba fotografiázni, mit Momentaufnahme.

— De én holnap vissza akarok menni Bécsbe. A pácienseimet el kell valahogy látnom.

— Mit látnál rajtuk? Qu'ils attendent, les pauvres bêtes; nem várhatnak a meghalással? „Wir können warten!" Bécsi losungswort. Neked holnap statuálva kell lenned, hogy az összeíró bizottság a birtokodban találjon, s belejöjj a választók lajstromába, mert ha onnan kimaradsz, akkor azután igazán „szmrt" vagy: „ein stiller Mann", s ez ellen nulla medicamina in hortis.

Vitt bracchiummal az alispánhoz. A jegyzőket, akik a protokollumokat collaudálták, szétugrasztotta az alispán környezetéből.

— Menjetek most az anyátok örömébe! Nekünk itt pressante affaire-ünk van az alispánnál.

Az alispán maga is felkérte a jegyzőket, hogy halasszák a hivatalos ügyet későbbre. Mikor egyedül maradtunk, kezét nyújtá mind a kettőnknek, s leültetett a kanapéra. (Csak engem: Szigfridnek megkívánta a természete, hogy folyvást téblábjon a szobában.)

— Aztán semmi „tekintetes úr". — Album graecum! — Becsületes emberek per tu vannak.

Ezt is magunkra hagytuk oktrojálni. Lettünk „urambátyám, uramöcsém".

Az alispán informálva volt.

— Neked, kedves Kornél öcsém, holnap rögtön birtokba kell venned az örökségedet; azonnal behelyezünk a kastélyodba Dumányfalvára, s kezedbe adjuk a kulcsokat.

— A vasláda kulcsait is? — szólt közbe Szigfrid.

— A kulcsokat igen. De a láda hivatalos pecsét alatt van.

A Matica elnöke igényt adott be a hagyatékra. — A plébános, akinél az utolsó napon ebéden volt Diogenes úr (ott terhelte meg a gyomrát úgy, hogy reggelre meghalt), azt bizonyítja, hogy az öregúr őelőtte és a sekrestyése meg a gazdasszonya előtt kinyilatkoztatta, hogy még azon esetre is, ha Kornél elfogadná az örökséget: a készpénzbeli vagyonát a Maticának hagyományozza. Ez mint szóbeli pótvégrendelet lett bejelentve.

— Tranca franca! Hazugság az egész.

— Én is azt hiszem; de amíg a törvényszék határoz e kérdésben: kötelességem a pénzesládát lepecsételve tartani.

— Hol van most az a láda?

— Ott van a kastélyban, őrizet alatt.

— Ide kellett volna szállítani a megye depositumába.

— Nem engedte magát elszállíttatni. Úgy oda van vasalva a falakhoz, hogy házbontás nélkül el nem emelhető.

— Hát a pénzt ki kellett volna belőle venni, s a megye pénztárába szállítani.

— Nem engedte magát kivenni. Hiszen a fináncprokurátor is kíváncsi volt megtudni a pénzesláda tartalmát, azért a bizonyos örökségi illetőségért; de nem volt olyan lakatosi tudomány, amely ki tudta volna találni, hogyan kell azzal a három kulccsal a láda zárait felnyitni.

Eddig csak az alispán és Szigfrid tanakodtak; ekkor én is közbeszóltam.

— Hát a megboldogult nagybátyám ugyanakkor, amidőn az állítólagos tanúk előtt kinyilatkoztatá, hogy a készpénzét a Maticának hagyja, nem tudatta velük a titkát, hogyan kell a hármas lakatot a három kulccsal kinyitni? Mert mikor én nála jártam, akkor nekem megmagyarázta ennek a fortélyát, s meg is mutatta a felnyitott láda tartalmát.

Az alispán az asztalra ütött a tenyerével.

— Bravissimo! Akkor ez a species facti maga döntő bizonyíték amellett, hogy a készpénz is tenéked van hagyományozva.

Szigfrid türelmetlenül zakatolt.

— No hát csak prestissimo el kell döntetni a törvényszékkel a kérdést.

— Hja, az nem megy olyan hamar — debacchált az alispán.- Előbb a feleknek határidőt kell kitűzni, minden érdekeltnek a mghívást kézbesíttetni. Abba beletelik jó egy „magyar hónap".

— Ördög vigye a hivatalos teketóriátokat! Hát egyéb holmi nincs a Diogenes hordójában, amiből Kornél barátunk hirtelenében pénzt verhetne ki?

— Van biz itt holmi retyemutya. Ott kinn volt az összeíró bizottság: minden kacatot felvett. Itt van a lajstrom.

Azzal elővett a szekrényéből az alispán egy zsinórral áthúzott s hivatalosan megpecsételt hosszú iratcsomagot. Ez volt a múzeum inventáriuma.

Kíváncsi voltam rá, hogy mire becsülték az öregnek a múzeumát?

Sokat vártam, de a valóság meglepett.

A két terem, előcsarnok és öt szoba műkincsei fel voltak becsülve háromszázhetvenkilenc forint 45 krajcárra.

Vajon mi lehetett az a 45 krajcáros? Bizonyosan egy kopott gobelinszőnyeg.

— No ez nevetséges — mondám az alispánnak.

Ő is nevetett rajta.

Szigfrid kikapta a kezemből az összeírási lajstromot, s aztán ő is folytatta a nevetést.

Szép elnevezések fordultak benne elő.

A Palissy-féle szekrény volt „tulipántos láda" — becsára 3 frt. Az ódon majolika „ócska cseréptál", a többi meg „régi vas" — „cintányér".

— No, ezek remekeltek! mondhatom — szólt Szigfrid.

Csak én voltam bosszús.

Ez már hiperbarbarizmus: egy archeológ gyűjteményét olyan mértékkel szabni meg, mint egy zsibárus lomtárát. Protestálnom kellett e vandál felfogás ellen.

— De édes urambátyám. Ez az összeírás egy „rumpelkammerre", egy kacattárra illik. A nagybátyám atyja az egész életén át minden jövedelmét erre a gyűjteményre fordítá. Meg kell lenni a tárgyjegyzéknek, melyben specificálva vannak az egyes darabok, hogy melyiknek mi volt az ára.

— Ezt a tárgyjegyzéket nem találták meg a hagyaték átvizsgálásakor sehol — mondá az alispán.

— No látod! — nyugtatott meg Szigfrid barátom.

— Egyébiránt — mondá az alispán — a végrendelethez volt mellékelve egy lepecsételt csomag „Kornél öcsém" címére: ezt most átadhatom.

Én felbontám a lepecsételt csomagot.

— No hát itt van a múzeum tárgyjegyzéke.

— Hát csak tedd a zsebedbe. Ez a te magántulajdonod. Nem kéri el tőled senki — szólt az alispán.

— De én kérem ezt a hagyatékhoz csatoltatni.

A tárgyjegyzékből kitűnt, hogy a régiséggyűjtemény becsértéke kétszázezer forintra felrúg.

Szigfrid kegyetlenül oldalba taszított a könyökével.

— Kérem. Az az én oldalbordám volt.

— Megérdemelted! Minek szólsz te ebbe? Ez nem cholera morbus. Nem értesz te ehhez. Du Quacksalber!

— Már hogy ne értenék?

— Ideád sincs róla! — A hivatalos összeírás szerint fizetsz a múzeumodért hagyatéki illetéket az aerariumnak 17 forintot; a nagybátyád elenchusa után pedig kilencezeret.

— Van erre törvényünk?

— Van.

— Akkor fizetem, amire a törvény kötelez.

Szigfridnek a szemei kidülledtek, úgy forogtak.

— Óh te! Te! — Te doktor!

Válogatott benne, hogy minek nevezzen? Mondhatta volna azt is, hogy „te hyppopotamus!"; de a „doktor" címet találta a legalávalóbbnak.

Az alispán sem tudott egyebet tenni, mint hogy a pipája hamuját kiverte a tenyerére, s újra rátöltött.

Én persze még akkor annyira *„járatlan voltam Izraelben"*, hogy sejtelmem sem volt arról, miszerint a kormányt, az ország kincstárát megcsalni minden igaz honpolgárnak patriótai kötelessége.

Mármost csak kíváncsi voltam végignézni az egész hivatalos felbecslést.

Diogenes bátyám saját lakószobájának a bútorzata fel volt becsülve huszonhárom forintra. — No! ennyit nem ér.

Hanem a pipatartó a tizenkét pipával együtt összevissza 90 krajcár. Cseréppipák voltak. — Jónak láttam megjegyzést tenni rá.

— Aztán valahogy rá ne találjon valaki gyújtani azokra a pipákra, mert azoknak a szárában van a Dienes bátyám bankópénze eldúgva.

Amint azt kimondtam, Szigfrid, mint a bengáliai tigris, odaugrott hozzám, s az egyik markával a számat fogta be, a másikkal a torkomat szorította össze:

— Nem hallgatsz? Te szerencsétlen Aesculap!

Hát ezt mi lelte most?

Az alispán azonban segélyemre jött; s kiszabadított a körme közül.

— De csak hadd beszéljen! — mondá. — Érdekes dolog ez nagyon! Hát a pipaszárak tele vannak bankóval?

— Százasokkal meg talán ezresekkel is. Az öreg maga mondta nekem.

— Ez fölöttébb érdekes! Ezt jó tudni.

Szigfrid magánkívül volt.

— Hat ihn schon! Reingefallen! oh te imbécile!

Az alispán megrázta az asztalán levő csengettyűt, amire a mellékszobából egy írnok megjelent.

— Üljön le, fráter, az asztalhoz, hajtson be hosszában egy ív papirost, s vegye fel a jegyzőkönyvet.

Aztán diktált neki.

Formaliter protocollumot vetetett fel arról, amit az imént elmondtam. Azt nekem alá kellett írnom.

— Én tehát mármost a pipaszárakból előkerülendő összeget is, mint a Matica által igényperrel megtámadott készpénzbeli hagyatékot, a törvényszéki tárgyalásig bírói zár alá vetem — mondá szeretetre méltó flegmával az alispán.

— Hát kellett ez neked? — dorgált Szigfrid keményen. — Milyen szépen kihúzgálhattad volna magad azokat a százasokat, ezreseket a pipaszárakból. S most denunciálod magad magadat! Sequestráltatod a pénzedet, amiről nem tudott a fináncprokurátor semmit, s fizetsz tőle keserves nagy illetéket.

— Hát ez olyan, mint a talált pénz, amit a becsületes megtaláló sem dug zsebre, hanem feljelent a hatóságnak.

— No, jól van: ez igaz. Ámbár én, ha a saját pénzestárcámat elveszteném, s azt magam megtalálnám, bizony nem sietnék fel vele a policájra, hogy följelentsem.

Másnap megtörtént a statúció. Az alispán, a hivatalos asszisztenciával kijött Dumányfalvára, ahová én előre elmentem, megrendelni a vendéglőben a hivatalos lakomát. Szigfrid vitt ki a saját négyes fogatán.

A kastélyt felnyitották, és engem abba hivatalosan bevezettek. A kulcsokat a kezembe adták; azután a birtokba is kivittek, s a szántóföldek egyikéből egy hantot a markomba nyomtak. Ezzel meg lettem téve földesúrnak.

Azután hozzáfogtak a pipaszárak rejtelmeinek napfényre hozatalához. Egyet ütöttek az ostorménszárra kalapáccsal, s aztán kiszedték a széthasadt nádból az összegöngyölített bankókat.

Tíz darab ezeres került elő, s egy hosszú bambusz pipaszárból kétszáz darab százas.

Azokat papír közé téve egyenesre kivasalták, s minden jelenlevő hivatalos személy pecsétnyomójával egy nagy borítékba lepecsételték. Kívül ráírták: „néhai Dumány Dienes hagyatéka". Azt a massae curator, reverzális mellett, átvette.

— Milyen jó lett volna az neked most hevenyében — monda bosszankodva Szigfrid.

— Majd jó lesz az neki hidegen is — monda rá az alispán —, hadd hűljön ki egy kicsit az a pénz a vármegye kasszájában.

— Hiszen van énnekem egy kis megtakarított pénzem otthon Bécsben — vigasztalám a barátomat —, ha most visszamegyek a dolgaimat elrendezni, marad annyi összegem, hogy az itteni gazdaságom rendbe hozhassam vele egészen.

— Jól van: én is veled megyek Bécsbe.

S a saját fogatán vitt el egész Nagyszombatig, ahol vasútra ültünk, ott is egy kupéban utaztunk.

S aztán mindaddig, amíg csak én Bécsben elvégeztem a dolgaimat, mindig együtt ebédeltünk, vacsoráltunk, operaház vagy Singspielhalle egy páholyban látott bennünket megjelenni. Magam is jókedvű fickó voltam akkor, s jólesett magamat kimulatnom még egyszer utoljára a szép osztrák császárvárosban.

Az utolsó nap Szigfrid maga segített a bútoraimat a bécsi szállásomról a kastélyomba elszállíttatni; akkor aztán az üres szobámban nem hálhattam, annál egyszerűbb volt az egész éjszakát átlumpolnunk. Engem bizony, megvallom, hogy Szigfrid pakolt fel a vasútra, s csak Nagyszombaton ébredtem fel a mámoromból. Ott ismét várt ránk az ő négylovas csézája, s röpített a pompás országúton tovább.

Egy régi hű inasom volt Bécsben, azt megtartottam, s előreküldtem a bútorokkal. Praktikus legény volt. Mire megérkeztem a kastélyomba, már be is volt rendezve a számomra egy hálószoba meg egy étkező. Szakácsné is került a házhoz. S én először életemben élveztem azt a gyönyörűséget, hogy a saját asztalomnál ebédelhettem, sőt még Szigfridet is megvendégelhettem magamnál. Van ebben valami.

Szigfrid folyvást tartott tanácsokkal, plánumokkal, hogy kell ezt a kastélyt lakályossá átalakítani, s el kellett ismernem, hogy mindenben igen jó ízlése volt.

— Csakhogy ez nagyon sokba fog kerülni.

— S mennyi az a te megtakarított pénzed?

Mondám neki, hogy valami négyezer forint.

— Az nagyon kevés. Maga a kastélyod berendezése el fogja azt nyelni; a gazdasági épületeid pedig mind ruinának készülnek. Aztán igás jószágot, gazdasági gépeket mind be kell szerezned. Két fogatot is kell venned, egy úri kocsiba valót meg egy konyhafogatot. Magtárad üres, pajtádban se széna, se szalma. A bérlődtől át kell venned a szeszfőződét, a göbölyhizlalóval együtt, mert anélkül itt a felföldön nem lehet gazdálkodni. Neked kell most legalább még húszezer forint.

— Hiszen majd lesz több is, ha a törvényszék fölmenti a bátyám készpénzhagyatékát a zár alól.

— Csakhogy a soká fog tartani. S te addig nem várhatsz. Tudod mit? Én addig, amíg a pénzedhez juthatsz, adok neked kölcsön húszezer forintot.

Megdöbbentett ez az ajánlat.

Szigfrid egész renyhe mederban magyarázá.

— Egy nagy birtokot akartam vásárolni, de nem klappolt össze az alkunk. A szomszéd steiful tartja magát. Most hever a pénzem. Könnyen nélkülözhetek húszezer forintot belőle.

S azzal kivette a tárcáját, s leszámlálta elém a húsz darab ezrest.

Olyan hűséges arccal tette azt, hogy nem lehetett visszautasítani.

Kötelezvényt akartam róla adni.

— Nem kell sok irakafirka: csak írd fel egy névjegyedre (itt a plajbászom.) „Jó, húszezer forintig. Fizetem, mihelyt pénzem lesz."

S egy ilyen névjegyre ideadta nekem a húszezer forintot.

Én ezt igen természetesnek találtam. Aki a jellememet ismeri, az tehet így. Hanem mégis elgondolkoztam rajta, hogy ez az a bizonyos „noblesse oblige", a nemesség kötelezettsége. Az ilyen nobilis kölcsönnek igen nagy lehet egyszer a kamatja.

Jobb lett volna egy uzsorástól vennem fel azt a pénzt becsületes két százalékra, „per mézc". — De már megvolt.

Ezzel aztán mingyárt hozzáláttam a külső-belső rendezkedéshez. Szigfrid itt mindig mellettem volt, s igen praktikus ésszel járt el. A hintóslovakat ő válogatta, ő próbálta ki a számomra, s lealkudta azoknak az árát kétharmadára; a pallérral ő egyezett meg, a bérlőmmel ő paktált; takarmányt ő szerzett be elég jutányosan. Ezekhez én mind nem értettem volna, s igen nagy tandíjt fizettem volna, amíg megtanulom.

— Addig nem tehetsz viziteket a szomszédoknál, amíg a saját házad nincs ranzsírozva az elfogadásra, mert akkor mindenki visszaadja a látogatást, s nálad még most a vendégszeretetnek rudimentáris elemei sincsenek reprezentálva. Hanem addig is, hogy megismerkedjél a megyei dzsentrivel, feljárhatsz a székvárosi kaszinóba.

A megye székvárosa két óra járásnyira volt az én falumtól. Együtt mentünk fel Szigfriddel egy délután, ő hajtotta a saját lovait, én mellette ültem, a magam kocsija üresen követett.

A kaszinóban rögtön megismertetett Szigfrid egy csoport ifjabb és vénebb kapacitással; azok közül némelyik országos „ágyú" volt, mások pedig csak megyei kaliberűek.

Vegyesen volt együtt, ahogy kaszinóban szokás, mindenféle párt. Igen szívesen fogadtak.

Élénk társalgás keletkezett, s én minden tárgyhoz sans gène hozzászóltam. Erős disputa támadt, amelyben én keményen megálltam a helyemet. Szigfrid mindenben az én nézeteimet osztá.

— Barátom! A lelkemből beszéltél! Most találtad el a szeget a fején. Barátom, te elsőrendű debatter vagy!

Kezdtek bennünket a két Dioscurnak nevezni.

A közös vacsoránál tósztoztunk is. Én ott is kitettem magamért. Én felköszöntöttem a vármegyét, Szigfrid felköszöntött engem, mint a megye új hajnalcsillagát. Mindenki odajött

hozzám poharat koccintani. Tíz cimborával bruderschaftot ittam. Azok közül háromnak-négynek a nevét is megtartottam az emlékezetemben.

A „*Szilvánszky Miki*" meghívott a kárpátaljai birtokára zergevadászatra.

A „*Barkucska Stefi*" okvetlenül elvár a mintagazdaságába, az idei ekeversenyre és sajtkiállításra.

Báró „*Strinx Odoáker*" a halastavaival kívánt megismertetni.

A „*Jakimovics Aristid*" pedig a bélai új cseppkőbarlangot és a veresvágási világhírű opálbányákat kívánja nekem bemutatni.

Éjféltájon megszöktünk a társaságtól Szigfriddel. Éjszakára haza akartunk jutni; ő is a maga kastélyába.

— Menjünk ezúttal a te kocsidon — mondá Szigfrid. — Hadd hajtson a kocsisod.

Ez is okos beszéd volt.

Mi a hátsó ülésben helyezkedtünk el.

— Barátom! — mondá Szigfrid — most már megismerted a társaságunknak a napos oldalát. Hanem az éjszakai hemisphaeriumát ne siess felfedezni. Ne fogadd el te a meghívásokat se a zergevadászatra, se a sajtkiállításra, se a barlanglátogatásra, mert annak rendesen az a vége, hogy leülünk kártyázni. S a mi kártyázásunk nem mulatság: az gladiátori harc életrehalálra. Mi con amore massacrirozzuk le egymást. Le ne ülj közénk soha, még csak forintos ferblibe se —, mert mi elveszszük tőled a Diogenes bátyád vasládáját, s ha az nem akar megválni a kastélytul, elvesszük a kastélyoddal együtt.

Ez már aztán az igaz barátságnak a netovábbja! Figyelmeztetni egy újon jött jó pajtást, egy tapasztalatlan gimplit, akinek heverő pénze van, hogy ne hozza azt közénk, mikor mi *fegyverben állunk*. Szinte hihetetlen! S alig lehet megérteni, amíg az ember az okára rá nem jön.

Én, orvos létemre, hozzá voltam szokva, hogy a rendkívüli kedélyállapotoknak az okait fürkésszem, s ez valóban rendkí-

vüli volt: ez a példátlan barátság, rokonszenv, gondoskodás, érdeklődés irántam, egy fiatal, gazdag és eszes mágnás részéről, akinek semmi *érdeke* nincs abban, hogy hozzám jó legyen.

Nem bírtam megállapítani a diagnózist. Ez a *kórtünet* egészen új! — Az út egy helyen kétfelé válik: az egyik ága Dumányfalvára visz, a másik Kërmöcre.

Itt megállíttatá Szigfrid a kocsimat, hogy az utánunk poroszkáló saját sandlauferjét bevárja.

— Feltűnik előtted talán, hogy én most nem proponálom neked azt, hogy nosza menjünk most éjszakára énhozzám Vernőcre. De hát megmondom az okát, miért nem invitállak egyelőre magamhoz. Én most a kastélyomat átengedtem egy időre, amíg a fürdőszezon kezdődik, a nagynénémnek. Ez regnál benne. Én magam a parkban levő vadászházban lakom addig. A tante-ommal van még két nièce, két bakfis. Ugyan a tante-om is szívesen fogna téged látni: még nagyon is szívesen. Ilyen kuncsaft kell neki, mint te vagy. Az egy blaustrumpf, valóságos disputiergeist. Annak kellene ilyen élő áldozat, mint te vagy, aki neki visszadisputáljon. Azt hiszem, a két jérce is tudna csiripelni veled. Nem képzeled azt, hogy két ilyen kis mágnáspesztonka mennyi ostobaságot összevissza tud kérdezni! Én felelek nekik olyanokat, hogy az orfeumból kidobnának érte: ők nevetnek rajta, nem értik. — Hát majd egyszer megismerkedel velük. De most még nem. Mert amely nap te náluk látogatást teszesz, másnap már ott lesznek a kastélyodban. Ott pedig most le sem tudnád ültetni őket. Így is alig tudom őket kerepelővel visszariasztani, hogy ők ne tegyék meg az első vizitet. Iszonyú az a női kíváncsiság. Nemcsak a raritätencabineted hírhedett műkincseire, de terád is halálosan piquirozva vannak. Képzelheted, hogy micsoda rémdolgokat beszélek otthon felőled.

— Erős lesz a kiábrándulás !— mondám én.

— Nono! Ki tudja? Az ördög nem alszik.

(Ördög?

Hát „van" ördög?

Ugyebár, édes barátom, ez a regény eddigelé átkozottul unalmas? Nemcsak, hogy „ördög" nincs benne, de „asszony" sincs benne.

No hát már most asszony van: három is.

De melyik lesz ezek közül az ördög?

Egy *nagynéne*, aki „*blaustrumpf*", és két grófi *bakfis*... Ez nem az a species!

Vagy talán a negyedik? az én kedves barátom Szigfrid maga!

Hisz az meg egy valóságos jótékony tündér.

De hát Szent Antalt a pusztában nem hízelgő tündér alakjában kísértette-e a sátán? amíg egyszer kilátszott a pepluma alól a lóláb!)

*

Ezalatt utolért bennünket Szigfrid sandlauferje.

Ő leszállt az én kocsimról, s midőn jó éjt kívántunk egymásnak, átölelt és *megcsókolta az arcomat.*

Hajh! Hányszor töprengtem én egész éjszakákon át azzal a gondolattal, hogy amint megvirrad, fogom az operálókést, s kivágom az arcom bőréből azt a darab foltot, ami most is éget; annak a férficsóknak a helyét!

A LÓLÁB

Egy reggel azzal a szóval toppan be hozzám az én Szigfridem, hogy: — Kedves barátom, a tegnapi pártkonferencián elhatároztuk, hogy a küszöbön álló képviselőválasztásoknál tégedet léptetünk fel, mint a párt jelöltjét.

Megijedtem.

— Te csak tréfálsz.

— Semmi tréfa. Ez a szomorú valóság, neked ebbe bele kell harapnod.

Én nevetéssel akartam maszkolni a rémületemet.

— Hiszen nem értek én a törvényhozáshoz.

— Én sem értek, mégis ott vagyok a felsőházban.

— De én sohasem tanultam a magyar köz- és magánjogot.

— Én meg annyit sem tudok a magyar közjogból, hogy amidőn az esztergomi prímás a „pisetarius regni", a tárnokmester pedig az „ország kincstárnoka", tehát melyikhez a kettő közül kell nekem folyamodnom *dohánytermelési* engedélyért?

— Hisz én doctor medicinae vagyok.

— Arra van ott az országgyűlésen a legnagyobb szükség. Semmi sem kiált oly hangosan a radikális reform után, mint a közegészségi ügy. De hát nem arról van itt szó. Magyarország nincs még abban a stádiumban, hogy az országgyűlésére a szakférfiakat válogassa. Itt most még általános nagy princípiumokról van szó: az elvhűség a program. Ebben a mi kerületünkben erős kampányra készül a demagógia, a haeresis, a pánszláv velleitások. Ezeknek a paralelizálására kell minden erőfeszítést elkövetni a birtokos osztálynak, mely egyúttal az ősi

patriotizmust és vallásosságot s a józan konzerváló politikát örökölte. Ezeket a kiváló tulajdonokat ismerte fel tebenned a mi pártunk. Neked el kell fogadnod a megtisztelést, amellyel egy egész kerület többségének bizalma feléd fordul. Hát nem szereted-e a hazádat, mi? Engeded-e, hogy a kifelé gravitáló elemek darabokra törjék az országot? A husziták ivadékai uralkodjanak itten? Közönyös az rád nézve? Hát a vallás? Nem vagy-e buzgó katolikus? A nazarénizmusnak engeded-e a győzelmet? Tenálad van bátor szív, éles elme, erős convictio. Ez a képviselő kritériuma.

— Mind szép, mind igaz, de beszéljünk prózában.

— A próza is követeli a maga részét. Ha az ellenpárt győz: az agrárius mozgalmak fejünkre nőnek. A parasztszocialisták földfelosztást hirdetnek, a regálét követelik az uraktól maguknak, s a congrua eltörlését pengetik. Barátom! Ez a próza!

— Mást értettem én a próza alatt. Kimondom őszintén. Nekem nincs a választási kampányra való pénzem. Az örökölt mennyiségek tudod, hogy zár alá vannak vetve.

— Infámia az alispántól! Ich wittere Tendenz!

— De ha annyi is volna a pénzem, hogy szárnyra kelne, mint a zsizsikes búza, még akkor se vesztegetném azt el erre a mulatságra. Láttam az apámat tönkrejutni a politika ingoványaiba elsüppedés miatt. De az ő példájánál is jobban visszariaszt az a gondolat, hogy én elinduljak lelkeket vásárolni: megvesztegessem az emberek erölcseit, két-három hétig részeg barmokat csináljak tisztességes munkás polgárokból. Ez nem az én kedélyemnek való.

— Kibeszélted magadat? Tehát legelőször is, ami a „nervus rerum gerendarum"-ot illeti, arra neked semmi gondod. Pénzt tőled senki egy petákot sem kér. Nekünk van pártkasszánk, ami a választási költségeket fedezi. Téged nem vonunk a condolentiába. Azután, semmi dolgod a választást megelőző akcióval. Én magam vezetem az egész hadjáratot. Te egy ital bort sem

adsz senkinek. Kivéve, ha a jó pajtásokat saját úri házadnál megvendégeled. Mert ha valaki őzderekat meg pezsgőt ad a választóinak, az „díszlakoma", azt a hírlapba is kiírják; de ha csapra üttet egy hordó „karcost", s egy tányér birgetokányt ád a választóknak: az etetés-itatás-vesztegetés! Ezt csak bízd te miránk. Én már minden kocsmát, vendéglőt lefoglaltam a választás napjáig a kerületben. A tisztelt választópolgárok lakomázhatnak. De a „saját pénzükért". Két krajcár az ebéd, három krajcár a vacsora. Hogy a korcsmáros mint adhatja ezen az áron, az az én gondom. Neked még csak egy körútat sem kell tenned a kerületben. Majd elvégzi helyetted más. Neked legfeljebb az lesz a kötelességed, hogy akinek a nevedben lyukat ütöttek a fején, azt beflastromozod. A választás napjáig elő sem jössz az odúdból. Csak akkor jelensz meg, amikor muzsikaszóval, bandériummal és zászlóerdővel érted jönnek, hogy vedd át a mandátumot az elnök kezéből. Ott sem lesz semmi mondanivalód. Este a díszlakomán megjelensz: elmondod az első tósztot a királyra, s azzal punktum. Nem lesz egyébre gondod, mint hogy a halszálka a torkodon ne akadjon. Azután fáklyászenét kapsz.

Dacára ennek a nagyon kecsegtető prospektusnak, mégsem éreztem hajlandóságot kötélnek állni.

— Nem nekem való dicsőség ez! Új gazda vagyok. A jószágom után kell látnom. Nem érek én rá Budapesten lebzselni.

— Nem kell ott tanyáznod. Csak mikor a pártelnök betelegráfoz, hogy „nagy szavazás van!" Akkor felrepülsz, megkeresed, hogy hová van a neved a padra szegezve: oda; leülsz megvárod, míg a nevedet felolvassák: elkiáltod, hogy „igen". S aztán jössz haza Tótországba, s csinálod a brindzát.

— No de már szavazógépnek meg éppen nem akarok beállni.

— No hát nem úgy lesz. Odamégy, részt veszesz a debatteokban. A maidenspeechedre tele lesz a kaszinói karzat. Furorét fogsz csinálni. Malleusa leszesz az ellenpártnak. Dühöngeni

fognak ellened. S te akkor fogsz legjobban elemedben lenni. Nagy hazafi lesz a neved. Itthon pedig a jószágodat rábízod egy hozzáértő tiszttartóra. Barátom! Teneked kötelességeid vannak a haza iránt. Te Isten kegyelméből cseppentél bele egy gyönyörű szép úri birtokba. Ez az ország követelhet tőled egy kis áldozatot.

Ennek nem is mondhattam ellen.

— És végül is kedves barátom: minket már nem kompromittálhatsz. Itt van a konferencia határozata: aláírva százhúsz tekintélyes tagtól.

S azzal előhúzott a zsebéből egy hosszú paksamétát, amire valami határozat volt írva kegyetlen szarkalábakkal, s annak mindenféle kalligráfiával ákombákolt nevek aláfirkantva. Legfeljül megláttam közöttük azokat a nagyon tisztelt barátaimat is, akiknek az intenciójától eleve óvott az én Szigfridem.

— Hiszen te magad mondtad, hogy ezekkel a gentlemanekkel le ne üljek valahogy kártyázni.

— Kártyázni nem, de korteskedni.

— Én úgy tudom, hogy az még veszedelmesebb hazárdjáték.

— Nézd, a prépost is alá van írva.

Még az sem hatott rám.

Ekkor aztán elővette az öreg ágyút.

Egy cseppnyi kis levélke volt; heliotróp parfümillatú.

— A nagynéném küldi neked.

— Énnekem?

Ez már sok.

Felbontottam a levélkét. Egy darabka bristolpapír volt benne, Vernőczy Diodora grófnő nevével. Annak a hátára írva e sor:

„Nagyon kérem Önt, fogadja el a jelöltséget.

Diodora."

Hah, de melegem lett egyszerre!

Méghozzá *magyarul* is volt írva!

Ó, férfihiúság!

Amit minden argumentáció, kapacitáció, minden hivatkozás hazaszeretetre, vallásra, nemzetiségre meg nem tudott tenni: azt megtette egy szép asszony szava.

Pedig még nem is tudom, hogy szép-e hát?

Elég, hogy ő kívánja!

Meg voltam hódítva.

Csak azután, amint szavamat adnám, kezdék el gondolkozni rajta, hogy tulajdonképpen „ezért" kellett hát énnekem olyan „okos" embernek lennem eleitől fogva!

Itt a lóláb!

Hogyan győztem, hogyan buktam meg? Ez már át van adva a történelemnek. Ha Vergilius Maro volnék, leírnám hexameterekben az én választási hadjáratom és bolyongásom Aeneisét, de miután se Virgilius nem vagyok, se hexameterekben nem tudok beszélni, egyszerűen utasítalak, ha kíváncsi vagy rá, hogy olvasd el az akkori hírlapokból az én történetemet. Ott apróra meg van írva minden. A horrendus lélekvásárlások, a törvényszegések, erőszakoskodások, hivatalos pressziók, kriminalitások egész bűnlajstroma, ami mind az én nevem alatt történt. Végre az a nem is égrekiáltó, de pokolrakiáltó csalás a két halott szavazóval! És aztán a rákövetkezett vesszőfuttatás, hétszer alá, hétszer fel, az összes journalokban, mikor a képviselőház a megválasztatásomat megsemmisítette.

Ezzel magam is meg voltam semmisítve.

Nincs rettenetesebb halál, mint az agyongúnyoltatás.

Ha valaki főbenjáró bűnt követ el, még amnesztiát kaphat, még rehabilitálhatja magát; de egy nevetségessé lett emberen nem segíthet se a király, se a pápa. Az megvan ölve és elkárhozva.

Hová legyek mármost? Emberek szeme elé nem kerülhetek többé. Aki ellenségem, az kigúnyol, aki jó barátom, az haragszik rám. Bécsbe sem mehetek vissza többé, hogy folytassam, ahol elhagytam, az orvosi pályát. Egy kinevetett ember nem lehet orvos. Az orvost olyan nimbusznak kell körülvenni, mint a papot.

Bezárkóztam a kastélyomba; senkit sem fogadok. Ne adj Isten! senki sem is próbálta az ajtómat nyitogatni. A barátaim,

azt hiszem, a „kertek alatt" kerülték meg a falut, ha ezen volt az útjok.

Ott jártam aztán végtül végig a kastély régi kertjének begyepesedett útjait.

Az egész kert el volt hagyatva nagybátyám halála óta.

A vén kertésznek összehúzta a köszvény a kezeit, az nem tudott többé dolgozni, újat pedig elfeledtem fogadni az országos hajcihő alatt. Minden növény úgy nőtt, ahogy neki tetszett. A nagy gonddal meghonosított Izabella szőlők felfutottak az almafákra, a szép rózsarabattokat felverték a fattyúhajtások, az amerikai liliomot eltakarta az árvacsalán, a fák ágairól lógtak a nagy darázsfészkek, az óriáshangyák egész piramisokat építettek az út közepén, s a töviskes disznók ott cicáztak a szemem láttára a gyepen. S kódorgásom alatt itt-amott egy-egy évelő virágot fedeztem fel, amit régen láttam az anyám kertjében odahaza: egy szép alkermest, egy keleti ópiummákot, egy árticsókát elnyomva a pimasz bojtorjántól, bűzös labodától. Egyszer csak azon veszem észre magamat, hogy kezemben van a kertészkedés, az ásósbot, a kis kapacs: nyesek, irtok, gyomlálok. Ott találtam mind az eszközöket Diogenes bátyám toronyszobájában. Kiszabadítottam az elnyomott ismerős virágokat a gaz közül, a lugasokat felkötöztem, a darazsakat kifüstöltem, s aztán nekiálltam a rózsafáknak: a vadhajtásaikat lenyestem, a nagy gyökérsarjakat pedig beszemeztem. A marokkói szultán már akkor terebély volt: lehetett róla ojtani.

Ott voltam a kezdetén.

Kertész vagyok már.

S majd mikor a kertet betakarja a hó, akkor bezárom magamat a múzeumomba, s csiszolgatom a köveket, olvasgatom nagyítóüveggel a régi pénzek feliratait.

Leszek *archeológ*.

Már odáig is eljutottam, hogy a Diogenes bátyám toronyszobáját találjam legalkalmasabb hálószobának.

Miért?

Mert ott volt a nagy vasláda: tele arannyal, ezüsttel.

Igaz, hogy a vármegye pecsétje rajta, hozzá nem nyúlhatok. De hisz a pénz nem is arra való, hogy hozzányúljon az ember. Elég, ha tudja, hogy itt van.

Éjszakára magamra zártam az ajtót, s a revolvert az ágyam mellé tettem. Féltettem a pénzem. *Zsugori* vagyok már!

Bor nem kellett többé: undorodtam tőle; magam húztam a kútból a vizet. S megszerettem a sült burgonyát meg az aludtejet.

Féltem az inasomtól, hogy megmérgez, vagy éjszaka megfojt.

Megittam már azt a mérget, amitől az ember kilencven esztendőn túl él!

Nem borotválkoztam többé. A szakállam nőni fog, amíg övig ér, aztán szürke lesz, majd sárga lesz, utoljára zöldesfehér lesz: mint a Diogenes bátyámé volt.

Benne vagyok már!

Hosszú idő múlt el. — Egy egész hét. Én azt hittem, hogy hét esztendő.

Egy szép délután éppen ott álltam a rózsatelepem szélén, kezemben egy kapával. A vakondokot lestem, mely a rabattjaimat összevissza turkálta.

Érdekes figura lehettem.

Arcom hétnapos szakáll tarlójától felverve, fejemen egy taplósipka, a blúzom panyókára vetve, lábaimon hosszú szárú csizma, bokáig sáros.

Egyszer csak lódobogást hallok az országúton.

A kertemnek az út felől vasrácsa volt. (Ezt már én készíttettem.) Azon keresztül ki és be lehetett látni.

Három amazon robogott a kastélyom felé.

Mind a három egyforma fekete lovaglóruhában, fejükön magas cilinderkalalp. Arcaikat a kalapra kötött kék selyemfátyol takarta.

Csak a termeteik szerint lehetett őket megkülönböztetnem.

Az egyik valódi Zenóbia-alak: magas, délceg, telt idomú; a másik karcsú, nyúlánk, pávamozdulatokkal; a harmadik alacsony, ideges, izgékony.

Csendes trappban jöttek, amit a házam elé érve léptetéssé lassítottak. Átellenben a kastélyom verandájával félbeszakították a lovaglást. A délceg hölgy megállítá a paripáját, s csak úgy félrefordított fejjel nézett be az udvaromba.

A nyúlánk nehány lépést tett a rácsakapum irányában, s egyszerre felém fordult.

A virgonc azt kiáltotta a nyúlánknak.

„Tu y seras." (Ott lész.)

Hol?

Azzal hátraszólt a nyomukban ügető lovásznak, mire az odaléptetett hozzá, s átadott neki egy általam jól ismert ládikát, elöl egy gömbölyű üveggel. Ez egy fotográfgép.

Ahán! Ezek amatőrök! Gyakran jönnek a szomszéd fürdőbül ide, az ódon alakzatú Dumány-kastélyt az albumokban megörökíteni. Érdekes objektum!

Én ott álltam a rózsatelep szélén, a felemelt kapával a kezeimben, amidőn a lovarhölgy a gépet odairányozta. Virtus volt: lóhátról fényképezni.

— Ne remuez, pas mon cher! (Ne mozogjon!) — kiáltá rám a hölgy.

Ezt persze „én szegény tót legény" tartozom megérteni.

S nekem ott kellett állnom, a felemelt kapával a kezemben (pedig éppen akkor túrt a lábam előtt a vakand), amíg az Istennő fel nem szabadított.

— Merci, mon garçon!

— Dobre noc, mladi panyicska!

Azzal mind a hárman vidám csevegéssel vágtattak odább, visszaadva a lovásznak a fotográfgépet. Azon nevettek, hogy a nyúlánk hölgy is odakerült a fényképlapra.

Mármost hát elmondhatom, hogy „non omnis moriar". (Nem halok meg egészen.) Íme, értem jöttek a valkűrök, sze-

gény, csatában elesett hősért, s elvittek a Walhallájukba, mely valószínűleg marokinba van kötve, ezüstkapcsokkal.

Estefelé meg más meglepetés ért.

Szigfrid barátom hajtatott be az udvaromba. A kocsijáról leugorva, egyenesen a nyakamba borult és megölelt.

— Hát ismersz még? — kérdém.

— Bizony nem volna csoda, ha rád nem ismernék, ezzel a koldusszakállal. Szőrt akarsz viselni? Jól teszed. Csakhogy az egyhetes bajusszal, szakállal úgy néz ki az ember mint egy gorilla.

— Darwin szerint családfánk törzsöke.

Szigfrid utasította a kocsisát, hogy jártassa meg a lovakat, aztán adjon nekik szénát, abrakot. Éjféltájon vissza fog menni.

Ohó! Ez itt akar vacsorálni!

Csak ekkor kezdtem magamhoz téregetni, hogy még nem vagyok Diogenes nagybátyám, hanem annak a gavallér öccse, aki a látogatásra jött cimborákat kartozik megvendégelni.

— Te is velem jössz aztán — mondá egész kategorikus hangon Szigfrid.

— Hová?

— Hát énhozzám, Vernőcre.

— Minek?

— Minek? Hát nem kaptad meg a levelemet?

— Kaptam bíz én egy levelet; most is itt van a blúzom zsebében.

— Fel sem bontottad?

— Azt hittem, hogy aki most nekem levelet ír, az vagy inzultál, vagy az eltörött poharak árát kéri. Jobb fel sem bontani.

— Ó, te balek! Hát vedd elő, s olvasd el.

Mármost hát csakugyan fel kellett bontanom a zsebemben hordott levelet.

Rövid volt, de tartalmas.

„Kedves Nelli! Pártunk elhatározta mai értekezletén, hogy az új választásnál kandidatúrádat fenntartja, s mindenáron keresztülviszi. Nagynénémnek e tárgyban fontos közlendői vannak veled. Látogass meg szerdán. Szigid."

Ez a szerda *tegnap* volt. Én három napig hordtam a levelet a zsebemben felbontatlanul. Szigfridnek az a jó szokása volt, hogy a címzést a borítékra az inasával íratta fel. Igy *olvasható* volt.

Megvallom, hogy annak a levélnek az olvasására valami meleg futott át az idegeimen.

Hát még sem vagyok a halottak közé dobva! Nem vagyok agyonnevetett, tönkregúnyolt ember: nem csúfnév a nevem!

Ez az elégtétel jólesett; hanem még egy kicsit akartam adni a Cincinnatust. Közönyösen hajtottam össze a levelet, s visszadugtam a zsebembe.

— Vártunk tegnap egész nap — mondá Szigfrid —, de persze, hogyha fel sem bontottad az epistolámat, akkor nem tudtad, hogy vár valaki valahová. De biz a magad csepp eszétől is rájöhettél volna, hogy eljöjj egyszer Vernőcre.

— El voltam foglalva. Éppen most virít a maréchal Niel, meg a marokkói szultán, szemzés ideje van. Ezek most a legújabb hírességek.

— Hát hiszen hozd el azokat a szemzőgallyakat magaddal Vernőcre, ott is van fattyúrózsa elég: ojtsd be azokat.

— Aztán meg, tudod, nem hagyhatom a házat magára. A vármegye nem strázsáltatja többé a vasládámat: magamnak kell mellette hálnom.

— Szappermán! Hiszen te már egészen beletapostál a Diogenes bátyád nyomdokaiba. Kezdesz megbolondulni. Rózsákat már ojtasz, a pénzedet őrized. Talán már a vizet is hordod haza a kútról magadnak, s vacsorálsz sült burgonyát vajjal! Eredj! Ne légy bolond! Igazán, legfőbb ideje, hogy kibújj ebből az elátkozott kastélyból. Nekem pedig most jó vacsorát főzess, mert én még nem élek krumplival, nem

őrzöm a pénzesládámat, s nem ojtok rózsákat, ha csak szoknyát nem viselnek.

Nekem is egyszerre megváltozott a kedélyem, amint másodmagammal voltam, s az első pohár bor után mingyárt más színben láttam a világot.

Szigfrid barátom igen jó híreket hozott. Az új választás határnapja huszadnapra van kitűzve. Pártunk áll, mint a kínai császár kőhadserege. Az ellenfél le van hangolva. A Matica nem adhat több pénzt. Most aztán az ellenfelem a végső eszközhöz folyamodik. Antiszemita programmal lép fel. Ez a legolcsóbb. Ezzel pedig minden zsidót a mi táborunkba kergetett át. Ötszáz többséggel fogunk győzni. S hogy a vesztes fél megint belénk ne kapaszkodhassék az etetés-itatás-vesztegetés ürügye miatt, a főhadiszállást Vernőcre tesszük át. Diódora grófnő elvállalta azt a nehéz terhet, hogy a választásig nyílt házat tart a korteseink számára. Ő a mi pártunknak legerélyesebb zászlóvivője.

— Sietni fogok ezért a grófnőnek hódolatomat kifejezni.

(A világfájdalom és a mizantrópia nem old fel az udvariasság alól.)

— Bizony azt már hamarább is megtehetted volna, Bruder. Nagynéném mindennap várt. S hogy te nem jöttél, azzal fenyegetőzött, hogy idejön a két leánnyal, s egy momentfotográffal lekapnak és úgy hoznak el.

Én arra mingyárt elmondtam a három amazon jelenetét Szigfridnek.

Nagyon nevetett rajta.

— Ők voltak azok. Az az amazontermetű a nagynéném. Bámulsz, ugye? Te az alatt a szó alatt, „nagynéne", egy elhízott dámát képzelsz, aki pasziánszt játszik, s titokban tubákol. Az én nagynéném csak egy évvel idősebb nálamnál, s még én sem vagyok harminc esztendős. Klasszikus szépség! Az a nyúlánk hölgy a „Flamma" volt, aki benézett a kerítéseden. Bizonyosan a marokkói szultánodat nézte. Bolondja

a rózsáknak. Az a fürgenc kolbold pedig a „Cenni", aki lefotografiázott a kastélyoddal együtt. Hahaha! S csakugyan azt kiáltotta neked, hogy „ne mozogjon kend!" S te álltál neki felemelt kapával a kezedben. Ez érdekes kép lesz! Ezzel sokat fogjuk bosszantani comtesse Cennit. Ilyen gamin az mindenben. Bizonyosan fog veled valami schabernackot csinálni. Ezeket a környékbeli gavallérokat mind azzal riogatja agyon, hogy mikor udvarolni kezdenek neki, arra szólítja fel őket, hogy menjenek el vele medvét lőni. Az én erdőségemben annyi a medve, hogy lejárnak a zabföldekre. Én már lőttem hármat. Erővel azt akarja, hogy vigyem el magammal egy ilyen medvevadászatra. Fogadom, hogy téged is azzal fog kunérozni. S még te megteszed, amilyen jó bolond vagy. Csak aztán téged ne lőjön meg.

Az ilyen beszéd egészen felizgatta a kíváncsiságomat.

Mennyire különböznek ezek a mágnásnők a mi dzsentrileányainktól! Mintha csak más planétában lakó lények volnának. A nagynéne politikai vezérszerepet visz, az unokahúg, ki dúvadra les és fényképez. Nekem mégis legjobban tetszett az a harmadik, aki a rózsákért rajong. — A neveik is milyen különösek, szokatlanok.

„Diodora."

„Cenni."

„Flamma."

Nekem ez a harmadik név tetszett legjobban: „Flamma" — láng! Talán a lepkének is azért kell a lángba belerepülni, mert megszerette.

Az utolsó pohár bornál már a pénzesládámra sem volt gondom; az inasomra bíztam, hogy zárja be a toronyszobát, ha lemegyek.

Hanem az eszembe jutott, hogy a marokkói szultánról minden kinyílt rózsát levágjak, s azoknak a szárait nedves moha közé bepakoljam. — Ott fogom őket szemzésre felhasználni a vernőci kastély vadrózsaföin.

Bizonyosan megeredtek. Legénykoromban sokat ojtogattam odahaza.

S majd mikor nyílni fog a fekete rózsa, valaki észre fogja venni, s azt fogja kérdeni, hogy jött ez ide a dumányfalvi kertből?

Az egész úton, az én házamtól a vernőci kastélyig, a kezemben tartottam a rózsacsomagot, nehogy összetörődjék. Szigfrid hajtotta a lovakat. Szép holdvilágos éjszaka volt.

És így csakugyan a valkűrök vittek el engemet, szegény, csatában elesett viadort, magukkal a Walhallába.

De mi az a Walhalla?

Ha valaki visszajöhetne és elmondhatná, mi volt ott?

No, hát én visszajöhettem és elmondom.

A TENGERI GERLICE

Dumányfalváról az országút kétórai kerülővel visz Vernőcre. Mi azonban ezt az utat megtakarítottuk, egyenesen keresztülvágva Szigfrid vadaskertjén, mely lehetett valami tízezer hold. Egészen be volt kerítve sodronnyal. A kerítése maga belekerült másfél százezer forintba; de megérte az árát, mert annak előtte Szigfrid évenkint kénytelen volt húsz-huszonötezer forint kárpótlást fizetni a szomszéd közbirtokosságnak, a vadaskertből kijáró vadak által ejtett pusztításokért a vetésekben. A vadaskert kapujánál várt egy vadászlegény ránk, két puskával, aki a kaput ismét bezárva, felkapott a kocsis mellé hátul a bakra. A két puskát a két cseléd tartotta lövésre készen.

Gyönyörű erdő volt, amelyen keresztülrobogtunk: csupa százados veresfenyő, melynek ámbraillatát növeli az éjjeli harmat. A kocsilámpák fénye odacsalta közelünkbe az őzeket, nagy gránátszemeikkel bámulva néztek ránk. Egy-egy szarvasbika is megbőgött bennünket, koronás fejét a bozóton áttörve; a felébredt fácányok a fejünk felett húztak végig a lombok sötétjében, a tisztásba menekülve; az erdők mélyéből titokzatos hangok törtek elő, amikről már tudja a vadász, hogy kit jelentenek be. A süketfajd kurrog kerepelve; az őzbak rigyezt rekedten; a vadkan röfög repedt kürthangon; mély mormogás jelenti a mackót; éles kiáltások árulják el, hogy pávák tanyáznak a gesztben. Mennyire más uraság ez, mint az én kis húszholdas parkom. Nekem is vannak veres mókusaim meg szürke mókusaim, amik ott ugrálnak, zsonglőröznek a fákon, hajigálóznak makkal és mogyoróval a szemem láttára; aztán meg sárga-

rigóim és feketerigóim, fülemüléim és cinegéim. Nekem ez a vadállományom.

Hiába akarjuk a főúri meg a köznemesi osztályt egy kalap alá hozni, elválaszt bennünket a vadaskert. A dzsentri ott csak vendég lehet. Szívesen látott: de mindig vendég. Revánst ő nem adhat.

Én csak abban az érzésben erősödtem meg mindjobban, hogy bizony véghetetlen távol vagyunk mi egymástól!

Éjfél után volt, mikor megérkeztünk a vadászlak elé.

Szép nagy svájci stílben épült ház volt az: a keleti oldalán verandával, melyről a szemközt levő kastélyra lehetett látni; közben terült egy széles tó, melyet fűzfák szegélyeztek egyfelől. Egy pár óriás fehér levelű nyár állt a kastély felőli oldalán a tónak, élesen ellenkezve a kettőjük közül kimagasló veres levelű bükkel. A tavon fehér és fekete hattyúk úszkáltak. A vadászlak déli oldala pedig kúszó rózsával volt befuttatva: annak az ablakai altdeutsch modorú színes üvegekből voltak, kívül fatáblákkal elzárhatók, amiken szív alakú lyukak vannak vágva.

Én az első körültekintésnél észrevettem, hogy itt a vadászlak déli oldala mellett van egy meglehetősen elhanyagolt rózsatelep, felverve vadhajtásoktul. Itt találok én holnap reggel feladatomnak megfelelő működési terepet.

A vadászlak harminc vendég kényelmes befogadására volt berendezve, a legnagyobb úri komforttal; minden fekhely szarvasbőr terítővel ellátva; a bútorzat is mind az épület stíljével összeegyező. A folyosó végig díszítve vadász diadaljelekkel.

Én nyitva hagytam az ablakomat éjszakára, hogy jókor föléb redjek, mely törekvésem sikerült is. Még harmatos volt minden levél, mikor én már odalenn voltam a rózsák között, s hozzákezdtem legelébb is a kertészkésemmel a beojtandó alany elkészítéséhez, aminél szükséges a melléksarjak levagdalása, s az alkalmatlan tövisek letisztítása. Egy vizespohárba letettem magam mellé a marokkói szultán rózsákat, amiket be akartam szemezni.

Mikor ezzel készen voltam, kivettem egy rózsaszálat a többi közül: azt a bal kezemben tartottam, a jobb kezemben volt az ojtókés, a fogam között tartottam az ojtóháncsot.

E percben léptek ropogása hangzott az utakat terítő apró kavicson, s a vadászlak verendás oldala mögül két leányalak bukkant elém.

Közeledtüket eddig a kinyúló veranda miatt nem vehettem észre.

Fiatal teremtés volt mind a kettő.

Az egyik szőke, csigákba omló hajú szépség, eleven, fehér-piros arcszínnel, melyben mint egy fekete csillag, ragyogott egy lencseszemölcs; a két szemöldöke sűrű és kérdőjelként kígyózó; alatta két kökényszínű villogó szem; félig nyitott korallpiros szájának a szegletei nevetősen húzódnak fölfelé. A két keze folyvást jár, magyaráz beszéd közben ezerféle változatot követve el hajlékony ujjaival.

A másik halavány, alig rózsázó arcszín, tiszta, derült homlokkal, melyről a haj, a divattal ellenkezőleg, egészen fel volt fésülve; egyenesen rajzolt fekete szemöldökei úgy illettek a hosszú pilláktól árnyalt nagy, zöld tüzű szemekhez, s valami kimondhatatlan pici szája volt, aminek a hallgatása legszebb: hogy szinte fáj, mikor kettétörik és megszólal.

Mind a ketten faluhoz való reggeli toalettben voltak. A szőke lyán ruhája akkoriban divatos japáni kelméből volt, melyre nagy virágok és madarak voltak festve. A halavány hölgy níluskék egyszerű öltönyt viselt. Az akkori évek divatja legközelebb állt a göröghöz.

Amint engem megpillantottak, egyenesen odasiettek felém, úgy ahogy egy régi ismerőshöz szokás sietni: — vagy egy házi cselédhez.

Én kitaláltam az első tekintetre, hogy ők kicsodák. A tegnapi fényképező amazonok ketteje. Nem is volt nehéz tudomány erre rájönni.

Ők azonban a tegnapi malentendura ma még ráduplázták.

— Hallja maga! — kiáltott rám már húszlépésnyiről a szőke.

Erre aztán én sem emeltem meg a kalapom előttük. Ha ők nem ismernek engem: én sem tartozom kitalálni, hogy ők kicsodák.

— Hallja! Vágjon le nekem abból a Gloire de Dijonbul egyet, amelyik még nincs kinyílva. Nem! Ne abból! Inkább abból a Souvenir de Malmaisonból.

Egy percig tétováztam, hogy mit csináljak. Ez engem kertészlegénynek néz. Pedig egész korrekt vagyok öltözve falusi látogatáshoz, tetőtől talpig. Turistacipő, knickerbocker jack, pepita gilet, madapolam inggallér, Bismarck- en colère színű nyakkendő, panamaháncs kalap: szívecském, mit kívánhatsz egyebet? Mégis kertésznek néz.

Megmondjam, hogy ki vagyok? Ez megint ügyetlenség lesz. Mert hátha szobalyán az, aki félreismer: annak mutassam be magamat?

Levágtam neki a kívánt rózsát, s a késemmel leszedtem róla a töviseket.

Arra elkezdett mérgesen topogni és hadonászni.

— Ah jaj! Minek vágta le róla a tüskéket? Nekem tüskéstől kell a rózsa!

Aztán odanyújtá a társnéjának a megvetett rózsabimbót.

— Tiens! Ca m'embête!

Ahhoz franciául beszélt, énhozzám németül.

A másik leány elvette a rózsát; annak jó volt tövis nélkül is.

Én aztán hozzáfogtam, hogy másikat vágjak a capriciosa számára.

— Hát az micsoda rózsa ott a maga szájában?

A beojtandó rózsaszálat, a két kezem el levén mással foglalva kertész szokás szerint a fogam között tartottam.

— Ez? A marokkói szultán.

— Adja azt ide.

— De erről én szemezni akarok.

— Szemezzen ön másról! Nekem ez a rózsa kell!

Ez olyan parancsoló hangon volt mondva, hogy oda kellett neki adnom a marokkói szultánt.

Egy percre a kebelfodrai közé tűzte, aztán megint kivette onnan, s az ajkáig vitte, mintha mondana neki valamit.

Aztán megint hozzám fordult.

— Hazajött a gróf az éjjel?

— Haza.

— Vendég is jött vele?

— Az is jött.

— Még alusznak?

— Úgy gondolom.

— Melyik az ő ablaka?

— A grófé?

— Ah, dehogy! Azt tudom. A másiké?

— Ez, amelyik nyitva van.

Erre fürkész tekintetet vetett ide is, amoda is.

— Aha! ott van a kettős lajtorja. Hozza ide.

Még azt is elhozzam? Megteszem.

— Állítsa oda az ablak alá.

Láttam, hogy az a szándéka, hogy felhágjon a lábtón az ablak párkányáig.

— Ne tartsam a létrát?

— Fölösleges! Menjen vissza rózsát ojtani.

Én visszamentem rózsát ojtani, ahol a másik hölgy azalatt ott maradt a rabatt előtt.

A szőke felhágott a lábtón odáig, ahol az ablakpárkányt elérhette a kezével, s odatette a fekete rózsát: aztán sietve visszajött. Az arca folyvást felém volt fordítva, haragosan villogó szemekkel: hogy merek ránézni, mikor ő a létrán felmászik. Pedig hát azt megteszi az ember.

Mielőtt az ojtáshoz fogtam volna, észrevettem,hogy csaknem mindenik kinyílt rózsa kelyhében van egy zöld „cetonia", némelyikben kettő-három is. Ez a pompás aranyzöld zománcú bogár a leggonoszabb ellensége a rózsakertnek. A legszebb

rózsákat pusztítja el; erről vette a népies elnevezését is: rózsabogár. Én valóságos nemzetiségi gyűlölettel viseltettem e gonosz ellenség iránt. Hatlábú ördög, aki a paradicsomot megfertőzteti! Ahol egyet megkaphatok, menten eltaposom.

Azott marad hölgy rám kiáltott:

— Mit csinál ön azzal a bogárral?

— Eltaposom.

— Miért bántja szegényt?

— Mert a rózsát pusztítja.

— Hát a *rózsáért nem kár.* Hagyja élni!

S aztán, hogy egy általam földre dobott rózsabogár hamarább elrepült, mint rátaposhattam volna, kárörvendőn kacagott fel, s a kezében tartott szalmakalapjával hessegette a repülő bogarat.

Ez is különös ! Egy lyánka, aki nem a rózsát sajnálja, hanem annak a pusztítóját! „A rózsáért nem kár."

A szőke lyánka leszállt a létráról, s odasietett: láttam az arcáról, a lépéseiről, a kezeiről, hogy haragszik.

Nevetni való volt! Felmászik az „én" ablakomba, megajándékoz „engem" a tőlem elvett rózsával, s aztán haragszik rám, hogy megláttam a szép karcsú bokáit azokban a rózsaszínű harisnyákban.

A barna lány panaszhangon mondá a szőkének, rám mutatva.

— Nézd, eltaposса a mi cetoniáinkat.

Erre a szőke egy Semiramisnak is becsületére váló királynői pózba helyezve magát, adá ki a parancsot.

— Én megtiltom önnek, hogy a cetoniákat eltaposса!

Igaza van, ezek nem az én bogaraim.

— Megadom magam! Így jár az, aki tilalmasban vadászik.

Rám nézett. Nézd, nézd! Ez még mókázik is!

— Lásson ön a szemzés után!

Ebben megint igaza van. „Ezért" vagyok itten: hogy szemezzek. Kapok egy napra két forintot.

Hozzáláttam a dologhoz. Ők azonban azalatt valamennyi rózsabogarat mind a kalapjukba szedtek a rózsakelyhekből. Ezek bizonyosan attul tartanak, hogy eltávozásukkal kegyetlen bosszút fogok állani a védenceiken s magukkal viszik őket.

Amellett fél szemmel mindig engemet néztek, s suttogtak egymás közt. Kezdtek valami gyanút fogni.

A szemzésnél mind a két kezemnek dolga volt. A balkezemen volt egy ősi karneol pecsétnyomó gyűrű meg egy solitaire: egyik páciensemnek az ajándéka. Ez szemet szúrt A kertészlegények ilyesmit nem viselnek. Azt is észrevehették a körmeimről, hogy az ujjaimat nem használom ültető fának. Egyszer csak a szőke odalépett hozzám, s ezzel a kérdéssel támadott meg.

— Nemes ön? (Németül furcsábban hangzik ez: „Sind Sie von Adel?")

Én éppen sietős munkában voltam: a beojtott gallyat csavartam körül a hánccsal —, nem értem rá *röviden* felelni. Elmondtam egy adomát.

„Volt egyszer egy német újságíró, akinek angolbul kellett lefordítani egy cikket a tengeri teknőcrül: ennek a neve angolul ‚turtle'. Az író sokallta a fáradságot a szótárba nézni: gondolta ‚turteltaube' lesz az; s írt a tengeri gerlicéről, mely kijön a tengerből, a tojásait a parti homokba lerakrani: a gerlice! Következett, hogy a homokba tett tojásokat a ‚hátulsó lábaival' bekaparja a homokba a *tengeri gerlice*. A hátulsó lábakról kezdett gyanút fogni, hogy hátha mégsem gerlice. Úgy látszik, hogy vannak állatok, amiket meg az első lábaikról ismernek meg, hogy nem gerlicék."

— Hein? — monda a szőke, kedvesen bamba arckifejezéssel, amilyet csak egy iskolás leány tud csinálni, aki nem tudja a katekizmusát.

Aztán összenézett a két leány, félig nyitott szájjal s egészen felnyitott szemekkel. Egyik sem tudta a leckéjét.

Akkor aztán a szőke nekem fordult fenyegető ujjal.

— Hallja! Aztán senkinek se mondja el, hogy kik jártak itten.

— *Lovagias* szavamat adom, hogy nem mondom el senkinek.

De már akkor nem állhattam meg, hogy el ne kacagjam magamat.

Ettül a nevetéstől aztán elszaladt mind a kettő, mint két csínyt tett gyermek, aki fél, hogy tetten kapják.

Mire a kertészmunkával készen lettem, s ismét felmentem a vendégszobámba, Szigfrid is elékerült.

Diodora grófnő kormornyikja már itt járt, meghíni bennünket a reggelihez: a grottánál.

— Nagynéném korán szokott kelni, mikor falun van, a gyermekekkel együtt. Csodálom, hogy még nem szaladgáltak itt.

Nem mondtam meg neki, hogy szaladgáltak.

Megtalálam az ablakpárkányon az odalopott rózsát, ami kétszer is az enyim volt, s odatűztem a gomblyukamba.

— Hát csakugyan nem borotváltatod le a szakálladat? — kérdé Szigfrid. — Az én kormornyikom jól borotvál.

— Köszönöm. Így maradok.

— Az is jó.

Azzal karon fogott, s vitt a reggelizőhely felé.

A tóparthoz közel volt egy szép dolomit sziklatömeg, előretolt nyújtványa a messze felmagasló bércnek: a homlokán girbegurba nyírfák, sűrű moha közül kivirító lángszínű parlagrózsák, a lábánál pedig egy nagy körönd ültetett fenyőfákbul, melyek lecsüngő lombjaikkal boltozatot borítottak föléje. A szikla oldalában volt egy grotta, az oldalai befuttatva rézszíntobozos alkekengivel, s nagyvirágú iszalaggal; az aljából pedig bugyogva tört ki egy kristálytiszta hegyi patak, mely tovafutva a nefelejcses pázsit között, zuhogva omlott a tóba.

A reggeli itt volt felterítve a köröndben.

Falusian úrias, nyírfából tákolt székek voltak, hasonló asztalokkal, s azokon ragyogó ezüstedények, porcelánok és velencei poharak.

Diodora grófnő már ott várt reánk; a két leánynak csak a hangját hallottuk a grottában: ők ott a jegeskávét készítették — állításuk szerint.

A grófnő meglepő szépség volt. Magas, szoboridomzatú alak, fiatal ruganyossággal. Kreol arcszíne teljes összhangzásban volt nagy mandulametszésű szemeivel, minervai homlokával, görög orrával és csigavonású piros ajkaival; fejét nem koronázta más, mint a feltűzött sűrű fekete hajfonadék, aminek a vége el volt a tekercs alól szabadulva: abból lehetett látni, hogy nem *chignon*. (Akkoriban általános divat.)

Szigfrid odavezetett a grófnő elé, s ezekkel a szavakkal mutatott be.

— No hát itt van valahára ez a mi megláthatatlan barátunk. Ne ütődjél meg rajta, hogy most ilyen páviánképe van. Fogadása tartja, hogy jövőre szakállt, bajuszt ereszt. A hazáért és a vallásért hozza az áldozatot. Hogy a jövő választásnál ne mondhassák róla, hogy bécsi német.

A grófnő mind a két kezét nyújtá elém, megszorítva erősen a kezemet, amivel azt nyerte, hogy mind a kettőt megcsókoltam. És igen szívélyesen mosolygott rám. Különös! Egy mosolygó Pallasz!

— Mi oly régen ismerjük egymást, és még nem találkoztunk soha. (Szép acélcsengésű alt hangja volt.)

— Én már voltam olyan szerencsés.

— Mikor, és hol?

— Ha nem csalódom: a grófnő volt az és két kedves unokahúga, akik kegyeskedtek engem tegnap a kertem közepén lefotografiázni.

— Ah! ön volt az? A taplósapkás? A kapával a kezében! Hahaha.

Nagyot kacagott rá.

Erre a két leány egyszerre kidugta a fejét a grottából.

— Mi történt? *Diodora kacag!*

— Gyere csak, Cenni! — mondta a grófnő. — Itt van a tegnapi kapás, akit lefényképeztél: kéri a borravalóját.

De már ekkor tudta a szőke, hogy ki vagyok? Meglátta a rózsáját (rózsámat) a gomblyukamban. Arra aztán durcás kedvvel, mint egy kis fúria, rohant rám, megkapta a két kezével a kabátom gallérját s megcibálta.

— Maga infámis cselszövő! Hát ma reggel megint, hogy feltréfált bennünket! Hagyta magát kertészlegényül küldöztetni! Hát mért nem mondta, hogy kicsoda?

Szigfrid segélyemre jött.

— Hát ti mondtátok neki, hogy kik vagytok? Pesztonkáknak nézett benneteket.

Ekkor aztán a kis szőke könyörgésre vette a dolgot. Olyan kedvesen tudta a tenyérkéit összeütögetni.

— De ugyebár nem fogja ön ezt a rossz tréfát elmondani senkinek? Nem adja tovább, hogy miket beszéltünk önnek a rózsakertben? Ha megígéri, adok önnek egy igen szép csókot.

A grófnő elszörnyedve szólt közbe.

— De Cenni! Micsoda kifejezések ezek!

Erre nagy szemeket csinált a szőke, mint aki nem érti, hogy miért feddik meg?

— Hisz ő a mi jó barátunk . . .

— De te már nem vagy tizenkét éves kisleány.

Szigfridnek tetszett ez a kis zűrzavar.

— No drága barátom! Híres debatter! Erre adj választ ex tripode!

Ki kellett vágnom magamat.

— Grófnő. Én uzsorás adósságokat nem szoktam felvenni.

— Bravó! Dreimal hoch! — applaudált Szigfrid. — Uzsorás adósságnak nevezi a csókot.

A grófnő akadémiai discussiónak deklarálta a vitát, s be-

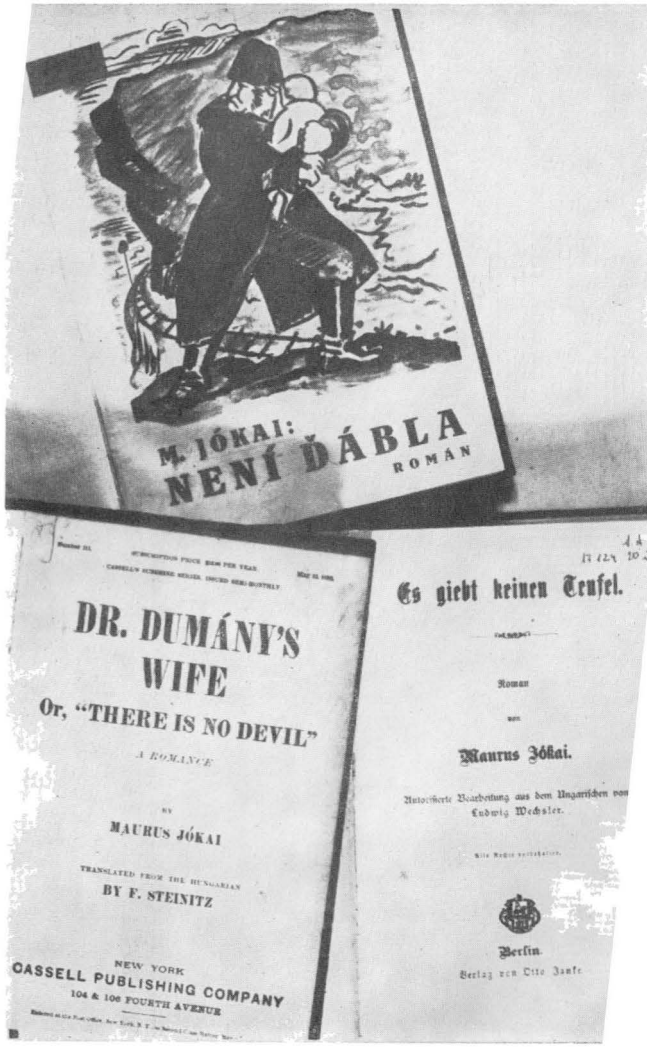

A regény idegen nyelvű kiadásainak címlapjai

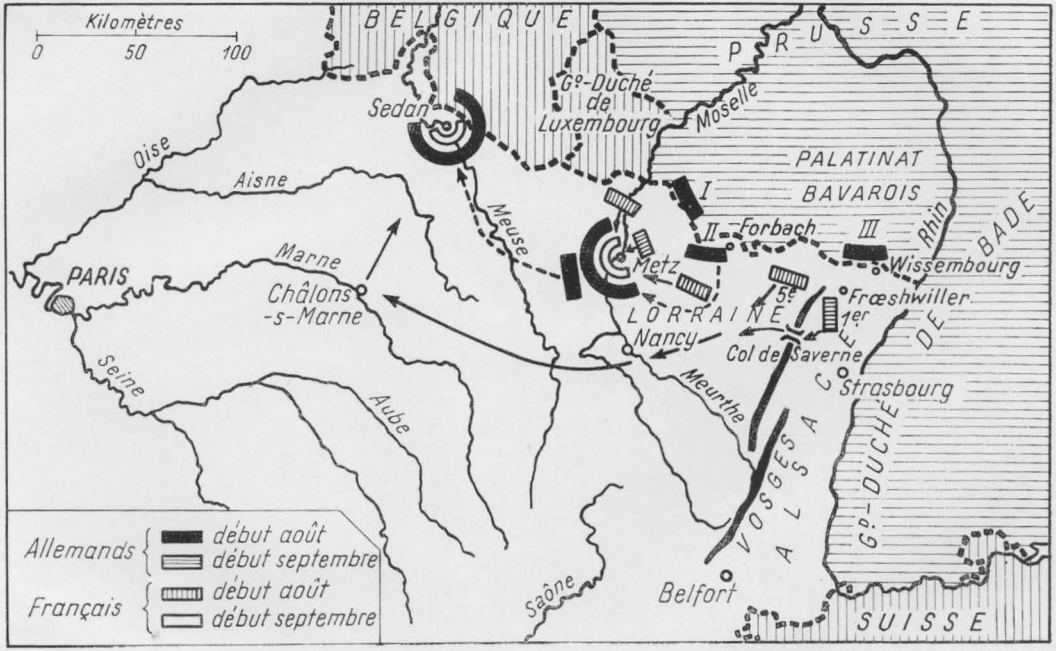

Mac-Mahon hadseregének visszavonulása Châlons-sur-Marne-on át Sedan felé

rekeszté azzal, hogy a reggelizőasztalhoz ültetett bennünket. Én Diodora és Flamma grófnők mellé jutottam.

— De ugye, én rögtön megismertem, hogy a turtle nem tengeri gerlice? — mondta Flamma grófnő.

— Mit beszéltek tengeri gerlicékről? Hisz tinektek már egész titkaitok vannak egymással — kérdé Diodora grófnő.

Nekem már a nyelvem hegyén volt, hogy elmondjam az egész ma reggeli furcsa találkozót, hanem az átellenemben ülő szőke lyán hirtelen a szájam felé tartá a tenyerét (azt a rózsaszínű tenyeret), s röptiben elkapott.

— Hohó! Hát a *lovagias* adott szó!

— Igaz. Holt szájú vagyok.

— Ah! Lovagias adott szó — és kertészlegény? — szólt fejcsóválva Diodora grófnő. — Hogy lesz ebből rím? Egyébiránt már tudok belőle valamit. Ti magatok mondtátok el nagy panasszal.

— Igen. A rózsabogarakról! — vágott eléje Cenni. — Arra majd rájön a sor. De nem szabad szólni erről a háromról: „lajtorja", „marokkói szultán", „tengeri gerlice".

Diodora grófnő bámulva csapta össze a kezeit.

— Ez aztán az oedipusi talány! Nem ismerik ezt az urat, s már komplottot csináltak vele!

— Dehogy nem ismerjük! — feleselt a kis szőke — csakhogy másformának ismerjük. Hisz itt van a fényképe az albumunkban. Csakhogy azon egészen csinos fiú; olyan lord Byron-arc.

— Ez valóságos suffisance! — mondá Szigfrid. — Ilyen pofával merni hölgyek szeme elé kerülni: mint egy kaszás tót szombat este. „Így" is hódítónak hiszi magát. Nemde? Csak igaz marad az a német közmondás, hogy a férfi, ha csak egy nüansszal szebb is az ördögnél, már akkor elég szép.

— Csakhogy az paradoxon — veté ellen Diodora grófnő. — Az ördög nem rút, hanem szép.

— No, én csak a görög templomból ismerem, ahol úgy van a falra festve, mint kecskelábú, ökörfarkú, fekete pofájú, kétszarvú szörnyeteg. Úgy látszik, felséges ember. No meg aztán — javított kiadásban — mint Goethe és Gounod Mefistofelesét: aki hegyes szakállt visel, szegletes szemöldököt hord, fél lábára sántít, s baritont énekel.

Diodora ajkpittyesztő fitymálással monda:

— Akkor nem ismeri ön se Klopstock, se Milton ördögét, akik eszményi szép férfialakok, halavány, melankolikus arccal, mély tüzű szemekkel. S az a valódi, eredeti démontípus: ahogy ezt a klasszikus őskor megalkotta, amikor az ördög még nem is volt rossz szellem, csak nagyravágyó, kevély lélek: az Isten riválisa; csak azután lett a rossz elv képviselője, a mindent tagadás szelleme, midőn az Isten a szabad akaratú lényt, az embert megalkotá.

— Tehát az emberek rontották el a szegény ördögöt? — gúnyolódék Szigfrid.

— Hogy lett az ördögbül rossz szellem — magyarázá neki Diodora — azt megtanulhatja ön a kabalisztikusok és a gnosztikusok műveiből; de mindig megmaradt szép alaknak, különben hogy lehetne csábító? Sőt eredetileg nem is volt férfi az ördög, hanem nő: a Mózes előtti zsidó vallás *Lilithje*, a női szépség eszményképe; a görög Maenander is ilyennek festi le Sybarist. Sőt Szókratész igen jó barátságban tudott élni az ördöggel.

Szigfrid kétségbeestében teletömte a száját egy darab szendviccsel.

— Barátom, Kornél, segíts! Ez a tudós hölgy a pandekták alá temet.

Diodora grófnő erre egészen felém fordult. Azt hittem, maga Minerva száll alá, medúzafős pajzsát kihívóan fordítva felém.

— No hát önnek mi fogalma van az ördögről?

Szép kis kérdés.

Ha neki adok igazat, akkor le fog nézni, mint üresfejű obligát udvarlót; ha pedig ellene mondok, ebből párbaj lesz életre-halálra.

Azt találtam ki, hogy én ebben az európai kérdésben neutrális maradok.

— Én, méltóságos grófnő, egyáltalán nem hiszek semmiféle ördögöt.

No! Ebből lett aztán csak igazi „ordalia": *a perdöntő párbaj!*

A grófnő nagy szemei odavillámlottak rám.

— Hogyan? Ön megtagadja az ördög létezését? Hisz akkor ön megtagadja a keresztény vallást! A római katolikusoknál az ördögről való hit a vallási dekrétumok közé tartozik. S a protestáns teológusok mind Luther, mind a szimbolikus könyvek nyomán egész sémáját állapították meg az ördög tulajdonságainak. Vallástalan ön talán?

Veszedelmes pozícióba jutottam!

Kénytelen voltam magam is előszedni mindazt a tudományomat, ami az iskolában a démonológiáról rám ragadt. Idéztem a grófnőnek Bekker Boldizsár „Elbűvölt világát", mely az ördög létezését a nevetésig lehetetlenné teszi. Ezzel szemben a grófnő visszavágott nekem Spinozával. Én újból gáncsot vetettem neki Thomasiussal, ki tudós hadjáratot viselt az ördögidézések és boszorkányperek ellen; — arra a grófnő engem racionalistának bélyegzett meg. Nagy ütközet fejlődött ki ebből!

Szigfrid barátom kényelmesen füstölt a regalitásából, közénk fújva a dohányfüstöt, mely szamojéd hit szerint „az ördög tömjénje". Tetszett neki ez az operett! A két leány csak tőlük érthető szemjátékkal beszélt ezalatt egymással.

Én utoljára a legkíméletlenebb harcmódhoz folyamodtam.

— Grófnő! Én orvos vagyok. Nem ismerek olyan testi vagy lelki bajt, aminek valami „oka" nincsen. Vannak miazmák, spórák, bacilusok, van szuggesztió, öröklött baj, képzelt betegség; vannak ragályok, infektiók s azoknak ellenszerei: vaccinatiók, dezinfekciók, prophylaxis, de egy láthatatlan szellemnek, akit az ördög névvel tisztelünk, mindezekhez semmi köze. Vannak emberek, akik rosszat tesznek; de azoknak a gonoszságait vagy a koponya abnormis növése magyarázza ki, vagy valami önérdek, vágy, szerelemféltés, bosszú képezi az alapját annak a rossz tettnek, amit elkövetnek; de nem az ördög incselkedése. Nem hiszem, hogy volna szellem a világon, akár testben, akár anélkül élő, aki tegye a roszszat: elvből, — csak azért, mert rossz, — aki fájdalmat okozzon valakinek csak azért, hogy annak a kétségbeesésében gyönyörködjék. A pokoli indulatot az szüli, ami az emberen aluli bennünk: az áll; ne kérkedjünk azzal, hogy emberen felüli lény nemzette azt: az ördög.

Ezekre a szavaimra mind a négyen elhallgattak egyszerre: mozdulatlanná lettek, és rám néztek. Sohasem feledem el ezt a nehány pillanatot, amíg ez a zsibbatag mélaság tartott.

Ez az én mondásom lett az én életemnek a fátuma.

Mint orvos sokat foglalkoztam az idegbántalmak, lelkibetegségek tanulmányozásával. Voltam a tébolydák megfigyelő osztályában; volt alkalmam az emberi lélek extravaganciáit szemlélni, melyeknél a szimuláció olyan könnyen összetéveszthető a kórtünettel; kerestem gyakran a megfejthetetlen talányokat, melyeket a rémtettek elkövetői adnak fel bíráknak és orvosoknak: amidőn a nemes arcvonások, a behízelgő szemek meghazudtolják a pokolbeli indulatokat. Mindannyinak a szemében van valami hideg fény, mely előtte látszik járni a szemnek. Láttam azt a finom, nemes arcú daliát, aki azokat a leányokat, akiket brutális szenvedélyének feláldozott, *elébb* megölte; láttam a kedélyes nevető arcú leánykát; aki minden családtagját megmérgezte egymás után; láttam a csodatevő szűzet, ki évekig elbolondította a legokosabb embereket. Mindeniknek a szemében ott volt ez az áruló hideg fény, amit csak a tapasztalt orvosok vesznek észre.

Mikor ezt az ördögtagadó mondást kiejtettem, abban a pillanatban úgy tetszett, mintha a rám tekintő mind a három arcban látnám ezt a megdöbbentő kifejezést: mindenkinek a szemében ott volt ez a hideg sugár.

Eh, bolondság!

Vegyük tréfára a dolgot.

— Alkudjunk meg, grófnő. Hagyjuk meg a démont azoknak, akiknek szükségük van rá. Hiszen vannak népek, akik boldogtalanok volnának, ha elvennék tőlük az ő ördögüket. Az éjsark közelében lakó népek például nem a jó Istent imádják, hanem az ördögöt. A jó Isten anélkül is megteszi, amit megtehet; de az ördög hozza rájuk a veszedelmeket. Azért ennek kell áldozatot hozni, síppal, dobbal tisztelkedni, bálványait fókavérrel kenegetni. A jakutok, a csukcsik a kettős

teremtést hiszik. Ami jó, azt az Isten teremté, ami rossz, azt az ördög hozta a világra.

— Jó volna, ha ön is hinné ezt a dogmát.

Nevetni kezdtem, s azt mondám:

— Például, hogy a rózsákat a jó Isten teremti, a rózsabogarakat ellenben az ördög.

— Álljunk csak meg ennél a szónál — szakított félbe a grófnő. — Az unokahúgaim bepanaszolták önt, a vélt kertészlegényt, hogy ön azokat a szép aranyszárnyú bogarakat összetapossa.

— Ezek a legkártékonyabb *jó barátai* a rózsáknak: nem mondom, hogy *ellenségei*, mert nagyon szeretik a rózsákat.

— De azokra az én húgaimnak szükségük van.

— Szükségük? (Nem bírtam kitalálni.)

— Mutasd meg, Cenni, hogy mit csináltok?

Erre a szőke hölgy előhozott a grottából egy nagy teakfa táblát, melyen egy kínai napmadár félig kész alakja látszott. A leggyönyörűbb zománcmunka, amit képzelni lehet. S ez a sokszínű zománc mind a cetoniák szárnyfödeleiből volt összerakva. A cetoniák színe váltakozó: van aranyos, aranyzöld, rézbarna, acélkék, ezek mind nagy gonddal voltak összeválogatva s a teakfa táblára pompás mozaikban felragasztva: a napmadár feje és szárnya piros volt, nyaka kék, begye zöld. Ah! Tehát nem szentimentális kényeskedés volt a bogárvédelemnek az oka, hanem indusztriális spekuláció! Ez már megváltoztatja az eddigi fogalmamat: javít is, ront is rajta.

— Tehát maguk* azért szedik össze a rózsabogarakat, hogy a szárnyukat kitépjék? — mondám félig szemrehányóan Cennihez fordulva.

— De aztán elbocsátjuk őket. A *nyári* szárnyuk megmarad: a *télire* még nincs most szükségük.

* Akkoriban jött divatba, húsz éven aluli úrhölgyekkel per „maguk" konverzálni. *J. M.*

Ez a leányfilozófia! Amit letépnek rólad, az a *téli szárnyad volt:* nekik megtetszett; te pedig élhetsz anélkül is: nyár van.

— Figyelmeztetem magukat, hogy a rózsabogarakban méreg van.

— Miféle méreg? — kérdezé kíváncsian. (Hogy magyarázzam meg neki az aphrodisiacumot?)

— Az, amelyik a Bánk bán tragédiának a fő motívumát képezi.

Erre a szóra akkora füstöt fújt a szemem közé Szigfrid barátom, hogy más körülmények között inzultusnak vettem volna.

A füstön keresztül is észrevettem, hogy Cenni az ajkát pittyeszti, s félretolja maga elől a madarat.

Flamma félre akarta vonni a figyelmemet ezzel a kérdéssel:

— Nemde ez azonos rovar az óegyiptomiak szent skarabeusával?

— Éppen nem az. Az egyiptomi szent cserebülyről ellenkezőleg azt hagyta hátra Herodot, hogy az a rózsa illatától meghal. Amint a rózsák nyílnak, a szent skarabeus rögtön eltűnik.

Ez nagyon érdekelte a leánykákat. Én aztán az egyiptomi skarabeusoktól elvezettem őket a dél-amerikai herkulesbogárhoz, mely a szeszes italok iránti szenvedélyét emberi magaslatig tudja vinni. Ilyenformán szerencsésen átvittem a társalgást a szarvas ördögökről a szarvasbogakara. Legalább én azt hittem; de nagyon csalódtam benne. Diodora grófnő nem az a viador, aki a kardot leteszi a kezéből.

— Barátom — mondá —, térjen ön meg ebből a veszedelmes szkepszisből. Aki az Istent tagadja meg, annak az Isten megbocsát, mert az Isten irgalmas, kegyelmes, jóságos; de aki az ördögöt tagadja, azon az ördög bosszút áll!

E szóknál a szemembe nézett merőn.

Ennek a szemében is ott láttam azt a hideg lángot!

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Szerencsére új vendégek érkeztek, hinták gördültek be a kastély udvarára.

A mi kortesvezéreink jöttek meg.

Mi, férfiak, siettünk az elfogadásukra, búcsút véve a hölgyektől. Diodora grófnő meghitt bennünket ebédre a kastélyba; a két lyánka ott maradt a köröndben a napmadarat kiegészíteni.

Mi pedig tartottunk a vadászlakban konferenciát a megindítandó új választási hadjárat jövendő tervezete felől. Eddigelé nem voltam ennek a titkaiba beavatva. De most már ki lett mondva, hogy magamnak is tettleges részt kell azokban vennem, mert komoly a dolog.

No, mondhatom, hogy az értekezlet után szörnyen *lenéztem* az ördögöt.

Szegény pára!

Jöjjön ide mihozzánk, mikor képviselőválasztás van, s iratkozzék be a korteseink közé benevolus auditornak. Itt tanulhat valamit!

Hanem hát *mindez elveink diadaláért* történik! A cél szentesíti az eszközöket!

Ettül a naptul fogva mindennapos lettem a vernőci kastélyban. Ha éjszakára hazamentem is a magam odújába, másnap délre már ott voltam megint. Elhitettem magammal, hogy hivatalos dolgaim hínak oda.

Egypárszor a kastély tündérei is leszálltak a magasbul az én ősi fészkem meglátogatására. Tudtam már a házigazdát adni. Kényelemre nézve ugyan nem volt hasonlítható az én váracskám az ő nyári palotájukhoz, de voltak érdekességei. Megmutattam a hölgyeknek a nagybátyám ritkaságait; aztán beszélhettem nekik a kastélyunkban végbement rémtörténtekről, befalazott asszonyokról s lenyakazott imádókról.

A mi kastélyunknak is volt *veres bardtja* (templárius) és *fehér asszonya*, akik éjféli órakongásra végigsétálnak a zártajtós szobákon. Ezt irigyelték is tőlem. Hja, kísérteteket nem lehet Párizsból megrendelni a tapissiernél.

Gondoljuk el csak, minő nagy előny az egy házasulandó ifjúnál, ha a jövendőbelijének még házi kísértetet is móringolhat? Ez sokat vethet a kelengyében.

Csak egyről nem tudtam magamnak számot adni: hogy a három hölgy közül melyiknek a hangját szeretném, ha az üresen kongó szobáimat állandóul betöltené? Mind a háromnak egyformán tudtam bámulni a szellemi tulajdonságait. Diodora grófnő bölcsessége éppen úgy meghatott, mint Cenni szilaj szeleburdisága, míg Flamma mélázó hallgatása legjobban beillett abba a rámába, amit házi oltárképemnek szántam.

A másik kemény dió, amit nem bírtam feltörni, az volt, hogy három ilyen szép, gazdag, előkelő leánynak mért nincsen komoly udvarlója?

Jár a házukhoz elég fiatal úrfi közelből, távolból; de egyik sem árul el komoly hajlamokat.

El kellett fogadnom Szigfrid magyarázatát, hogy a két leány még gyermek: azoknak nőni kell még; most kerültek ki a kolostorból; Diodora grófnő pedig valóságos idegenkedéssel viseltetik a férfinem iránt. Az nem is szándékozik férjhez menni, hanem alkalmasint felcsap valamelyik zárdába fejedelemasszonynak.

No, ezt az utóbbit nem hittem el. Diodora vallásos lelkületű volt ugyan: egész a bigottéria határáig; de az élet örömeitől nem zárkózott el. Inkább hiszem azt, hogy a férfiak féltek őtőle. Az ilyen bölcs és erős akaratú hölgyet vagy olyan férfi veheti nőül, aki bízik magában, hogy még eszesebb, még erősebb lelkű tud lenni, mint ő, vagy aki szándékosan rabszolgája akar lenni a maga asszonyának.

Engem tüntetőleg kegyelt a grófnő. Disputáló társa voltam. Ha ő felállított egy paradoxont, én felállítottam a másikat, s a harcképtelenségig folytattuk a viadalt. Ő is sokat olvasott, én is: ahol ő utazott, ott én is mind megfordultam; művészetről, építészetről, világirodalomról éppolyan vakmerő ítéleteket tudtam hozni, mint ő: antipoláris nézetek mellett.

Voltak aztán olyan terepek, amiken teljesen paralel futottak a nézeteink. A politikában éppen olyan konzervatív elveim voltak, mint őneki, s a magyar konyhát éppen úgy elítéltem, mint ő. S ennek a manifesztálásához nem közönséges bátorság kívántatik. Rinocérosz-szíve legyen annak, aki azt ki meri mondani a Kárpátok és az Adria között, hogy a demokrácia meg a töltött káposzta nem egészséges a magyarnak.

Ez volt a második stádium, amidőn Diodora grófnő és én, szövetséges táboraink egyesítve, megütköztünk az ellenséges közvéleménnyel. Ez már egy lépés volt a „konzorcium" felé.

A harmadik stádium pedig aztán az volt, amidőn Diodora grófnő általam legyőzöttnek vallá magát: és ez is bekövetkezett.

S ez igazán erős küzdelem volt. Diodora volt a támadó fél. Ő rohant meg engem a legerősebb fortifikációimban. Az orvosi tudományt tette nevetségessé. Hogy az egész patológiánk, therapeuticánk nem éri meg azt a porzót, amit a receptekre hintenek, hogy belgyógyászatunk most is ott van, ahol Galenus idejében, hogy hírhedett orvosi celebritásaink nem jobbak Paracelsusnál, hogy gyógyszereink legjobb esetben egyenlő hatásúak a lourdes-i szenteltvízzel, de legtöbb esetben a méregkeverés kategóriájába tartoznak, és hogy soha még orvosságot be nem vett, s az ő alcovenjének a kárpitjait még orvos kétfelé nyílni nem látta. Ő az orvosi tudományban nem hisz.

Én engedtem neki, hogy kibeszélje magát, akkor aztán elmondtam neki, hogy én anélkül, hogy kikérdeztem volna, meg tudom mondani a tekintetéből, hogy ő miben szenved, hogy van időközönkint előforduló idegbaja, hogyan kezdődik, minő jelenségei vannak mindezt a legrészletesebben.

Erre ő nagyot bámult, s azt mondta, hogy *igazam van.*

Még halandó ember soha nem részesült tőle ebben a koncesszióban.

Honnan tudom én ezt?

Mondtam neki, hogy nagy praxisom volt női idegbajok gyógykezelésében.

Ekkor annyira megtörte magát, hogy azt kérdezé tőlem: lehet-e ezt a szenvedést meggyógyítani?

Megmondtam neki őszintén, hogy teljesen elmulasztani nem lehet, de tetemesen enyhíteni és rövidebbé tenni lehet, mégpedig minden méregitatás nélkül: célszerű masszázs által.

— Kár, hogy nincsenek nálunk női orvosok. Én férfitól orvosi segélyt nem fogadok el.

— Ez is kórtünet: — sőt alapoka a bajnak.

Nem akarta elérteni.

— Azt nem találja a grófnő visszatetszőnek, hogy egy lelki bajt meggyónjon a papnak, aki férfi; — a testi bajt nagyobb szégyennek tartja a vételnél?

— Ismét igaza van önnek...

... Egy nap kétszer adott igazat.

Óriási lépéseket tettem a hódításban. Útban voltam hozzá, hogy a megközelíthetetlen Diodora grófnő maga kérjen meg — háziorvosának.

Eközben mindennap jöttek-mentek a pártvezérek; tanakodnak, tudósításokat hoztak; a haditanácsban a grófnő maga elnökölt.

Ez volt a „végrehajtó bizottság."

Mikor a tanácskozás a kényes pénzügyi kérdéshez jutott, akkor a grófnő oly gyöngéd volt, hogy engem eltávolított.

— Ez önre nem tartozik. A prózai pénzkérdés. Menjen ön a lyánkákkal sétálni a parkba.

S én olyan naiv voltam, hogy elhittem, miszerint csakugyan van a világon egy „cassa nemonis", amelyből az olyan nagybecsű celebritásoknak, amilyen én vagyok, a választási költségeit fedezni szokta a párt.

Ha valaki azt kérdezte volna tőlem, hogy mért vagyok én olyan sokat érő celebritás, bizony nem tudtam volna rá mit felelni. De hát így volt, s a tények erősebbek a logikánál.

A „leánykák" a park mezején járkáltak: kerestek négylevelű lóherét.

Amelyik hamarább talál négylevelű lóherét, az megy férjhez legelébb.

Én odamentem hozzájuk, s segítettem nekik keresni. Én találtam legelébb négylevelű lóherét. — Oda akartam adni Cenninek.

— Csak tartsa ön meg magának, az önnek a szerencséje

— Mit csináljak én evvel a szerencsével?

— Ön fog megházasodni még az idén.

— Hírem és tudtom nélkül?

— De hát igazán komolyan kérdem: mért nem házasodik ön meg?

— Én is igazán komolyan felelek rá. Azért, mert azok a hölgyek, akik hozzám jönnének, nekem nem ideáljaim, aki pedig ideálom volna, annak meg rendesen én nem kellek.

— S micsoda tulajdonságokkal kell bírni az ön ideáljának?

— Először is szépnek és fiatalnak kell lennie, azután eszesnek és míveltnek, továbbá jószívűnek és derült kedélyűnek. Azt is óhajtom, hogy mindig elegáns legyen, s annál fogva saját vagyonnal is kell bírnia, mert az enyim női luxusra nem elég. És ami legfőbb: az, hogy szeretetből jöjjön hozzám.

— Én tudok egy nőt, aki mindezeknek megfelel.

— Ah! A házasságok a lóherésben köttetnek?

— No, ne tréfáljon. Komolyan beszélek. Mért nem veszi ön el Diodora nénémet?

Ez a kérdés csakugyan banditaszúrás volt; nem voltam készen az elhárításra.

— Azért, mert több eszem van, mint azoknak a vándormadaraknak, amik a világítótorony reflexének nekirepülnek, s ott betört orral rakásra hullanak.

— Nem értem a hasonlatot.

— Ismeri „Turandot" történetét?

— Nem ismerem. Regényt meg színműve még nem adtak a kezembe. De már a nénikémről többször hallottam azt mondani, hogy a valóságos Turandot hercegnő. Ez, úgy hiszem, olyan mesealak, aki a kérőit agyonkínozza. Igaz, hogy Diodora is kegyetlenül tud bánni a férfiakkal, de nem azért, mintha gyűlölne minden férfit, hanem azért, hogy még eddig, aki hozzá közelített, azt mind igen inferior eszűnek találta. Ezek a kedvkereső, gondolat elleső, szépeket mondó udvarlók az

ő szemében nem emberek, hanem majmok. Ellenben ön imponál neki. Van bátorsága ellene mondani s őt a nézeteitől eltéríteni. Azt csak mi tudjuk észrevenni, leányok, hogy minő hatása van egy férfinak egy másik leányra.

(Csodálatos! Még regényt nem olvasott, s ezt már megtanulta!)

— Mikor ön eltávozik, akkor olyan levert, oly kedélytelen. Mindent elfelejt, oly szórakozott, s mikor már önnek a kocsiját meglátja közelíteni az erkélyről, egyszerre felderül; ki lesz cserélve, nyájas és szelíd lesz. Talán mi ezt nem vesszük észre? Ugye, Flamma? — Aztán mikor mi önre valami tréfás megjegyzést teszünk (hát bizony teszünk, előttünk, leányok előtt, nincs semmi szent), akkor Diodora egyszerre olyan komoly lesz; tart nekünk olyan etikai leckét, hogy megtanulhatjuk belőle, miszerint a férfiak között is vannak gyémántok: igaziak és hamisak. Ami a jellemből kisugárzik, az az igazi gyémántnak a tüze. Ah, ha én önnek mindent elmondhatnék! Ön büszke ember. Várni akar addig, amíg Diodora kéri meg önt. De még talán akkor is rátartaná magát.

— Meglehet.

— Meglehet? Olyan drága ön?

— Engedjék meg a grófnők, hogy elmeséljem önöknek egy jó barátomnak a történetét: amiről jótállok, hogy elejétől végéig igaz.

Mikor arrul volt szó, hogy mondok egy mesét, a két leány menten letelepedett a fűbe.

Hát biz ezt a szép, aranyvirágokkal áttört bársonyszőnyeget nem is csupán a parasztleányok számára teremtette a jó Isten. Egy szép ágasbogas jázminbokor adta hozzá az árnyékot: tele volt illatos virággal. A méhdöngés képezte a kórust.

S ha már ők leültek a fűbe, én sem maradhattam fenn eget támogatni; magam is odatérdeltem le a lábaikhoz.

Illendő felügyelet alatt valánk: a kastély ablakából éppen ránk lehetett látni. Aztán meg egy sárgarigó is ott volt a berkenyefán gardedámnak, s közbe-közbekiáltott: „nono, te fiú!"

Flamma a pimpimpáré szárakból készített kösöntyűket, s azokkal könyökig telerakta a karjait, a füleire is akasztott egyet-egyet. Cenni azonban annyira benne volt a láncko-vácsolásban, hogy ugyanazon becses anyagból nyakláncot dugdosott össze.

— Tehát van énnekem egy igen kedves barátom; a legelső históriai nevek egyikét viselő grófi család sarja, a szabadságharc alatt bátor, hős katona, daliás alak, gyönyörű fej, elpusztíthatlan testi erő, s azzal versenyt tartó szellemi tehetség, tiszta jellem, kemény vasakarattal összetalálkozó gyermeteg kedély, akinek még férfikorában is parancsolt az édesanyja, hanem azonkívül aztán semmi potentátja a kerek világnak. Aki csak egyszer találkozott vele az életben, az mingyárt megszerette. Kicsiny és nagy csak arról ismerte, hogy sohasem *kért*, csak mindig *adott*.

— Ah? Megvan még ez az ön kedves barátja? — szólt bele Cenni.

— Megvan. Csakhogy mostmár vén sas. Mert ez az eset harminc évvel ezelőtt történt vele, amikor még a kettőnk közötti barátság abból állt, hogy ő a térdén lovagoltatott engem, én meg fújtam a cseréptrombitát, amit tőle kaptam.

A szabadságharcban az én barátom mint huszárhadnagy szerepelt. Derék katona volt. Mikor aztán az orosz hatalom elnyomta a magyar hadsereget, ő is külföldre menekült. A vagyonát itthon elkobozták, őt magát halálra ítélték, s az arcképét a bitófára szegezték.

— Ah, az nagyon érdekes lehet! Egy ember, aki „in effigie" fel van akasztva! — szólt közbe Cenni.

— Az angol hölgyek is úgy találták. Az én barátom sok hányódás-vetődés után a szabad brit földre menekült. Franciaországba nem volt neki szabad menni, mert Napóleon Lajos, a köztársaság elnöke azokat a magyar emigránsokat, akik gyanúban voltak előtte, hogy Lebru Rollinnal fújtak egy követ, még keresztülutazni sem engedé.

Angolhonban annál rokonszenvesebben fogadták a magyar száműzötteket, különösen az én kedves barátom egyszerre otthonossá lett az angol előkelő társaságban. Általában az egész magyar emigrációrul el van ismerve, hogy legnobilisabban viselte magát; nem kunyorált, nem konspirált, nem veszekedett; igyekezett mindenki valami dologhoz jutni, s a maga emberségéből megélni.

Azok között, akik az én barátomat kastélyaikban családtagként fogadták, volt egy előkelő hölgy. Árvaleány, szép és szellemdús, roppant vagyon örököse. Éppen, mint Diodora grófnő. Kezéért versenyeztek Ó-Anglia legderekabb ifjú lordjai. És a nemes hölgy valamennyi kérője közül a vagyontalan magyar száműzött grófot választá, aki nem is volt kérője. A hölgy maga ajánlotta föl neki a kezét.

— Ezt nem is találom valami rendkívüliségnek — mondá Cenni.

Én sem. Mindenki abban a véleményben volt. Egy ideális hölgy, aki rajong az eltiport Magyarországért; annak egyik nagy hírű fiát, a délceg daliát, a szellemdús idegent megismerve, halálosan beleszeret; senkije sincs, aki elhatározását akadályozza, mindenki azt mondá: egymáshoz illő pár!

Az esküvő Wight szigetén ment végbe, a magyar emigránsok akkori kiváltságos menhelyén. Két magyar menekült celebritás volt az esküvőnél a násznagy, az egyik nagy hírű vezértábornok. A lakodalmi déjeuner után, amint a násztorta megtörésével a szokásos tósztok el lettek mondva, a két násznagy búcsút vett az ifjú pártól, s ki-ki ment a maga dolga után.

Ekkor azt mondá a menyasszony a vőlegénynek:

(Cenni megint közbecsevegett: Most már *feleség a férjnek*).

— Tessék elvárni a végét! Tehát azt mondá a grófnő a grófnak:

„Kedves gróf. Én most megyek a gőzhajóra, mely ez órában indul Calaisba."

„És aztán?"

„Aztán Párizsba: ott akarok lakni."

Az én barátom elbámult.

„Hát nem tudja, milady, hogy én ki vagyok tiltva Franciaországból? Nekem nem lehet önt Párizsba kísérnem."

„Nem is kívánom öntől, édes gróf. Ön itt maradhat, vagy mehet a világba, amerre tetszik. Nekem csak az ön nevére volt szükségem."

S azzal a szép istennő otthagyta az én barátomat a szép Wight-sziget partján, a mennyegző után másfél órával — egy „good bye" nélkül és egy shilling nélkül, mint egy elátkozott élő halottat.

Huszonöt esztendeig nem tudott az én barátom az átok szövevényéből kiszabadulni. Azalatt talált nőt, aki híven, önfeláldozón szerette, kísérte országról országra, egyik veszélyből a másikba; tűrte vele együtt a nyomort, ápolta, dol-

gozott érte. Igaz felesége volt; s ennek a nőnek nem tudott adni nevet, — gyermekeinek nem adhatott keresztelővizet. Angliában nem kezdhetett válópert, mert oda kincs kell; Franciaországba nem mehetett a neje után, mert onnan ki volt tiltva; Magyarországra nem jöhetett perelni, mert itt el volt ítélve. — Huszonöt esztendeig kellett neki viselni ezt a megvarázsolt láncot, amit egy mesebeli tündér, egy tengervízi sellő, kegyetlen hidegvérrel a kezére kapcsolt. Előbb Magyarországon helyre kellett állni az alkotmánynak; előbb a magyar királynak meg kellett koronáztatni, hogy ő végre lerázhassa fejéről ezt a gúnykoronát, s családját, gyermekeit őskastélyába bevihesse. Csakhogy akkor már az én barátomnak ősz szakálla volt és kopasz feje. — Hát mit vett el tőle az a kegyetlen tündér? — Semmit! Csak a nevét! Arra szüksége volt. — Csak a szárnyborítékát szakította le a rózsabogárnak, azért a *nyári szárnya* megmaradt; repülhetett, amerre akart.

(A két leány egymás szemébe nézett némán. Előadásom nagyon is közvetlen volt, úgy beszéltem, mintha én lettem volna magam úgy meggyötörve.)

— Hát mármost, ha egy ilyen eset megtörténhetett az én barátommal, aki egy fényes nevű mágnás, egy hős dalia, a férfiak és asszonyok kegyence, mit várhatok akkor én a fejemre, ha azt egy büszke istennőnek a kezébe adom, aki nem vívtam ki még a nevemnek egyebet, mint gúnyt? Voltam egy *kuruzsló doktor!* vagyok egy *bukott követ!* leszek egy *tót király!*

Cenni megragadta mind a két kezével a kezemet.

— Nem! Nem! Ön nem fog így járni! Ön nem ismeri a saját értékét.

Ekkor a jázminbokor mögül egy férfihang szólalt meg.

— Szabad megzavarnom a pásztorórát?

Szigfrid volt ott.

Az én nagy emfatikus előadásom alatt egyikünk sem vette észre a közeledését.

Erre mind felugrottunk a fűből.

Szigfrid szarkasztikus hangon mondá:

— Majd újra össze lehet kötni a láncot. Most Antinous úrnak a kastélyban van dolga. A végrehajtó bizottság várja.

— Maga kiállhatatlan ember! — monda Cenni, s az egész oroszlánfog-láncot a nyakába dobta. — Jer, Flamma, menjünk szandolinozni.

A két leány elszaladt a pázsiton keresztül a tó felé, hol az egyik, hol a másik tekintett vissza csintalanul nevető arccal.

— Hát mi dolga van velem a végrehajtó bizottságnak? — kérdezém Szigfridtől.

— Annak nincs, de nekem van.

— Úgy látszik — *sürgős?*

— Ha nem *idejétmúlt.* Kedves Kornél, te egy lépéssel túl vagy azon a határon, ahol a barátság végződik. Te az én rétemben kezdesz kaszálni. Nem tudnád talán, hogy én Cennibe szerelmes vagyok?

— Nem tudtam eddig. De elhiszem, ha mondod.

— S te kezdesz Cenninek veszedelmesen udvarolni.

— Biztosítalak róla, hogy eszembe sincs ilyen merénylet.

— Hát akkor ő udvarol neked. Annál rosszabb.

— Abban még jobban csalódol.

— Azt gondolod, nincs távcső a kastélyban, mely mindent apróra megláttat: az egész jelenetet, ami itt most lefolyt.

— Kár, hogy távhalló is nincs mellette, hogy hallhattad volna, miről beszéltünk?

— Nem kerestél négylevelű lórherét, s nem adtad azt Cenninek?

— Most is itt a mellényzsebemben, nesze, neked adom. Aztán vedd nőül te Cennit.

— Vigyázz, mert szavadon foglak.

— Leszek kérő násznagyod.

— Szavadon foglak!

— De hát miért is nem veszed el, ha szereted?

— Őrjöngök érte! De még azonkívül egyéb ok is van. Cenninek van egymillió forint hozománya, amit a nagyatyja hagyott rá. Ez most az én gazdaságom intenzív berendezésénél egészen belekvadrálna a plánumomba.

— Első leszek, aki gratulálni fog hozzá.

— Ez nem elég. Elő kell segítened. Nagynéném nem akarja Cennit hozzám adni. Nem tetszenek neki az életnézeteim. Azt hiszi, hogy frivol, csapodár, egyszóval, hogy „viveur" vagyok.

— Mondd neki, hogy majd megváltozol, ha házas lész.

— Mondtam már, de nem hitte el, — magam sem hittem. Aztán más is van a dologban. Cenni nagyatyja úgy hagyta a millióját az unokájára, hogy amíg férjhez nem megy, annak a jövedelméből tartja Diodora a leányt jó felügyelet alatt. No, hát Diodora tante is tanult annyi sublimior mathesist, hogy ki tudja számítani, miszerint Cenni fügében és datolyában nem eszik meg évenkint ötvenezer forintot: a többi a jó felügyeletre marad. „Ezért" nagyon jó Diodorától az, hogy korán van még a leánynak a férjhezmenés. Várhat még egy pár esztendeig. De én nem akarok Tantalust játszani. Vagy talán várjak, amíg egy másik gazember elüti a kezemről? Pardon!

— Én nem veszem magamra a „gazembert". Csak üssed bátran.

— No, hát akkor segítsd elő tervemet. Megígéred?

— Föltétlenül.

— Én Diodora háta mögött fogok megesküdni Cennivel. Az így lesz. Diodorának szoktak lenni erős neuralgikus bántalmai, s minthogy azok ellen se orvosi segélyt, se gyógyszert nem használ, olyankor egész nap egyedül fekszik sötét szobában, s senkit nem tűr el maga mellett, mint Flammát. Ez a jó teremtés ápolja ilyenkor, s ő meg a mellékszobában van consignálva, s jutalmul olvashatja Flammariont vagy Jules Verne

ártatlan regényeit lámpa mellett. Egy ily napon Cenni egészen felügyelet nélkül van hagyva. A társalkodóné nem számít: azt odatesszük, ahova akarjuk. — Mármost ide hallgass! Ez a tervem. Én tartok itt a vadászomnál rezervában egy páter kapucinust. — Jó cimbora: lehet vele okosan beszélni. Ezzel a páter Paphnutiussal. Az erdőben van egy kis fogadalmi kápolna. Ott végbemehet az esküvő. Te és a Mukica lesztek a násznagyaim. Nohát? „Ember teszi a fogadást, agg eb, ki megállja?" Majd mingyárt megtudom, hogy nem te vagy-e az a „gazember", aki maga techtl-mechtlez Cennivel?

— Azt menten megtudhatod. Elvállalom a násznagyságot. Hanem akkor aztán én futhatok innen, ahogy a négy kerekem visz. Mert Diodora grófnő szeme elé az ilyen perfidia után nem lehet kerülnöm.

— Au contraire. Nem futsz el, itt maradsz. Éppen a te missziód lesz Diodorának szépen, sub rosa, tízcseppnyi dózisokban beadogatni ezt a keserű gyógyszert, vagy átmagnetizálnod belé: egyszóval impregnálnod azt az ideát, hogy az unokahúga már férjhez ment, s aztán s kibékítened őtet velünk. Mert Diodorát sem akarjuk magunktól elvadítani. Három milliója van, s nem akar férjhez menni.

Már ettől fáztam egy kicsit.

Ekkor aztán könyörgésre fogta a dolgot. Olyan szépen tudott előttem rimánkodni.

— Kedves barátom. Édes Kornélkám! Senki a világon nem bír azzal a varázzsal Diodorával szemben, amivel te! Én tudom azt. Ha te adod elő neki a fait accomplit, akkor recipiscal: megadja magát „ins unvermeidliche". Téged a príma fúriában is regardírozni fog. Ha te kapacitálod, az átok áldássá válik a szájában. Egész életemben háladatos leszek hozzád. A fél világgal megverekszem miattad. Az elsőszülöttemet Kornélnak körösztöltetem.

Utoljára is nem tudtam neki ellenállni.

— No, hát üsse part! Nem bánom, leszek násznagyod, vő-

fényed, fürmendered! S már most nesze a négylevelű lóhere: hordd te a zsebedben.

— Barátom! — Többet nem tudott mondani. Félrefordult, selyem zsebkendőjével eltakarta szemeit.

Sírt?

Vagy talán nevetett?

HOGYAN OJTJÁK BE A RÓZSÁT?

Ugyanaznap a déjeuner után eszembe jutott, hogy a rózsaszemzéseket fel kell már a háncs alul bontani, s ahol a szem meg nem ered, azt újra beojtani.

— Tanítson ön meg engem rózsákat beszemezni — szólt hozzám Flamma grófnő.

Nagyon örültem rajta, hogy ilyen rurális mulatsághoz támadt kedve. Az bizony egyike a legnemesebb élvezeteknek.

Flamma engedelmet kért rá a nagynénjétől. Azt akadálytalanul megkapta. Majd akkor, amidőn a társaság a vadászlak melletti térségen lawn teniszt fog játszani, vehet tőlem leckét a hortikultúrából. Úgyis ügyetlen a labdázásban. A rózsatelep ott van mingyárt a játékhely szomszédságában. Legalább, ha a labda odatéved, lesz, aki visszahajigálja.

Tehát én, mikor ketten a rózsahelyen voltunk, elkezdtem magyarázni Flammának: legelőször a vadrózsa alanyon az ojtókéssel egy T alakú duplametszést kell csinálni.

— Vigyázzon ön magára — mondá halkan a grófnő.

Én azt hittem, attól tart, hogy megvágom a kezemet.

Ő azonban ismétlé a mondást.

— Vigyázzon ön magára: önnel egy rossz tréfát akarnak csinálni.

Rábámultam. Erősen meg voltam lepve.

— Kicsoda?

— Csak magyarázza ön tovább, mit kell azután csinálni a beojtandó gallyal. Ügyelnek ránk a játszóhelyről.

— Azután a nemes gallyból kiválasztunk egy jól kifejlett szemet. — Ki akar velem tréfát űzni?

— Ez a szem jó lesz. — Szigfrid.

— Szigfrid. Micsoda tréfát?

— Az az egész titkos házasság, amiben önnek mint násznagynak kell szerepelni, puszta komédia. A kapucinus, aki a szertartást végzi, egy brünni színész lesz, a neve Seestern. Kicsi híja, hogy az ujjamba nem vágtam az ojtóág helyett.

— Hisz énnekem Szigfrid esküdött, hogy halálosan szerelmes Cennibe. S őt minden akadály ellenére nőül akarja venni.

— Minek?

— Minek! (No még ilyen furcsa kérdést sem hallottam).

— Hát aztán mutassa ön, hogyan kell a szemet levágni a gallyról?

— Egy pajzsforma metszést csinálunk a szem fölött és a két oldalán: így. — Nekem azt mondta Szigfrid, hogy neki szüksége van a Cenni grófnő hozományára, ami egymillió forint, s a Diodora nagynénjénél van letéve.

— Adja ide a kést meg az ojtóágat, hadd csinálom meg magam. — Cenni nem unokahúga Diodorának: mert az egy fiatalon elhalt színésznőnek a leánya, akit Diodora örökbe fogadott s szeszélyből comtesse-nek címeztet. Ő bérmálta el a kislyánt „Cenerentola" névre, rövidítve „Cenni". De az igazi neve „Klára". Őneki semmi hozománya nincsen azon a kelengyén kívül, amit Diodora ád vele, ha férjhez veszik. Az az egymilliónyi örökség az enyém. — Jól van így a szem levéve?

— Nem jó, mert a szem gyökércsírja beleszakadt. Egy keveset a fából is hozzá kell hasítani. — De hát mit akar Szigfrid ezzel a tréfával?

— Ne legyen ön olyan izgatott. A szemzéshez nyugodt vér kell. Mutassa meg hát, hogyan kell a szemet kivágni fás résszel együtt. — Ez a terv. Az esküvő után, azon a napon, amelyen Diodora az idegbajával mozdulatlanul fekszik a szo-

Barikád Párizs ostroma idején a Concorde tér torkolatánál

Csatajelenetek az 1870 augusztusi hadműveletek alatt
Fent: Harc a temetőért Gravelotte-nál
Lent: Francia dragonyosok és porosz fehér-vértesek küzdelme

bájában, én pedig mellette őrködöm: a vadászkastélyban víg nászlakomát csapnak. A vége felé a cimborák versenyt isznak, a vőlegény garázda lesz. A menyasszony elírtózik tőle. Kiszakítja magát erővel a kezei közül, s odamenekül a társaság egyetlen józan és lovagias tagjához: önhöz. A vőlegény, mámortul elgyalázva, öntudatlan lesz. Önt meghatja a pillanat hevélye: a szép menyasszony kétségbeesése, könnyei. Az esküszik a csillagokra, hogy vőlegényét megutálta, gyűlöli, nem akar az övé lenni többé. Megvallja, hogy egyedül önt szerette mindig. Ön nem állhat ellent a bűbájnak: erőre kap a szenvedély, a lovagiasság a szívében, s mikor az üldözött menyasszony már az ablakon akar kiugrani, hogy a tivornya helyéről megmeneküljön, nemeslelkűleg oltalma alá veszi. Menedéket kínál neki saját házánál. Kocsija befogva. Elhajtand vele. Azonban az összebeszélt cimborák már ott lesik az útban. Elfogják. Konstatálják a menyasszonyrablást. S végül lesz belőle egy óriási nagy hahota. — De kérem: adja ide azt a levágott szemet, s mutassa meg, hogyan kell a T betűbe beilleszteni.

Úgy reszketett a kezem, hogy nem tudtam semmit megmutatni.

— De hát miért akarják azt tenni?

— Hát hogy legyen egy jó mulatság! Ezt nálunk úgy híják, hogy „ugratás". Nem vette ön ezt még soha észre? Aki a mi társaságunkba vegyül, azt *ugratni* kell; kivált ha aplombbal, prepotenciával lép fel, ha tetszeleg, ha szerepet játszik. Amint megtudják, hogy mi a vesszőparipája, akkor azon *ugratni* kell: hopp, hopp! Az egyiket ugratják a poharazóasztalnál, a másikat a kártyaasztalnál, harmadikat az udvarlásban, a leánykérésben, a párbajban. Némelyik akkorát ugrik, hogy a nyakát töri. De szépen ugrott, tapsolnak neki. — Önt már *ugratták* egyszer. A politikában. Az volt a gyönyörű „pace" — az érdekes „run", hopp, hopp! Az a képviselőválasztás. Egy lófejjel győztünk. De ez nem elég. Holtversenynek kellett belőle lenni,

hogy következzék az akadályverseny, a második választás: hopp, hopp! Egyik ugratás a másik után, itt egy sövény, ott egy korlát: hopp, hopp! míg az utolsó akadálynál letörik a favorit, az úrlovar beleesik fejtetőre a víziárokba. — Hanem interessant volt. — De kérem, ne rágja össze azt az ojtóágat. — Ne fordítsa arcát a játszók felé. Idenéznek.

Valóban meg kellett az arcomon látszani mindannak, ami e percben a lelkemben dúlt: virított rajta a szégyen, a harag, a csalódás.

— De hát mért teszik azt énvelem? Mit vétettem én Szigfridnek? Mi érdeke van neki abban, hogy velem így bánjon?

— No, most csavarjuk szép óvatosan azt a háncsot a rózsaág körül. A szemnek ki kell maradni, ugye? — Mit vétett ön neki? Mi érdeke van benne? Az, hogy kapóra jött neki. Ön azt mondá: nem hiszi, hogy lehessenek emberek, akik teszik a rosszat, csak azért, mert rossz, akik fájdalmat, bosszúságot, kínlódó megromlást okoznak más embernek, csak azért, hogy fölötte jót nevessenek. No hát csak maradjon itt a mi társaságunkban: itt majd megtanulja, hogy vannak. Hisz az valami olimpi látvány lesz, mikor a „tisztelt hazafi", a „szent elveink előharcosa" rajtakapatik a menyasszonyszöktetésen! Plain airben! Hogy kapkod a mentségek után! Hogy csinál groteszk pózokat. Lesz ott genre festő is, aki a fölséges jelenetet leskicceli, s megfesti impresszionista tablónak. Plain airben.

Az elütött labda odaesett a rózsák közé. Szigfrid odaszaladt érte.

— No? Hát megtanítottad neki a rózsaszemzést?

S tett hozzá egy élces célzást, amiért az orfeumból kilöknék az embert.

— Meg — felelt helyettem Flamma.

Én azt sem tudtam, a földön vagyok-e, vagy a pokolban.

Azt mondtam a grófnőnek, hogy „köszönöm".

Szigfrid nevetett.

— Te köszönöd meg neki, hogy megtanulta? — Capisco!
— No, gyertek hát lawn teniszt játszani.
S mi mentünk lawn teniszt játszani velük.

„POTYA ÚR"

Sohasem engedtem magamat indulatrohamok által meglepetni. Meglehet, hogy a temperamentumomban van; de valószínűbb, hogy az orvosi pályámon szoktam hozzá. Hirtelen harag, hirtelen ijedség, hirtelen szerelem nem fér hozzám.

Flamma grófnő feltárt titkai visszás érzéseket költöttek bennem. Először az lepett meg kínosan, hogy a legkedvesebb barátom perfid módon csúffá akar tenni; azután meg az, hogy ezt a cselszövényt elárulja előttem annak a barátomnak egy rokona: egy fiatal leány; de ez már nem kínosan lepett meg.

Mi oka van az egyiknek velem rosszul bánni, a másiknak pedig velem jót tenni?

Ezen töröm a fejemet.

Mert én, ahogy ördögöt nem hiszek, úgy őrizőangyalt sem hiszek.

„*Drága* barátom! Vigyázz! — kiált a labdát felém ütve Szigfrid."

A labdát elszalasztottam, hanem a „drága" szót felfogtam.

Ezt az epithetont nekem már más pártvezéreim is adták, s különös tréfás hangsúlyozással szokták kiejteni: „drága".

Hát persze hogy „drága" vagyok nekik!

Ők véres pénzeket izzadnak ki az én választásom alatt; én meg csak ülök és nézem, hogy őket hogyan kopasztják.

Van a magyar társas életben egy alak, akit úgy hínak, hogy „Potya" úr. — Potya úr minden asztalnál ott ül, ahol ingyen traktálnak; utazik a más úri fogatán; végignézi az operát a más páholyából; vadászik a más területén, a más puskájával;

szivartárcáját mindig otthon felejti; kártyázik mutyiba a más helyén, ha veszt, nem fizet; amit kölcsönkér, azt elfelejti visszaadni; tagsági díjjal holtig adós marad; ellenben minden borkóstolásnál, gyümölcskóstolásnál mint zsüritag szerepel.

No, hát, ami Potya úr kicsiben, az vagyok én nagyban.

Mert lehet-e nagyobb potyaságot képzelni, mint azt, hogy egy Bécsből hazakerült doktor megválasztassa magát Magyarországon képviselőnek potyára?

Igaz, hogy Szigfrid már a fölléptetésnél kategorice kijelenté, hogy engem a párt nem enged költekezni; de énnekem már tudnom kellett volna, hogy mik az etikett-szokások — Kínában. — Ha két kínai összejön az utcán, Csáng meghíja Csinget magához ebédre. Csing kimenti magát: nem mehet. Csáng erővel húzza a házába. Csing kézzel-lábbal ellenkezik: nem hagyja magát bevinni. — És ha mégis engedni talál Csing az erőtetésnek, s bemegy Csánghoz ebédre, akkor Csáng azt mondja neki: „Te neveletlen tuskó! Hát nem tudod, hogy nekem az illem azt parancsolja, hogy téged ebédre meghívjalak; de teneked meg ugyanazon illem azt parancsolja, hogy azt ne fogadd el."

S most Potya úr másodszor is megfeledkezik — a kínai etikett szabályairól!

Mikor a „nagy" lakoma költségeiről van szó, azt mondják neki: „Most eredj ki, ez rád nem tartozik" — s ő szót fogad és kimegy.

Igazuk van a „tisztelt" barátaimnak, én itt a „drága" barátunk szerepét játszom. — Miserabilis szerep. — No, ezt majd helyreüssük.

Legalább tudom, honnan *fázom?*

De hát azt, hogy honnan *égek?*

Hát annak mi lélektani nyitját lehet megtalálni, hogy egy fiatal, szép grófkisasszony énelőttem, aki ránézve teljesen holdbeli ember vagyok, előruljon egy nevetségessé tételemre kifundált tervet, melyet a rokonai koholtak, melyben a minden-

napi úri társaság örömét találná; hogy nekem jöjjön védelmemre, amazokat megszégyenítve? Hogy eláruljon olyan titkot, mint Cenninek az eredete! Még az igazi nevét is! S hogy végül még azt is tudassa velem, hogy az egymilliós örökség az övé: Flammáé.

Mi oka volt Flammának mindezt közölni velem, oly ravasz titkolózás mellett?

Csupán a jó szív volna-e az? Semmi más, mint ahogy egy vízbe esett méhnek odanyújt valaki egy szalmaszálat, hogy azon keresztül kimásszon? Miért? Miért mondta ezt el?

Csak annyit tudok, hogy égek tőle.

Most már tisztában voltam magammal, hogy első találkozásom óta a három szép tündérrel, Flamma volt az, aki iránt rokonszenvet éreztem. Ez a szelíd madonnaarc, ez a szép, hallgató száj! S milyen szép volt, mikor beszélt!

Én, amint az ozsonnára hívták a társaságot, azt mondtam, hogy köszönöm a szamócát tejfellel, haza kell sietnem: az alispántól kaptam levelet. Talán megtudom tőle, hogy meddig akar még a tekintetes vármegye a vasládámon ülni. Annálfogva holnap csak délután ismételhetem a látogatásomat.

Eleresztettek.

Talán vissza sem is jöttem volna többet, — ha ahhoz a Flamma által beszemzett rózsagallyhoz hozzá nem lett volna kötve valami része az énemnek, amit úgy hínak, hogy „lélek."

Másnap korán reggel ott voltam a vármegyeházán az alispánnál.

— Mi hozott, öcsém? Szervusz! Tedd le magad!

— Ezúttal egy okos dolog hozott. Jövök bejelenteni, hogy visszalépek a képviselői jelöltségtől.

Erre az én barátom átölelt és úgy megszorongatott, hogy minden csömör kiment a hátamból.

— No, barátom, ennél okosabbat nem tehettél volna! Rögtön tudósítom róla a választási elnököt. Addig ülj le.

Nem eresztett el, amíg a levelet meg nem írta és el nem küldte az elnöknek.

— Mondtad már Szigfridnek? — kérdezé tőlem.

— Még nem. De gondolom, belenyugszik ő is.

— De aztán nem hagyod magadat újra *beugratni?*

(Már megint „ugratni.")

— Nincs az a hat bivaly, akivel kivontassanak a helyemből.

— Becsületszavadra mondod, hogy nem lépsz fel újból?

— Hát hogyne?

— Nekem világosan becsületszóra mondd, hogy nem. Kezet rá.

Én aztán becsületszóra és parolázva megfogadtam, hogy nem lépek fel többet.

— No, mert hát ebben az esetben én is adok át neked valamit. A pénzösszegeidre vetett zár megszüntetését elrendelő ítéletet. A megyénél rég el volt intézve az ügyed, de az ellenfél megapellálta a királyi táblára. Most onnan is visszajött a felmentő ítélet. Itt hever már egy hét óta a fiókomban. De nem akartam addig exhibeáltatni, amíg az új választás le nem pereg.

— Attul tartottál, édes bátyám, ugye, hogy a választás alatt füstöt vet a kezemben ez a pénz.

— Mi tagadás benne? Én, ha rajtam állana, a választás idejére minden képviselő kandidátust bírói sequestrum alá vennék, s tutort rendelnék neki.

Azzal felnyitá a wertheimját, kivette belőle a lepecsételt papírpénz csomagot, s felvágva a borítékot, rám bízta, hogy számláljam meg, annyi-e, amennyi rá van írva kívül.

Én bizony nem számláltam: az egészet az oldalzsebembe dugtam.

— A szolgabíró veled fog menni a kastélyodba, hogy a vasládáról lemetélje a pecséteket.

— Hogy visszatérjünk az előbbi témára, kedves bátyám, mondd csak: igazán olyan nagy összegébe került a pártomnak ez az itteni képviselőválasztás?

— Ha autentice meg akarod tudni a számadásokat, fáradj fel az ittoni takarékpénztárba, s írasd ki magadnak a főkönyvből, hogy hány és mekkora összegre szóló váltója van a portefeuille-ben Szigfrid barátunknak, a többi bajtársak zsíróival ellátva: attul a dátumtól elkezdve, amikor legelőször téged Bécsbe felkísért. A summa summarum a te választási periódusod expens-nótája.

— Szigfridnek váltói? — kérdezém én elbámulva. — Hisz ő nekem azt mondta, hogy őneki heverő pénzei vannak.

Az alispán kedélyesen döcögtette elő a nevetést.

— Szigfridnek *heverő* pénzei? Hevernek talán a kártyaasztalon. De ő maga mondhatom, hogy „úszik".

— „Úszik." Mi az?

— Azt sem tudod? Ne is tanuld meg. Szigfrid barátunknak van igen szép nagyúri domíniuma s igen nagy jövedelme. Csak az az egy baja, hogy nem tart kalendáriumot.

— Kalendáriumot?

— Azt ám. Azt képzeli, hogy az esztendő hat hónapból áll, s kétszer lehet elkölteni az embernek egy évben a jövedelmét. Úszik biz az, de nagyon szépen úszik. Az a reménypart mosolyog feléje, hogy a Diodora nagynénje, aki nagyon vallásos, tudományos és férfigyűlölő hölgy, hovahamarább kolostorba megy fejedelemasszonynak, s akkor a birtoka reá marad.

Most megint egészen új világításban tűnik fel előttem az egész „schöne Gegend".

— Ugyan, édes bátyám, mondjad csak: nem fog Szigfrid és a többi párthíveim megneheztelni érte, ha én azokat a váltókat, amik az én választásom költségeit fedezték, a takarékpénztárnál kifizetem?

— No! Pozírozni fognak, mintha neheztelnének érte; de majd csak megbocsátanak idővel.

— Akkor ezt fogom tenni.

— Hát azzal csak azt fogod bebizonyítani, hogy éppen olyan nemesszívű gavallér vagy, mint az apád volt: aki éppen ilyen

nagy bolond *balek* volt, mint te vagy; Isten nyugtassa meg. De most aztán téged is *Isten nyugtasson meg!* Többször ne *ugorj*, mert aztán majd úszol. Tanuld meg, hogy mit jelent a két tenyeredben az a két M betű?

— Latinul: Memento Mori.

— Magyarul pedig azt, hogy: *Markolj magadnak.*

No hát nem vagyok már *Potya* úr. Avanzsíroztam. Lettem „balek". Ez is szép magyar szó.

Ha én akkor csak egy morzsájával is bírtam volna a rendes emberi észnek, hát ezek után azt kellett volna tennem, hogy amint a Szigfrid barátom váltóit a takarékpénztárnál kifizettem, azokat a közös ügyvédünk kezébe adjam, azonkívül ugyanezt felhatalmazva, hogy a névjegyemre adott 20 ezer forintos kölcsönt, törvényes kamatjával együtt, bocsássa a grófnak rendelkezésére; magam pedig egy udvarias levélben köszönjem meg Szigfridnek az eddigelé irántam tanúsított nagy értékű barátságát, felmentve őt a további fáradozások alul, annak a tudtul adásával, hogy visszaléptem a kandidálástól. Egy másik levélben pedig Diodora grófnőt biztosítottam volna örök hálám felől. S aztán magam szaladtam volna Helgolandba. Egy ilyen választási kampány után a fürdő nagyon indikálva van.

Így tettem volna, ha rendes eszű ember lettem volna.

De már nem voltam rendes eszű ember.

Egész pathologico-psychologicus disszertációt írhatnék annak a fejtegetéséről, hogyan lesz egy hidegvérű, flegmatikus emberből olyan rövid idő alatt, amennyibe egy rózsaág beojtása kerül, szangvinikus dühös bolond.

Most már én akartam, hogy játsszuk hát végig ezt a játékot: hadd látom hát, melyikünk ugrik nagyobbat? Kezembe adta egy segítségemre jött angyal a fegyvert; meg kell neki mutatnom, hogy tudom azt használni. Az, amit nekem Flamma elmondott, már valami titkos szövetségalapját képezte közöttünk. Én ettől fogva az ő lovagja lettem.

Az ő színeit viseltem a sisakomon. Meg kellett tudnom, hogy miért angyal az angyal?

Szinte ugrált a szívem örömében, mikor a szolgabíróval együtt Dumányfalvára kihajtatva, már ott találtam Szigfrid vadászát egy levéllel, melynek borítékára ez volt írva: „ibi: ubi; cito! citissime!" NB. „Doktor" Dumány Kornél úrnak.

A levél tartalma ez volt:

„Kedves barátom!

Diodora nagynénem veszélyesen beteg. Siess, kérlek! Periculum in mora. Hozd magaddal az elektromagnetikus gépedet! — Szigfrid."

Megmutattam a levelet a szolgabírónak.

A szolgabíró azt mondta: az Istenért, siessek azonnal. Ha Diodora grófnőn csodakúrát teszek, a vármegyénk búcsújáró hellyé válik az országban, mint egykor a *rudnai* csodatevő pap idejében. Ő elvégzi itt a dolgát nálam nélkül is, s majd hazamegy a saját kocsiján.

Én elfogadtam az ajánlatát, s kincstáramból kiválasztottam a szolgabíró számára egy Apafi Mihály fejedelemségéből való zsebórát, amivel nagyon boldoggá lett téve; azután még egy szép opálos karperecet dugtam a kabátom zsebébe. Ez násznagyi ajándék lesz a menyasszony számára. Mikor itt jártak nálam látogatóban: ez az ékszer különösen megtetszett Cenninek. Emlegessen meg róla. Én egész bona fide akartam venni a násznagyságot.

A rövidebb utat választottam a Szigfrid vadaskertjén át. A vízesésnél várt reám a Mukica. Ez volt a násznagytársam.

— Úgy várunk már, mint a zsidók a messiást! — kiálta elém, s futtában ugrott fel a kocsiba mellém, meg sem hagyta a lovakat állítani.

Ott aztán elhistorizálta, hogy Szigfrid és Cenni már itt vannak a kápolnában, a baráttal együtt.

Az erdőnek egy tisztásán, terepély bükkfák között állt a kis gót stílű kápolna; előtte egy körülrácsozott feszület. Ide érve,

magunk leszálltunk a kocsiról, én a kocsisomnak utasításul adtam, hogy hajtson a vadászkastélyhoz, és ki ne fogjon, hanem maradjon a bejárat előtt.

Aztán a kollégámmal gyalog mentünk az ösvényen a kápolnáig.

Az ajtóban várt a sekresztyés egy ministráns diákkal; közeledtünkre meghúzták a kápolna csengettyűjét, s röviden beharangoztak.

Mikor beléptünk a kápolna ajtaján, Szigfrid jött elém, s megszorítva a kezemet, indulattól áthatott hangon rebegé hálás köszönetét, hogy őt életének e fordulópontján el nem hagytam.

Én hasonló őszinte jóindulattal biztosítám őt afelől, hogy barátságom iránta ezentúl is törhetlen marad.

Akkor aztán a menyasszonya elé vezetett.

Cenni a sekrestyeajtó mellé volt elbújva. Vadgalambszín útiöltöny volt rajta, nyitott tunikával; egy mirtusz- és narancsvirágkoszorú a fején, fátyollal leborítva, jelzé a menyasszonyságot.

Láttomra eltakarta az arcát mind a két kezével, s igen jól adta a kétségbeesett szemérmet.

— Ó, Istenem! Minő lépésre hagytam magamat rábeszéltetni? Engedjen elfutnom — suttogá Szigfridhez.

De Szigfrid gyöngéden visszatartá. Elmondá szép ihlettséggel, hogy íme, tanúi az oltárképen levő szentek igaz szerelmének; de ami több, mi is tanúi vagyunk: én és Mukica báró, s ekként nagy biztatással rávette, hogy járuljon a gyónószékhez, melynek rácsos rekeszében már benn ült a szerzetes. A derék páter Paphnutius! Szakálltalan voltát tekintve, nem kapucinus volt, hanem ligurianus. Az is jó.

Tehát gyónócédulát is kapott Cenni, aminek meg kell előzni az esküvőt.

Szigfrid előállított bennünket, Mukica báróval, mint násznagyokat. Paphnutius páter az áldás jegyét billenté felénk merev öt ujjával.

De bizony azután volt még két cicomás nyoszolyólány is: akik, a kezeiken megfeszülő fehér kesztyűkről ítélve, kertészleányok lehettek. Azokat mi „nagysám"-nak címeztük. Válaszuk szemérmes mosolygás volt, valószínűleg csak tótul tudtak.

Én, hogy hivatalos feladatomnak híven megfeleljek, előleges értekezletet tartottam a szentatyával: megkérdeztem, hogy kezében van-e a vőlegénynek és a menyasszonynak a keresztelőlevele? Hát a püspöki diszpenzáció? És a dimissoriale? Mindenre megnyugtatólag felelt. A gyámi beleegyezés hiányzott, de ez a római katolikusoknál nem lényeges.

Eszerint semmi sem állván útjában a szertartásnak: a gyűrűk kicseréltettek; páter Paphnutius tartott egy kenetteljes beszédet németül, azután letérdepeltette a vőlegényt és a menyasszonyt; elmondatá velük az esküvési formulát, összeköté a cordájával a kezeiket, s megáldá őket.

Mondhatom, hogy olyan remekül játszott, hogy énnekem már a két tenyerem viszketett, s kiabálhatnám volt: „bravó, Seestern! furore!" De tiszteletben tartottam a szent helyet, s tudtam magamat türtőztetni.

A lélekemelő szertartás után siettünk az ifjú párnak szerencsekívánatunkat általadni. Én részemről megtetéztem e gratulációt az antik karperec átadásával, ami Cennit elragadtatásba hozta.

— Ön a gyűjteményét a legbecsesebb kincsétől fosztotta meg.

— Kétszeresen becses fog lenni, ha a grófné viseli — feleltem én, a kösöntyűt a boldog ara kézcsuklójára csatolva.

— Látod, milyen jó fiú ez a Kornél — contestált Szigfrid barátom.

Én azután még asszisztáltam az új házaspárnak és násznagyainak a beíratásánál a matriculába. (Ezt nem tudom, honnan kerítették.) Páter Paphnutiusnak nyomtam a markába hat darab körmöci aranyat; ugyanannyi ezüstforintossal boldoggá tettem a sekrestyést; hat dupla piculát kapott a ministráns gyerek.

Minden úgy ment, ahogy igazi mennyegzőnél szokás.

Ezeknek utána az ifjú férj karjára ölté az ifjú feleséget; mi

násznagyok jobbjainkat nyújtánk a nyoszolyólányoknak, németül fuvolázva: „darf ich Ihnen meinen Arm bieten, mein Frojlein?", mire ők franciául felelének vissza: „Gyekujem peknye, mladi pán", s ekként felvonultunk a kápolnától gyalog a vadászkastélyig, Paphnutius atyát közrevéve.

Dehogy zavartam volna meg a mulatságot!

Elébb hadd költsük el a nászlakomát.

Majd ha jól ettünk-ittunk, akkor jön az én jelenetem.

Pompás lakadalmas tor várt reánk.

A kerek asztalnál az új pár prezideált. Én ültem a menyasszony jobbján, páter Paphnutius a vőlegény balján; mellettem Anyicska, az egyik nyoszolyó; a másik, Masinka, a barát és Mukica között.

Mennydörgős mennykő jó kedvünk volt.

Énnekem a lakomáknál az a szokásom, hogy csak vizet iszom meg pezsgőt. Ami nem pezsgő, az nekem csak vinkó. Igazi szibarita vagyok.

Szigfrid barátom már ismeri ezt a szokásomat. Azért már a pisztráng után utasításba adta a komornyikjának, hogy szervírozza a pezsgőt. A dugó durrant, a nyoszolyók sikongattak, a füleiket takarva tenyérrel, a pezsgő habzott a poharakban. Mikor nekem is akart tölteni a komornyik, én kivettem a kezéből a palackot, hadd lássam az etikettet!

Szakértő vagyok.

Nem elég a firma: még annak is kvalitásai vannak. Van különbség Röderer és Röderer között.

Vannak szimbolikus jegyek a palackokon. Némelyiken egy méh, másikon egy strucc; elefánt is van. Ezen a palackon volt egy — spanyol légy.

Én aztán azt a palackot fogtam a nyakánál fogva, s úgy vágtam a falhoz, hogy száz darabra törött.

Paphnutius éppen akkor gyújtott rá egy ünnepélyes tósztra, tele pohárral a kezében. Az üvegcsörömpölésre a torkába szakadt az ünnepélyes szónoklat.

— Pajtás — monda Szigfrid magyarul, hozzám fordulva, a menyasszonyán keresztül — te már az ivás *előtt* kezded a palack-falhozverést.

— Cimborám! — kiálték neki vissza —, ha te *cantharides-jegyű* pezsgőt akarsz itatni a násznépeddel, ne híj násznagyodnak egy doktort, aki ismeri annak a *medicinális* hatását.

Arra ő ravaszul mosolygott, s halkan mondá magyarul, hogy a barát ne értse.

— Ne rontsd el a jó juxot! Teneked más pezsgőt hozatok. A kapucinus *ugrani* fog tőle.

(No megállj! Majd ugratlak én most mingyárt téged, a kapucinusoddal együtt.)

Az álszerzetes már felemelte a pezsgőspoharát, s Cenni is készen tartá összekoccintásra a magáét.

Ekkor én azt mondám:

— Ugyan, *kedves Seestern*, nem ön szokta játszani a *kapucinust* Schiller *Wallensteins Lager*-ében?

Erre az én emberem mint a megszárnyazott vadlúd esett hátra a székébe, ezzel a klasszikus idézettel: „hah, ich bin erkannt!"

A szép menyasszony pedig nagyot sikoltva ugrott fel mellőlem, a székét feltaszítva, s kiszaladt a szobából; a két előkelő nyoszolyólány elbámulva hebegé: „csojéto?"

Szigfrid barátom ellenben nagyot ütött az öklével az asztalra, hogy minden pohár, tányér táncolni kezdett bele.

— Sacre de Dieu! Ez árulás!

S azzal megragadta a karomat.

— Ki árulta el ezt a schabernackot?

Én ártatlan képet csináltam.

— De hát ugyan hogy ne ismernék én, bécsi színházhabitué egy ilyen hírneves celebritást, mint a brünni színház első komikusa, Herr Lazarus Seestern?

— No, ezt rosszul szcenírozták! — mondá bosszúsan Szigfrid. — Pedig milyen jó tréfa lett volna belőle. Egy

hauptjux. Te magad nevettél volna rajta legtöbbet. De már a primadonnakiesett a szerepéből. Menjen csak, kedves Seestern utána, s kísérje haza a kastélyig, a maga csuhája nem fogja kompromittálni.

Az álbarát szomorú pillantást vetett az elhagyandó terített asztalra; de biztatta a boldog visszatérés reménye, s utánaeredt az elszelelt menyasszonynak.

— Te meg, Mukica pajtás, eredj, kürtöld be a lesben álló cimborákat. Nem lesz hajtóvadászat, a vad kitört.

A báró násznagytárs is eltávozott.

— Hibáj te! — monda ekkor Szigfrid a nyoszolyóknak, mire azok is felugrottak a helyeikről, s míg az egyik sietett megtömni a zsebét a felhalmozott cukedlikkal, azalatt a másik sorban kiitta a maradék bort valamennyi pohárbul, aztán loholtak kifelé. „*Csallóközi szerencséjük*"* volt.

Az inas éppen hozta a tálat a spékelt őzderékkal. A tálat kikapták a kezébül, magát meg kitaszigálták az ajtón.

Szigfrid elém állt komoly arccal.

Ketten maradtunk.

— Uram. Rendelkezésére állok. Sértve érzi ön magát a tréfa által?

— Én? — mondék nevető bámulattal. — Hát mért volnék én megsértve? Velem nem történt semmi.

— De akart történni. Mi téged egy kicsit ugratni akartunk.

— S ugyan miért?

— Hát azért, hogy olyan komikus képed van azzal a majomszakállal.

— Csupán azért? De hát mit ugrálhattam volna én itt mint násznagy?

— Hát az, aki elárulta a dolgot, nem mondta el neked az egész tervet?

* Csallóközi szerencse: mikor az utazó az átjáró révnél a kompot éppen az innenső parton találja.

— Hagyjuk abba! Én nagy kedvelője vagyok a csintalankodásnak. Hát látod, magam is csináltam egy jó tréfát. Ma reggel beadtam a lemondásomat a képviselőjelöltségről.

Szigfrid hátratoppant e szóra.

— Komoly dolog ez?

— Dehogy! Mondom, hogy tréfa; hanem megtörtént dolog.

— De édes barátom! Az én tudtom nélkül! A párt beleegyezése nélkül! Donner und Doria! „Nem így verik a cigányt!"

— De a cigány is elszaladt, mikor két kézre fogták a botot.

— De édes Dumány! Itt nem babra játszunk. Mi itt megtettük az új választásra a roppant költekezéseket, a te szép szemeidért, s most te egyszerre csak azt mondod: „werfen's mi aussi, i pin nur a Schneider!"

— Hogy nem mondom azt, erről mingyárt meg foglak győzni.

Azzal elővettem a zsebemből a kifizetett váltókat, középen berepesztve valamennyit, s odatettem az asztalra.

Szigfrid megkísérté a haragbajövést.

— Mi ez? Az én váltóim kifizetve? Doktor úr! Nem sejti ön, hogy egy gentleman váltóit másnak kifizetni nagyfokú kompromittálás?

— Ne jöjjünk tűzbe, kedves grófom. A mi közös ügyvédünk fizette ki azokat a takarékpénztárnál az ön megbízásából, az én pénzemmel.

Erre megszelídült. Szemrehányó hangon szólt hozzám.

— No látod, rossz ember vagy. Te most azt hiszed, hogy mi téged azért akartunk egy kicsit megtréfálni, mert sokalltuk a további költekezést miattad.

— Azt rólad éppen nem tehetem föl; aki nekem magad jószántából egyszerre húszezer forintot adtál kölcsön. Most azt is hálás köszönettel visszafizetem. A bírói zár fel van oldva. Légy szíves visszaadni a névjegyemet.

Szigfrid elővette a tárcáját, s kiadta belőle a névjegyemet. Én is a tárcámért nyúltam.

— Nem adsz érte semmit — mondá Szigfrid. — Ez is közte van a kifizetett váltóknak.

(Különös jellem. Ahhoz van elég rosszakarata, hogy egy jó barátját megugrassa; de hogy még húszezer forintig be is rántsa, azt már alávalóságnak tartaná. Mind a két esetben arisztokrata!)

— Eszerint te ezt a húszezer forintot is váltóra vetted fel, amit nekem kölcsönadtál?

— Ne beszéljünk erről. Látom már, hogy pedáns ember vagy. Azt hiszed, hogy hitvány számításból akartunk veled valami juxot csinálni. Ez neked szanszkrit. Nem érted te ezt! Ahogy a hajdani céheknél szokásban volt, hogy mikor felszabadították a mesterlegényt, előbb mindenféle tréfás kísérletet kellett neki kiállani: ruhástul vízbe ugrani, lúdnyakat elszakítani; így szoktuk mi is, akit a társaságunkba beveszünk, előbb a legénypróbának alávetni; ha kiállja, akkor jó cimbora: közénk való. Ha megharagszik, elmehet tyúkot ültetni.

— Én nem haragudtam meg.

— De igen. Mert a magyar csak akkor fizet magától, ha megharagítják.

Ezt a kedélyes vitát félbeszakítá egy újonérkezett.

Nem vendég volt, hanem Diodora grófnő komornyikja.

— Tán Cenni grófnőt keresi? — kérdezé Szigfrid.

— Ó, nem. Cenni comtesse már otthon van a kastélyban.

— Ejh, de jól tudott futni. Hát melyikünkre van szükség?

— Vernőczi grófnő őméltósága kéreti a nagyságos doktor urat, hogy kegyeskedjék őt meglátogatni.

Nagy grácia!

— Fölkelt talán már Diodora grófnő? — kérdé Szigfrid.

— Sőt fekszik, és nagyon rosszul van. Azért hívatja a doktor urat. A lovászlegény felnyergelt, hogy a recepttel bevágtasson a városba.

Szigfrid fittyeket hányt az ujjaival bámulatában.

— No, barátom! Akkor te most olyan dolgot fogsz látni, amit még férfi nem látott: Diodora nagynéném alconvenjének a kárpitjait félrehúzva. Gratulálok a vívmányhoz! Te vagy az első doktor, akinek megengedi, hogy a pulzusát megtapintsa. Csoda ember vagy! Cagliostro vagy! Csinálhatsz mirákulumot!

Nekem valami ütött a fejembe! Gyanakodtam már mindenkire. Hátha itt egy ujabb tréfa készül? Egy magasabb korlátugratás!? Vajon ne tegyek úgy, mint a cirkuszi „Dummer August" tigristarka szamara: aki ahelyett, hogy átugrana a korláton, alatta bújik keresztül.

Ejh! Egy neuralgiás beteg hölgy nem játszhatik komédiát!

Feljülkerült bennem a doktor. Az Aesculap-bot ki tudja békíteni a kígyókat.

„Azonnal sietek a grófnőhöz!"

Mire a lesbe állított cimborák a Mukica kürtölésére nagy lármával előkerültek a vadászlakhoz, s faute de mieux, a talmi nyoszolyókat is újra lépre csalták, én már a kastélyban voltam. Megkönnyült szívvel- és megkönnyült tárcával. De igazán mondom, hogy mikor ezt a pénzt eldobtam magamtól, úgy éreztem magamat, mint aki egy nehéz betegségtől szabadult meg.

A kastélyban ilyenkor, mikor a grófnő neuralgiában fekszik, minden cseléd posztócipőben jár, és suttogva beszél. Egy légynek sem szabad döngeni.

Én nem zsenírozam magamat: az orvos lépéseinek hangja mindig örvendetes a betegnek.

A komornyik egész addig a szobáig vezetett, ahol Flamma grófnő volt. Azon túl volt Diodora grófnő budoárja.

Flamma elém jött, letéve a lámpa elé a könyvet, amelyet olvasott, s kezét nyújtá.

— Diodora türelmetlenül várja önt. Még ilyen indulatosnak sohasem láttam, mint most. Cennit éppen most kergette ki magától. Megérezte rajta, hogy bort ivott.

— Hát Cenni itt volt már? Bizonyosan az „alibi" bebizonyítása végett.

— Hallgasson erről. Cenni elmondta nekem, mi történt. Hát ön nem ivott bort? Leheljen rám.

Megtettem.

— Jól van. Akkor bevezetem önt hozzá.

S azzal felnyitva az ajtót, maga előrement, engem maga után intett.

A budoárt egy zöld üveggel letakart lámpa világítá be. A szobát kétfelé osztották az alcoven nehéz brokát függönyei.

Flamma egy percig eltűnt a kárpit hasadékban, nagyhamar visszatérve, amidőn aztán a kárpit egyik szárnyát félrehúzta, a bojtos zsinórral felcsíptetve. Némán inte, hogy menjek oda, s maga elhagyta a szobát, betéve maga mögött az ajtót.

Én tehát megláttam, ami még eddig orvosnak sem volt megengedve, Diodora grófnőt a fekhelyén.

Csak a feje látszott ki és a karjai a takaróból. Karok, aminőket a milói Vénusz veszthetett el, és őhozzá kerültek. A haja ki volt bontva, és sűrű pászmákban szétszórva a vánkosán, a paplanán, egy tekercs magasan, egészen a nyoszolya polcozatára volt fölvetve, s egy egész hajzuhatag omlott alá az ágy széléről a szőnyegre. A két karja a feje fölé volt emelve, s mind a tíz ujja a hajába merülve, nyugtalan görcsös vonaglással, mintha tépni akarná.

Az arca halálsápadt volt és fényes; a szemei lázasan ragyogtak, két karikától körülfogva; felnyitott szája sebesen lihegett.

Jól ismerem ezt a bajt; sokszor találkoztam vele.

Mikor engem meglátott Diodora, odadobta elém az egyik kezét, nem törődve vele, hogy hálóöltönyének a szalagja kibomlott, s az ujj a válláról lecsúszott.

Megfogtam a kezét: az forró volt és száraz; az érverés rendetlen volt.

Azután a kezemet a fejére tettem, a hüvelykujjammal a feje lágyát megnyomva.

— Ott! ott a pokol! — lihegé hörgő hangon.

Azután végighúztam a kezemet a nyakán, a *musculus cucullaris* és a *sternocleidomasloideus* között.

— Igen! Arra megy le a fájdalom! — rebegé.

— Megengedi a grófnő, hogy gyógyrendszeremet alkalmazzam?

— Ne mondjon grófnőnek. Kutya vagyok. Mondja, „te dög"! Tegyen velem, amit tud.

— Legelőször is engedje a haját felkötnöm, szétszórtan akadályoz.

Evégett fel kellett ülnie az ágyban.

Engedte, hogy azt a szétomló dúsgazdag hajzatát két kézzel összemarkoljam. S aztán lazán összecsavarva csomóba kössem.

Eközben a takaró lehullott róla, s ő azt észre sem látszott venni.

Az orvos szeme előtt nincsenek női bájak.

Ez a meleg, hófehér cleven bársony csak *„epidermis": „stratum mucosum Malpighi"*. A szép fehér nyak, melyen a maszszázst elkezdjük, az a *„regio nuchae"*. Azután következik a *„regio scapularis"*, a *„deltoidea"*, utóbb a *„sacrospinalis"*.

Olyan nagy dolgot csinálnak belőle, hogy egyszer egy aszkéta ellen tudott állni a kísértésnek, midőn a démon Lilith alakjában őt összecirógatta.

Hátha neki kellett volna a Lilith termetében eléje jött démont masszírozni!

Bizonyára mi, doktorok, megérdemeljük, hogy szenteknek híjanak bennünket. (No, már nem mind valamennyit!)

A legelső kéznyomásoknál is meglátszott az eredmény: a fájdalom enyhülése. Az a kéjes nyögés, azok a hosszú sóhajtások, az a delejes meg-megrándulás tanúsítá, hogy ama rejtélyes zűrzavar a *vénák, lymphák* és *nervusok* rendszerében, a *gangliákban* tünedezik; egy erős összenyomására a *bicepsnek* tele marokkal, vagy mikor a hüvelykujj a *rhomboideust* ugratta, kiszaladt ajkán a szó: „hah, ez jólesett!" Majd reszketni, dideregni kezdett, a test forrósága elmúlt. A bőr nem volt olyan száraz többé, transpirálni kezdett. A fogai összevacogtak, és amellett önkénytelen nevetett. Végre háromszor egymás után hosszú, mély lélegzetet tudott venni, fohászszerű kilégzéssel, megkönnyebbülten suttogva: „úgy érzem, mintha a forró olajtenger alul merülnék fel".

A *regio palmarumnál* voltam. A karját végigdörzsölve, a tenyerét fogtam a kezem közé, s valamennyi ujját ízenkint összeropogtattam. Ez már csiklandozta: „Ah, ez jó volt! Köszönöm, már tudok eszmélni."

Én aztán mondtam neki, hogy még csak félig van meg a gyógymód. Ezt végig kell kezelni, mert különben visszatér a baj. Az a cél, hogy a megzavart vérkeringést a test minden

ízében rendes működésbe hozzuk. Ez nem bűvészet, hanem ésszerű, mechanikus elősegítése az élő organizmus működésének.

Azáltal azonban, hogy az eszméletét visszanyerte, a női szeméremérzet is visszatért jogaiba.

— Nem végezhetné ezt egy „nő"? — kérdezé tőlem, a kezemet visszatartva.

— De végezhetné, ha előbb négy esztendeig tanulná az anatómiát, hat esztendeig eljárna a boncterembe, s megismerkednék az emberi testalkat minden zsigerével, izom- és idegrendszerével, vénái és lymphái hálózatával, amiknek az alapos ismerete nélkül éppen olyan veszedelmet okozhat egy kenőfenő, mint aki belső medicinákkal kuruzsol. Az egész emberi test belső szervezete nagyobb csodája a teremtőnek, mint a csillagos ég. Amíg egy meghallott szó miatt az arc mosolyra vonul el, egy szövevényes gépezetnek kell működésbe jönni, s minőnek még, amíg egy szó hallására a könny kicsordul a szemből. Aki ezt a felséges gépezetet nem ismeri, az a betegnek nem orvosa, hanem hóhéra. Legyen megnyugtatva a grófnő. Az orvosnak a betege mellett nincs neme: éppen mint az angyaloknak.

— Hát legyen ön angyal.

Én folytattam a gyógyítást.

És láttam a betegemet fokrul fokra elcsillapodni. Már a *musculus risorius* is mozgásba jött: arcán megjelent a kéjérzet öntudatlan mosolygása, a *levator labii* felemelte az ajkát, míg a *zigomaticus major* elernyedt, s felnyílt ajkai közül gyöngysor foga kivillant. A halvány arc lassan kipirult. A vér rendes forgása visszatért. Később a mosolyt követte a könny. A lezáruló szempillák alatt ragyogni kezdett két könnycsepp. (A *tensor torsi*, a *sacci lacrymales* működése.) Végre elaludt.

Olyan mélyen aludt, hogy még a gyógykezelés vége sem zavarta meg az álmát; mikor az *aponeurosis plantarisra* került a sor. Pedig azt ébren senki sem állja ki, hogy a talpát dörzsöljék.

Sőt még arra a lármára sem ébredt fel, amit a vadászlakban csaptak Szigfrid és cimborái, paraszt trombitások tuskürtölése mellett.

Ott feküdt előttem istennői szépségében, halálmély álomtul elnyomva, mint egy élő márványszobor.

Én fogtam a pikétakarót, melyre egész szélességében volt felhímezve a Vernőczy-címer (csigahéjból kiemelkedő sellő, aranyhaját kétfelé tartva), s azzal betakartam az elaltatott pácienst. Gondom volt rá, hogy a lábait jól befedjem, mert különben azt fogja álmodni, hogy mezítláb jár az udvari bálban, s attul megint megfájdul a feje. Az orvosnak arra is kell gondolni, hogy a betege rosszat ne álmodjék. Aztán lebocsátottam az alcoven függönyét, hogy a lámpavilág ne érje az arcát.

Azzal kimentem a benyíló szobába. A vastag, puha szőnyegen nem hallatszott a lépésem; az ajtót is csendesen nyitottam. Flamma nem vette észre, hogy kiléptem.

Az olvasóasztalnál ült, két egymásba kulcsolt könyöklő kezére fektetve az arcát, előtte egy kitárt könyv. Abban látszott elmélyedni. Valami érdekes olvasmány lehet. Vártam, amíg végigolvassa a lapot, s fordítani fog. De nem fordított, hanem amint a lap végére ért, megint visszatért a fejezet elejére, s újra kezdte.

Megszólítám halkan: „Grófnő!"

Ekkor hirtelen összecsapta a könyvet. A tábláján egy acélkereszt volt. Ez imakönyv! Vajon milyen ima lehetett az, amit ismételnie jó volt?

Aztán rám nézett ijedten. Olyan volt a két szeme, mint két holdvilág: kerek és fényes.

— Ön már kijött? — kérdezé csodálkozva.

— Elvégeztem. A grófnő elaludt csendesen, s most már fel nem fog ébredni reggelig. Hagyjuk őt magára.

— S ön nem marad „ott"? — kérdezé félénk kíváncsian.

— Most már nem tehetnék egyebet a grófnő mellett, mint hogy nézzem, hogy alszik szépen. Arra pedig neki sincs szüksége, nekem sincs.

A víg tivornyazaj felhangzott a vadászlak nyitott verandájáról.

— Vissza fog ön menni a társaságba? — kérdé Flamma, a zaj tája felé bólintva a fejével.

— Nem szándékozom. Szigfriddel rendbe hoztam minden dolgomat. Tudattam vele, hogy a jelöltségtől visszaléptem.

— Már meg is tette?

— Igen. Már visszaléptem. Az eddigi választási költségeket megtérítettem neki, s megköszöntem a fáradozásait. Ezentúl is jó barátok leszünk; de csak távolból. Most hazamegyek. A kocsim be van fogva. Holnap reggel visszajövök Diodora grófnőnél orvosi látogatást tenni.

Flamma fölkelt, és közel jött hozzám.

— Ne menjen ön most kocsival. Az éjszaka sötét, valami baj fogja érni. Én berendeztettem az ön számára a kastélyba (néném tudtával) egy vendégszobát. S ezentúl, ha Vernőczre jön, a kastélyba szálljon, ne a vadásztanyára.

Valami hőség lepett meg egyszerre. — Itt legyek ővele egy födél alatt!

— Itt marad ön? — kérdezé, a kezét nyújtva elém, kérő mosolygással.

Én kezet adtam rá.

Minő kézszorítás volt az! Világ minden Cicerói és Demosthenesei nem bírnak oly ékesszólással, mint egy nőnek a keze, ha meg akar szólalni.

Én azt hittem, hogy mindent tudok.

Tudom már, hogy miért védelmezett meg.

Mondtam-e neki erre valamit, csókoltam-e meg a kezét? — nem tudom megmondani. Az egy olyan pillanat volt, aminő fordul elő néha az életben, hogy az ember már a következő percben nem tudja, hogy mit tett vagy mondott?

A komornyik az előszobában volt. Mondám neki, hogy a grófnő kívánatára itt fogok éjszakára maradni a kastélyban. — Már utasítva volt; a lovaimat kifogatta s az úti neszesszeremet felhozatta a szobába, ahol alunni fogok.

— Nem parancsol teát? — kérdezé tőlem.

— Köszönöm. Nem kérek. Hanem nagy hálára lennék lekötelezve, ha nyerhetnék egy kis meleg vizet — borotválkozáshoz.

— Rögtön fogja hozni a szobaleány.

Elhatároztam magamat, hogy megborotválkozom. — Adieu, kedves szakállam: köszönöm, hogy eddig szolgáltál. Nincs már rád szüksége se törhetlen elveinknek, se féltett nemzetiségünknek, se veszélyeztetett vallásunknak. A mai szent naptól kezdve nem vagyok „nagy férfiú", hanem doktor.

Elébb azonban azt a háromhetes bozótot le kell nyírogatni ollóval, mert a borotva beletörik. — Mikor a tükör elé ültem, magam is visszariadtam a pofámtól. Csakugyan úgy nézek ki, mint egy szökött rab.

Ezalatt bejött a szobaleány a forróvizes ibrikkel.

Különben sem szokásom a szobaleányokra sandalogni; most pedig éppen olyan kedélyállapotban voltam, hogy a szemem előtt lebegő arcot nem akartam más nő képével eltörölni.

— Csak tegye ide, édes lelkem, a forró vizet az asztalra.

Szobaleányoknak szokás azt a címet adni, hogy „édes lelkem".

Odatette s aztán csak ott maradt a szobában. Az ágyat igazgatta, vagy mit csinált? Én bizony nem zsenírozom magamat tőle. Behabartam a szappanhabot a tégelyben, s aztán a pamaccsal telekentem vele a két pofámat meg az államat. Azután egypárszor megfenve a szíjon a borotvát, hozzáfogtam a munkához.

— Nem tetszik még valamit kívánni? — csengett a leány hangja.

Csak ekkor lettem rá figyelmes.

Hisz ez Cenni!

— Hát maga van itt?

— Én ám — szólt nevetve. — Csak folytassa. Láttam én már önt ennél furcsább figurában is.

Hát én is tréfára vettem a dolgot.

— Tudom, hogy miért jött. Van már negyedik is, amiről nem szabad beszélni: „létra", — „marokkói szultán", — „tengeri gerlice", — „pater Paphnutius".

(Milyen hamar kitalálta.)

— A hallgatásért megint lesz pályadíjul kitűzve egy igen szép csók?

— Az nem: hanem egy harapás. Tudja, ahogy a dajkák szokták mondani a kisgyereknek, aki csók helyett harap: olyan „kutyaharap-csók".

— Az lehet még a valami jó!

— Ne higgye. Várok, amíg elkészül a nagy munkájával. Nem akarom, hogy belevágjon az arcába.

— Ne tessék aggódni miattam. Operatőr vagyok: nagyon biztos a kezemben a kés.

— Ez megint ravasz kiszámítás öntől. Ez alatt a műtét alatt nem lehet az arcán meglátni azt a hatást, amit szavaim fognak önre tenni.

Ebben már igaza volt. Mikor az ember hol a száját húzza féloldalra, hol az alsó ajkát harapja a fogai közé, nehéz valami indulatot kifejezni az arcának, kivált ha még be is van szappan-

habozva; akkor az ember az egyik három ujjával az orrát emeli fölfelé, a másikkal meg a felső ajkát kapargatja a késsel lefelé. Ily pózban még Garrick se játszta el Othellót. — S nekem „így" kellett azt eljátszanom.

— Ön engem most megvet — kérdé a leány, odatámaszkodva az asztal szélére. — Azt hiszi, hogy én ön ellen komplottot csináltam, s valami rosszat akartam önnel elkövetni. Pedig lássa, az nem lett volna önre nézve rossz, ha végigjátsztuk volna.

Csakugyan elbámultam azon, amit mondott. Mi az, ami nem lett volna rám nézve rossz? Ha én őt a játék végén, mint vőlegényétől kínzott menyasszonyt elszöktetem? Nem tudtam elhatározni, hogy a naivság szublimátuma-e ez? vagy a cinizmus praecipitatuma?

Erre még tán borotválkozás nélkül is ferde képet csináltam volna.

— Önnel elhitették — folytatá Cenni —, hogy én szerepet vállaltam egy olyan játékban, amely önnek a nevetségessé tételére volt kigondolva; pedig soha az ön jellemereje fényesebb diadalt nem ült volna, mint akkor, s a válságos percben majd megtudta volna ön, hogy én ki vagyok.

Erre csakugyan kíváncsi voltam, mert rejtély volt előttem az egész leány.

— Önnek azt mondták, hogy én vagyok a sátán. Azt is tudom, hogy ki mondta. Az a másik: az az angyal. Hiszen mindenki azt hiszi, aki bennünket együtt meglát, hogy ő az angyal, én az ördög. Azért, mert nekem macskaarcom van, hamis szemeim, nevetésre álló ajkaim; azért, mert kényeső természetem van: szeretek kötődni, gúnyolódni: ugrálok, táncolok, nem vigyázok az illemre: azért nekem kell lenni az ördögnek. Az a másik pedig, amiért madonnaarca van, mert a szemeit lesüti, s a száját fel nem nyitja: az az angyal. De fel tudta nyitni a száját bezzeg, mikor engem kellett befeketíteni. Azt gondolja, nem vigyáztam önökre, mikor azt

a rózsát ojtották együtt? A szemzésről beszéltek, ugye? Ahhoz kellenek azok a szikrázó szemek? Azok az ökölre emelt kezek? Akkor beszélte el a mi játéktervünket. — Láttam.

Jó volt, hogy éppen fel kellett emelnem a fejemet, hogy az állam alatt működhessen a borotva.

— S miért tette ezt, ugyan miért? Azért, mert én előtte való nap önnek azt ajánlottam, hogy merjen Diodora grófnőhöz közelíteni. Ezt nem bocsájtotta meg nekem. S miért fájt ez neki, ugyan mit gondol? — Ön énnekem egy adomával felelt, amiben egy híres jó barátjának a tragédiáját mondta el. Ebből megérthettük mind a ketten, hogy ön óvakodik a gazdag és főrangú hölgyek szeszélyes kegyeitől. Nem hiszi, hogy azok közül valamelyik *szerelemből* válasszon alsóbb rangú, szerény vagyonú férjet. Hát én nem vagyok se gazdag, se főrangú. A comtesse név csak gyerekkorbul rám maradt gúny. — Ezt megmondta az angyal. S miért kellett neki az én játékomat elrontani? Miért árult el engem? Ön nem találja ki magától?

Torkomon volt a kés — a szó minden értelmében.

— Haha! — nevetett gúnyosan a leány. — Ön most őtőlük jön. Onnan belülről. Az istennőn orvosi gyógykezelést hajtott végre. Látta őt emberfölötti bűbájában. El tudta űzni kínzó démonát. Meggyógyította a keze érintésével: mint hajdan a Messiás. — Azután pedig beszélt az angyallal. Tudatta vele, hogy inkább hajlik Psychéhez, mint Anadyomenehez. Kapott tőle egy sokatmondó kézszorítást. Meg is csókolta a kezét. — És most fontolgatja magában: melyiknek a lánca volt elviselhetőbb. — Elfelejtette már azt a történetet, ami híres jó barátján megesett. — Nem mondja többé: „voltam kuruzsló doktor, vagyok bukott követ, leszek tót király": — hanem — leborotválja a szakállát, s azt mondja: vagyok csodatevő varázsló, leszek szívkirály! — Hahaha!

Csakugyan simára volt már borotválva az arcom.

Most még le kellett törülgetnem otkolonos kendővel.

— Elég szép ön — mondá a leány. — Ismét lord Byron arca van. Mehet hódítani vele. — Önön függ, hogy kinél üljön diadalt. — Ha az istennőt nyeri meg, úgy fogok szerencsét kívánni hozzá holnapután is, mint tegnapelőtt. Rabszolga fog ön lenni, de jól megbecsült rabszolga. Nem fogja ismerni a szerelmet, de a féltékenységet sem. Hanem az *angyaltól óvakodjék!* — Én rosszat senkire nem mondok. Hanem előre megmondom önnek, hogyha az a rózsaszemzés megfogamzik, amit önök ketten ojtottak tegnap, s ha az virágot fog hozni: ön lesz a világ legszerencsétlenebb férfia. — Még most van önnek ideje lemenni a sötétben, felkeresni a rózsaligetet, s letörni azt az ágat, amihez az ön lelke hozzá van kötve, s aztán futni, amerre lát. *Az angyal rózsája meg fogja önt ölni!*

Már akkor az ajtó kilincse a kezében volt.

Még egyszer visszafordult a nyitott ajtóbul.

— Én megadtam önnek az ígért harapást: jót tenne önnek, ha fájna!

Azzal kiment a szobából, nyitva feledve az ajtót.

Nem fájt az a harapcsók.

Ellenkezőleg!

Amint e leány féltékenységében kibeszélt, az bizonyossá tett afelől, hogy Flamma szeret.

Én is szeretem őt.

S a szerelem arany. A rágalom azt meg nem rozsdásítja. Ezt az aranyat a rágalom megacélozza.

Ha szeretünk valakit egyszer: rágalmazza őt valaki előttünk, s százszor meg fogjuk szeretni.

. . .Hanem ezen az éjszakán nem tudtam lehunyni a szemeimet.

Alig várhattam, hogy megvirradjon. Az első hajnalhasadáskor már ott mértem végig nagy lépésekkel az utakat a parkban. Mit csinálhatok addig, amíg a hölgyek a kastélyban fölkelnek s toalettkész állapotban lesznek? Ott még a cselédség is mind alszik. Azon vettem észre magamat, hogy kigyalogoltam tejgazdaságig. Szigfridnek nagyszerű majorsága volt. Húsz aargaui fajta tehenet fejtek benne. Sajtkészítéssel volt összekötve. Gyakran mondta, hogy amint az államvasút kiépül, vicinális vasutat fog a birtokán végig húzatni, a tej értékesítése végett. A majoros azt hitte, hogy én vagyok már az inzsellér, aki a vasutat tracírozza. Ebből azonban kiábrándították a fejőleányok, akik rám ismertek, hogy én vagyok a tegnapi lakadalomból a panye násznagy: a panye doktor. Ők voltak a nyoszolyóleányok. Elbeszélték hűségesen, hogy milyen jól mulattak, hogy én eljöttem a vadászkastélyból: a barát cifra jó kedvében volt. Mindenféle bolond nótákat dalolt, amire őket is megtanította. Ott vigadtak első kakaskukorításig. Mondtam nekik, hogy hallottam a víg nótafikálásukat, egész felhallott a kastélyba. „Jaj csak a grófnőnek el ne áruljam, hogy ők voltak ott." Készek voltak lekenyerezni. No, nem azzal, amivel az úri tündér kecsegtetett, hanem valóságos puha rozskenyérrel és egy nagy pohár friss tejjel. Amit én nagy élvezettel el is költöttem. S azzal az Anyicskának is meg a Marinkának is megfogadtam, hogy semmire sem fogok emlékezni. Ezért aztán azt a komplimentet kaptam az Anyicskától, hogy

sokkal szebb fiú vagyok, mint tegnap voltam: amit én készpénznek is vettem.

Mire megint visszatávgyalogoltam a kastélyba, már a cselédség talpon volt, s a nagy szőnyegporolásból megtudhattam, hogy a grófnő sem alszik már, s az idegbaja is elmúlt.

Szobámba hozták a reggelit. A komornyik értésemre adta, hogy a grófnő még gyöngének érzi magát a kiállott szenvedés után, azért nem reggelizhet velem együtt szokás szerint a grotta köröndjében.

Én viszont azt az óhajtásomat árultam el a komornyik előtt, hogy ha a grófnő elfogadja az orvosi vizitemet, azt per express tudassa velem, amit a jeles közbenjáró ad referendum vett.

Nem is soká kellett várnom. Amíg kabátot és cipőt váltottam, már visszatért a komornyik, azzal a megtisztelő izenettel, hogy a grófnő óhajt látni; mire én nem késlekedtem e jeles diplomatát legközelebb végrehajtandó tervem titkának részesévé tenni, megbízva őt azzal a misszióval, hogy a kocsisommal fogasson be, mert rögtön el fogok utazni, s hogy most végleges elutazás lesz, azt tapasztalatai nyomán kitalálhatta a markába nyomott Napóleon-aranyból. Kértem egyúttal, hogy figyelmeztesse majd a szobaleányt, hogy a vizesibrik alatt az ő számára is van valami tanújele hálás elismerésemnek; mire ő legnagyobb sajnálatát fejezte ki megmásíthatlan elhatározásom fölött. Azzal elvezetett addig a teremig, ahol a grófnő várt reám; ott kétfelé nyitotta a szárnyajtókat, s engemet bebocsátva, maga visszavonult.

Az erkélyre nyíló szobában voltak az uraságok; mind a két ablak s az erkély szárnyajtaja is nyitva volt; a nap besütött. Egészen plein air tableau volt.

Diodora grófnő pompás veres mályvavirágszínű reggeli öltözetet viselt, pálmaszegélyzettel; a fejére fekete csipke csepesz volt vetve, haja még úgy volt, ahogy én összebogoztam, legfeljebb egy sárga teknönchéj fésű volt még bele tűzve. Igen jó színben volt. Meg sem látszott rajta az elmúlt éjszaka

szenvedése. A szegletben keresztbe állított pamlagon ült; előtte a teásszervíz a velencei mozaikasztalon. Ugyanazon asztal másik végén ült Flamma és Cenni. A kínai napmadár befejezésén dolgoztak. Az előttük fekvő kosárkában volt még egy csomó aranyos rovarszárny: azon tanakodtak, hogy mit kellene abból még csinálni. A veranda nyitott ajtajánál állt Szigfrid és szivarozott. Gyöngéd figyelmet tanúsított vele Diodora iránt, hogy a füst ne maradjon a szobában. Egyszerűbb lett volna ugyan éppen nem szivaroznia.

Amint én beléptem a szobába: Szigfrid abban a percben jutott arra a meggyőződésre, hogy mégis galantabb dolog lesz odakinn, az erkélyen folytatni a szivarozást. Ezzel szerencsésen kikerültük azt a dilemmát, hogy egymásnak vagy mondjunk jó reggelt, vagy ne mondjunk.

Éppen úgy Cenni is igen helyes ürügyet talált az eltűnésre; felszedte a teásszervízt Diodora elől, annak eltávolításával saját exodusának tetszetős indokot adva. Flamma ott maradt.

Diodora igen szívélyesen fogadott: megkínált, hogy üljek le a mellette levő fotelbe, kezét nyújtá. Én megkérdezém, hogy mint érzi magát? Hogyan aludt? Ő egész elragadtatással felelt:

— Fölségesen. Ahogy csak gyermekkoromban aludtam valaha. Még álmomban is gyermeknek álmodtam magamat. Ön én velem valóságos csodát művelt. Ezentúl úgy fogok önnek hinni, mint az orákulumnak. Visszavonok minden rosszat, amit az orvosi tudományról mondtam. Az ön kezének első érintése már valami bűvös hatással volt rám. Később úgy éreztem, mintha ezt a rossz testet ízről ízre levenné rólam, s aztán egy jobbat, egy tökéletesebbet idomítana rám. Azt éreztem, hogy repülök: ön ragad magával a végtelenségen keresztül, holdak, csillagok maradnak el mellettem. Egy örvény, mely fölfelé sodor, ismeretlen gyönyörök világát nyitja meg előttem. Ah, mért nem tarthat ez a kéjérzet örökké? Én valóban nem tudom megmondani, hogy minő hálával tartozom önnek.

Ezeket mondta nekem Diodora. (Hallotta Flamma is. Még Szigfrid is bedugta rá a fejét az erkélyről.) S hogy tudott rám nézni azokkal a júnói szemeivel. Igen! Akkor, midőn az istennő a nagy bolond Ixiont felbátorította, s aztán — egy felhőt dobott a bukfejesnek a karjai közé.

Az ilyen szavaktól, az ilyen nézéstől talán nem is lett volna csoda, ha megbolondultam volna.

Hát miért is nem bolondultam meg tőlük?

Mert már *vaccinálva* voltam!

Én ezekre a szavakra felkeltem a székről, s egészen ünnepélyes deklaráció pózába téve magamat, meghajtottam Diodora előtt a fejemet.

— Grófnő. Énrám nézve a legnagyobb öröm önnek mindenkor szolgálatára lehetni. Ha önnél egy szenvedést gyönyörré változtathatok: az nekem isteni jutalom. — A grófnő kegyteljes szavai e percben bátorságot öntenek a szívembe, hogy egy eddig rejtegetett titkomat kezébe letegyem, mely engemet holtomig a grófnő hű szolgálatára fog kötelezni: azáltal, hogy családjához forraszt.

Ah, azt a büszke fejfölemelést nem lehet elfelednem soha. Így nézett Diana szegény Actaeonra talán. Pedig az nem is jutott el nála a masszázs kúráig. A homloka meg látszott nőni, a szemei elbújtak a szempillák alá, ajkai keményen összeszorítva lehúzódtak, az álla megfeszült s tokát csinált, orrcimpái széttágultak: maga volt a visszataszító kevélység.

Haha!

Gondolta magában: — Te is az a vándormadár vagy, aki bolond fejjel nekirepül a világítótorony reverberált fényének, s agyonüti magát rajta.

S lassú, leptető hangon mondá:

— Ön félreértett engem, *kedves doktor*. Én nem arra gondoltam, amire ön szavaim által felbuzdítva hiszi magát.

Még mélyebben meghajtottam előtte a fejemet.

— Kedves grófnő. A félreértés az ön részén van. Én az ön unokahúgának a kezét kérem meg.

Erre a szóra aztán megint egyszerre átalakult az arca és a kedélye. Elkezdett kacagni.

Ismerem ezt a kacagást. Ez a bosszúságnak, a megsértett dölyfnek, a kijátszott furfangnak a nevetése. Ezzel álarcozzák az asszonyok azt az indulatot, melyben szeretnének mindent összetépni, törni, mi csak tépni és törni engedi magát.

— Hahaha! Ah haha! Tehát *Cennit* kéri meg. Haha! Tehát mégis igaz? Jól sejtettem. Hahaha! Azért futott ki a bohó leány! Ah hahaha! Nagyon derék! A *Cenni unokahúgomat*, a kis *Cenni comtesse*-t! Derék pár! Hahaha!

Engedtem neki, hogy hadd nevesse ki magát. Árt az egészségnek, ha az ember egy ideges hölggyel fébeszakíttatja a nevetést.

A nagy kacagásra Szigfrid is bejött az erkélyről, s odament a nagynénjéhez:

— Na, mi az?

Diodora aztán annak is elmondta, háromnegyed rész nevetés közé felvegyítve, hogy doktor Dumány barátunk megkérte a mi kis Cennink kezét.

— Very well — monda rá Szigfrid. — Gschieht ihm recht! Habeat sibi.

Most már aztán én is kegyetlen voltam.

— Kedves grófnő — mondám —, úgy látszik, hogy a félreértés krónikussá kezd válni köztünk. Én igen nagyon tisztelem, de nincs eszemben nőül venni „*Klára kisasszonyt!*"

Megint egy új arcváltozás.

A szemek elmerednek, a száj nyitva marad, a szemöldök összehúzódik, az egész arc megnyúlik, az orr hegyes lesz.

A nevetés helyt ád a felháborodó elszörnyedésnek.

Most már Diodora is felállt a helyéről, s Semiramishoz illő mozdulattal nyújtva ki parancsküldő mutatóujját felém, recsegteté e fennhangú mondást:

— Ki mondta azt önnek, hogy itt, ennél a háznál van egy *Klára kisasszony?*

Most már nem volt visszalépés. Össze voltunk akaszkodva. Valamelyikünknek el kell esni.

Egy tekintetet veték Flammára. Kérdeztem. Ő felelt: egy dacos fejfölvetéssel. Megértettem. Aztán nyugodtan feleltem a grófnő ördögidézésére.

— *Flamma grófnő.*

Diodora villámló szemekkel tekinte Flammára.

Flamma nyugodtan felállt a helyéről, s azt mondá:

— Igen, én mondtam.

— Ah! Akkor te voltál az áruló! Te konspiráltál ellenünk! Te rontottad el a tervünket! — kiálta közbe Szigfrid.

Diodora ámult és bámult.

— Miféle tervről beszélsz te itt? Micsoda konspirációról?

— Ezért meg fogsz lakolni! — kiabált Szigfrid, s egy lépést tett Flamma felé.

Én eléje álltam.

— Csak nyugodtan, édes Szigfrid. Én Flamma grófnő kezét kértem meg. Ő az én védelmem alatt áll.

— „Adj a tótnak szállást, s kitúr a házadból" — hencegett Szigfrid pöffeszkedve.

— Szigfrid! — szólítá meg őt keményen Diodora. — Kikérem, hogy az én szobámban az én vendégemet megsértse. Ehhez önnek semmi szava.

Bennem is felforrt a vér.

— Hogy a grófnak semmiben se maradjak adósa, megjegyzem, hogy az én ősapám már akkor harcolt a magyar zászlók alatt a Tábor hegyén, amikor a Vernőczyek ősapja még becsületes birkapásztor volt a Verhovinán.

Megbántam rögtön, amint kimondtam: mert hiszen ezzel Flammát is megsértettem. Hanem a keserű pilula használt. Az egész úri család egyszerre visszanyerte tőle előkelő, hideg, lymphatikus kedélyét.

— Flamma! — szólt Diodora hideg, szenvnélküli hangon. — Feljogosítottad te a doktor urat, hogy ilyen ajánlatot tegyen nekem?

— Igen — felelt Flamma elég hangosan.

Diodora vállat vont. S aztán egész noble souplesse-szel fordult felém.

— Akkor nekem semmi ellenvetésem nem lehet.

S intett a kezével.

Én elértettem az intést. Kezemet nyújtám Flammának.

Flamma elfogadta a kezemet, s meg hagyta általam csókolni a kezét.

Ezzel megvolt a kézfogó.

Szigfrid elővette a szivartárcáját. Leharapta egy szivarnak a végét, azt kiköpte, rágyújtott, összefonta a karjait, s felfújta a füstöt a csillárra.

— Énnekem ugyan más szándékom volt Flamma jövője iránt — monda fagyosan Diodora —, de ha ő így választott, meg kell benne nyugodnom. Most már csak arra kérem önöket, hogy szabjanak az egybekelésükre mentül rövidebb határidőt, mert én Helgolandba akarok menni, fürdőkre.

(Helgolandba? Nekem kellett volna oda mennem.)

— Én rögtön sietek Szepesváraljára, a püspöktől kieszközölni a diszpenzációt, s amint azt megnyerem, másnap tarthatjuk az esküvőt.

— Azt is óhajtanám — monda Diodora —, hogy az esküvő mentül egyszerűbben menne végbe.

— A grófnő óhajtása az enyim is.

— Itt a kápolnában volna a szertartás.

Én erős lélegzetet szívtam, meghökkenve.

— Az erdei kápolnában?

Eszembe jutott páter Paphnutius! Oda én nem megyek esküdni.

Szigfrid elnevette magát, észrevéve megszeppenésemet, s tudva annak az okát.

Erre Diodora is elmosolyodott.

Még Flamma ajkai is mosolyra húzódtak.

Utoljára magam is nevettem.

A nevetésben van valami kibékítő.

— Nem! Nem az erdei ermitage-ban — mondá Diodora. — Itt a kastélyban van egy kis házi kápolnánk. Ha sokan nem leszünk elférünk benne.

— Én nem hozok mást, mint a násznagyomat.

— Hanem engemet ne híj násznagynak — szólt közbe Szigfrid —, mert engem Volhiniába híttak bölényvadászatra, holnap elutazom.

— Gondoskodni fogok Flamma grófnő számára is násznagyról.

— Még egyet — szólt Diodora. — Az esküvő napján át fogom önnek adni Flamma hozományát, amit nagyatyjától kapott örökbe. Egymillió forint jó értékpapírokban.

Én némán hajtám meg magamat, s kezemmel Flammára mutattam.

— Ez önre is tartozik; mert meg kell tudnia, hogy közös nagyatyánk azon föltételt köté a hagyatékaihoz, hogy aki a családból a római katolikus hitet el találná hagyni, attul az oldalrokonok az örökséget elvehetik.

— Ily esetet nem képzelek.

— Noh...

Itt egy hosszú pauza következett.

Én idejét láttam a búcsúvevésnek.

Legelőször is Flammától búcsúztam el, ki mind a két kezét kezembe tette, s halkan mondá, hogy jöjjek vissza minél előbb.

Akkor Diodora is kezet nyújtott, hideg, lagymatag, erélytelen kezet. Én csókot nyomtam rá; olyant, amilyen a kéz volt.

Végül Szigfrid is jónak látta jobbot nyújtani.

— No hát: Isten neki, fakereszt! Grüss dich Gott, Schwager.

Kezet szorítottunk. Azt mégis megállhattuk, hogy össze ne csókolózzunk.

Egy hét múlva megtartottuk az esküvőnket. Semmi véletlen, semmi akadály nem jött közbe. Minden a szokott rendben ment véghez.

Délután esküdtünk, s én már estére hazavihettem Dumányfalvára a menyasszonyomat.

A kastélynak az egyik kapuján én hajtottam ki Flammával, a másik kapuján Diodora grófnő Cennivel. Ők pedig indultak fürdőbe — Helgolandra.

Szigfrid ott volt már a bölényei között Volhiniában.

*

Mármost te, barátom, azt hiszed, hogy vége van a regénynek, s te mehetsz aludni.

Dehogy mehetsz! Még csak most *kezdődik* az én történetem.

Hanem előbb igyuk meg ezt a puncsot.

Furcsa történet lesz ebből nagyon.

Olyan nagy volt a boldogságom, hogy nem akartam hinni benne. Azt gondoltam, hogy csak álom.

Ősi kastélyomat rövid egy hét alatt úgy be tudtam rendezni, hogy nőm mindazt a kényelmet megtalálja benne, amit nagynénjénél megszokott.

A házasélet első gyönyörűségei közé tartozik az, midőn az új asszony az új háznál, mely ezentúl az ő otthona lesz, mindent apróra megtekint, s aztán meg van vele elégedve, hogy semmi sem hiányzik, minden az ízlése szerint van.

Aztán első az estebéd, amit kettecskén költünk el. Minden étel nagyon jó, fölséges! de azért egyből sem tudunk enni: egészen más vágyunk van, mint az étvágy.

Még eddig meg sem csókoltam a nőmet; azt mondta: „meglátják" — cselédek jártak keltek.

Amint aztán vége volt a vacsorának, azt mondta a nőm, hogy menjünk át az én — dolgozószobámba.

Én egészen más szobába szerettem volna menni.

— Át akarom adni a hozományomat.

— Maradhat az holnapra vagy holnaputánra.

— Nem! Én ma akarom átadni.

No hát az első kívánságát az asszonynak nem szabad megtagadni.

— Nem bánom, hát kezdjük ezen.

Én előrementem a dolgozószobámba; Flamma utánam jött, magával hozva az acélsarkakkal ellátott rózsafaszekrényt, melynek kulcsa a karperecére volt akasztva.

A szekrényt az asztalra tette; a kulcsot a kezembe adta, hogy nyissam fel.

Láttam, hogy értékpapírok vannak benne.

A legfelső magyar földtehermentesítési kötvény volt, 5000 forintról szóló.

— Ennek összesen egymilliónak kell lenni — mondá a nőm.

— Meg vagyok felőle győződve, hogy annyi.

— De én is meg akarok felőle győződni. Szedjük ki, és számláljuk meg.

Nekem oda kellett ülnöm az asztalomhoz. Kezembe vennem a palatáblát meg a griflit és írnom. S ő egyenkint kiszedte az értékpapírokat, s diktálta a címeket meg az összegeket. Mindegyiket fel is nyitotta, hogy meggyőződjék felőle, benne vannak-e a szelvények. Az egyik értékpapírnak a szelvénye szólt januárról, a másiké októberről. Azt is feldiktálta, én írtam.

Hiszen úgy *in abstracto* egymillió forintnyi értékpapírt, amely mátul fogva a sajátunk, a feleségünkkel együtt sorba nézegetni, összeírogatni, nem is nevezhető rossz mulatságnak; de *konkrét esetben*, éppen az első menyegzői éjszakán ezzel tölteni el a mennyországtul kölcsönzött időt, mégis csak abstrusus gondolat!

Egyszer csak vége lett.

— Már most számítsuk össze.

Kétszáznál több tétel volt. Mikor összeadtam, egymillió-százhetvenötezer forint jött ki belőle.

— Hát hogy lehet ez több, mint egymillió? — kérdezé a nőm.

— Úgy, hogy mi a név szerinti értéket vettük fel; a tényleges értéket pedig a börzeárfolyam szabja meg.

— Hát milyen most ezeknek a börzeára?

Szent Pythagoras! Ez most ki akarja velem számíttatni az igazi árkeletét az értékpapíroknak.

Azt mondtam, hogy „nem tudom én".

— Dehogynem! Majd mingyárt tudni fogja.

Azzal felvett az asztalomrul egy újságot, mely még fel sem volt bontva; leszakította róla a keresztborítékot, (Pester Lloyd volt) kikereste belőle az illető tételt; magyar földtehermentesítési kötvény 85, alsó-ausztriai 88, erdélyi 82.

S nekem aztán az egyes tételeket összegeznem kellett; azután elővennem az aurea regulát s kikalkulálnom, hogy 255 000 forintnyi magyarországi 85 kurzussal hány igazi osztrák forint, és utána a többit, végre összeadni a resultatumot.

Ekkor megint valami 30 ezer forinttal kevesebbre ütött ki az összeg egymilliónál.

— Hát már ez hogy lehet megint? — szólt Flamma.

Ajh, de szívesen helyrepótoltam volna a saját pénzemből ezt a differenciát, ha elengedte volna a magyarázatot.

— Én nem tudom.

Csakhogy Flammát ezzel a szóval, „nem tudom", nem lehet kifizetni.

— De énnekem meg kell tudnom, hogy kinél követeljem a hiányt, mert énnekem a nagyatyám egy kerek milliót hagyományozott.

— Hát ez a hiány bizonyosan börzeárfolyam-különbözet lesz. Amikor az értékpapírokat önnek a boldogult nagyatyja megszerezte, akkor magasabban állt az értékük.

— Ahá! Itt van a szekrény fenekén az akkori börzeárfolyam.

Még azt a kis rongyos papirost is észrevették az éles szemei. Valósággal a tavalyi árfolyam volt.

Ekkor megint kezembe kellett vennem griflit, palatáblát, s kiszámítanom az értéket az akkori árfolyam szerint.

Most már csakugyan kiütött a kerek egymillió.

Nem hitt ám; hanem utánam kalkulált. Nagy itt a pontosság.

Nagyot fohászkodtam. Csakhogy végre átestünk ezen a millión.

Dehogy estünk át.

Akkor Flamma felköltött a helyemből, s maga ült le a karszékembe. Tollat kért.

— Minek az a toll?

— Írni.

Vajon mit akar ez most írni?

Mit bizony?

Minden egyes értékpapírt ellátni a névaláírásával.

— Minek az, kedveském?

— Azt ön nagyon jól tudja. E kötvényeken most a nagyatyám neve áll. Addig ezek nem az én tulajdonom, amíg az én nevem nincs rájuk jegyezve. Addig nem értékesíthetjük.

— De hiszen nem akarjuk mi ezeket értékesíteni.

— Azt ön nem tudhatja.

— De hát nem lehetne ezt holnap reggel elvégezni? Egész kényelemmel.

— Édes barátom! Ne legyen ön olyan ideges. Ennek ma kell megtörténni.

Nem bírtam kitalálni az okát. Hiszen nincsen executió a hátunkon.

De hát amit az asszony egyszer a fejébe vett, az hajthatlanabb a fátumnál.

És nekem a menyegzőm éjszakáján ott kellett néznem, hogy rajzolja fel a feleségem a nevét, szép férfias fraktúr betűkkel, mégpedig az egész nevét: „Dumányfalvi Dumány Kornélné, szül. gróf Vraniczai Vernőczy Flamma Mária", kétszáz darab államkötvénynek a hátára.

Megadtam magamat. — Ha megházasodtunk, gyakoroljuk magunkat a türelemben. Majd üt aztán a bosszúállás órája!

Egyszer csak vége lett ennek is.

Hála az égnek, az utolsó is alá van írva.

— Vigyázzon ön! Még nedves az írás.

Felszárítottam itatóspapírral.

Akkor aztán visszarakta az értékpapírokat a szekrénykébe, s ezt, a benne levő kulccsal együtt a kezembe adta, hogy zárjam el a wertheim-pénztáramba.

Megfogadtam a szót.

Végre-valahára hozzájutok hát a boldogságomhoz.

— Még van valami közlenivalóm — monda Flamma, s azzal előhúzott a zsebéből egy összehajtott iratot, mely nemzetiszínű zsinórral volt átfűzve, s a zsinór végei nagy hivatalos ostyapecséttel lefoglalva.

Hát ez vajon mi lesz?

Kezembe adta: olvassam el.

Az egy közjegyző által hitelesített fölhatalmazás volt, melyben Vraniczai Vernőczy Flamma Mária grófnő leendő férjét, doktor Dumányfalvi Dumány Kornélt felhatalmazza, hogy egymillió értéket képviselő államkötvényeivel tetszése szerint rendelkezzék, azokat értékesíthesse, azoknak jövedelmét s magát a tőkét is odafordíthassa, ahova akarja.

Meg voltam ütődve.

— De kedves Flamma, minek nekem ez a felhatalmazás? Minek adja ön nekem át a hozományát és ezt a fölhatalmazást hozzá?

Ekkor fölállt a helyéről és rám nézett; olyan volt, mint egy jéghegy, az északfénytül bevilágítva.

— *Azért, hogy azt ne mondhassa ön, hogy a menyegzője napján egy shilling nélkül hagyta önt ott a felesége a szép Wight-sziget partján.*

Rábámultam.

— Hogy értsem ezt, Flamma?

Arra ő a legnagyobb nyugalommal ezt mondá:

— *Én már a más neje vagyok.*

Én azt éreztem e szókra, mintha a boszorkánymesék lovagja volnék, akit a varázslónő egy vesszőütéssel hüllővé változtat. A hideg gyíkbőr pikkelyeit érzém egész testemen végigterjedni.

— Ki az az ember? — kérdezém tőle.

— Szigfrid.

— S mért nem vette önt el, ha nejévé tette?

— Mert már van neki törvényes neje — Egyiptomban, s attól nem válhat el.

— S mért jött ön énhozzám?

— Megfogadta, midőn a *szerencsétlenség* ért, hogy férjhez fog adni egy disztingvált férfihoz, akinek jó neve és állása van, hogy a házasság ne kívánjon magyarázatot.

— Mikor volt az?

— Három hónapja.

— Amikor én Bécsből idekerültem?

— Igen.

— Azért kötött velem rögtön barátságot?

— Azért.

— Ez volt az oka, hogy fölléptetett képviselőjelöltnek?

— Ez. S hogy a választását megsemmisítették, azt is ő eszközölte. A tanút ő állította elő. Azért, hogy új választás legyen, s azalatt ön velünk megismerkedjék.

— Az egész előre elkészített terv volt?

— Igen.

— A Cenni házassági komédiája. S annak az ön által elárultatása?

— Azért volt, hogy önnek a bizalmát megnyerjem.

— Tehát mindenki összejátszott?

— Mindenki.

— Diodora is?

— Ő csinálta az egész tervet.

Ez az egész vallatásszerű párbeszéd hasonlított ahhoz, amidőn egy hipnotizált médium a delejezőjének minden kérdésére önakarat nélkül feleleteket ád.

Én a halált éreztem minden idegeimben. Meg volt bénulva testem-lelkem.

Ő pedig állt ott előttem, leeresztett kezeit egymásba téve, azzal az átszellemült szeráfarccal, amire esküdni lehetett, hogy az az ártatlansági égi mintaképe.

S ez az ördög! Az ördög! Itt van az én életemnek ördöge, aki megöli testem-lelkem, aki elkárhozít! Hiszen megmondta ezt nekem az a másik! Mikor odajött hozzám szemrehányást

tenni, hogy mért nem futottam el övele, hisz ő szegény leány, nem adhat mást, csak szerelmet. — Megmondta, hogy ez a szebbik nem angyal! Megmondta, hogy szerencsétlen fogok lenni, és átkozni fogom a sorsot, ha őt elnyerem. De hisz ez is csak szerep volt! Azért rágalmazta, hogy még jobban megszeressem; azért ijesztgetett, mert tudta, hogy felbátorít, — ó, ezek úgy ismertek engem, mint a hegedűvirtuóz a maga violinját, s úgy játszottak rajtam, ahogy akartak!

— Egy mentőgondolatom támadt.

Nevetni kezdtem.

— Te most engem próbára tettél? Tréfa volt az egész! Flamma.

S azzal a kezc után nyúltam.

— Valót mondtam — szólt ő, s visszatiltó mozdulatot tett a kezével.

Meg voltam dermedve. Megszűntem gondolkozni. Mint egy őrült, mint egy holdkóros bámultam magam elé. Az íróasztalomon volt egy kétélű kalábriai tőr, amit papírvágónak használtam, arra bámultam el olyan nagyon; az acél patinájába aranybetűkkel voltak bevésve e szavak: „buona notte".

„Buona notte. Buona notte" — suttogám magamban.

Ő szakítá félbe a hallgatást.

— *Akar ön még valamit kérdezni tőlem?*

Én a kezemmel inték neki, hogy távozzék.

Erre ő, mint egy gépbáb, mint egy android, megfordult és ment az ajtó felé.

Ebben a pillanatban valami tűzláng futott át testemen-lelkemen. Egy percig úr volt bennem az az őrület, hogy utánaugorjam egy szökéssel, s azt a kétélű kést hátulról a szívébe döfjem. Hátulról, orozva, ahogy ők megöltek engem.

Jobb szellemem visszatartott. Két életet ölnék meg: s az egyik még Isten kezében van.

Kinyílt az ajtó, ő kiment rajta, s betette maga után.

S én ezzel elszalasztottam azt a soha vissza nem térő pillanatot, amidőn azt mondhattam Isten, ember és ördög előtt: „megöl-

tem az asszonyomat — mert más asszonya volt". — Ez a pillanat nem tér vissza többé soha. Elszalasztottam.

Ő megmenekült. Ő élni fog, és folytatja a természet útját.

Eltemetve csupán én vagyok. Vagy holtan, vagy élőn eltemetve. Éppen úgy, mint az a jó barátom, akinek a történetét a két leány előtt (leány előtt!) elmeséltem. Hogy intettek egymásnak a szemeikkel akkor! Ó, én okosabb vagyok, mint az én jó barátom volt! S már akkor benne voltam a tőrben! S most itt ülök a menyegzőm éjszakáján, éppen mint az; magamra hagyva egy „good bye" nélkül. — No de nem egy shilling nélkül. Nekem legalább ideadták a pénzt! Ki vagyok fizetve a gyalázatért.

Megfizetve én! Egymillióval kifizetve, azért, hogy meggyaláztak!

Mennybéli Jehova Isten! Ne tudj most rólam semmit; mert nem tőled kérek ma tanácsot!

Azt mondta az a márványszívű nő: — Ha az Istent megtagadod, az Isten megbocsát, mert ő jóságos. De ha az ördögöt megtagadod, az bosszút áll!

És én tartottam nekik egy disszertációt arról, hogy nincsen ördög, nincs lény, se test, se szellem, aki tegye a rosszat, csak azért, mert rossz; aki fájdalmat, gyötrelmet, pokolkínt okozzon másnak csak azért, hogy ő maga gyönyörködjék benne; s már akkor négy szempárból sugárzott felém a démon tűzszikrája. Mind a négyben ott volt az ördög, aki rám les!

No hát énbennem is él egy ördög, ha fölébresztették! S majd meglássuk, hogy melyikünké tud cudarabbul harapni?

Mindenekelőtt hidegvér!

Ne áruljuk el, hogy mi lakik bennem?

Elég hosszú az éjszaka tanácsot tartani.

Lássuk, mit lehet tenni?

Utána menjek Volhiniába annak az embernek? Feleletre vonjam? Hisz ő kitűnően lő, én meg sehogy sem. Az öl meg engem, s aztán kinevetnek.

Magamat lőjem főbe? — Hát mi lesz belőle? Az asszony egy napig ájuldozni fog, egy hétig kísértetet lát, hat hónapig gyászolni fog: *akkor* mindenki megtudja, hogy miért lőttem magamat főbe, — s akkor duplán kinevetnek.

Válópert indítsak a „si fuerit dolus" alapján? Hát kell nekem az eddigi hírességemhez még az a celebritás is? Hogy éveken keresztül példabeszéd tárgya legyek az országban?

Akármerre akarok kigázolni a sárból, mindenütt a nevető publikum gúnyhahotájával találkozom.

Ah, ez az igazi pokoltűz! A vigyorgó arcoknak, a nevető szemeknek a lángja.

Ne hagyj el, édes eszem! Találj ki valami olyan megtorlást, ami nekem egyúttal elégtétel. Valami olyan módját a halálnak, ami nekem megnyugvást adjon a föld alatt, ezeknek pedig akik idefenn maradnak, elvegye a nyugalmát örökre.

Mert hiszen azt, hogy mától fogva halott vagyok, azt már tudom. De szabad a halálnemekben válogatnom.

Reggelre megszületett a terv az agyamban.

Mondhatom, hogy ez a terv becsületére vált az „én" ördögömnek.

Meghalok, de nem fog kinevetni, megátkozni, elítélni senki. Becsület, jó hírnév takarja rám a hantot. És meghalok úgy, hogy ez az asszony nem fog elfelejteni, amíg csak él; s amíg rám visszaemlékezik, addig nem lesz boldog. Keresni fog, híni fog, mikor már nem leszek. És meg fogja bánni mindennap azt, amit velem elkövetett.

Az én ördögöm olyan furfangos praktikát fondorkodott ki, amivel őneki megszerzi a poklot a földön; nekem pedig megnyitja a mennyországot. — Már annál derekabbat csak nem lehet egy ördögtől kívánni.

Másnap azt mondtam a nőmnek:

— Mi itt nem maradhatunk. Egy esztendeig külföldön kell lennünk. Párizsba fogunk menni.

— Ahogy ön kívánja.

Még ki sem voltak bontva az útibőröndjei.

Akkor elmentem a megye székvárosában lakó ügyvédemhez, s azt megbíztam, hogy vegyen fel a birtokomra annyi kölcsönt, amennyit csak lehet kapni a földhitelintézettől. Azt adtam okul, hogy birtokot akarok vásárolni. Erre az ügyvédem megsúgta, hogy ne siessek nagyon a birtokvásárlással, mert ahogy be van avatva a viszonyokba, úgy tudja, hogy Szigfrid grófi vernőci birtoka egy év lefolyása alatt eladó lesz; másfélmillió forintért. Nagyon *úszik* már. Akkor a feleségem hozományát is hozzátéve az örökölt és kölcsönvett összegekhez, megszerezhetem magamnak ezt a birtokot.

Ez egy kis villanyszikra volt. Egy percig világított és melegített. Hát még azt a vernőci kastély homlokzatára kifaragott vízi tündért is birtokomba keríthetném? Hogy egészen „otthon" legyek!

— Jól van — mondám neki. — Várni fogok rá. Addig küldje utánam a pénzt Párizsba, mind a kölcsönt, mint az örökséget, utasítsa azt Hirsch párizsi bankházhoz.

A nőm hozományát tartalmazó szekrényt pedig feltettem a postára, s szabályszerű biztosítás mellett elküldtem Brüsszelbe egy elsőrendű bankházhoz letéteménybe.

Pár nap múlva útban voltunk Párizs felé.

Én az egész úton azt a gyöngéd figyelmet tanúsítottam a nőm iránt, amivel a fiatal férj tartozik a feleségének a nászutazáson.

A svájci útvonalat választottam. Ezáltal kikerültem mindazt az alkalmatlanságot, mely — ezekben a napokban — a Németországon keresztül Franciaországba utazókra bőségesen várakozott.

A háború a levegőben függött: — a világ két legnagyobb nemzetének háborúja. Minő zűrzavar van ilyenkor a vasutakon és pályaházakban, az elképzelhető. A Svájc azonban semleges volt. Dél-Franciaország nyugodt. Csak Párizsba megérkezve sejteté velünk a bulvárok néptömegét ellenőrző mouchard-ok nagy serege, hogy itt valami rendkívüli izgalom van.

Egyelőre nagyon békességes tünetetés volt.

Kékblúzos munkások nagy tömegekben vonultak fel a Concorde térre, *fehér* zászlókkal és rúdra szegzett táblákkal, amikre e szavak voltak írva: „À bas la guerre!" — „Vive la paix!" (Le a háborúval! Éljen a béke!) Népszónokok tartottak beszédeket a háború iszonyai felől; tiltakoztak a dicsszomjas zsarnokok ellen, akik Franciaországot veszedelembe viszik.

Beszélhettek már!

„Bellona" is *szép asszony*. Mentül jobban rágalmazzák az irigyei, a szeretői annál őrültebben imádják.

A föld szomjazta a vért már.

Én már értesülve voltam az egész politikai helyzetről. Erre volt alapítva a tervem.

Éppen a Párizsba érkezésünk utáni napon lett közzétéve Napóleon hadizenete Poroszország ellen.

A lelkesedés általános volt. „À Berlin!", hangzott minden utcán. A tömegek a Marseillaise-et énekelték, fölváltva a „le départ"-ral.

Én a nőm számára egy hotelt béreltem ki, melyet egy, a hadizenet következtében hirtelen elköltözött német diplo-

mata hagyott el. Bútort, kocsit, lovat, cselédeket mind átvettem. Jutányosan lehetett hozzájutni.

Nőm meg volt lepetve e nagy gyöngédség által.

Láttam az arcából, hogy szeretne valami megjegyzést tenni, hogy ez mégis túlságos fényűzés. Ez a pompa, kényelem nem áll arányban a mi vagyoni tehetségünkkel. De talán ő is leolvashatta az én arcomról az adandó választ: — Kedvesem! Ön rám bízta, hogy tegyek önnek a milliójával, amit akarok, hát én azt elpazarlom — *önre.*

Mikor aztán az asszonyom jól el volt helyezve, akkor azt mondám neki:

— Én felajánlottam a francia kormánynak a szolgálatomat, mint tábori orvos, a háború tartamára. El lett fogadva. Megkaptam Palikao hercegtől a kinevezést. Ma este indulok a rajnai hadsereghez.

— Ha ön úgy kívánja, én nem mondhatok ellent.

Jó, engedelmes feleség!

Elég hosszú idő múlt már el a menyegzőnk óta; kéthetes házasok voltunk. Hajh, nekem úgy tetszett, mintha hét tél, hét nyár múlt volna el azóta!

— Ne tagadjon ön meg magától azalatt semmi élvezetet — folytatám —, itt hagyok önnek visszatértemig negyvenezer frankot.

— Takarékosan fogok vele bánni.

Több szót nem váltottunk.

Én még azon nap fölvettem a Hirsch-bankháznál az ügyvédem által utánam küldött pénzt, amint annak megérkezéséről értesítve lettem.

Ott azt kérdezték tőlem, hogy váltókban akarom-e fölvenni, vagy csekkekben? — Én azt mondtam, hogy csekkeket kérek. Háborús időben a váltót nem szeretem, mert megeshetik, hogy a kormány behozza a moratóriumot.

Mit? Moratóriumot? Napóleon kormánya? — Hogy a szemem közé nevettek! „Tête quarrée" (szögletes fejű: — idegenek címe).

Én ezzel a legközelebbi gyorsvonatot fölhasználva, elpályáztam Brüsszelbe. Ott legelőször fölkerestem azt a bankárt, akinek a címére a szekrénykét elküldtem. A szekrényt felnyitottam előtte, s konstatáltam, hogy abban egymillió-százhuszonötezer forint névértékű osztrák és magyar állampapírok vannak. Kértem azokat honoráltatni. A bankár 75 percentjét a névértéknek bocsátá rendelkezésemre: 3 havi lejárattal, 15% provízió mellett. Én átadtam neki a nőmtől kapott meghatalmazást, közjegyző által hitelesített másolatával együtt, s aláírtam a kötvényt, melyben felhatalmazom, hogy a letéteményezett értékpapírokat, a határidőre meg nem történt beváltás esetén értesítés nélkül eladhatja.

Az ekként fölvett összeget a saját pénzemből kiegészítettem kétmillió frankra.

Akkor ezzel az összeggel elmentem a legelső legjobb hitelű börzeügynökhöz: átadtam neki az egészet, s azt mondtam neki, hogy játsszék az egész összeggel francia értékpapírokban „baisse"-re.

Az ember végignézett rajtam.

— El akarja ön veszteni ezt az összeget?

— Az az én gondom.

— Játszott ön már valaha a börzén?

— Sohasem.

— Ismeri ön a pénzpiac helyzetét?

— Nem ismerem.

— Hát szolgálok egy pár adattal. Minden francia értékpapír emelkedőben van. Párizs lelkesül a háborúért. A finánckörök pénztárai a kormány rendelkezésére állnak. A francia hadsereg csatakészen áll a Rajna mellett; a poroszok még most készülődnek. Bajorország semleges marad. Dánia készül Schleswig-Holsteinba betörni. A burkusok veresége biztos. Annyira biztos a háború kimenetele, hogy egy párizsi financier 200 ezer frankot ajánl fogadásul 100 ellen arra, hogy augusztus 15-én a franciák Berlinben lesznek.

— Hát még azt a pénzt is tartsa meg nevemben.

Az ügynök vállat vont, s elfogadta a megbízásomat, hogy játszani fog az átadott összeggel baisse-re. Megállapodtunk egy titkos írásban, melynek chiffre-ivel terminusonként értesíteni fogjuk egymást. Sürgönyeim a Hirsch-házba utasítandók.

Én aztán Brüsszelből visszatértem Párizsba. Ott beszereztem a tábori szolgálathoz szükséges sebészeti eszközöket; felvásároltam három szekeret, jó erős trakéhni lovakkal, magam és szerszámaim számára, esetleg sebesültek szállítására, s ezzel a készülékkel, a genfi egyezmény védjegye mellett, mint önkéntes tábori orvos csatlakoztam a számomra kijelölt hadtesthez.

Mármost aztán világosan látható a tervem, melyet amaz átkozott éjszaka megszült.

Halott vagyok: keresem a halált. Öngyilkos nem akarok lenni, mert azt megvetik, elítélik, elfelejtik. De ebben a titánok harcában lehetetlen, hogy meg ne találja a halált az, aki keresi! A gyútűs puskák, a Krupp-gránátok, a mitrailleuse-ök rettentő tűzzáporában csak lehetetlen, hogy meg ne találja valaki azt a megváltó vasdarabot, amelyért imádkozik. Ott fogok meghalni a becsület, a dicsőség mezején. Nevemről lemos minden szennyet a vér. — És az az átkozott pénz, mellyel kifizették a gyalázatomat, el fog repülni a levegőbe. — Mikor az az asszony meg fogja hallani dicső halálom hírét, keresni fogja, hová lett a saját vagyona meg az enyém? Nem hagytam róla semmi nyomot hátra. — És akkor kénytelen lesz leszállani az úri pompából, fényűzésből, és meghúzni magát az én kis, szegény, tót kastélyomban: és küzdeni a létfenntartás nehéz munkájában; törleszteni keserves termesztményeiből a terhelő adósságokat, és mindennap rólam álmodni és álmában kérdezni, hova tettem az elveszett kincseket; és eljárni kártyavetőnékhez, asztalkopogtatókhoz, azok által tudakolni a halott titkát, és kiáltani fog utánam kétségbeesetten! Én pedig ravasz leszek, s nem fogom elárulni, hogy hallom a hívását! — Nem jövök másodszor elő! Akár csókot ígérjenek, akár kutyaharapcsókot! Nem kell hinni, hogy a holtak hazajárnak! Okos emberek azok!

Meg kell vallanom az igazat: mikor a francia tábori lazarétumba kerültem, úgy éreztem magamat, mint inas a mesterek között. A francia chirurgia általában vezérhelyen áll, s a francia tábori orvosokat a nagy hadjáratok képezték ki; míg az én egész sebészeti praxisom nem terjedt a klinikán és a boncteremen túl.

Azért ezek a mesterek mégis szívesen fogadtak, mint engedelmes tanítványt, mint önköltségén szolgáló volontairt. Én az öreg Duvalnak az egészségügyi csapatjához lettem beosztva, aki már Sevasztopol ostrománál is tábori orvos volt, s meg tudtam vele magam kedveltetni.

Azt kérdezte tőlem az öregúr legelébb is, hogy voltam-e már *háborúban?*

Én bizony szégyenszemre megvallottam, hogy dacára a vitézségéről híres magyar nemzethez tartozásomnak, sohasem hallottam egyébkor ágyúzást, mint az uralkodónak születésnapján.

Megnyugtatott az öreg: „Csigavér! A tábori orvos biztosabban van a csatatéren, mintha otthon ülne a kályhasutban. Mi csak távolrul halljuk az ágyúzást. A lazarétum fölé felhúzzuk a genfi egyezmény vereskeresztes zászlóját; azt minden civilizált ellenség tiszteletben tartja. Mikor vége az ütközetnek, az ellenséget megvertük, elszaladt; akkor előjövünk az ambulance-okkal, felszedjük a sebesülteket, az ellenségét úgy, mint a magunkét, válogatás nélkül: aki súlyosan sebesült, annak a helyszínén rögtön kötelékет alkalmazunk a sebére; aztán összehordjuk őket, s kezdődik a munka."

Így látta azt az öreg mester mindig. A franciák megverik az ellenséget. Az ellenség elfut. A franciák a takarodó trombitafúvásával felszedik mind a két fél sebesülteit, s ápolják őket emberségesen.

Itt az orvos lőtávolon kívül esik.

De hátha egyszer az ellenség veri meg a franciákat? s a golyózápor közül kell a sebesültcinket elhordanunk?

Én a Douay tábornok hadtesténél voltam.

Nem lehettem olyan szerencsés, hogy a francia hadsereg első támadásában részt vegyek Saarbrückennél, ahol a poroszok előhadát diadalmasan kiverték a franciák, s csakugyan ők szedték össze a sebesülteket.

A mi legelső két sebesültünk egy angol volt meg egy badeni; német szolgálatban levő tisztek.

Három vakmerő tiszt a németek táborából lóháton, teljes egyenruhában, fényes nappal belovagol a francia tábor közepébe. Ott előre-hátra nyargalásznak, az előőrsöt levágják, ételt, italt rekvirálnak, feljegyzik a francia hadállást, a csapatok elhelyezését, megszámlálják az ütegeket; míg egyszer a franciák észreveszik, hogy nini, hiszen ezek ellenséges tisztek! Akkor aztán visszafordulnak, lövöldözve, vagdalkozva a rájuk rohanó francia csapatokkal, két tisztet a franciák közül lelőnek, de az egyik halálra sebesülten visszalő, s az angolt hasba lövi, az leesik a lovárul; a badenit összevagdalják; de a harmadik utat tör magának, s a francia táborból visszanyargal a poroszokhoz.

Ezt én rossz ómennek vettem. A franciák annyira bizakodtak, hogy elhanyagolják az előőrsi szolgálatot.

Másnap a poroszok háromszoros túlnyomó erővel támadták meg Douay tábornok hadtestét Weissenburgnál.

Ez biz a franciák hibája volt; nekik kellett volna háromszoros erővel megtámadni a poroszokat.

A franciák hősiesen harcoltak a túlnyomó ellenséggel szemben, abban a hitben, hogy a nagy ágyúzásra majd csak segítsé-

gükre jön valamelyik szomszédságban levő hadtest, s e hősi küzdelemben erősen meg lettek a hadsoraik tizedelve. Elébb a helységben védték magukat; onnan porosz lövegek által ki lettek szorítva; akkor a szőlők és csalitok között foglaltak állást, tovább harcolva. Halottakkal és sebesültekkel volt fedve a tér, árkokban, bokrok mellett hevertek.

— Uram — mondám az én törzsorvosomnak —, ma itt nem mi fogjuk fölszedni a sebesülteket, ha csak a golyózápor között oda nem megyünk a vér mezejére az ambulance-okkal.

— Próbálja ön, meg, ha van kedve.

— *Kedvem.* (Hiszen azért jöttem ide.) A rendelkezésemre adott tizenkét mentőlegényt magam mellé véve, behatoltam a hordágyakkal a csatatérre.

Semmi dicsekvés nincs benne. A katonák a legnagyobb csatadüh közepett sem lőnek puskával a mentőcsapatokra. Hanem az megtörténhetik, hogy egy szétpattanó gránát szilánkja közéjük téved.

S volt alkalmam ezeknek a gránátoknak a működését megfigyelni.

Az ágyúdörgés, fegyverropogás egy percig sem tartott szünetet. A franciáknak mitrailleuse-eik voltak; azoknak a recsegő kerepelő ropogása valami rémséges zene volt a halálordítás közepett. Csakhogy a félelmes mitrailleuse-nek egyenrangú ellensége támadt a Krupp-ágyúban. Ez nem golyókat, hanem pokolgépeket okádik. A hosszú cilinder alakú löveg ahol leesik, ott elsül, s mintha egy ágyúból kilőtt másik ágyú volna, kartácszáport szór ki a torkából. A mitrailleuse csak ezer lépésnyire arat, de a Krupp-ágyú kétezer lépésnyire kaszál.

A sebesültek, akiket a csatatéren felszedtünk, mind kartáclövés által voltak megsérülve. Ott hevertek a rekettyésen, mely a két ellenséges sereget elválasztá. A poroszok ágyúgolyói magasan a fejünk fölött süvöltöttek el. Az én betanult legényeim olyan nyugodtan dolgoztak ott, mintha csak a mezőn hordanák össze a kévéket. Tudták, hogy a gyilkos lövegek

nem őket keresik, hanem a franciák ütegét, mely a poroszok előnyomulását akadályozza.

Én azt a leírhatlan mán..ort éreztem, amely mindenkit meglep, aki először kerül derék ütközetbe.

Itt álltam a halál birodalma közepett, a rettenetes *Malach Hamovesh* angyalainak a zsinatjában. Valami szent borzalom fogott el az én uramnak, a mindnyájunk urának közelléte előtt. Ezen a reszketésen át kell esni mindenkinek.

Látni alig lehetett az ütközetből valamit. Az ágyúfüst, mint lomha köd feküdte meg a völgyet, a porosz gyalogság a földön kúszva hasmánt nyomult előre, csak a puskák füstje árulta el az arcvonalát, s a francia gyalogság hevenyészett árok, fa, mellvédek mögül lőtt; csak a zuávok, a turcok veres fövegei bukkantak fel időközönkint.

A fegyverropogás között a jeladó kürtszó osztotta a parancsokat.

Egyszer aztán valami más hangzású trombitaszó hangzott fel az oldalunkban.

A mellém rendelt veterán sergeant megkapta a karomat.

— Monsieur, most loholjunk innen a saraglyáinkkal, mert lovasság jön!

— Ellenséges lovasság?

— Az mindegy ördög; akár ellenség, akár jó barát. Ha lovasság talál útban, legázol bennünket.

Mi tehát felkaptuk a hordágyakat, s igyekeztünk sebbellobbal a harcvonal mögé jutni.

Mind a kettő jött. Lehetett hallani messziről, amint ezernyi paripa patái alatt dübörög a föld: „Quadrupedante putrem strepitu quatit ungula campum!"

Jobb szárnyunkat megkerülve egy porosz huszárezred közeledett gyors kocogásban.

Ezzel szemben egy francia lovas vadászezred vágtatott a magaslatról, lejtőn alá. Az ezredet maga a főparancsnok, Douay tábornok vezette.

Erős nyugati szél fújt; a felvert por a francia lovasságnak előtte, a porosznak mögötte járt.

Egyszer csak a porosz huszárezred kétfelé vált, jobbra, balra kanyarodva, s mögötte előtűnt egy egész ágyúüteg, mely hatalmas décharge-zsal üdvözölte a chasseuröket.

A kartácsok iszonyú dúlást követtek el a francia lovasságban, hanem azért annak a rohamát fel nem tartóztathatták. A chasseurök áldz ordítással rohantak a porosz lovasokra. Az ütegnek nem volt ideje másodszor lőni. Az ágyúkat hirtelen felkapcsolták, s lovas üteg, huszárezred megfordulva vágtatott a francia lovas vadászok elől. Azt hittük, diadal, pedig csak ravasz hadicsel volt.

A por elvonultával én csak azt láttam, hogy a csatamezőn vonagló paripák és kínlódó vitézek hevernek szerteszéjjel.

Siessünk menteni.

Rémlátvány volt! Ember és állat egymáson henteregve; a halálra sebesült lovak nyerítettek, a harcosok káromkodtak, egy-egy paripa elfutott, magával hurcolva a kengyelbe akadt halott lovagját.

A halálra sebesültek között volt maga Douay tábornok is.

Mikor a vén sergeant kiszabadítá a lova alól: szökött a nyakából a vér.

— Oh, mon général! — zokogott a veterán, kendőjével tapasztva be a tátongó sebet.

— Ne sírj! — hörgé a tábornok — kiáltsd helyettem: „en avant!"

Nem jó vezényszó volt.

A huszárokat üldöző chasseurök egy komlóültetvény elé kerültek, mely meg volt rakva porosz lövészekkel. Azok aztán hátba fogták őket, gyilkos tüzelést indítva meg gyorspuskáikkal.

A chasseurök most a komlóültetvény ellen fordultak. Az pedig rettenetes erősség: a magas komlópóznák erős sodronyokkal dúcokhoz kötözve lehetetlenné tesznek minden lovastámadást.

A gyönyörű lovas vadászezred ott pusztult el.

A főparancsnok elestével aztán el volt döntve az ütközet sorsa. Megjött ugyan nagy később Mac-Mahon tábornagy a hadseregével, de már akkor Douay hadteste szét volt zavarva; Weissenburgot oda kellett hagyni.

A visszavonulás egyébiránt a legnagyobb rendben történt meg. A poroszok kezébe nem sok fogoly került, s azok is nagyobbrészt zuávok voltak meg turcok, nem igazi franciák.

Azt senki sem fogadta el, hogy meg lettünk volna verve. Mindenkit lelkesített az a meggyőződés, hogy a weissenburgi küzdelem, csekély védő haderővel túlnyomó támadósereg ellenében, tervszerű részlete volt csupán egy nagy, döntő ütközetnek. Azt hitte minden francia katona, hogy ez csak ismétlése a lombardiai nagy ütközetnek, amidőn a francia—olasz hadsereg balszárnyát engedték Benedek tábornagy által hanyatt-homlok döntetni, hogy azalatt Solferinónál a francia hadsereg zömével az osztrák ármádia derekát törjék keresztül. Most is úgy lesz. Itt van még Mac-Mahon egyfelül, másfelül Bazaine két derékssereggel.

Másnap megjelent közöttünk Mac-Mahon és maga a császár, fiatal trónörökösével, s a weissenburgi ütközetben kitűnt hősöknek érdemrendeket osztottak ki. Nekem is jutott belőle egy. Az öreg Duval ajánlatára kaptam a becsületrend lovagcsillagát. Egy párizsi lap reportere csodadolgokat írt rólam a lapjának, az önfeláldozó magyarról. Gondoltam rá, hogyha majd ezt olvasni fogja az „asszony", mondani fogja magában: mégsem *mindenütt* olyan gyáva az az ember!

De bizony hiába vártunk mi a visszatorlásra. Weissenburg után következett Spicheren, Wörth. A németek mindenütt túlnyomó erővel támadták meg a franciákat, s kiderült, hogy tüzérségi fegyverzetük jobb, mint a franciáké. Mac-Mahon seregét elválasztották Bazaine-étől. Az óriási harcokban Résonville, Gravelotte előtt, Bazaine másfél százezer emberét vissza-

verették Metz erődítvényei közé, Strasbourgot ostrom alá fogták, s Mac-Mahonnak elzárták az útját Párizs felé.

Ahány ütközetünk volt, a sebesületket mindig az ellenség szedte össze a csatatéren.

Természetesen egyik hadtest a másiknak a dolgáról nem tudott semmit. Amelyik vereséget szenvedett, az szentül hitte, hogy a másik hadsereg győzött.

A párizsi hírlapok és a börze is megtették a magukét e részben.

Egy este, mikor futáshoz hasonló erőszakolt mars után megérkeztünk egy városba: a kávéházban kezembe vettem egy hírlapot. Kíváncsi voltam a börzetudósításra. „Párizs. Óriási hausse! A járadék 68,15-re hágott, nagy győzelemhírek!"

No, akkor az én kétmillió frankom lángot vetett!

Hanem aztán mikor a kövér betűs diadalhíreket elolvastam, ez az *örömem* tetemesen alábbszállt: „*Mac-Mahon szétverte a porosz hadsereget, a porosz koronaörökös el van fogva!*" Éppen aznap hagytuk martalékul az összes tábori poggyászunkat az ellenség kezében.

Hát így csinálják a börzén a hausse-t?

De vajon meddig lehet a börzét hazugságokkal traktálni?

Meddig? — Mindig!

A Mars la Tour-i népirtó ütközet után már valóságos céltalan futás volt a Mac-Mahon alatti csapatok sorsa. Az ellenséggel érintkezésbe jutott katonák nem is gondoltak már a védelemre. Ha egy csapat porosz ulánus megjelent az országúton, minden ember futott a kerteknek; a gyalogok elhányták a puskáikat; a vértesek ledobáltak mellvértet, sisakot; a tüzérek elvagdalták az ágyúkban fogott lovak istrángjait, s felkapva rájuk, elvágtattak a világba. Nekem lóháton kellett a sebesülteket szállító szekereim mellett revolverrel a kezeimben nyargalászni, hogy a marodeurök ki ne dobálják a betegeket, s maguknak ne vegyék el a szekereimet.

Egyszer magamat is majd elfogtak a bajorok. Valami kisebbszerű ágyúcsetepaté folyt az úton két francia és két német

löveg között. A francia ágyúk nagy hirtelen le lettek szerelve a németek golyói által. Maga a tüzértiszt is nehéz sebet kapott. Én felvettem őt a vállamra, s kihoztam a tűzből. A bajorok még egy srapnelt küldtek utánunk, mellyel be lett fejezve a csatározás. Amint a szórólöveg a fejünk fölött szétpukkant, én egy ütést éreztem a képim bőrernyőjén. Nem törődtem vele. Bizonyosan a srapnel borítékjából egy szilánk tévedt oda. Nem tudott két hüvelykkel jobban találni?

Amint a sebesült tisztet elhelyeztem a kocsimon, én is felkaptam a lovamra, s siettem a futók után.

Egy patak hídjánál megtorlódott a futó katonaság.

Én nem sokat tétováztam: nekivágtam a szekereimmel a patak medrének, hogy a sekélyen átgázoltassak.

Egy bajor huszár-rotta utánam vágtatott, s a pataknál utolért. Egy fiatal hadnagy volt a vezetőjük.

— Rendez-vous! Demandez pardon! — kiálta rám a hadnagy, revolverét a homlokomnak szegezve.

Ahán! Itt jön az „én emberem!" Hiszen tégedet kereslek már régen!...

Odafordultam feléje, s belenéztem a pisztolya csövébe. Németül feleltem neki.

— Hát csak lőj agyon, kamerád! Nem adom meg se magamat, se a sebesülteimet.

Nagyot bámult rám a fiatal vitéz, aztán leeresztette a homlokomnak szegzett pisztolyát.

— Elzászi vagy? — kérdé tőlem.

— Nem. Magyarországi vagyok.

— No, hát eredj Isten hírével!

S azzal engedett békén a mentő szekereimmel együtt átgázoltatni a patakon. Én aztán a répaföldeken keresztül elkerültem a veszélyeztetett országútat, s estére bevergődtem a chalons-i táborba.

Rátaláltam a tábori kórházra.

Hajh, az öreg Duvalnak átkozott rossz munkája volt ma!

Csupa lábsérült katonákat kellett ápolnia. A dicsőséges kard vágta, golyó zúzta sebek helyett feltörött bokákat és sarkakat kötözgetni.

Összecsókolt, mikor három szekér igazi sebesültet adtam át neki. Azt mondta, hogy derék fickó vagyok. Megengedte, hogy én segédkezzem neki a sebészi műtéteknél, ami nagy kitüntetés volt.

Mikor aztán elkészültünk a munkával, kimosakodtunk, akkor azt mondá az öregúr:

— No, mármost én is adok neked valamit. — S a kabátzsebébe nyúlt.

Azt gondoltam, szokás szerint, egy elszívhatatlan szivarral fog megkínálni.

Ezúttal nem szivar volt.

— Átadom neked az elbocsátási leveledet.

Majd hanyatt estem.

— Elbocsátási levelem? Miért bocsátanak el?

— Azt kérdezd meg Trochu minisztertől. Az ő rendelete, hogy minden idegen tisztet azonnal el kell távolítani a francia hadseregből.

— Hát megérdemlettem én ezt?

— Igaz, hogy nem érdemletted meg, fiacskám. Nagyon bátran viselted magadat. Sok sebesültet összehordtál. Ott jártál a legnagyobb fegyvertűzben. Hanem hát csodálatos dolog az, hogy teneked nem történt soha semmi bajod. Mindég ép bőrrel kerültél vissza. Nem tudnád megmondani az okát, hogy miért tetted annyiszor kockára az életedet, holott te nem vagy francia?

Hát én tudtam annak az okát, de nem mondhattam meg.

Igazuk van a franciáknak, ha az ilyen emberben, mint én, gyanakosznak; aki soha sebet nem kap az ütközetben, s mindenüvé odafurakodik. Hát még ha azt is meg fogják tudni, hogy ma egy üldöző bajor huszártiszttel németül beszéltem, s arra az

hagyott engem továbbvonulni. A vert seregnek joga van árulásról álmodni.

És abban is igazuk van a franciáknak, ha azt mondják nekem: — Mit használod te fel a mi nemzeti szerencsétlenségünket a te öngyilkossági kísérleteidre? Azt gondolod, hogy ilyen világháborút azért gondolt ki Mars isten, hogy a te aprócska családi contraversiáidat cligazítsa vele? Ha meguntad az életedet: eredj, ott egy fűzfa, kösd fel rá magadat!

Duval úr csak ekkor vett rajtam észre valamit.

— Nézd csak, nézd! Te meg vagy sebesülve a homlokodon.

Eddig nem is gondoltam rá.

— Valami kartácsszilánk horzsolt talán. Nem érdemes a flastromra.

Átvettem főnökömtől az elbocsátási levelet, aztán resignáltam neki a hátaslovamat, a kórházi készleteimet, meg a két szekeremet. A harmadikat megtartottam magamnak a tovautazásra. Ez volt most a leggyorsabb alkalmatosság: a saját ekvipázs. A vasútak mind katonaszállításra voltak lefoglalva.

Mielőtt Chalons-t elhagytam volna (késő éjjel), betértem egy útszéli kávéházba, elfogyasztani egy csésze kéményseprő folyadékot, amit feketekávénak neveztek.

Lenn a völgyben vakító fény támadt.

A császár parancsára felgyújtották a tábori sátrakat.Tovaszállításukra már nem volt idő. Az egész tábori felszerelést el kellett égetni és aztán futni — ki tudja merre.

A kávéházban kézrül kézre forgó párizsi hírlapokban ritkított betűs sorok hirdették nagy fennyen:

„*A porosz hadsereg szétszóratott. Kétszáz ágyú zsákmányul esett. Moltke tábornagy fogoly, Bismarck halálra sebesült! — Járadék 71,25.*"

Azt tehát elértem szépen, hogy a vagyonom megsemmisült, hanem énmagam életben maradtam.

A halál nem található sehol!

A „SWEET HOME" (ÉDES OTTHON)

Csúnya locspocs időben érkeztem meg Párizsba.

Már előtte való napon folyvást vert bennünket az eső. A nagy ütközetekre rendesen meg szokott jönni a zivatar. A poéták az mondják, hogy az ég le akarja mosni könnyeivel a földről az emberek által kiontott vért; a természettudósok pedig azt mondják, hogy a tömérdek felrobbant lőpor gáza idézi elő az esőt. Tény, hogy minden nagy ütközet után bőrig ázunk.

Mikor az egylovas bérkocsiból kiszálltam a hotelem előtt, azt kérdezé a portásom, hogy kit keresek. — „Magamat". — Nagy mesterségembe került megértetni vele, hogy én vagyok a gazdája. Arra kinyitotta előttem a lépcsőajtót s beeresztett. Aztán meghúzta a csengettyűt háromszor. Ez azt jelenti, hogy az „úr" érkezett meg.

A komornyik az előszobába jött ki elém. Szemet-szájat tátott, mikor megpillantott. Szép figura lehettem. Fejemen egy kopott veres képi, átlikasztott ellenzővel, a homlokom piszkos, véres kendővel átkötve, arcom feketére égve, s háromhónapos bozonttal benőve, egyenruhám piszkos, foltos, afölött egy gumiköpenyeg csuklyával, lábaimon combig érő csizmával, felkötős sarkantyúval, piszkosan, sárosan, oldalamon kard és revolver és szalonnás tarisznya.

— Itthon madame? — kérdém tőle.

— A budoárjában van.

— Mondja ön neki, hogy megjött „monsieur", aztán csináljon tüzet a szobámban, át vagyok ázva.

A komornyik emberszerető férfiú volt; azt mondta, hogy sétáljak be csak a szalonba, ott már ég a tűz a kandallóban.

Aztán mondja még valaki, hogy nincsen demokrácia! mikor egy ilyen ágrulszakadt marodeurt bebocsátanak a szalonba; a saját felesége szalonjába.

Csakugyan égett már a tűz a kandallóban. Odaálltam eléje, hogy egy kicsit átjárjon a meleg.

Pár perc múlva a komornyik eltávozása után bejött az asszony. Sietve lépett be, hanem aztán megállt az ajtóban.

No, bizony volt oka rá, hogy megijedjen tőlem.

De ha az én alakom ijesztő volt őrá nézve, az ő alakja meg éppen gyűlöletes volt nekem.

Három hónap óta nem láttam. Azóta nagyot változott.

Más férj előtt ilyenkor a nő gyönyörűséges, nekem utálatos volt.

— Ön eljött a táborból? — rebegé halkan.

— Igen. Elcsaptak.

— Önt? Hogy lehet az?

— Azt hitték, hogy az ellenség kéme vagyok.

— Esztelenség! Hisz önről annyi dicséretet írtak a lapok. Hányszor veszélyeztette az életét a sebesültek miatt.

— Éppen azzal lettem gyanús. Tisztességes felcser nem őgyeleg az ütközetben.

Eközben letettem a sipkát a fejemről.

— Ön meg van sebesülve? — hebegé az asszony.

— Bagatell! Egy kis horzsolás. Már behegedt.

A gumiköpenyeget is levetettem magamról.

— Hiszen ön érdemrendet is kapott.

Ott fityegett a légion d'honneur a mellemen.

Dühös voltam, leszakítottam onnan; a kandallóba akartam dobni.

Az asszony megkapta a kezemet.

— Nem, nem! Ne tegye azt! Hagyja a mellén!

S ő maga tűzte azt fel újból a kabátomra.

— Igaza van. Hadd legyen ott. Legalább van rajtam egy „folt", amelyik *becsületes*. — Beszéljünk másról.

S ugyan minek is volna ezt a tárgyat tovább űzni-fűzni? Egy csatákból megjött katonának a kapott sebéről vagy a kapott érdemrendről beszélni a felesége előtt? Mikor én nem vagyok igazi katona, a sebem nem igazi seb, s a feleségem nem igazi feleség. S még az érdemrendem sem az én érdemem.

— Hogy van ön? Beszéljünk arról.

S aztán kikérdeztem, mint egy lelkiismeretes háziorvos, hogy érzi magát? Egész szakszerűleg. Ő felelt, ahogy páciens szokott nyilatkozni az ordináriusa előtt, adtam neki tanácsokat, hogy minő életrendet kövessen.

Mikor az megvolt, akkor azt kérdeztem, hogy nem jöttek-e leveleim?

— Csak egy jött a napokban, de az is felbontva érkezett.

— Ki bontotta fel?

— A rendőrségnél bontották fel, az idegenek külföldről érkezett leveleit egy idő óta mind felbontják.

— Belenézett ön is a levélbe?

— Hogyne? De nem tanultam belőle semmit, mert chiffreekben van írva.

(Aha! Ez a brüsszeli börzeügynököm tudósítása.)

Én úgy tettem, mintha nem volna rám nézve sürgetős a levél elolvasása. Beszéltettem magamnak az asszonnyal a párizsi élményeiről. Tarka világ volt itt azalatt!

Csak akkor hagyta el a szalont, mikor a komornyik jött jelenteni, hogy már ég a kandallómban a tűz.

Akkor azt kérdezte tőlem az asszony, hogy nem akarok-e vele vacsorálni?

— Elszoktam én már attól; majd sütök magamnak egy darab szalonnát a tűznél.

Azt gondoltam, még mindig a bivouacon vagyok.

A szobámba átmenve, ott találtam az íróasztalomon a levelet, lenyomtatva egy bronz súlyzóval.

Az ügynökömtől jött a levél. A titkos írás kulcsa a zsebemben volt, egy cigarettahüvelybe felírva. Ha véletlenül elestem volna a vérmezőn, azt is elszívta volna valami krankenwärter.

A levélben ez állt:

— Önnek a rám bízott összege megkétszerződött. Most van nálam négymillió frankja. A baisse folyvást tart. A párizsi börzén pár napig roppant hausse-t idéztek elő hamis győzelmi hírekkel. Annál nagyobb lett a visszaesés. A franciák mindenütt vesztenek. Ha ön beleegyezik: én tovább dolgozom a pénzével baisse-re.

A táborban megtanultam káromkodni.

— Sapristi! Én nem így alkudtam! A sors iróniázik velem. Én el akarom veszíteni azt az elátkozott pénzt, melyért életem, lelkem üdve, becsületem lett becserélve, s a vakszerencse ahelyett megkettőzteti azt. Megduplázva sem kell!

Rögtön megírtam a választ az ügynökömnek, azt a határozott utasítást adva neki, hogy rögtön forduljon át az egész összegemmel a hausse-ra. A levelet átdolgoztam chiffr-ekre, s elküldtem postára a komornyik által.

S aztán elővettem az iszákomból a szalonnát, prófuntot, s a kandalló tüzénél elkezdtem azokat megpirítani.

Aki négymillió frankot kidob az ablakon, az csak megengedhet magának ilyen fényűzést.

Hanem a konyak már nem ízlett rá. Három hónapig egyebet sem ittam, mint konyakot. Az jó hideg és meleg ellen, éhség és szomjúság ellen; jó az influenza ellen, a váltóláz ellen, aztán meg a félelem ellen.

Most már itthon vagyok; nem kell több konyak.

Ahelyett jólesik egy pohár tiszta víz.

Ah, milyen régen nem ittam már tiszta vizet. Beh jól esett!

Mégiscsak nagy boldogság az az édes otthon! Kap az ember friss vizet innya.

Drága sweet home!

VOX POPULI...

Az utcán éktelen nagy zsivaj volt; behallatszott a szobámba a záró redőnyökön és belső táblákon keresztül. Én ezt egészen normális állapotnak találtam. Párizsnak nem lehet befogni a száját. Ok pedig van elég a kiáltásra.

A komornyik, kit a postára küldtem, halálsápadt arccal rohant be hozzám.

— Monsieur! Meneküljön! Az émeute közelít!

— Hová közelít?

— Ehhez a hotelhez. Ön előtt egy német diplomata lakott itten. A nép megszokta ezt az ő lakásának tartani: valaki odadobta közéjük a jelszót, s most idejönnek a házat megostromolni. Már két német nevű bankárnál minden ajtót, ablakot összetörtek.

— Majd beszélek a fejükkel. Ön menjen madame-hoz, s kérje fel a nevemben, hogy vonuljon a télikertbe, s akármi zajt hall, ne jöjjön elő.

Azzal felkötöttem a kardomat, feltettem a sipkámat, s lementem a lépcsőkön.

A kapus már akkor bezárta az ajtót. Kívülről hatalmas döngetés hangzott rajta.

Mondtam a kapusnak, hogy nyissa fel az ajtót.

Kihúztam a kardomat, s kiléptem a felnyílt utcaajtón.

A sokszor látott kép tárult elém. Minden osztályból összeverődött csőcselék: blúzos férfiak, cilinderkalapos járdataposók, diákok, gaminok, kofák és divathölgyek festői egyvelegben.

Aki az ajtómat döngette, az egy lakatoslegény volt; gondolom, hogy nem volt egyéb oka rá, minthogy volt neki hozzávaló kalapácsa.

Mikor kiléptem, akik legközelebb estek a kapuhoz, visszavonultak. Többen kiabálták: „Nini! egy katonatiszt".

Én pedig hangom teljes erejével odakiáltottam a tömegnek:

— Citoyens! Itt ebben a házban egy beteg asszony van. Aki ezen az ajtón be akar törni, annak a fejét én kettéhasítom.

Ez bizony nem olyan szónoklat, amivel a fellázadt népet le lehet csillapítani.

Egypár legközelebb álló gommeux, akit a skandalum hoz ilyen helyre, gyorsan visszahúzódott a hölgye mögé, hanem a kalapácsos erősen ütötte a mellét és kiabált, hogy az ő fejét próbáljam kettéhasítani. A távolabb állók felemelt botokkal és csernyőkkel hadonásztak.

El voltam szánva.

Egyszer csak megkapta valaki hátulról a kezemet a karddal.

A feleségem volt ott.

— Mit keres ön itt? Minek jön ide?

Odafurakodott mellém.

Ő aztán tartott szép beszédet a néphez. Sohasem hittem volna, hogy ilyen szépen tud deklamálni.

— Citoyens! Mi nem vagyunk németek, ellenségek, hanem magyarok, jó barátok. Férjem a francia hadseregnél szolgált. Nézzenek a homlokára: Franciaországért kapta e sebet; nézzenek a mellére: Franciaországtól kapta a becsületrendet.

Én reszkettem a dühtől.

Mit dicsér engem ez az asszony a nép előtt, aki szívében megvet?

— Madame! Menjen a szobájába! — rivalltam rá. — Itt önre nincs szükség. Bocsássa el a kezemet! Hadd vágok a canaille közé!

De olyan erősen átszorítá mind a két karjával a jobbomat, hogy nem bírtam azt kiszabadítani.

Utoljára felkaptam a nőt az ölembe, s nem törődve azzal, hogy mit üvölt a nép, felrohantam vele a lépcsőn; bevittem a különszobájába, s ott ledobtam az ágyára.

— Maradjon fekve! — kiálték rá. — Ön az életével játszik.

— Hát akkor maradjon ön itt mellettem — esengett. — Ne menjen vissza a nép közé!

— Eh! Ettől a parasztos csőcseléktől meg tudom önt védelmezni, de egy görcsrohamtól nem, s ez önnek az életébe kerülhet.

E szóra úgy tetszett nekem, mintha mosolyt láttam volna az arcán.

Én már mindent rosszra magyaráztam.

Azt hittem, hogy az alatt a mosoly alatt az a gondolat rejlik: „Féltesz úgye? Ha meghalok, vissza kell adnod a hozományomat a rokonaimnak!"

Szeretném, ha itt tépnének szét a szemei előtt.

Miért nem jönnek hát utánam? Mit késik rám rohanni a megharagított oroszlán: a nép? Nem a szemébe vágtam azt, hogy „canaille!"

A következő perc meghozta a magyarázatot. Az utcán trombitajelszó hangzott; azután paripák robogása. A császári gárda maga érkezett meg, s az nagy hirtelen megtisztította az utcát a zendülő tömegtől. Az utcai zaj elvonult másfelé. Másutt is van beverni való ablak.

Nemsokára férfihangokat hallottam a teremben.

Az asszonyt még egyszer kértem, hogy maradjon az ágyban csendesen, s kimentem a terembe.

Egy rendőrbiztos beszélt a komornyikkal.

Midőn meglátott, nyájasan üdvözölt, s a komornyiknak inte, hogy hagyjon magunkra.

Én megköszöntem neki a gyors segélyt, mely házunkat a rombolástól megszabadítá.

— Efelől meg lehet ön nyugodva: ez elmúlt — mondá a biztos —, hanem valami más, komoly baj van.

— Nekem van komoly bajom?

— Önnek. A rendőrségnek tudomására esett, hogy ön egy chiffre-ekkel írt levelet kapott Brüsszelből.

— Tudom. Fel is bontották a levelemet.

— Ön erre a levélre válaszolt. Szintén chiffre-ekben. A levél ezelőtt egy órával lett feladva a postára.

— S már ennek a tartalma is ott van a rendőrség kezében?

— Igen. — Lesz szíves nekem átadni e titkos írásnak a kulcsát?

— De uram, az a levélváltás üzleti titkokat rejteget, amiket én egy harmadiknak nem árulhatok el.

— Biztosíthatom önt felőle, hogy rendőrségünk éppoly titoktartó, mint a velencei nyelvtelen kőoroszlán.

— S mi történik velem, ha nem adom oda önöknek a titkos írás jegyeinek kulcsát?

(Ha azt mondja, hogy főbe lőnek, akkor nem adom oda.)

— Akkor rögtön kitoloncozzuk önt Párizsból, s a belga határig a lába sem éri a földet.

(Az már más! Ebbül nem kérek.)

— No, hát tessék velem a dolgozószobámba jönni, s hüvelyezzük le mind a két levél tartalmát.

Ott volt a zsebében a rendőrügynöknek mind a kettő.

Az első az én ügynököm levele volt. Ezt már ismerjük.

A második pedig volt az én válaszom. Ez pedig így szólt:

„*A franciák győzni fognak, tegye ön fel összes vagyonomat hausse-ra.*"

A rendőrügynöknek kicsordult a szeméből a könny.

Egészen meg volt hatva azáltal, hogy íme, egy idegen ennyire bízik a franciák diadalában: összes vagyonát fölteszi rá!

Én pedig szerettem volna magamnak tapsolni: „Bravó, Dumány! Ezt a komédiát jól játszottad!"

Ekkor a rendőrügynök bizalmasan megszorítá a kezemet, s nagy suttogva így szólt:

— Jól van, uram. Ez rendben van. Hanem mármost adok önnek egy tanácsot. Ne maradjon ön egy napig sem tovább

Párizsban. Ma még mi parancsolunk itt, de hogy holnap ki fog parancsolni, azt senki sem tudja. Azért pakoljon össze rögtön, s fusson az asszonyával együtt, amerre még ma szabad az út. Holnap lehet hogy én is futok.

— Köszönöm, uram.

Ezzel átadtam a derék férfiúnak az útlevelemet láttamozás végett. Két óra múlva már kezemben volt az útlevél. A hajnalt már a vasúton láttuk meg. Az asszony megvallotta, hogy nagyon boldogul érzi magát, amidőn Párizst elhagyhatja.

FORTUNA ÖRDÖGASSZONY

Két egész nap telt bele, amíg Párizsból Brüsszelig el tudtunk vergődni. Minden vonat túl volt zsúfolva kiutasított idegenekkel és menekülőkkel, s minden állomáson hosszú ideig kellett várni a renden kívüli vonatokra, amelyek tartalékos katonákat, nemzetőröket, hadiszereket szállítottak Párizs felé. Azonkívül minden városban ki kellett szállni valamennyi utazónak, s a rendőrbiztosok előtt igazolni magát útlevelekkel, s a málháit megmotoztatni.

Rám nézve még azzal is meg volt nehezítve az igazolás, hogy a homlokomon levő seb elárulta, hogy valamiféle katona vagyok. Az effélének pedig Trochu kemény parancsa szerint meg volt tiltva Franciaországot elhagyni. Nekem tehát még az útlevelen kívül az elbocsátási dekrétumomat is elő kellett mutatnom Trochu parancsa szerint. Ezen aztán eltanakodtak a messieurs-k, hogy melyik parancsát tiszteljék Trochunak: amelyik kikerget, vagy amelyik bennmaraszt.

A határnál pedig éppen négy óráig kellett időzni a vonatnak, az általános poggyászátmotozás végett, s nekem ezalatt be kellett mennem a térparancsnoksághoz, és igazolnom magamat, hogy nem vagyok katonaszökevény, sem spion, hanem szabályszerűen elcsapott, idegen, önkénytes tábori orvos; s becsületszavamat adnom rá, hogy a hölgy, akit magammal viszek, valóságos törvényes feleségem.

Mikor végre késő éjjel bevergődtünk Brüsszelbe, alig tudtunk szálláshoz jutni. Minden hotel túl volt tömve. Nagy nehezen tudtam szert tenni egy harmadik emeleti szobára. Oda fel-

bocsátottam az asszonyt a lifton; magam pedig lementem a kávéházba egy pohár puncsot meginni.

Ott is ember ember hátán volt. Úgy látszik itt nem akar éjszaka lenni. Öten-hatan olvastak egy hírlapot. Valami nagyon érdekes hír lehetett benne. Olyan lárma volt, hogy nem értettem semmi szót.

Kértem a garçont, hogy szerezzen nekem is egy hírlapot.

Megsúgta, hogy ezek már régiek: esti lapok; hanem ha nem sajnálok öt frankot kiugratni, elküld a nyomdába, s hozat számomra egy reggeli lapot. Természetes, hogy nem sajnáltam az öt frankot.

Mint tapasztalt hírlapolvasó, a lap hátulján kezdtem: ott vannak a táviratok.

Az egyik Arlonbul kelt, s azt a hírt hozta, hogy Mac-Mahon állása nagyon jó, erődítmények mögött áll, melyek képesek 300 ezer embert feltartani; a tegnapi ütközet a franciák győzelmével végződött.

A másik sürgöny Meziers-ből azt táviratozta, hogy a tegnapi véres csata a francia sereg vereségével végződött, mely a német sereg által a belga határ felé szoríttatik. A császár Mac-Mahonnál van. A csatavonal Barile-tól Lachapellig terjed. 3000 francia 500 lóval belga területre szoríttatott át, s ott a fegyvert lerakta.

Az asztalszomszédom (úgy látszik francia) udvariasan kért, hogy mutassam meg neki is a táviratokat.

Odatartottam eléje a lapot.

— Eh! Ezek még a tegnapi esti lapból vannak ismételve, elkésett előfizetők boldogítására. Lesz újabb. Nézzük a lapnak az első lapját.

Ott sohasem szokott távirat lenni.

Ezúttal volt. Éppen a lapnak a homlokán. Akkora betűkkel nyomtatva, mint egy darázs.

„*Szerdán. Szeptember 2., délután 8 óra Mac-Mahon hadserege megadta magát, lerakta a fegyvert. Mac-Mahon súlyosan megsebe-*

sült, helyette Wimpffen tábornagy vette át a vezényletet. Ő írta alá a kapitulációt. Napóleon személyesen maga adta meg magát a porosz királynak."

Az én szomszédom elájult, és lefordult a székről. A garçonok kivitték a szabadba, fellocsolni. Ez szenzációt keltett a vendégtömegben. Valaki elájult. Valamit olvasott. Mit olvasott? A legelső kérdezőnek adtam a hírlapot. Nekem már elég volt. Azt azután feltolták a biliárdra, onnan olvasta fel a táviratot a sokaságnak.

Én pedig felmentem az asszonyhoz.

Ébren volt; ruhástul együtt vetette le magát az ágyra. Minthogy csak kettőnknek volt egy szobánk: nem vetkőzhetett le. Egy *idegen* férfi előtt!

Bocsánatot kértem tőle, hogy háborgatom a nyugalmát, de ezt a nevezetes nagy eseményt tudatnom kellett vele.

Erre neki is egyszerre kiment az álom a szeméből. Felkelt az ágyról, s odajött hozzám.

— Lássa ön, milyen isteni gondviselés volt az, hogy önt elbocsátották a hadseregtől. Most ön is el volna fogva. Ami rossznak látszott, milyen jó lett belőle.

Az első pillanatra magamat is megkapott ez a hálaérzet. Bizony furcsa, komikus megoldása lett volna az én tragédiámnak, ha én, ahelyett, hogy a halálomat találtam, találtam volna egy átkozottul unalmas dolce far nientét Mainz vár sáncai között! Tehát a „rosszbul" lehet valami „jó".

Szeretném tudni, hogy *javítja* meg az én *elrontott* életemet valaki, valami?

Szegény asszony! Ha sejtenéd, hogy ezzel a katasztrófával a te egész vagyonod hamuvá lett!

Jó alvást kívántam neki. Azt mondtam, elmegyek valami jó szállást keresni magánházban. Itt nem maradhatunk.

Ha jó emlékszem rá, kezet is adtunk egymásnak: szórakozottságból.

Visszamentem a kávéházba. Egy lélek sem volt már ott

a szolgálattevő személyzeten kívül. Hová lettek? — Minden ember elszaladt a börzére.

Börzére? Hajnali négy órakor.

Hja! ezen a napon nem volt se éj, se nappal a börzén. Éjjel-nappal ki voltak világítva a folyosói; a gáz égett a nagy kandeláberekben. Ilyenkor nagy dolog folyik ott.

Magam is kíváncsi voltam odamenni.

A bejutáshoz igen jó ajánlólevelem volt, a két öklöm; anélkül be nem jutottam volna. Benn a teremben már öklöződtek. Egy sáncostrom Spicherennél csupa szimfónia ahhoz a lármához képest, ami odabenn folyt.

Én egy börzeszolgának húsz frankot ígértem, ha kihíja a kuliszák közül egy pillanatra X. urat, az én börzeügynökömet; átadtam neki a névjegyemet.

Beletelt egy jó óra, amíg szerencsém lehetett a derék férfiúhoz.

A cilindere be volt zúzva, a kabátgallérja lehasítva, három gomb hiányzott a mellényéről, s a nyakravalójának a máslija hátul volt a csigolyáján. Csorgott az arcáról az izzadtság. Kezében volt a jegyzőkönyve.

Mikor engem megpillantott: extázisba jött az arca. Odarohant hozzám. Megölelt, megcsókolt.

Megbolondult ez?

— Uram! Barátom! Félistenem! Ön egy próféta! A szedani katasztrófára óriási hausse ütött be a börzén!

— Hausse? — mondám én elámulva.

— Az ám! Ha csak elvesztették volna az ütközetet a franciák, erre nagyszerű baisse állt volna be; de hogy lerakták a fegyvert, erre az egész börze megfordult, s most őrült módon szöknek fel az értékek. Ön csodaember! Hogy ezt megszagolta! Eresszen vissza! Hadd megyek milliókat csinálni. Az ön pénze hausse-ra van engagírozva. Ma Tortoninál reggelizünk pontban 12 órakor. Nyolcmilliót hozok önnek haza. Eresszen! Vagy itt hagyom a kezében a kabátom szárnyát.

Azzal visszarohant az aranyborjú orgiájába.

Én pedig rábíztam magamat egy kifelé törekvő népáramlatra (ez bizonyosan a megvert contremine volt), s szépen kitoloncoltattam az utcára.

Azt hittem, hogy álmodom.

Hát lehet a feketéből fehér? A tűzből jég, a jégből tűz? Lehet a szerencsétlenségből szerencse?

Hátha nem igaz, amit a hóbortos összevissza hadart.

Reggel volt már. Betértem egy kávéházba teázni. A tea mellé hírlapot is adtak.

A legújabb kiadású hírlapban már a börzetudósítás is benne volt: „Általános hausse! Francia értékek keresettek! Valuta erősen áll! Pénz bőven!"

Tehát mégsem álom!

Délig elácsorogtam az időt. Pontban tizenkét órakor ott voltam a megjelölt restaurant-nál, mely a legdrágább. Az ügynököm már ott ült. A reggeli meg volt rendelve: négy tucat osztriga, erdei szalonka, árticsóka-vacok, giardinetto; chablis, château Lafitte, grand vin Mumm sect.

— Lesújtó diadal! — mondá az ügynök. — Écrasant vereség a contremine-re! Uram! Napóleon kapitulált Vilmos király előtt: én pedig kapitulálok ön előtt. Ön jobban ismeri a börze pszichológiáját, mint én!

— Én ismerem a börze pszichológiáját?

— Nagyon megérthető! Ön a francia táborból jött. Bizonyosan nem azért volt ott, hogy törött kezeket, lábakat egymáshoz ragasszon, hanem hogy közvetlen közelről szerezzen tudomást a hadseregek állapotáról. Hja, ha azt a többi börzematadorok is így csinálnák! Hanem hát ahhoz kurázsi is kell. Önnek már két nappal ezelőtt tudomása volt róla, hogy Mac-Mahont körülfogják, hogy le fogja tenni a fegyvert császárostul együtt. Ön idejekorán megugrott. Nekem avizót adott. Én szót fogadtam. S itt az eredmény. Négymillió frank a mai nap nyeresége.

— De hát hogy lehet az?

— Még ön kérdi tőlem? Hiszen nagyon jól kiszámította ön, hogy a francia főhadsereg kapitulációjával, a császár elfogatásával vége van a háborúnak. A franciáknak nincs több mozgó hadseregük. Kénytelenek békét kötni. A börze előre eskomptálja a békekötést. Ezért szállnak fel a francia értékpapírok olyan rohamosan. Mit csináljak önnek a nyolcmillió frankjával?

Nekem e percben minden keserű volt, ami csak a fogam alá került.

— Majd meglássuk — mondám.

Hát már énnekem nem sikerül ezt az átkozott milliót agyonverni? Én kidobom a tengerbe, s ő visszaúszik negyedmagával! Tapad hozzám ez a gyűlöletes pénz, mint a maszat: mentül jobban mosom tőle magamat, annál aranyosabb leszek. Úgy teng rajtam, mint a bélpokloson a viszketeg sömör! Hát már Fortuna nem istenasszony, hanem ördögasszony. — Megfojt ez az arany!

— Egyedül jött ön? — kérdezé tőlem X. úr.

— Nem! A feleségemet is elhoztam.

— Van jó szállásuk?

— Egy szoba a harmadik emeleten. Éppen szállást akarok keresni.

— Mondok önnek valamit. Egy itteni bankár, contremineur, a mai differenciák kiegyenlítésére a lakházát ajánlja fel; neki négyszázezer frankba került, nekünk kétszázezerért kínálja.

— Fogadja ön el.

— Rögtön bele lehet költözni. S a többi pénzzel mit tegyek?

— A házigazda egészségére!

Koccintottunk. No lám, milyen egyszerre házigazdává lettem Brüsszelben, ahol még az éjjel szállást sem tudtam kapni.

— Hát most térjen ön át az egész összeggel a baisse-re — mondám X. úrnak.

Az ügynök letette maga elé a poharát, s rám bámult.

— Monsieur? Nem szokott ön rendesen bort inni? Nagyon erős volt a pezsgő?

— Nekem nem szokott megártani a bor. Egész józanul beszélek.

— Akkor menjen ön valami pszichiáter orvoshoz. Vizsgáltassa meg magát. Önnek valami kedélybaja van.

— Meglehet; de azt a pénz nem gyógyítja meg. Tegye ön fel a pénzemet egyheti határidővel baisse-re.

— No, már, uram, egyszer sikerült önnek az, hogy az ördögnek a szakállát leborotválja, másodszor sikerült az ördögnek az üstökét levágni, most az ördögnek a farkát akarja ön kitépni? Már abba nem megyek bele. Nekem adja ön ki az eddigi nyereségből a províziómat, s a többi pénzével játsszék ön maga a börzén.

— A provízióját húzza ön le magának; hanem a többi összegemet csak kezelje úgy, ahogy mondtam. Én a börzére nem mehetek üzleteket kötni, mert nekem vissza kell mennem Párizsba.

— Párizsba? Most? Hisz akkor ön tökéletesen meg van bolondulva. Hisz ott most revolúció van.

— Éppen azért megyek oda. A nőmnek minden garde-robeja, ezüstneműje, ékszere, szőnyege ott maradt az elhagyott palotámban, azokat el akarom hozni.

— De uram, az Isten áldja meg! Ebből a nyolcmillióból, amit ön nálam hágy, vehet ön a feleségének annyi új garde-robe-ot, ezüstneműt, szőnyeget amennyit akar: s nem dugja érte a fejét a guillotine alá.

— Ejh, uram, ön nem érti az én dolgomat! — szakítám ketté bosszúsan ezt a kelletlen párbeszédet.

Erre az én emberem a mutatóujját az orra hegyére nyomva, azt mondá:

„Ahán!"

Én pedig az ajkaimat beszorítva, azt hangoztattam:

„Ühüm!"

Arra ő felhúzta szemöldökeit, s felnyitotta a száját hamiskás mosollyal:

„Ehe!"

Én pedig mutatóujjamat a szájam elé keresztbe téve, azt mondám:

„Ohó!"

Ezzel aztán megértettük egymást, tisztázva volt a helyzet.

Mert hisz az egész normális állapot, hogy egy sokszoros milliomosnak, a felesége mellett, még egy „*mostoha feleségének*" is kell lenni.

Ha veszedelem üt ki, hát akkor honnett ember legelőször a hites felségét menti meg. Hanem azután — igaz gentleman — visszatér a szeretőjéért a vész színhelyére, s azt is megszabadítja.

Ezt jelenti az „ahán — ühüm, — ehe — ohó!"

Még aznap átköltöztettem az asszonyomat a most szerzett palotámba. Bámult nagyon, de nem tett semmi észrevételt.

Megkérdeztem tőle, hogy van-e még költsége. Még volt húszezer frankja. Jól takarékoskodott: három hónap alatt nem költött el többet húszezer franknál.

Azt mondtam neki, hogy csak rendezkedjék be tetszése szerint, nekem halaszthatatlan utam van valahová. Nem kérdezte, hová. S nem marasztott.

Én felültem a vasútra Párizs felé.

Sokkal gyorsabban tértem vissza, mint jöttem.

A határon túl felvettem a tiszti egyenruhámat, s jól jártam vele. Akik idejövetelemnél akadékoskodtak, most az egyenruhám, érdemrendem láttára csupa engedelmességgé váltak. Egy tiszt, aki Mac-Mahon seregéből törte magát keresztül megsebesülve! Ázsióm nőtt.

Párizsba érve, meglepett az utcák megváltozott alakja. Minden kapu fölött, minden erkélyről trikolór zászlók lengedeztek. A katonák ölelkezve fraternizáltak a néppel. Lát-

tam, amint a császári lovasgárda katonái a kaszárnyájuk fölött büszkélkedő császári sast a kardjaikkal vagdalták széjjel. Ugyanazokkal a kardokkal, amelyekkel négy nap előtt a forrongó népet verték széjjel az én hotelem előtt.

De az én hotelem is szépen megváltozott. Mint a hernyóbáb, melyből egy éj alatt pillangó lett. Ez is szárnyakat kapott. Az erkélyről két óriási háromszínű zászló lengett le a földig e felirattal: „Vive la République!"

Tehát már köztársaság volt! Tegnapelőtt még császárság! S mindez egy csepp vérbe sem került.

Olyan gyöngyen ment mindez végbe, mint mikor egy szép menyecske ma eltemeti az urát, s holnap férjhez megy máshoz. Azt a szegény halottat biz egy napig sem gyászolta senki.

Már az új kormány is megalakult. S az efeletti nagy öröm letörülte a nagy keserűséget, amit a sedani kataklizma okozott.

Az utcákon nem lehetett látni egy rendőrt, mouchard-t. A nemzetőrség tartotta fenn a rendet.

S az idegeneket, akik Palikao uralma alatt csúnya üldözés tárgyai voltak, senki sem hajkurászta többé, sőt ellenkezőleg, nagy veres betűs plakátok hirdették a felhívást, hogy az idegenek, kik barátjai a szabadságnak, lépjenek be a szabadcsapatba, mely a zsarnokok leküzdésére lesz hivatva. Elég volt valami egzotikus szabású ruhában megjelenni az utcán, hogy az embert a hölgyek összeölelgessék.

Hát ide is hiába hoztam el a fejemet! Nincs itt se guillotine, se barikád, ahol az ember olcsón túladhat az életén. Csupán a szabadcsapatba beállás van kilátásba helyezve. De hisz az meg éppenséggel *életbiztosító intézet!*

Nem tudom megöletni magamat!

És a millióimat? Azokat talán inkább.

A hausse kitartott állhatatosan. Napokon keresztül. Egész Európa hitte, hogy a békekötés küszöbön áll.

A hatodik napon, mikor az én börzei kötésem terminusa beállt, jelent meg a republikánus francia kormány manifesztuma, melyben kijelenti, hogy a háborút a végkimerülésig folytatja Franciaország, s addig nem nyugszik, míg az ellenséget le nem söpörte a haza földjéről.

Ez a nyilatkozat a békereményeket egyszerre úgy leforrázta, mint egy Orbán-napi dér a viruló szőlőket. Beütött nagy rohammal a baisse.

Az én pokolnak áldozott millióimat megint visszazúdította rám a csudálatos forgatag: ismét megduplázva!

Engemet *inzultál* a szerencse! *A szerencse ördögasszony!*

Ekkor én is elővettem a jobbik eszemet.
Azt mondtam:

„Édes ördögöcském! Hiszen te nem vagy olyan rossz ördög, mint amilyennek híresztelnek. Mi az ördögért veressem én magamat agyon, mikor énnekem most már tizenhatmillióm van? Hát van énnekem valami szükségem arra, hogy elvitessem magamat veled? Én bizony elbocsátalak a szolgálatomból. Hol a cselédkönyved? Hadd írom bele: ‚magaviselete: hűséges; erkölcse: kielégítő'. Aztán keress magadnak más bolondot, aki befogad. Hiszen nem vagyok én arra kárhoztatva, hogy boldogtalan legyek. Ezzel a pénzgarmadával, amit te a számomra összelapátoltál, odajön a boldogság a helyembe, ahol letelepedem. Szépen járnának a poroszok, ha minden férj, akit a felesége nem szeret, puskát fogna, s táborba szállna ellenük! Dehogy száll táborba! Ádám apánk sem revolverezte meg magát, mikor Éva anyánkkal brouillirozott: ott volt Lilith! Aztán meg ki tudja hány, akiket az öreg be nem vallott? A fekete bőrű ‚Hathor', a mandulaszemű ‚Anaitis', a pici szájú ‚Milytta', a szép keblű ‚Baaltis' akikkel a rossz nyelvek gyanúsítják a tátit. Hát mért legyek én jobb, mint Ádám apánk volt? Annak is elég keserűsége volt az elsőszülöttével, Kain úrfival. Ájh, hájh! Az a história Sátánnal meg az almával nagyon furcsa dolog! Az asszony csak asszony eleitől fogva. Az élet csupa illúzió. Ha analizáljuk, csupa ‚fex'. Az a mienk, ami a kezünkben van. Bolond, aki hisz; de nagyobb bolond, aki nem hisz és kutat. Én bizony

neked, édes ördögöcském, felmondok. Szép az élet: én élni akarok. Elmehetsz ördög hírével amerre akarsz."

Nagyot nevetett erre az én ördögöm, s azt mondta:

— Dehogy hagylak én el! Most vagy már csak igazán az enyim. Nem halsz meg, ne is halj meg. Éled a világodat. Elég gazdag vagy hozzá. Lesz belőled éppen olyan nekem tetsző gonosztevő, mint azok, akiket gyűlölsz: ártatlan szűzek megrontója, családok felforgatója, szerencsétlen teremtések életrehozója. Most tetszel már nekem. Lesz belőled átokmagot vető, Istent kicsúfoló, szívtelen kéjelgő, aki önmagától visszaundorodik, mikor egyedül van; aki teszi a rosszat azért mert teheti, akinek gyönyör a kétségbeesett áldozat sikoltozása! Így szeretlek látni.

No, hát benne vagyok: itt maradok.

Nem álltam be a franc-tireur légióba, pedig magyar vitéz volt a vezére, úgy tudom: „Varjassy". Visszamentem Brüsszelbe. És azután ott maradtam.

X. úr még egyszer eljött hozzám Canossába, mezítláb, szőrkötéllel a nyakán, eklézsiát követni. Elismerte, hogy én vagyok a bibliai „Cafèàt-Panèàkh", az álommagyarázó „József". Vakon fog ezentúl követni. Mit csináljunk tovább?

— Azt csináljuk, hogy tájékára sem megyünk többet a börzének, hanem őrizzük a juhainkat szárazon.

— Ez a legokosabb gondolat.

Ő is megkapta a maga provízióját, s vett rajta magának egy földbirtokot, s kiment tejgazdaságot kezdeni.

Én pedig ettül az időtül kezdve egészen fashionable gavallér lettem. Eljártam a Zsoké-klubba, a színházakba; a palotámat megnyitottam estélyekre, a feleségemet elhordtam minden rangjához illő mulatságba, s nagy ambíciómat helyeztem benne, hogy a toalettjeiben senki által felül ne múlassék, s hogy a legszebb fogata legyen.

Nem mondhatnám, hogy ezért a folytonos gyöngédségért valami különös háládatosságot tapasztaltam volna az asszo-

nyomnál. Inkább bizonyos nemét az aggodalomnak vettem nála észre.

Néha, midőn bejelentetlenül léptem be a szobájába, azon kaptam rajta, hogy valami rovancsolt könyvet rejtett el előlem a fiókjába.

Ez azt számítgatja össze, hogy mibe kerülhet ez a mi fényűző háztartásunk?

Ha csak azt összegezi is, amit én az ő tudtával kiadok: bizton felmegy négyszázezer frankra. Az ő hozományának a kamatja pedig legfeljebb százezer frank. Ezt az ő értékpapírjai bánják.

Azok már otthon voltak nálam: kiváltva a bankártul, aki az előleget adta rájuk.

Ezalatt csendesen, a maga terminusára, bekövetkezett az örvendetes családi esemény.

Fiúcska lett, aki megörvendeztetett bennünket.

Én azt indítványoztam madame-nak, hogy csak egy hónap múlva kereszteltessük meg, s akkor tudassuk a családi örömöt, az otthoni előkelő körökkel: beleegyezett.

Azalatt ő is szépen felépült: visszanyerte előbbi rózsás arcszínét, szilfidi termetét. Egészen deli hölgy lett belőle. A kisfiút megkereszteltettük Vilmosnak (Jemmy). Ez akkor nagyon népszerű név volt. Dajkát énmagam választottam ki a számára.

Mikor aztán nem kellett többé semmi egészségrontó zavartól tartanom, egy délután egy cédulára azt írtam az asszonyomnak, hogy óhajtanék vele vagyoni kérdésekről behatóan értekezni.

Ő azt írta nekem vissza, hogy hasonló óhajtástól van áthatva.

Erre én azt a rózsafa szekrényt amelyben madame értékpapírjai voltak, acélfogantyújánál fogva átvittem az ő budoárjába.

Ekkor is éppen azzal a bizonyos rovancsolt könyvével foglalkozott, amelyet említettem; de ezúttal nem rejtette azt el előttem.

— Asszonyom — mondám neki —, éppen ma hét hónapja annak, hogy ön engem egy bizalmas közlésével meglepett. Akkor nem tehettem önnek semmi észrevételt, mert ön olyan egészségi állapotban volt, aminőben mi, orvosok, minden izgalmat károsnak találunk a női szervezetre nézve. Tapasztalhatta ön, hogy én azóta is folyton a legnagyobb figyelemmel ápoltam önt, és minden veszélyessé válható kedélyizgalomtul megóvni törekedtem. Most azonban már önnek az egészsége normális állapotba tért vissza; gyermekét megkereszteltük, van becsületes neve, van egészséges dajkája. Ma már szólhatok önhöz egész őszintén. Most is tartózkodni fogok minden szemrehányástól. Ebben az egész szomorú összeköttetésben, mely közöttünk létrejött, a hibás, a vétkes egyedül én vagyok. Az én véghetetlen hiúságom és önhittségem volt az, mely elhitette velem, hogy egy szép, fiatal, dúsgazdag és előkelő hölgy engemet válasszon élettársul, minden helyes ok, minden megérthető előzmény nélkül, mellőztével minden előleges ismeretségnek, hiányával minden ajánlatos tulajdonnak. Ez az én bűnöm, hogy ezt hittem; s elismerem, hogy a büntetést, amelyet kaptam, megérdemeltem. Ön ellen nincs semmi vádam. Ön kétségbe volt esve a szerencsétlensége miatt; mentette a becsületét: hogy mi áron? kinek a vesztével? — az nem lehetett önre nézve kérdés. A becsületét, a büszkeségét meg kellett tartania: igaza volt. — Azonkívül is ön nagylelkű volt; annak, aki által ön megmenekült, az egész vagyonát szabad tetszésére átadta. Most azonban önnek a becsülete meg van óva; egészsége helyreállt; én a büntetésemet végig kiálltam. Most visszaadom önnek a hozományát, úgy, ahogy nekem átadta. Emlékszik rá? A mennyegzőnk éjszakáján. S most én kérem önt, vegye ön kezébe az elefántcsont táblát és az irónt, s jegyezze föl a kötvények címeit, ahogy én diktálni fogom.

Az asszony gépiesen engedelmeskedett. Én egyenkint felszámláltam neki a kötvények címeit: ő írt. Mikor vége volt, összeadta. Talált az összeg.

— A kötvényekben benne vannak a tavalyi szelvények mind és az ideiek is, úgy ahogy ön nekem azokat kézbesíté.

— És a háztartásunk költsége? — kérdezé bámulva.

— Azt az én saját vagyonom fedezte. És most vegye ön át a hozományát tőlem. Mert én e mai napon beszélek önnel utoljára.

Megdöbbenve nézett reám.

— Én önt elhagyom e mai napon úgy, hogy azt sem fogom megmondani, hova megyek! És soha nem fogom önnel tudatni, hogy hol vagyok! Mint a börtönbül kiszabadult gonosztevő, eltagadom azt az időt az életemből, amit a fegyházban töltöttem. Lehet, hogy a nevemet is megváltoztatom. Hazát, otthont nem fogok ismerni többé. Ahol az éj meglep, ott aluszom.

A nő reszketett minden ízében.

— És most háromféle út áll ön előtt — folytatám kegyetlen hidegséggel. — Választhatja tetszés szerint, amelyiket akarja. Az egyik az, hogy félrevonulva csendes falunkba, szomorú, ősi kastélyomba, ott elzárkózik a világtól, egyedül gyermekének él, azt neveli becsületes, munkakedvelő férfinak. Gyakorolja a jótékonyságot a szegény föld népén; tenyészt virágokat, állatokat; ír, olvas, rajzolgat; engedi magát magasztalni, sajnáltatni, s várja a boldog elfeledtetést vagy az én még boldogabb halálhíremet. Szomorú út, egyhangú és messzetartó.

A második út az, hogy beleveti ön magát a világ zajába, s élvezi az élet gyönyöreit, nem válogatva, hogy mi a tiltott, mi a megengedett. Versenyez a bolondokkal, s keresi a hírnevet az őrültségben. Ez is szabad. Csakhogy nagy óvatosságot követel; mert én, a férj nem leszek a közelben, s meglehet, hogy az egész földteke lesz kettőnk között. Egy botlás következményeit nehéz lesz a világ előtt legitimálni.

A harmadik út pedig az, hogy ön válópert indít ellenem, s törvényesen elválik tőlem. Ez is nagy áldozatokkal jár.

Vagyoni áldozattal is, mert nagyatyjának végrendelete megfosztja az örökségétől, ha protestáns hitre tér át, ami nélkül el nem választják; de még nagyobb a lelki áldozat: őseinek hitvallását elhagyni, megválni a templomtól, a melyben eddig vigaszt keresett, elveszteni minden védszentjeit.

Mind a három út nehéz és keserves, asszonyom, de önnek egyet választani kell a három közül; mégpedig most, még a mai napon: azért, hogyha ön a harmadik utat, az elválást tartja jónak, azon esetben lemehessek önnel Erdélybe, unitárius törvény szerint eszközölni az elválást. — Gondolkozzék rajta. — Éjfélig várok.

E szavaim után az asszony felkelt a helyéről; a szemei égtek, az arca lángolt.

— De én egy negyedik utat is tudok — mondá lihegve.

— És az?

— Az, hogy nem bocsátom önt el magamtul.

S ezt mondva, megragadta mind a két kezével a karomat.

Én lelkem egész keserűségével kacagtam fel.

— Grófnő! Hát hiszi ön, hogy lehet olyan kényszer, olyan érdek, olyan nagylelkűség vagy olyan gyávaság, mely engemet arra bírjon, hogy én a leszolgált börtönidőmön túl még csak egy napig is együtt éljek egy asszonnyal, aki engemet lelke egész hidegségével gyűlöl? Képzelheti ön azt, hogy én viselni fogom továbbra is azt a lelki tortúrát, hogy egy nőnek az arcán, a szemében lássam a véghetetlen lenézést, — amit megérdemlek? Kívánhatja ön azt, hogy én mindennap újra meg újra végigszenvedjem önbecsérzetem keresztrefeszítését? Nem, grófnő! Ha ön idvezülni fog, akkor én megyek elkárhozni; mert én még a mennyországban sem akarok önnel összekerülni.

Csodálatos volt! E durva, sértő szavakra Flammának az arca egészen átszellemült. Gyönyörködni látszott bennem. Két karját leeresztve s széttárva, olyan volt, mint egy mártír nő, aki várja, hogy a máglyát meggyújtsák alatta.

— Igaz! Mind igaz, amit ön mond — rebegé, midőn dühöm alábbhagyott, s szóhoz tudott jutni. — Nem gyűlölet, de annál rosszabb indulat volt, amit ön iránt éreztem, egész egybekelésünk óta: a megvetés. Velem elhitették, hogy ön csak a vagyonomért vesz nőül; a többi önre nézve közömbös. A vagyonomat odaadtam önnek, s azt hittem, hogy ön azt kedvteléseire eltékozolja. Ez a gondolat öldökölt mindennap. Ha ön gyöngéden ápolt, gondozott, arra gondoltam: fél, hogy meghalok, s vissza kell adnia, amit velem kapott. Mikor kardot rántott ön a lázadó néptömeg ellen az én oltalmamra, arra gondoltam: a vagyonomért védelmez! A kényelem, a fényűzés, amivel körülvett, a drága ajándékok, ékszerek, ruhák, fogatok, mind vádolták önt előttem. Pedig, ó, mint szerettem volna önt becsülni! Mikor a hírlapokban olvastam önnek hősi magaviseletét, hogy reménykedtem magamban: miért nem ismerem én ezt az embert ilyen férfinak, ilyen nemesnek, bátornak? Miért vagyok arra kényszerítve, hogy őt lenézzem, megvessem, utáljam? És most ideteszi ön elém az egész hozományomat, úgy, ahogy önnek átadtam. Még a jövedelméhez sem nyúlt hozzá. Nem volt igaz, amit önről mondtak nekem. Ön nem alacsony önérdekből vett el: hű ápolása, gyöngédsége, mennyei türelme mind ingyenben volt, nemes, nagy lelke tette azt. És most azt mondja ön nekem: nem leszek tovább a tied! Amikor megismerteti magát, jellemének egész fényében; amikor ideálomat találom fel önben, akkor azt mondja, elvesztem rád nézve örökre! Nem, uram, az lehetetlen, hogy ön most taszítson el magától. Én vétettem ön ellen sokat, én önnek végtelen kínokat, gyötrelmeket okoztam; de egy egész életen keresztül fogok azért megfizetni, hűséggel, szeretettel. Én nem választhatok az ön által elém írt utak közül. Én nem akarok sem a gyalázat gyönyöreiben elégni, sem aszkétai ridegségben megdermedni. Én boldog akarok lenni, én szeretni akarok!

— Van önnek gyermeke, szeresse azt.

E szó dühbe hozta.

— Azt a gyermeket? Én azt a gyermeket gyűlölöm. Gyűlölöm úgy, hogy soha meg nem csókolom, és nem imádkozom érte. Én attól a gyermektől borzadok, mintha a testembe égetett stigma volna. Világra hoztam, de anyja nem leszek neki soha!

E rettenetes kitörés után az ajtónak vetette a hátát, mintha erőszakkal akarná meggátolni eltávozásomat.

Én azon a titkos ablakon át, amelyiken saját lelkünkbe lehet tekinteni, végignéztem saját énemen.

Itt most két ember beszél egymással, akik közül az egyik igaz érzésből szól, a másik tettetésből.

Az igazi érzés ezé az asszonyé, a tettetés az enyém.

Nem a legnagyobb hipokritaság-e az éntőlem, hogy én itt most játszom a nagy karaktert, aki a felesége vagyonához hozzá sem nyúlt, holott ennek a sokszoros kockáztatásával halmoztam kincseket kincsekre. És most kevélyen visszaadom a gazdagságom alapját neki. S aztán azt mondom, nem tartozunk egymásnak semmivel. Ő lángoló szerelmével vesz körül, s én lefejtem magamról a szerelmet, azt mondom: szobor vagyok, jég vagyok! S aztán jövel Hathor, Mylitta, Baaltis! Törpülj el, nyomorult tettető, ez asszony igaz nagysága előtt!

Odamentem hozzá, megfogtam a kezét.

— Hát majd fogom én önnek a fiát szeretni, leszek neki igaz édesatyja.

E szavaimra odarogyott le elém, s átkarolta a térdeimet, hevesen zokogva.

Én lehajoltam hozzá, hogy fölkaroljam.

Nem engedte magát fölemeltetni.

— Nem! Hagyjon így! Én nem kegyelmet könyörgök, hanem ítéletet. Legyen ítélőbírám. Tudja meg azt, hogy *az az ember, aki engemet így megrontott, álomitallal kábított el. Öntudatlan, tehetetlen voltam, amidőn meggyilkolta a lelkemet!*

De már akkor én is ott térdeltem mellette a földön, s csókjaimmal árasztottam el arcát, ajkait, szemeit.

— Hát mért nem mondtad meg ezt nekem mingyárt az első órában?

— Tettem volna, ha te is maradsz annál, amire abban a pillanatban gondoltál. Mikor olyan égő szemekkel néztél arra a kétélű tőrre, ott az asztalodon. Ha te követed azt, amit akkor a szíved sugallt, hogy felkapod azt a tőrt, s rám emeled: akkor én elmondtam volna neked mindent. De te hidegen kiutasítottál a szobádból. Én szóltam még hozzád: — Nem akar ön még valamit kérdezni tőlem? — némán intél: semmit.

Én karjaim közé szorítám a nőmet.

— Hiszen te ártatlan vagy, mint maga az a szegény gyermek.

Igazán olyan volt az ölemben, mint egy elveszett gyermek, akire az atyja rátalált.

— Te nem vagy bűnös — mondám én neki. — Hanem én az vagyok. Már most hallgasd meg te, hogy miket vétettem én teellened, azóta, hogy férj és feleség vagyunk. S aztán, ha megszán a szíved, bocsáss meg érte.

Ekkor aztán én gyóntam meg előtte.

Elmondtam mindent, amit az idő alatt elkövettem. Úgy borzadozott! Mentül rettenetesebbeket mondtam neki, annál jobban hozzám simult.

És aztán megbocsátott.

Ekkor aztán kivándoroltunk Amerikába. Itt hagytuk az európai fájdalmakat. Nekem bizony a tót királyságomra sem volt gondom. Hadd üssék dobra a nem törlesztett adósságok miatt.

Az Újvilágban is folyvást becézett a szerencse. Akármire vállalkoztam, az mind sikerült.

Így lett belőlem idő jártával a „Silver-King".

Európában csak azért jöttünk vissza, hogy Jemmyt gyógyíttassuk, aki egyszerre csak néma kezdett lenni; s Amerikában aki doktor, az csak univerzál gyógyszereket árul.

Már most érthetsz mindent.

Értheted, hogy egy dél-amerikai nábobnak az ötesztendős fia, mikor a némaságból megtér, miért szólal meg magyarul. Ki tanította erre?

Soha sem szeretett ez a gyermek senkit, csupán engem, és senki sem szerette őt: egyedül én.

Én pedig szeretem egész lelkemből és igazán, mert ennek a gyermeknek köszönhetem egész boldogságomat. Nemcsak a gazdagságomat; *a nélkül* lehet az ember boldog, lehet *amellett* boldogtalan. Hanem ez itt.

(A nábob elővett a tárcájából egy fényképet, négy nevető gyermekarc egy fürdőkádból előkandikálva, olyan egyformák: gömbölyű rajtuk minden. Az egész, mint egy madárfészek.)

— Ezt hozta nekem az én kis Jemmym... Ha ő nem jön, ezek sem jönnek.

(Könnyei ragyogtak a szemében.)

— Látod, barátom — *nincsen ördög*. Engem a pokolba taszítottak, s a mennyországba estem.

★

(— Bocsánat, hogy még egyre kíváncsi vagyok: mi lett Szigfriddel?

— Ó, az most igen híres ember. Egész honett módon keresi a kenyerét: itt van a párizsi hippodromnál, jó fizetéssel alkalmazva mint lóidomár. Azt mondják, hogy igen szépen tud *ugratni:* én még nem láttam. Nagyon dícsérik, akik látták. Én nagyra tudom becsülni, ha valaki a talentumát értékesíti.)

Ezalatt szépen ránk virradt az idő. A felkelő nap a bezárt redőnyök résein át aranypiros karikákat rajzolt a falszőnyegre, hosszú fénykorongokat toldva hozzá a sűrű szivarfüst ködén keresztül.

A mi, puncstól és konyaktól ráspolyos hangjaink közé egyszerre egy csengő hang vegyült.

„Apácska, apácska!"

S egy kis szárnytalan kerubfej jelent meg az alcoven függöny hasadéka között.

— No, gyere ide, Jemmy! — szólt neki az én barátom.

A gyermek a hívásra kiugrott az ágyból, s mezítláb, egy ingecskében odafutott az apjához, s felkuporodott az ölébe, belecsimpajkózva mind a két karjával a nyakába.

S ennek a pajkos sikongatására aztán a szomszéd szobában is egyenrangú visítozás támadt. Az volt a gyermekek hálószobája. Úgy volt ez, mint a madaraknál: ha egy a fiókák közül elkezd csipogni, a többi pulya mind felüti a fejét és utánacsipog.

„Verik a *réveille*-t!" — mondá az én barátom. — Következik a *csapatszemle*.

De nemsokára megjelent maga a főhadszertár-mester; az oldalajtón benyitott az asszony. Reggeli pongyola volt rajta.

— Önök „még" ébren vannak? — kérdezé.

— S te „már" ébren vagy? — viszonzá a férj.

A nő megállt előttem, s néhányszor csendesen megbólintá a fejét, mintha azt mondaná: „már most értesülve van ön?"

Azután odament a férjéhez, s a gyermeket megölelte és *megcsókolá*.

Először csókolta meg születése óta.

S a gyermek nagyon jó fizető volt. Húsz csókot adott vissza egyért, s azután egyik karját az anyja, másikat az apja nyaka körül fonva, egymáshoz szorította a fejeiket. Az ő feje volt legfelül. Soha szebb képet nem láttam életemben.

Azután kivette a nő a gyermekeket az apja öléből, s a saját karjára emelte.

Odaszorítá az arcát az orcájához.

— Gyere, kicsikém, a kis testvéreidhez. Korán van még. Alugyatok tovább.

S átvitte őt a másik négyhez. A gyermek csókokat hányt a kezével az apja felé.

A Silver-King megszorítá a kezemet.

— Ez a nap ünnep lesz a családunkban örökre: *az első anyacsók* ünnepe.

Szótlanul viszonoztam a kézszorítást.

— És most még egy felvilágosítással tartozom — szólt a nábob búcsúzásunk előtt. — Meglepő lehet, hogy egy családapa ilyen titkait a családéletének elmondja egy jó barátja előtt, akiről tudja, hogy az azokat tovább fogja adni. Hanem hát mirólunk annyiféle mesét költött már a népfantázia: hogy gazdagodtunk meg? Egyik azt mondja: általános kéme voltam a poroszoknak, azoktul kaptam kincseket, amiért a franciák hadállásait elárultam nekik; a másik azt híreszteli, hogy a nőm egy király szeretője volt: az tett dúsgazdaggá; a harmadik azt állítja, hogy még most is az, s én a civillistában osztozom; van, aki arra esküszik, hogy az ördögnek adtam el a lelkemet, s az hordja nekem a mesés kincseket. Ezekkel szemben az őszinte igazság leleplezése a legjobb védelem. Ember voltam, emberi dolgok történtek velem, amiket nincs okom eltitkolni. — *Nincsen ördög!*

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

AkH 1954.	A magyar helyesírás szabályai. 10. kiad. Bp. 1954.
H, Hon	A Hon
It	Irodalomtörténet
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
JKK	a jelen kritikai kiadás
NK	Jókai Mór összes művei. Nemzeti Kiadás 1—100. k. Bp. 1894—98. Nincsen ördög. 85. k. 1895.
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár
VU	Vasárnapi Ujság
sh.	sajtóhiba

[szögletes zárójelben] a sajtó alá rendező kiegészítése

A regények és novellák lapszámait — anélkül, hogy külön jeleznénk — mindig az NK-ból idézzük.

Kézirat nem ismeretes.

Megjelent először a Nemzet „Tárca"-rovatában. (Főszerkesztő: Jókai Mór; felelős szerkesztő: Gajári Ödön) 1890. július 1-től 1890. szeptember 13-ig. A 2816. (179) sz. — a 2889. (252.) sz.-ig. (Reggeli kiadás) 48 folytatásban, amelyik a 24. folytatás hibás számozású kétszeri közlése révén 47 sorszámot visel.

1. júl. 1. (1. sz.) I. *A néma gyermek* c. fejezet végig.
2. júl. 3. (2. sz.) II. *A fekete isten* az „Eddig még nem hallatszott emberi hang odalent a pálya mentén" kezdetű részig.
3. júl. 5. (3. sz.) — „Majd őrzöm én addig a kecskéidet, míg visszajösz — mondá az angol" — kezdetű részig.
4. júl. 6. (4. sz.) A fejezet végéig.
5. júl. 8. (5. sz.) *A néma anya* c. fejezet.
6. júl. 10. (6. sz.) *A „Silver King"* c. fejezetből az „Annyit el kellett ismernem, hogy mr. Du Many sokkal többet tud Magyarországról, mint Párisban szokás tudni . . ." kezdetű részig.
7. júl. 12. (7. sz.) *A köztársasági grófnő* c. fejezetből az „— És a többiekről mit tud ön?" kezdetű részig.
8. júl. 13. (8. sz.) a fejezet végéig.
9. júl. 15. (9. sz.) *Az egy halott képviselője* c. fejezetből a „Mindenek előtt állítsuk helyre az alkotmányszerű jogfolytonosságot . . ." kezdetű részig.
10. júl. 17. (10. sz.) a „Nem is derült volna ki az a pia fraus soha . . ." kezdetű részig.
11. júl. 19. (11. sz.) a *Diogenes bácsi* c. fejezetből az „Én egészen megszoktam a bécsi életet, s nem voltak többé magyar fájdalmaim" kezdetű részig.
12. júl. 20. (12. sz.) a „Kíváncsi voltam rá, hogy mi lehet ennek az ellenkezője" kezdetű részig.
13. júl. 22. (13. sz.) a „Most már csak kénytelen volt az öreg bevezetni a lakószobájába" kezdetű részig.

14. júl. 26. (14. sz.) a „Kedves urambátyám — mondám az öregnek — most beszéljünk önről, mert hisz azért jöttem ide." kezdetű részig.
15. júl. 27. (15. sz.) a *„Meghótt!"* c. fejezetből „A hátam mögött állt egy tót nemes birkabőr bekecsben . . ." kezdetű részig.
16. júl. 29. (16. sz.) *Az én Szigfridem* c. fejezetig.
17. júl. 31. (17. sz.) *Az én Szigfridem* c. fejezetből a „Már most csak kíváncsi voltam végignézni az egész hivatalos felbecslést" kezdetű részig.
18. aug. 2. (18. sz.) az „— Addig nem tehetsz viziteket a szomszédoknál, amig a saját házad nincs avanzsírozva az elfogadásra . . ." kezdetű részig.
19. aug. 3. (19. sz.) *A lóláb* c. fejezetig.
20. aug. 5. (20. sz.) *A lóláb* c. fejezet végig.
21. aug. 7. (21. sz.) A *valkűrök* c. fejezetből a „Már most hát csakugyan fel kellett bontanom a zsebemben hordott levelet." kezdetű részig.
22. aug. 9. (22. sz.) *A tengeri gerlice* c. fejezetig.
23. aug. 10. (23. sz.) *(Második kötet jelzéssel)* Az előző fejezetből az „Én visszamentem rózsát ojtani: ahol a másik hölgy ezalatt ott maradt a rabatt előtt" kezdetű részig.
24. aug. 12. (24. sz.) a „— No, hát itt van valahára ez a mi megláthatatlan barátunk" kezdetű részig.
25. aug. 14. (mégegyszer 24. sz. — [Téves!]) a *Milyen is hát az az ördög* c. fejezetből a „Mint orvos sokat foglalkoztam az idegbántalmak, lelki betegségek tanulmányozásával" kezdetű részig.
26. aug. 15. (25. sz.) *A négylevelű lóhere* c. fejezetből az „Engem tüntetőleg kegyelt a grófnő" kezdetű részig.
27. aug. 17. (26. sz.) *Az én kedves barátomnak a története* c. fejezetből „A szabadságharcban az én barátom mint huszárhadnagy szerepelt" kezdetű részig.

Ugyanebben a számban a *Hírek* rovatban a következők olvashatók első helyen álló vastagbetűs szedéssel: *„Jókai Mór ‚Nincsen ördög' című regényét ezentúl naponként fogjuk közölni reggeli kiadásunkban."*

28. aug. 19. (27. sz.) a *Hogyan oltják be a rózsát* c. fejezetig.
29. aug. 20. (28. sz.) a *Hogyan oltják be a rózsát* c. fejezet végéig.
30. aug. 22. (29. sz.) a *„Potya úr"* c. fejezet végéig.
31. aug. 23. (30. sz.) a *Ki játszik?* c. fejezetből az „Arra ő ravaszul mosolygott, s halkan mondá magyarul, hogy a barát ne értse: . . ." kezdetű részig.
32. aug. 24. (31. sz.) *Az élő márvány* c. fejezetig.
33. aug. 26. (32. sz.) Az előző fejezetből az „Én fogtam a piquet

takarót, melyre egész szélességében volt felhímezve a Vernőczy címer . . ." kezdetű részig.

34. aug. 27. (33. sz.) *A harap-csók* c. fejezet végéig.

35. aug. 28. (34. sz.) a *Ki a győztes* c. fejezetből a „Diodora villámló szemekkel tekinte Flammára" kezdetű részig.

36. aug. 29. (35. sz.) *A nászéj* c. fejezetig.

37. aug. 30. (36. sz.) *A nászéj* c. fejezetből a „Rábámultam. — Hogy értsem ezt, Flamma?" kezdetű részig.

38. aug. 31. (37. sz.) *Az én tervem* c. fejezetig.

39. szept. 2. (38. sz.) *Az én tervem* c. fejezet végéig.

40. szept. 3. (39. sz.) a *Halálkeresés* c. fejezetből „A visszavonulás egyébiránt a legnagyobb rendben történt meg" kezdetű részig.

41. szept. 4. (40. sz.) *A „sweet home" (Édes otthon)* c. fejezetig.

42. szept. 5. (41. sz.) *A „sweet home" (Édes otthon)* c. fejezet végig.

43. szept. 6. (42. sz.) a *Vox populi . . .* c. fejezet végéig.

44. szept. 7. (43. sz.) a *Fortuna ördögasszony* c. fejezetből a „— Nagyon megérthető. Ön a francia táborból jött." kezdetű részig.

45. szept. 10. (44. sz.) a *Nincsen ördög* c. fejezetig.

46. szept. 11. (45. sz.) a *Nincsen ördög* c. fejezetből az „Én lelkem egész keserűségével kacagtam fel" kezdetű részig.

47. szept. 12. (46. sz.) az „Ekkor aztán kivándoroltunk Amerikába" kezdetű részig.

48. szept. 13. (47. sz.) A regény végéig.

KÖTETKIADÁSOK

I. *Nincsen ördög.* 1—2. k. [Egybekötve] Bp. 1891. Légrády kiadása. I. k. 178 l.; 2. k. 212 l.

II. *a)* Bp. 1895. Révai Testvérek 224 l. | Jókai Mór összes művei. Nemzeti kiadás 85. | Egybekötve az utána következő *A Maglay-család* és *A ki holta után áll boszut* című kisregényekkel.

Ugyanez a kiadás megjelent nagy 8° alakban, Nemzeti díszkiadás elnevezéssel és vele teljesen azonos, finomabb papírra nyomott amateur-kiadásként.

b) 1898.
Címlapkiadás.

c) 1904.
Címlapkiadás.

d) 1907.
Címlapkiadás.

e) 1910.
Címlapkiadás.
f) 1910. (A sorozat megjelölése nélkül)

III. 1—2. k. [Egybekötve] Bp. 1912. Révai Testvérek 1. k. 117 l. 2. k. 172 l.

IV. Bp. 1931. Franklin—Révai 179 l. | Jókai Mór művei. Centenáriumi kiadás 83. | Egybekötve az utána következő *A Magláy-család* és *A ki holta után áll boszut* c. elbeszélésekkel.

V. Bozóky Mária rajzaival, Csikós Lászlóné utószavával. Bp. 1962. Szépirodalmi Könyvkiadó 215 l. | Jókai Mór válogatott művei | Egybekötve az *Egetvívó asszonyszív* c. regénnyel.

IDEGEN NYELVŰ KIADÁSOK

Angol:

I. *a)* „*There is no devil*"... Translated by F. Steinitz. New York (1891) Cassell Publishing Co. VI + 307 p.

**b)* *Dr. Dumány's wife or „There is no devil"*... Translated from the Hungarian by F. Steinitz. New York (1892) Cassell VI + 307 p. | Cassell Sunshine Series No. 111. |

Címlapkiadás, de a cím kiegészült. Ezt a többi * megjelölt kiadással együtt katalógusok nyomán írta le Czigány Lóránt londoni irodalomtörténész.

II. *a)* *Dr. Dumány's wife*... Translated from the Hungarian by F. Steinitz. London 1891. Cassell & Co. VIII + 312 p.

**b)* (1894)
Címlapkiadás.

**c)* (1895)
Címlapkiadás

*III. *a)* *Dr. Dumány's wife.* Authorized version. London (1898) Jarrold & Sons.

b) Third edition. 1898.
Címlapkiadás.

**c)* Third edition. [!] 1899.
Címlapkiadás.

**d)* Third edition. [!] 1904.

e) Fifth edition. 1916. | Jarrolds' Tenpenny Popular Novels |

*IV. *There is no devil.* Romance from the Hungarian, by F. Steinitz. Chicago, New York 1898. Rand, McNally.

*V. *a)* *Dr. Dumány's wife.* Translated from the Hungarian by F. Steinitz. New York (1900) Doubleday & McClure.

*b) (1905) Doubleday, Page & Co. | Vol 5. of Works of Maurus Jókai |
Valószínűleg címlapkiadás, de ezt a katalógus alapján nem lehetett teljes biztonsággal megállapítani.

Német:

Es gibt keinen Teufel. Transl. L. Wechsler, Berlin 1891. Otto Janke 282 p.

Cseh:

a) Není d'ábla. Přeložil Gustav Narcissus Mayerhoffer, „Rodinné Besedy" 1902.
b) Není d'ábla. Přeložil Gustav Narcissus Mayerhoffer, Praha, 1918. František Borovy 256 p.
c) 1925. Praha
Címlapkiadás.
d) é. n. Praha, František Borovy 437 p.
(*A régi jó táblabírák*kal együtt)

Észt:

Ei ole kuradit. Tõlkinud M.M. „Oigus" 1908. No. 25—93.

*

Ennek az alig ismert regénynek a kiadásával kapcsolatban érdekes bonyodalom keletkezett. Révay Mór János beszéli el emlékezéseiben a történetet. (*Irók, könyvek, kiadók.* Bp. 1920. 1. k. 222—23. és 252—56.)

Jókai a regény hírlapi megjelenése után nem a Révay Testvéreknek adta oda kiadásra, hanem a Légrády Vállalatnak. Amikor a cég kérdést intézett hozzá, azt válaszolta, hogy azért járt így el, mert hallotta, hogy a Révay cég nem óhajtja a jövőben kiadni a regényeit, mivel ezek üzletileg nem járnak számukra kellő eredménnyel. Kiderült, hogy Marczali Henriknek egy tréfáját értette félre. Marczali megkérdezte valamelyik üzletben, hogy fogynak-e a *Gazdag szegények*, amelynek a példányait felhalmozva látta a pulton, mire a segéd azt válaszolta, hogy bizony nem annyira, mint a *Szegény gazdagok.* Marczalinak tetszett a szójáték és továbbadta valakinek, az pedig elferdítve elmondta Jókainak. Ezután Marczali levélben ünnepélyesen megerősítette, hogy nem volt semmi szándékosság a kijelentésében, a Révay cég nevében ő amúgysem nyilatkozhat.

A regényt a Légrády cég adta ki végül is, a szokásos 2000 példányban. Amikor az NK indult, Jókai magára vállalta, hogy a Légrády céggel rendezi a *Nincsen ördög* kiadási jogát. Révay Mór szerint, bár ragaszkodott ahhoz, hogy csak ő tárgyaljon a Légrády céggel, valami érthetetlen okból, talán kis rosszallás miatt halogatta, végül el is mu-

lasztotta. Révay Mór feltételezi, hogy Légrádyéknak az a levele sértette, amelyet a Révay céghez intéztek, és amelyben kijelentették, hogy hozzájárulásukat csak abban az esetben hajlandók biztosítani, ha Révay átveszi a regényből a még visszamaradt példányokat, szám szerint 1450-et. Valószínű, hogy Jókait ez érintette kissé érzékenyen, mert a Révayék sürgetésére egy válaszlevelet fogalmazott, amelyben kissé indignálódva emlegeti, hogy lehetetlennek tartja ezt a nagy remittendát, amely szerint nyolc év alatt mindössze 400 példány kelt volna el a regényéből. Pedig hát ez volt a magyar könyvkiadás helyzete a múlt század második felében Magyarországon. Révay könyvében többször is szerepel ilyen adat, és éppen Jókaival, a legsikeresebb magyar regényíróval kapcsolatban. A Révay cég a Jókai regényeket soha nem jelentette meg 2000-nél nagyobb példányszámban, és még harmadik évben is volt belőlük raktári példány. (Azért, tegyük hozzá: rettenetesen sivár lenne a kép, ha ez az olvasottságot is jellemezte volna. A Jókai-regényt százezrek olvasták részben már a folytatásokban a lapokban, elsősorban saját újságjában, a Honban, másrészt pedig, ahogy ezt Mikszáth Jókai életrajzában írta: Magyarország akkor még a „vándor könyvek" országa volt, kölcsön szerettek olvasni az emberek.) Végül is megtörtént az egyezség. A Révay kiadó átvette a raktári példányokat a *Nincsen ördög*ből, és a regény megjelent az NK-ban 85. kötetként.

I.

A regény az író utolsó korszakában született. Nagyobb művek közül közvetlenül előtte a *Lélekidomár* (1889), *A tengerszemű hölgy* (1890), nem sokkal utána a *Sárga rózsa* (1893), *Fráter György* (1893) látott napvilágot. A cselekmény magját képviselőházi emlékeiből merítette. A kiegyezés korának botránykrónikái sok anyagot szolgáltattak számára választási csalásokról, megvesztegetésről, erőszakról, a korrupció minden változatáról. Első képviselőházi megszólalása, az 1861-es országgyűlésen éppen egy szlovák ajkú kerület képviselői mandátumát megtámadó petícióval kapcsolatos előterjesztés volt. *(Politikai beszédei.* I. 5, Bp. Révay, 1925.) Simonyi Simon vágvecsei kerületben megválasztott képviselő ellen nyújtottak be panaszt. Többszöri szavazás után a képviselők elutasították a panaszbeadványt, és Simonyi mandátumát igazoltnak mondották ki.

A regényben lezajló választás 1865-re tehető. Ekkor is nagyon sok képviselő mandátumát támadták meg, sok újraválasztás történt. Jókai Décsey László képviselő mandátuma ügyében szólalt fel, akit román lakta kerületben választottak meg és a választás ellen szintén petíciót nyújtottak be. Jókai a megsemmisítés helyett körültekintő vizsgálat megindítását javasolta. A képviselőház el is fogadta a javaslatot és vizsgálóbiztost küldött ki.

A képviselőházi jegyzőkönyvek ilyen pontosan nem fedik fel a tényeket. A halott leszavaztatását és a fogkihúzás anekdotikus történetét Jókai is inkább adomaként kezeli. *Fogkihúzásig* talán mégsem ment el a választási korrupció. Dumány Kornéllal szándékosan játszatják el a választási komédiát, hogy a mandátum megsemmisíthető legyen. A bukott képviselő, aki meghasonlottan külföldre távozik és ott nagy szerencsét csinál egy négyszeresen veszteségre játszott tőzsdei manőverezéssel — írói lelemény.

Dumány felvidéki és szlovák nemzetiségű választókkal áll szemben, ami alkalmat ad Jókainak arra, hogy a szláv kérdéssel kapcsolatos problémákat is érintse a regényben.

Jókait ez a kérdés mint képviselőt is igen sokszor foglalkoztatta.

1870. márc. 2-án a nemzetiségi kérdésről mondott beszédet. Ott ezeket olvassuk: „Ha leküzdjük a műveletlenséget, leküzdtük a nemzetiségi kérdést is." *(Politikai beszédei* I. 133.) Említette az „orosz unifikációt" is s ezt mondotta: „Uraim! Azt az állítást, hogy például a felső tót vidékek összes népessége ne ragaszkodjék hazájához; hogy nem az első lett volna azok között, akik 1848 és 1849-ben a haza szabadságát, alkotmányát, magát Magyarországot a félvilág ellen védelmezték volna; hogy ugyanezen hazáját szerető tót nép, ha vezetői akár egy már meglevő társulatba, akár pedig egy annak ellenében alakult társulatba belépnének, nem volna jobb útra vezethető, azt kereken tagadom."

1878-ban máj. 14-én az orosz—török ellentét kérdésében a kormány „magyar—osztrák politikáját" támogatja: „Én abban a támadó hatalomban nem az összes szlávság zászlóvivőjét láttam és az összes szlávság egyetemében nem látom a mi közös és természetes ellenségünket akkor, amidőn vannak a szláv nemzetiségek között, melyek közöttünk élnek, melyek a szabadságnak első zászlóvivői voltak, melyek velünk harcoltak a szabadságharcban és velünk fognak együtt harcolni a jövőben is. Amidőn itt Magyarországon legbuzgóbb, leghívebb hazafiak a szlávok; amidőn egy társországunk tiszta szláv, én akkor a szlávokat Magyarországon mint ellenségeinket megbélyegezni nem engedhetem." (U.o. I. 273)

II.

A regény kerete az író párizsi útja. Megkíséreltük mindenekelőtt kinyomozni annak a vasúti szerencsétlenségnek a hitelességét is a Gotthard-vasútvonalon, amelyik a regényt megindítja. Nem egy vasúti szerencsétlenséget közölnek az újságok a 80-as évekből. A svájci vasutak dokumentációs osztályán rendelkezésünkre bocsátott jegyzőkönyvek alapján sikerült teljes biztonsággal megállapítanunk, hogy a Gotthard-vasúton 1890-ig vasúti szerencsétlenség nem történt. Ugyanezt állapítja meg 1901-ben, tehát tíz évvel a regény keletkezése után, Konkoly Thege Miklós, a nagy csillagász: *Utazás a Gotthard-vasúton hajdan és most* c. kis füzetében. Szerinte azért is van ez így, mert a hegyi vasutak veszélyesebb pályái fokozottabb elővigyázatot írnak elő az ott szolgálatot teljesítő vasutasoknak.

A Gotthard-katasztrófa is puszta írói lelemény. A regényt megindító vasúti szerencsétlenséget bizonyára azért helyezi Svájcba, mert az eseményeket a regény szerint is első személyben előadó író Svájcon keresztül utazik Párizsba. Érdekes megemlítenünk, hogy Jókai az *Enyim, tied, övé* című regényében is leírt egy vasúti szerencsétlenséget

egy másik Svájcban, a „cseh" Svájcban, nem messze az Elbától, *A cseh Svájcon* át és a *Hívott könnyek* című fejezetben; itt azonban nem kőomlás, hanem összeütközés okozza a katasztrófát. Jókai adatfelhasználására érdekesen villant rá ennek a szerencsétlenségnek az elbeszélése. A *Vasárnapi Ujság* szinte hetenkint közölt nagy képes riportot a világ valamelyik részén történt nagy szerencsétlenségekről. 1881-ben *Hegyomlás Elmben* címen számol be egy svájci hegyszakadásról (okt. 9; 41. sz.). Itt áll a következő: „Az újabb esetek közül legnevezetesebb volt a Rossberg egyik részének leomlása 1806. szeptember 2-án. Ez a hegy a Rigitől éjszakra feküdt, s egy része már előbb elpusztította a Ratten hegységet. 1806-ban a hosszas esőzések a hegy alját képező agyagba nyomultak [így], a rajta állott sziklák elvesztették alapjuk szilárdságát, csúszásnak indultak a lejtőkön, s feltúrták magok előtt a földet, mint a hajó orra a tenger vizét. Egyszerre csak megindult az omlás. A roppant tömeg erdővel, rétjeivel, tanyáival s ezek lakosaival együtt szempillantás alatt alárohant a völgybe. Az alant fekvő Goldau híres mezői (nevei is azt mutatja) s még négy falu, amelyekben közel ezer lélek lakott, eltűntek az omladványok halmaza alatt, a lowerzi tó részben betemetődött, és az a szörnyű hullám, melyet az omlás 20 méternyi magasságig csapott föl a partokra, valamennyi ott levő házat magával sodort. A beomlott hegyrészlet nem kevesebb, mint négy kilométernyi hosszúságú, 320 méter szélességű s 32 méter vastagságú, vagyis 40 millió köbméternél nagyobb tömegű volt." — Az író beszél erről a hegyomlásról a regényben (JKK 13.), és a regény vasúti katasztrófáját is a Rossberg újabb omlása okozza.

Rossberg, amint a VU is megemlíti, a Vierwaldstätti és a Zugi tó között nyugat—keleti irányban vonuló Rigi hegycsoporttól északra húzódik nagyjából ezzel párhuzamosan. Az író a hajdani rossbergi hegyomlás történetével valószínűsíteni akarja az újabb hegycsuszamlást és szinte ugyanazon a helyen írja le a vasúti katasztrófát. A vonal a hajdani néptemetőn, a Goldaun fut keresztül.

A Gotthard-vasúti katasztrófa, tehát az író fantáziájában született. Jókai alkotó módszerének egyik sajátsága, hogy alapul vesz egy valószínűsítő motívumot vagy kiindul egy tényből, de azt saját mesélő szándéka szerint alakítja, vagy használja fel. Itt a valószínűsítő motívum a hajdani Rossberg-katasztrófa. A Gotthard-vasút történetében a svájci vasutak igazgatóságának szívességéből rendelkezésünkre bocsátott dokumentumok között csak egyetlen olyan eset van, amellyel nagyon távoli vonatkozásba hozhatjuk a regényben leírt szerencsétlenséget. Az eset a Jókai fantáziájához méltóan romantikus. Időben is közel van a regény keletkezéséhez: 1887. okt. 31. és nov. 1-e

közötti éjjel történt. A kéziratos közlés következőképpen írja le az esetet:

„Ezen az éjjelen a Rossbergtől, sőt a Rigi hegycsoporttól is délre, a Vierwaldstätti tó dél felé kanyarodó nyúlványának a legalsó csücskénél, a gyönyörű fekvésű Flüelen városka közelében egy Maria Näpflin nevű fiatal pályaőr önfeláldozóan megakadályozta, hogy a Lugano felé haladó gyorsvonat az 1126 km hosszú Axelberg-alagútból kifutva belerohanjon a szakadékba. Néhány méterre az alagút szájától a mélységben futó patakot hatalmas viadukt íveli át. A patak nem messze a viadukttól beletorkollik a tóba, és a tó körülöleli a hegyet. A viadukt alatt a tavon is át lehet csónakázni az Axelberg-alagút északi bejáratához. A vasút itt hosszan a tó partján fut. Kegyetlenül viharos, ködös éjszaka volt. Näpflin, a pályaőr jelentést tett Flüelen állomáson. Jelentette azt is, hogy az alagút kijáratánál, a Milbach nevű patak fölött megingott egy nagy sziklatömb, és esetleg veszélyes lehet. Ezután hazafelé indult a zuhogó esőben és viharos szélben a pálya mentén, amikor óriási robajjal leomlott a szikla. Sietve ment előre hogy lássa hova zuhant, és amikor a viadukthoz ért, elszörnyedve tapasztalta, hogy pontosan a sínekre esett. A híd összetörve hevert a szakadékban. Megnézte az óráját. Fél óra volt még hátra a gyors érkezéséig. Nagyon kevés idő. Mire visszaér Flüelenbe, hogy értesítsék az alagút túlsó oldalán levő állomást, a gyors már valószínűleg túlhaladt rajta. Biztos a katasztrófa. Fél óra múlva teljes sebességgel kilő az alagútból a gyorsvonat és 500 utasával belerohan a szakadékba. Kétségbeejtő helyzet. A szél és az eső egyre erősödött. Gondolnia sem lehetett arra, hogy megkerülje a hegyet a viharos tavon csónakázva. Csak egyetlen megoldás mutatkozott, ha megmássza a viadukt fölött emelkedő hatalmas, meredek sziklát, és úgy jut át a túlsó oldalra. Näpflin pályaőr a viharos szélben és zuhogó esőben megtette ezt az utat, irtózatos erőfeszítések után. Behatolt az alagútba, utolsó erejével addig rohanva, ahonnan már biztonsággal fékezhetett a vonat. Robbanó petárdákat rakott le, és letette lámpáját is a sín mellé. Mire azonban a vonat lelassított és megállt, közvetlenül a kijárat előtt, kb. 12 méterre a szakadéktól, már nem volt magánál. A rettenetes erőfeszítéstől teljesen kimerülten, ájultan hevert a földön."

Ennek az önfeláldozóan hősies tettnek a híre járta be a világsajtót, ekkor, 1887-ben, és három év múlva, 1890-ben a regény keletkezésének az évében, amikor a pályaőr belehalt azon az éjszakán szerzett szívbajába, miközben 500 ember életét megmentette. Olvasta ezt a történetet Jókai? Magából a rossbergi katasztrófa leírásából nem bizonyítható. A Jókai alkotó módszerére jellemző azonban az is, hogy néha csak nagyon távoli analógiák kerülnek át egy való történetből

az elbeszélésébe. Részben azért is, mert elmosódnak emlékezetében az alapul vett esemény részletei, hiszen alkotás közben nem a részletek igazságára van szüksége, hanem az érdekességére. Romantikus képzeletének tulajdonképpen mindez csak ugrópont, ahonnan elrugaszkodhat. (A rossbergi pályaőr a regényben egyáltalában nem ilyen hősies alak. Azonnal az állását félti és önigazolást keres.)

III.

Hogy Jókai milyen könnyedén bánik a felhasznált adatokkal, arra nagyon érdekes fényt vet a regény elején a rossbergi katasztrófa előtt közvetlenül lezajlott szerencsétlenségek felsorolása Flamma grófnővel folytatott beszélgetésben. A regény hírlapi közlésének első mondatában az áll, hogy az író, aki túléli a szerencsétlenséget és szerencsésen megérkezik a francia fővárosba, a *hetvenes évek végén* utazott a Szent Gotthard-vasúton Párizs felé. „A hetvenes évek vége felé a Szent Gotthard vasútvonalon utaztam Párizsnak." A grófnőnek Párizsban a következő szerencsétlenségeket sorolja fel: az eszéki hídszakadás, a skóciai hídszakadás, a szegedi árvíz, az Arrogante hadihajó elsüllyedése, az ischiai földrengés. Ha időben utána nézünk, akkor a következők derülnek ki: az eszéki híd 1878-ban szakadt le, egy Boszniába utazó huszárezred vonata alatt. Nagyapáink emlékeiből tudjuk, hogy szándékos rongálás következtében. Elfűrészelték a híd tartógerendáit. A skóciai hídszakadás Dundee észak-skóciai kikötővárosnál történt. A Tay folyó széles torkolata fölött átívelő több mint egy kilométer hosszú híd a viharos szélben éppen akkor omlott össze, amikor egy zsúfolt személyvonat haladt rajta keresztül. Háromszáz utasnál több vesztette életét. Ez pontosan karácsony napján történt, 1879-ben. A VU dec. 27-én, majd 29-én ad hírt róla. Szegedet 1879. márc. 12-én éjjel 3 órakor seperte el az árvíz. Az Arrogante hadihajó katasztrófája a nyolcvanas évek elején volt, és az ischiai földrengés 1883. júl. 28-án este. A VU 1883. aug. 5-i 31. számában közöl e nagy természeti szerencsétlenségről képes híradást. Ischia, a Nápollyal szemben levő vulkánikus képződésű kis sziget, a „kéjfürdők királynéja", ahogy a VU nevezi 15 másodpercig tartó földrengés alatt elpusztult. Ötezer ember lelte itt halálát.

Mindezek az adatok csak úgy nagyjában éltek az író emlékezetében, amikor 1890-ben a regényt írta, ezért helyezte őket nyugodtan a hetvenes évekre a hírlapi szövegben. Később a kiadás előtt valószínűleg figyelmeztették rá, mert megváltoztatta az első mondatot, a *nyolcvanas évek elejére.* Így már időben is kb. elhelyezkedtek ennek a felsorolásnak az adatai.

A regény első mondata azonban azért került így a regénybe, mert Jókai ismét a valószerűség hitelét akarta adni az elbeszélésnek azzal, hogy nemcsak egy képzeletbeli író elképzelt élményeként tálalja fel a történetet, hanem a saját valóban megtörtént útjával kapcsolja össze, amelyet 1878-ban tett Svájcon keresztül Párizsba. Az író szinte bájos nagyvonalúsággal említi, hogy amikor ő Párizsba utazik, akkor az Hotel d'Espagne-ba szokott szállni. A regény megírásáig, 1890-ig Jókai egyszer volt Párizsban, az 1878-as Világkiállítás alkalmával. Egész élete folyamán is csak még egyszer tette meg ezt az utat. 1900-ban, ismét egy Világkiállítás alkalmából, amikor páratlan nagy ünnepeltetésben volt része, a francia szellemi élet kiválóságai gyűltek össze a tiszteletére rendezett díszvacsorán. (Molnár József dolgozta fel Jókai párizsi útjait három cikkében: *Jókai első párizsi útja* (Debreceni Szemle 1930. máj. 250—54.; *Jókai második párizsi útja*, uo. 1931. márc. 122—27.; *Jókai Versailles-ban*, uo. 1932. szeptember, 339—41.) Jókai első párizsi útjára 1878. aug. 22-én indult el és kissé viszontagságos utazás után aug. 28-án érkezett meg. Egy útközben írt leveléből közöl részletet A Hon (1878. aug. 27. esti lap): „Egészen bosnyák auspiciumok között kezdődött meg párizsi expeditióm" — írja. „Siófokon a győzelmes (enyingi) ‚bőpárt' gerillái közül menekültem orr- és fülvágás nélkül. Nagykanizsán éppen nagy tűz volt: lángbaborult házak illuminációjával fogadtak, Gelsénél egy szélbali zivatar oldalba kapott, s akkora jegekkel tisztelte meg felvonulásunkat, hogy a vagonunk minden ablaka betörött, a tojásnagyságú jéggömbök behullottak a kocsikba s a sűrű jégtorlattól fennakadt a vonat... Ebből kiszabadulva, ott rekedtem Sopronban, s reggelig ott kellett mulatnunk. Mulattunk bizony, mert éppen országos vásárra érkeztünk, s a piacon meg a kávéházban reggelig dalolta a tisztelt közönség valószínűleg a Helfy Ignác nótáját. A jó isten azonban mindezek után is szerencsésen hozott el Bécsbe, a Magyar Koronába, ahonnan még ma tovább, a Szép Lutetia felé."

Az olvasóban önkénytelenül felmerül az a gondolat, hogy ez a jégesővel, bosnyák mozgósítással, nagy kerülőkkel és többszörös megrekedésekkel terhelt hatnapos út nem járult-e hozzá ahhoz, hogy amikor tizenkét évvel később az utazást idézi a regényben, egy nagy vonatszerencsétlenséget iktasson be.

Kicsit gyanúsan hangzik a regénynek az a kijelentése is, hogy az író a Szent Gotthard-vasúton utazott Párizsba Magyarországból. A Gotthard-vasút, amint említettük, Luzernből indul ki és a Vierwaldstätti tó partján halad szorosan, előbb a tó öblösödéseit követve keletnek, a Rigi hegységtől délre, nem is közelítve tehát a Rossberghez, aztán a tó kanyarulatát folytatva a parton fordul délre és halad

a Gotthard hágón keresztül Svájc déli határa felé. Szédítően meredek szakadékok, zuhogó vízesések, vágtató hegyipatakok és folyók fölött, égbenyúló sziklafalak mentén, egymás fölé vájt szerpentineken, 324 hídon és 88 alagúton át vezet az útja. A 88 alagút összes hossza 46 km. Leghosszabb a Gotthard-Tunnel, pontosan 14,998 km. Jókai rövid leírása is találóan jellemzi a svájci vidéket. Azonban . . . a Gotthard-vasút megnevezés megint csak egy jelzésnek tűnik, amelyik még valószerűbbé teszi az elmondandókat. A tény az ti., hogy a Gotthard-vasutat nem kellett igénybe vennie annak, aki Magyarországról Svájcon át utazott Párizsba. Az útvonal ma is az Inn völgyén és Voralbergen át visz, aztán a svájci határállomást, Buchsot érintve Zürich felé folytatódik a svájci—francia határ állomásig, Bázelig. Ha valaki a Gotthard-vasúton is utazott közben, akkor nagy kitérőt kellett tennie. Esetleg más felé is vitt az útja, nemcsak pusztán átutazni akart Svájcon. Arról azonban, hogy Jókai Svájcban is tartózkodott volna néhány napig 1878-as párizsi útja közben, nem tudunk. (Arról sem, hogy esetleg Olaszország felé került volna Bécsből, és úgy jött fel valóban a Gotthard-vasút vonalán.)

Első párizsi útján a tizenkét nap alatt (aug. 28—szept. 10.) mohó érdeklődéssel járta a várost. Szinte mindenüvé el akart jutni. Ötször volt színházban, és egyszer operában. (Molnár József: i. m. 253.) Versailles-ba is kirándult, és erről a kirándulásáról érdekes beszámolót közöl az Üstökösben (1878. okt. 6.) Az a gyanúnk, hogy ennek a beszámolónak is van regényünk szempontjából bizonyos érdekessége. A kis cikk címe: *Hogyan ontottam én a véremet Franciaországért?* „Összejártuk a két Trianont — írja —, szakítottunk egy-egy levelet a hírhedett ősakácról, mely Mária Antoinette-re hullatta virágait, s egyszer eljutottunk ahhoz a grottához, mely a pavillon de musique közelében messziről hozott kövekből lett mesterségesen felépítve: egy királyi kegyenc örömére.

Ezt a képet le kell rajzolnom az albumomba! — mondám nőmnek, s siettem jó helyet keresni, ahol letelepülhessek. Siettemben aztán úgy nekimentem egy félredűlt fa kiálló, letört ágának, hogy az keresztülment a kalapomon, betörte a fejemet, és hanyat estem a földre, s a vér egyszerre elborította az arcomat.

Nőm és leányom ijedten futottak oda hozzám, mikor látták, hogy a vérem folyik, egy fiatal katona, ki a pavillon előtt őrt állt, futott le a tóhoz, zsebkendőjét belemártani a vízbe, hogy a vérzést elállítsa, amitől piros lett körülöttem Franciaország földje . . .

A nagy veszedelem közepett előcsörtet a bokrok közül egy vén, blousos ember. Egy ouvrier, aminőket Egressy Gábor szokott hajdan személyesíteni. Kék zubbony rajta, cafrangos süveg a fején.

— Eh, eh! monsieur! Katonadolog az. Föl se kell venni. Mingyárt begyógyítom én egyszerre. Semmi baj se lesz!

Azzal előhúzott egy nagy bolond pikszist a zsebéből, abban volt jóféle apróra tört *rágódohány*. Kivett belőle egy csipettet, betömte vele a vérző lyukat a homlokomon, s azzal vége volt az egész bajnak.

— No most mehet ön odább.

Meggyógyított minden diploma nélkül.

Aztán egész Párizsban létem alatt ott hordhattam a homlokomon a nagy kerek Schönheitsplastert, ami a sebhelyemet eltakarta (még most is ott a lyuk a fejemen, mint egy csillag)..."

Ennek a „Franciaországért kapott" sebhelynek nem volt-e bizonyos szerepe abban, hogy Dumány Kornél is fején sebesül meg jelentéktelenül, de elég feltűnően?

Az olyan apróságok is mint a Zürich felől érkező reggeli vonat befutása és a Boulevard de Strasbourg kora reggeli képe — bizonyára szorosabban kapcsolják a regényt az első párizsi úthoz.

IV.

Kevés nyomát találjuk a regényben annak, hogy a 70-es években a háború és az ostrom után még alaposan magán viselte Párizs képe a sok szenvedés nyomait. Erről pedig az írónak erős benyomása volt, mert 1900-ban, a második párizsi útjáról közölt *Párizsi levelek* egyikében is ezt írja: „A mostani Párizs is harminc év óta támadt, mint a mi Budapestünk. Romjaiból emelkedett fel. Én láttam e romokat itt is, ott is. Rettenetes képek voltak. Nem örökítette meg se festő, se fényképző. Most már büszke jólét panorámája és kérkedő pompa mindenütt." *(Magyar Hírlap*, 1900. jún. 21.)

Jókai előzőleg már két regényébe, a *Véres kenyér*be (1872) és a nem sokkal a *Nincsen ördög* előtt írt *Lélekidomár*ba beépíti az 1870—71-es porosz—francia háború eseményeit.

A közvetlenül az események után megjelent *Véres kenyér* furcsa szatirikus-humoros hangnemben tárgyalja a főhős kalandozásait a háború hadszínterein, *A lélekidomár* a végkifejlését hozza elénk, a *Commune* harcainak utolsó fázisát, a párizsi csatorna-hálózatba menekült forradalmár-csoportok elleni kegyetlen harcot.

A *Nincsen ördög* főhőse egy nappal előbb érkezik Párizsba, hogy közzéteszik a Poroszország elleni hadüzenetet, tehát 1870. júl. 18-án, és az eseményeket tulajdonképpen a sedani fegyverletételig, szept. 2-ig tárgyalja, hiszen Dumány Kornélt aug. 26-án már elbocsátják a hadseregből, Trochu miniszter parancsára, mint idegent. (Aki egyéb-

ként csak szept. 4-e után lett a köztársasági kormány miniszterelnöke, ebben az időpontban még Párizs katonai parancsnoka volt.)

Jókai a porosz–francia háború kitörésétől kezdve a *Commune* leveréséig szenvedélyes figyelemmel kísérte az eseményeket, ezalatt a háromnegyed esztendő alatt több mint száz vezércikket szentelve a nap híreinek újságjában, a Honban. Az Üstökösben, a „kis élclapban" pedig, ahogy nevezgeti ragyogóan szellemes, vidám hetilapját, még legalább másik százat karikatúrák kíséretében.

A regény szept. 4-e után teljesen megszakítja az események közlését. Talán éppen azért, mert közvetlenül előtte *A lélekidomár*ban a befejezést írta meg, mondja itt el az eseményeket az első felvonás lezárásáig. Inkább azonban azért, mert a további menete a háborúnak már nem tartozott a cselekményhez. (Mint ahogy *A lélekidomár* cselekményéhez csak az utolsó rész kapcsolódott.)

A Honban sorozatosan közölt Jókai-cikkekből az is érdekesen kiviláglik, hogy ellentétben a magas diplomáciával és általában az európai közvéleménnyel, biztos volt a második császárság csődjében. A romantikus Jókai mélyebben és pontosabban látta a korrupt rendszer gyengeségét, mint a jól informáltak, a hivatásos politikusok, akik a császárság sikereinek a felületén tájékozódtak. Igaz, hogy Franciaország a krími háborúban Anglia oldalán győzelmet aratott — nehezen és óriási veszteséggel, ezzel legyőzte Európa egyik vezető nagyhatalmát, Oroszországot, és az olasz háborúban Ausztriát, a a kontinens másik nagyhatalmát, ami azonban a szerencsés körülményekből adódott. Mindez öregbítette a francia dicsőséget az európai közvélemény szemében, és azt az illúziót keltette, hogy visszatért a nagy Napóleon győzelmeinek az ideje, és eltakarta azt a tényt, hogy ez a Napóleon nagyon kis utánzata elődjének.

A regény beszél Dumány Kornél elhatározásával kapcsolatban a *gyutűs* puskákról és a *mitrailleuse*-ökről, amelyeknek a golyózáporában majd megtalálja a megoldást problémáira. Ezek a haditechnika XIX. századi vívmányait jelentik. A „gyutűs puskák" a hátultöltős, ismétlőrendszerű puskák. A hátultöltős Dreyse-rendszerű puska a század hatvanas éveiben már használatban volt a nagyhatalmak hadseregeiben, kivéve az osztrák hadsereget, amelyik hosszadalmas eljárással, elölről töltendő puskákkal volt még felszerelve. A Dreyse-puskákkal percenkint 6—8 lövést lehetett leadni 700 méteres távolságra. A primitív, elültöltő puskákkal hadba induló osztrák hadsereg katasztrófális vereségét Königrätznél elsősorban az ismétlő-puskák okozták. A porosz hadsereg Dreyse-puskákkal indult az 1870-es háborúba is a franciák ellen. Igaz, hogy a franciáknak már ennél is jobb hátultöltő puskájuk volt, a Chassepot-puska, amelyik kétszer olyan messze, 1500

méterre hordott, percenként 8—12 lövést lehetett vele leadni. Éppen Jókai ír azonban arról vezércikket, hogy a császár saját céljaira használta fel a hadfelszerelésre szánt költségek 100 millióit, tehát Chassepot-puskákkal a francia gyalogságnak csak egy kis része volt felszerelve. A „nagy" Napóleon által dédelgetett híres francia tüzérségnek is régi, elavult 1859-es mintájú kis, 4—8, 12 mm-es ágyúi voltak, és ezek hatásterületüket tekintve elmaradtak a poroszok modern, nagy kaliberű és hatósugarú, hátultölthető Krupp-féle ágyúitól.

A németeknek az ágyúik voltak jobbak, a franciáknak a kézifegyvereik — ez jelenthetett bizonyos kiegyenlítettséget is. A hadkiegészítés tekintetében Franciaországban még sorozott hadsereg szolgált, a porosz hadseregben 1861 óta hadkötelezettség volt érvényben. Ez is bizonyos kiegyenlítettséget mutat. A francia állandó hadsereg azonnal nagy tömegben a frontra volt dobható. A porosz hadsereg viszont nagyobb tartalékokkal rendelkezett. A francia vezérkar túlnyomó részben másodosztályú és túlságosan öreg parancsnokokból állott, akikből hiányzott a kezdeményező készség. Arra törekedtek, hogy megerősített helyeken biztonságban maradhassanak. A porosz vezérkar sem állott sokkal kiválóbb vezetőkből, de a vezérkari főnök Moltke a clausewitz-i hadi elveket: minden erőt összefogva az ellenség leggyengébb pontján koncentráltan támadni — kiválóan alkalmazta.

Mindent összevéve a németek kihasználtak minden rendelkezésre álló lehetőséget, és augusztus elején 450 000 jól felszerelt és kiképzett katonájuk volt a Rajnánál, a franciák pedig kihasználatlanul hagyták helyzeti előnyüket a német felvonulás megakadályozására.

Dumány Kornél tábori orvosnak a Douay hadtestéhez kerül, amelyik a Strasbourgban parancsnokló Mac-Mahon hadseregének jobb szárnyát képezte. Nem lehetett ott Saarbrückennél — mondja —, ahol a poroszok előhadát diadalmasan kiverték, és ők szedték össze a sebesülteket. (A saarbrückeni egyetlen francia győzelem a hadjáratban annak a következménye volt, hogy a világ közvéleménye teljes egészében francia támadásra számított, maguk a németek is, ezért amikor a francia előőrsök Saarbrückennél feltűntek, sietve visszahúzódtak.)

A francia haditerv használhatatlannak bizonyult. Támadásra irányult, ezzel szemben a hadseregek védekezésre vonultak fel. Jobb szárnyon Mac-Mahon, bal szárnyon Bazaine serege. Összesen kb. 250 000 ember. Jókai ebben a regényében pontosan követi a háború lefolyását. (Nem úgy, mint *A lélekidomár*ban, ahol a saarbrückeni csatát *tavaszra* helyezi, a háború lefolyását pedig másfél évre terjeszti ki, bizonyára emlékezetből írva, és a 18 évvel előbb lefolyt háború ese-

ményeit nem ellenőrizve.) Itt lapjának, a Honnak 1870—71-es számaiból veszi az adatait. Ezek egészében pontosak is. Moltke haditerve a kisebb létszámú francia hadsereg bekerítése volt. Először a jobb szárnyat akarta megkerülni, Mac-Mahont elvágni Bazaine-től és Párizstól, és Bazaine seregét Metz-hez szorítani, passzivitásra kárhoztatni.

A német támadás ezért irányult Mac-Mahon jobbszárnya és Douay tábornok hadteste ellen, aug. 4-én pontosan a határon fekvő Wissenbourg mellett. A csata úgy folyt le, ahogy Jókai leírja. A Hon aug. 5-i számában már megjelenik a híradás, hogy Douay elesett. Kivéve, hogy Douay nem lovasrohamban lelte halálát, hanem már visszavonulás közben egy kartács becsapódástól. Mac-Mahon, hogy az átkarolást megakadályozza, elrendelte a hadsereg visszavonulását, a németek azonban tovább folytatják az átkarolást, *Wörth* mellett Mac-Mahon visszavonuló hadsereg-csoportjának a derékhadát támadják meg, és nagy győzelmet aratnak. A Jókai csataleírása a wissembourgi (weissenburgi) ütközetről csak annyiban színeződik, hogy a híres és teljesen felesleges áldozatot jelentő francia vértesroham a komlóföldek között nem itt történt, hanem a wörthi csatában. A wörthi csata után Mac-Mahon Metz felé tért ki, hogy Bazaine-nel egyesüljön, a hadmozdulat azonban olyan lassú volt, hogy aug. 12-én a német lovasság elvágta az útját. Mac-Mahon Châlons-sur-Marne irányába húzódott vissza. Bazaine is ki akart térni az átkaroló gyűrűből, és Metzből Verdun felé húzódott. A német hadsereg ismét gyorsabb volt, és a mindkét oldalon rendkívüli véráldozatokat jelentő Mars-la-Tour-Vionvilley-i és Saint-Privat-Gravelotte-i csatában visszaverték Bazaine-t Metz falai közé. Jókai szerint: „A Mars-la-Tour-i népirtó ütközet után már valóságos céltalan futás volt a Mac-Mahon-i csapatok sorsa." Ez igaz, *de ezt a csatát Bazaine tábornagy csapatai vívták.*

Jókai hőse, Dumány Kornél, tábori orvos ezután kapja meg elbocsátó levelét a francia hadsereg kötelékéből. Tulajdonképpen ezzel le is zárult a háború első része. A hadműveletek megkezdése után néhány héttel gyakorlatilag a két francia hadsereg ütőereje megtört. Mac-Mahon seregének felbomlott állapotát híven szemlélteti Jókai. A hadseregnek azonban még nem zárták el az útját Párizs felé. A kormány utasítására, ahelyett, hogy a főváros védelmét tartotta volna szem előtt, Metz felé fordult, és abszurd katonai helyzetben egyesülni igyekezett a körülzárt Bazaine-i sereggel. Ez eleve teljesen reménytelen kísérlet volt, és menetrendszerűen következett be Moltke haditerve: első ütemben a két hadseregcsoport elszakítása és különkülön bekerítése. Mac-Mahon beszorult a sedani „csőbe" és mielőtt

a teljes megsemmisítés bekövetkezett volna, szeptember 2-án a bukott császár, aki a seregnél tartózkodott, kitűzte a fehér zászlót.

A sedani katasztrófáról azonban már csak a tőzsde-manőverrel kapcsolatban értesülünk, a hős Brüsszelben van. A tőzsdeügyek adatai is a Hon számaiból valók. „Egy párizsi távirat jelenti, hogy a francia hadsereg győzelmének hírére a járadék 68,15-re hágott —" így szól egy aug. 8-i hír a lapban. Ez az adat pontosan ebben a formában kerül be a regénybe. A wörthi csata után is az a hír terjedt el, hogy a francia hadsereg győzött és Bécsben is, Pesten is ennek a hírnek a nyomán hullámzott a börze. Jókai itt a korrupt és számára rendkívül ellenszenves császári rendszer egyik lényegét érinti: emberek ezreinek, hadseregeknek a sorsa csak a nyerészkedésekre szolgál. A tőzsdét mindig lehet hazugságokkal traktálni — mondja. Dumány Kornél visszavonul a châlons-i táborig, és a visszavonulás után felgyújtott sátrak fényénél olvassa a kávéházban, hogy a porosz hadsereg megsemmisült, Moltkét elfogták, Bismarck megsebesült. A járadék felugrott 71,25-re. (Ugyanez a Hon aug. 26-i számában.) Van itt egy időszámítási tévedés is. Azt írja A „*Sweet Home*" *(Édes Otthon)* című következő fejezetben, hogy „három hónapos bozonttal benőve" az arcán érkezett haza. Minthogy július végén került a hadsereghez, és augusztus végén már elbocsátották, ez legfeljebb egy hónap. Jókainál előfordulnak az ilyen elírásból adódó tévedések.)

Említsük meg, hogy Borostyáni Nándor, a kornak egyik sokat szereplő, neves újságírója, ebben az időben a Hon munkatársa. Őküldte ki a lap harctéri tudósítónak. Ez több szempontból is érdekes. Mindenekelőtt azért, mert Borostyáni Nándor, aki ebben az időben huszonkét éves fiatalember, Kelet-Franciaországból nemcsak haditudósításokat küld a harcokról, hanem maga is „szabad lövésznek", „franc-tireurnak" áll be. Egy alkalommal el is fogják a porosz lovasok, és csak az menti meg a hadifogságtól, hogy igazolja magát mint magyar állampolgár és haditudósító. (Az ő kalandja az, amit egy kicsit kiszínezve leír Jókai Dumány Kornél és a porosz tiszt találkozásában, aki pisztolyt szegezve Dumány homlokának megadásra szólítja fel, azonban amikor meghallja, hogy magyar, békén elereszti. Borostyáni Nándor kalandja nem lehetett ilyen egyszerű, állítólag agyon is akarták lőni, amikor mint franc-tireurt Verdunnél elfogták. (H 1870. szept. 1.) Végül fogságba sem vetették, de minden podgyászát elvették, és áttették egy szál ruhában a svájci határon. Bernből keltezi első beszámolóját, amelyben megígéri, hogy rövidesen visszatér az „ágyúk tüzébe", csak kiegészíti felszerelését. A szept. 14-i számban kezdi meg azt a tudósításSorozatot, amelyik fogságba esése után megszakadt. *A francia határról* címen ír, Mulhouse-ból keltezve cikkét, a köztársaság

kikiáltásáról. Itt beszéli el Borostyáni azt a jelenetet, amit Dumány Kornél *saját szemével lát*, hogy a császári gárda összevagdalja a kaszárnyán levő császári címereket. „Most olvasom egy párizsi lapban, hogy szeptember 3-án a garde de Paris lovassága karddal vagdalta le kaszárnyájáról a császári címert, természetesen a tömeg roppant örömzaja között. Ugyanazon hírhedt gárda ez, mely minden alkalommal példátlan brutalizmussal verte szét Párizsban a kormányellenes tüntetéseket, s mely a februári zavargások alkalmával is számos ártatlan nézőt, többek között nőket is részint lekaszabolt, részint letiport. Ugyanazon gárda ez, mely szeptember 3-án s előtte való éjjel folyvást fegyver alatt állott, hogy egy parancsszóra vak dühvel nekirontson minden tüntetésnek. És szeptember *negyedikén* ezek a zsoldosok már fraternizálnak a tömeggel, és karddal vagdossák le a kőcímert laktanyájukról.

Hamar feled a jó párizsi nép. Örömmámorában megfeledkeznek azon gyáva nyomorultakról is, kik a respublika kikiáltásának előestéjén polgárvért mertek ontani Párizsban. Értem azon rendőröket, kik szeptember 3-án a boulevard Bonne-Nouvelle-en megsebesítettek revolvereikkel és kardjaikkal mintegy tíz egyént, többek között egy nőt és egy nemzetőrt" — írja Borostyáni Nándor.

Mindez szerepel a regényben. A Hon szept. 14-i számában (Esti kiadás) Borostyáni Nándor a franc-tireurök közötti kirándulásáról számol be. Tudjuk, hogy Dumánynak még Palikao miniszterelnöksége idején kellett megválnia a hadseregtől mint idegennek. Amikor azonban Brüsszelből visszatér, a köztársaság kikiáltása után, az idegeneket tárt karokkal fogadják, sőt plakátok hívnak fel mindenkit aki ellensége a zsarnokságnak, hogy lépjen be a franc-tireurök közé. Borostyáni cikke szerint a franc-tireurök éppen olyan szervezetlenek voltak, mint maga a hadsereg. Lelkesek, de se fegyverük nincs, se nem tájékozottak, egyáltalában nem ismerik Elzászt, a terep kitűnő ismerete pedig az alapfeltétele ennek a harcmodornak. Az elzászi szabadcsapat vezetője Regnault százados is sokkal jobban ismeri Orán és Constantine vidékét, mint Mulhouse-t. Dumány Kornél végül is nem lép be a franc-tireur légióba, amelynek Jókai szerint egy Varjassy nevű magyar volt a vezére. (Nem sikerült megtalálnunk, hogy ki lehetett ez a Varjassy, alakját Jókai — valószínűnek látszik ez is — Borostyáni valamelyik írásából vette.)

A regénynek ebben a részében szereplő párizsi tüntetések leírása is a Hon korabeli tudósításaiból valók. — Jókai egy Concorde téri nagy béketüntetésről ír, ahol kék blúzos munkások vonultak fel nagy tömegben fehér zászlókkal, táblákkal, a háború ellen tiltakozva, és a zsarnokok ellen tüntetve.

Egy ilyen tüntetésről is van híre a Honnak. Nem ugyan a Concorde téren, hanem a Grand Boulevard-on vonulnak végig a fehér zászlós munkások:

„Az átvonuló csapatokat a nép végtelen lelkesedéssel fogadja, tömött soraik közé furakodik, itatja, cipeli fegyvereit s minden kitelhető módon fraternizál vele . . .

De azért az ellenkező irányban is történnek demonstrációk. Tegnapelőtt 20 munkás fehér zászlókkal vonult ki, s éltette a békét. A Boulevard du Temple-ig érve a kis csoport már óriási nagyságúvá nőtt, mely mind a ‚vive la paix'-t kiabálta. A rendőrség nem merte háborgatni, de félvén, hogy az ily jelenetek lehangolják a harckedvet, figyelmeztette Párizs lakosságát, hogy ne tüntessen sem a harc mellett, sem az ellen." *(Párisi levél,* H, 1870. július 25. Esti kiadás)

A Hon közli egyébként *A munkások a háború ellen* címen a francia munkások kiáltványát.

A munkások (a nemzetközi munkásegyletből) Párizsban a következő manifesztumot bocsátják közre: „Munkások! A politikai egyensúly megrontása, a nemzeti becsület ürügye alatt még egyszer fenyeget azzal a politikai dinasztikus nagyravágyás, hogy háborút támaszt.

Munkások! Franciák, németek, spanyolok, egyesítsük szavunkat egy hangos tiltakozásban a háború ellen. Mai nap a társadalomnak mégse lehet más jogos alapja, mint a Termelés és egyenletes felosztás. A munkafelosztás, melynek minden nap nagyobb szüksége van a cserére, a népeket szolidarissá teszi. Azok harcias kiáltásaira, kik bűnöket vérrel akarják lemosni, vagy kik a közszerencsétlenségben új speculatiók forrását látják — válaszul, tiltakozunk mi, kik akarjuk a béke, a munka és a szabadság uralmát. Ezennel tiltakozunk:

Az emberek rendszeres megsemmisítése ellen, a nép tőkéinek elpazarlása ellen, melyek csak arra kellene, hogy szolgáljanak, hogy a földet és ipart termékenyítsék, a vérontás ellen, mely csak gyalázatos hiúságok, hideg nagyravágyások kielégítésére való stb. Minden rendelkezésünk alatt álló eréllyel tiltakozunk a háború ellen mint emberek, polgárok és munkások. A háború a vadállati ösztönök és nemzeti gyűlölet felkeltése. A háború a kormányzók által a végre feltalált eszköz, hogy a közszabadságok megfojtassanak. A háború a közgazdagság és napi munkánk művének megsemmisítése.

Német testvérek! A béke nevében kérünk, ne hallgassatok a fizetett vagy szolgálatra kész hangokra, melyek titeket megcsalni igyekesznek Franciaország valódi szelleme felől. Maradjatok az esztelen hívásokkal szemben némák, mert a köztünk levő háború testvérgyilkosság lenne. Maradjatok nyugodtak, amint lehet, egy nagy, erős és bátor nép, anélkül, hogy méltóságát megsértené. A mi csapa-

taink a Rajna mindkét részén csak a despotizmus győzelmét vonnák maguk után.

Spanyol testvérek! Mi is azt hívők húsz év előtt, hogy a szabadság hajnalpírját látjuk feljőni. Legalább hibáink története szolgáljon nektek intő például. Még urai vagytok határozatotoknak. Ne hajoljatok meg új gyámság alatt. A véretekkel pecsételt függetlenségtek, amit elértek, a ti legfőbb javatok. Annak elvesztése, higgyétek nekünk, a méltóságteljes népekre nézve keserű fájdalom és erős kiábrándulás. Minden ország munkásai, bármi következzék is közös fáradozásunkra, mi a nemzetközi munkásegylet tagjai, kik határokat többé nem ösmerünk, hozzátok intézzük Franciaország munkásainak óhajait és üdvözleteit, mint feloldhatatlan szolidaritásunk zálogát." (jún. 17, Reggeli kiadás.)

Diószegi István történész is közöl egy Párizsból Bécsbe érkezett levelet, amelyben a következőket írják 1870. júl. 28-án: „Tegnap este a menetszázadok indulásakor a Gare de l'Est-ről, ahol körülbelül 10 vagy 12 ezer munkás tartózkodott, számos kiáltás hallatszott: ‚Le a Napóleonokkal! Ollivier-t akasztófára! Ollivier-t Cayenne-be!' és ugyancsak elhangzott az is, hogy ‚Éljen a Köztársaság!'" (Diószegi István: *Az Osztrák—Magyar Monarchia és az 1870—71-es porosz—francia háború.* Bp. 1965. 14.) Borostyáni Nándor azt írja aug. 8-án Párizsból, hogy állandó tüntetések vannak — egy ilyen tüntetés zajlik le a frontról éppen haza érkező Dumány Kornél lakása előtt.

Borostyáni Nándor aug. 30-án már *A csatamezőről* ír tudósítást, és A Hon szept. 1-i számában jelenik meg az is, amelyik valószínűsíthetően a francia táborba észrevétlenül belovagolt három porosz tiszt történetének az alapja. A hírben öt vakmerő német dragonyosról van szó, ezek azonban *Châlons sur Marne*-ba lovagolnak be észrevétlenül a francia vonalakon keresztül.

*

Még valamit meg kell világítanunk kissé. Dumány Kornél tábori orvosnak áll be az „öreg Duval" egészségügyi csapatába, aki már Sebastopol ostrománál is praktizált, és aki a kiválóan fejlett francia sebész neveltje. A francia sebészet valóban magas fokon állott. Párizs a sebészek Mekkája volt. Híres sebészek, mint Dupuytren, az érsebészet úttörője és Jobert, a sipoly-műtétek szakértője és még számosan a XIX. századi nagy orvosi fejlődés megindítói. De hol állott akkor egyáltalában a sebészet, és hol állottak a „lazarétumok"?

Mai szemmel nézve elképzelhetetlen gondatlanság és tudatlanság jellemezte a betegápolást, és általában a kórházi kezelést. Az antiszepszisről, a fertőzés veszélyeiről fogalmuk sem volt, amelynek a

XIX. század derekán a magyar Semmelweis Ignác és az angol Lister az úttörői. A narkózissal, éterrel vagy kloroformmal való operációt 1846-tól alkalmazták. Addig minden műtét érzéstelenítés és altatás nélkül történt. A lábamputálás és koponyalékelés éppenúgy, mint a foghúzás. A párizsi Hôtel Dieu kórházban a legnagyobb nyomor uralkodott. Ragályos és sebészeti beteg egy ágyban feküdt, néha a lázas beteg napokig egy paplan alatt a hullával. A szenny és a bűz valósággal elborította a kórházakat, amelyek hullagyárak voltak, szinte teljesen ápoló személyzet nélkül. Az első hivatásos betegápoló személyzetet egy *Florence Nightingale* nevű lelkes angol hölgy toborozta a krími háború idején.

Az öreg Duval, Dumány Kornél parancsnoka a krími háború idején Sebastopol ostrománál kezdte tábori sebészi gyakorlatát. A krími háborúban az egyesült angol—francia seregből 110 ezer ember pusztult el, ebből csak 10 000 harc közben, a többi a sebesülésbe halt bele vagy a hiányos ápolásba. Egy orvos-történész, az amerikai H. St. Hartmann meglátogatta 1854-ben Konstantinápolyban az angol expedíciós sereg főkórházát, ahol több ezer szerencsétlen sebesült katona feküdt a puszta földön, fertelmes piszok között, rongydarabokkal bekötött sebekkel, teljesen víz nélkül, néhány orvossal és ápolóval. Az orvosok szakadatlanul operáltak a teljesen mosatlan műszerekkel, a késeket a mocskos padlóhoz és a csizmájuk szárához fenve, innen-onnan előkapdosott, többször felhasznált rongydarabokkal kötözve a sebeket. Természetesen a legtöbb sebesült elpusztult seblázban. Modern elképzeléseinkkel a kórházról nem fogható fel az az infernó, amit egy ilyen katonai lazaretum jelentett akkoriban. 1859-ben, a solferinói csata után 50 000 katona pusztult el az ilyen sebkezelés következtében. Egy véletlen szemtanú, svájci turista, Dumant Henrik ezeknek a szomorú tapasztalatoknak a hatása alatt alapította meg Genfben a Vöröskeresztet 1864-ben. (A genfi „konvenciót", azt az egyezményt, amelyet 36 állam kötött egymással, sokat emlegeti Jókai regényeiben, így itt is. Ennek legfontosabb pontjai a következők: 1. A sebesültek és betegek a háborúban nem tekinthetők ellenségnek. 2. A kórházak és a betegszállító járművek, valamint a sebesültgondozó személyzet semlegesek. 3. A sebesültek gondozására szolgáló házak mentesek a beszállásolástól. 4. Minden kórházra és egészségügyi intézményre ki kell tűzni az egyezményben megállapított jelvényt, a vörös keresztet fehér mezőben. 5. Az egészségügyi személyzet is vörös keresztes karszalagot visel. 6. A genfi egyezménnyel kapcsolatos ügyeket egy nemzetközi bizottság intézi, ennek a székhelye Genf. 7. A nemzetközi bizottság havonként megjelenő szakfolyóirata: *Bulletin International des Sociétés de la Croix-*

Rouge. 8. Minden országban csak egy országos vöröskereszt egylet működhet, amelynek a megalakulását a nemzetközi bizottság hagyja jóvá.

1870—71-ben, a háború idején még ugyanazok a sebkezelési módszerek szolgálták a szerencsétlen sebesültek gyógyítását, mint Sebastopolnál, vagy Solferinónál. (A Hon 1870. aug. 10, 11, 12. számaiban cikksorozat foglalkozik a háborúban bekövetkező sérülésekkel: *Lőtt sebek a háborúban* címen.) A ragyogó sebészeti technika csak arra volt jó, hogy mélyebben megfertőzze a sebesültet a szennyes késekkel végzett alaposabb vágásokkal és a mély sebekre borított piszkos kötésekkel. Ebben az időben még egy másik sebkezelési technika is szabály volt: a sebek tamponálása kötésekkel, értsd: szennyes rongyokkal való kitömése. 1877-ben jöttek rá az orosz—török háború közben az orvosok, hogy a sebek tamponálása minden esetben súlyos vérmérgezést, seblázat és halált idéz elő.

V.

Beledolgozza a regénybe egyik kedves barátja, gróf Teleki Sándor első házassága történetét is. Teleki Sándor koltói kastélyában ő is időzött 1876 augusztusban, mint Petőfi annak idején, mézeshetei alatt, 1847 szeptemberében. Ő az egyetlen „eleven" gróf, akivel Petőfi szóbaállott.

„Erős tanulmány volna egy biographia-írónak Teleki Sándor viselt dolgait megírni a continensen, ki együtt élt, mulatott és harcolt e földrész minden mívelt és barbár nemzeteivel, tűrte a dicsőséget és kereste a bajt, járt ágyútűzön, tengerviharon s hitelezőcsordán keresztül sértetlenül, jó barátja volt Victor Hugónak, a két Dumasnak, Lisztnek, Petőfinek s századunk egyéb versíró, éneklő, muzsikáló, képfestő és szoborfaragó hírneveseinek, segített Garibaldinak országokat hódítani, s más nagy embereknek légvárakat építeni; értekezett királyokkal és császárokkal Magyarország sorsa felől, s lelkesedett földönfutókkal és poétákkal a népszabadságért; teleszedte a mellét érdemrendekkel azért, hogy azokat ne viselje s bejárta egész Európát azért, hogy felfedezze, milyen szép kilátás van a koltói dombról a kis „Buba" szőke feje fölött átnézve? — írja róla Jókai egy Koltón kelt cikkében. (*Úti táskámból* = 61. k. 335—36.)

Teleki Sándor 1821-ben született Kolozsváron, az erdélyi Teleki család grófi ágából.

Sándor, a család egyetlen fiúgyermeke, fiatalkorában éli a gazdag mágnásgyermekek vidám és gondtalan életét. A szülők azonban nem elégednek meg azzal, hogy a vadászatban, a lovakkal való foglalko-

zásban és a vendégeskedésben merüljön ki élete, hanem elvégeztetik vele a jogot is. Egy ideig hivatali pályára is szánják. Középiskolás korában egy időben Táncsics Mihály is nevelője, és a reformkor nagy embere később kellemesen emlékezik meg a Teleki családról. A fiatalembert még a berlini egyetemre is kiküldik, azonban itt a német filozófia bonyolultságánál jobban érdekli az élet, jobban érdeklik a kalandok. Don Carlos spanyol trónkövetelő zsoldjába szegődik, a helyzet azonban nem volt kedvező a trón megszerzésére, mert a sereget szétverik vagy elfogják. Teleki börtönbe kerül, és ha Lesseps Ferdinánd, a szuezi csatorna későbbi építője, akkor spanyolországi konzul közbe nem lép, talán vérpadon is végzi fiatal életét. Visszatér Németországba, itt Liszt Ferenc barátja lesz, és elkíséri oroszországi hangversenykörútjára. Liszttel élete végéig meleg barátságban él, 1846-ban Liszt meg is látogatja Koltón, és itt írja egyik rapszódiáját.

Hazatérve a reformkori mozgalmakba kapcsolódik, Wesselényivel küzd a reformokért, hamarosan az ellenzék egyik jelentős alakjává válik. Írók, művészek, színészek barátja, életében nagy vendégszeretettel hívja magához a jeles művészeket, írókat. Bizonyára radikális elvei nyilatkoznak meg Petőfihez fűződő barátságában is. Híres megismerkedésük a nagykárolyi vendéglőben irodalomtörténeti adalék — amikor Petőfi úgy fogott vele kezet, mint az egyetlen élő gróffal, akit közelről látott.

A szabadságharc alatt Bem hadseregében harcol a ranglétrán gyorsan haladva. Egyike azoknak, akiket Bem legjobban szeret. Később írásaiban ő rajzolta meg leghívebben a szabadság nagy katonájának az alakját. Bem hozzá írta utolsó levelét is, amikor Orsovánál el kellett hagynia az országot. A szabadságharc után az aradi várbörtönbe viszik, innen azonban néhány hét múlva sikerül barátjával és rokonával, katonatársával, ugyancsak Bem ezredesével, Bethlen Gergellyel együtt megszöknie. Emigrációba megy, Angliába és Franciaországba, minden európai szabadságmozgalmat végigharcol. Garibaldi seregében tábornok. Emigrációs vándorlásai közben korának egész sor nagy emberével kapcsolatba kerül, akikről érdekes írásokat ad közre hazatérése után: *V. Hugóval, Georges Sand-nal, A. Dumas père-rel*, természetesen *Garibaldival*, akinek a mankóját, amelyre Aspremonténál sebesülten támaszkodott, saját múzeumában, Koltón őrizgeti. Kétszer nősül, második házassága boldog és szerencsés, felesége francia nő, négy gyermekük születik.

A kiegyezés után hazatér Koltóra. Köztiszteletnek örvendve, gazdálkodva,vendégeskedve élt itt. Emlékeit írogatta. Mint engesztelhetetlen és tántoríthatatlan negyvennyolcas csak a legtrágárabb szavak kíséretében tudta emlegetni a Habsburgokat és ő császári és királyi

apostoli felségét, I. Ferenc Józsefet. Nehezen tűrte a tétlenséget, a kalandok, a mozgalmasság nélküli, békés életet. 1892-ben itt hunyt el.

Jókai Teleki Sándor házasságának a történetét mondatja el Dumány Kornéllal. Az a jellemzés, amit Dumány a barátjáról elbeszélése elején mond, összevág az idézett Jókai-cikkrészlettel. Ez a jellemzés körülbelül igaz is, csak Jókai romantikus fantáziája mindig hozzátesz valamit a puszta igazsághoz. Az adatok teljesen megfelelnek a valóságnak, csak éppen megnő, megszépül minden, varázsérintésre csodálatossá válnak valóban meglevő és magukban véve is tiszteletre méltó jellemvonások.

Teleki Sándorra illik az is, hogy még férfikorában is parancsolt neki az édesanyja. Erről egy híres anekdota volt forgalomban Teleki Sándor történetei között. Jókai bizonyára erre gondolhatott. Arról szól, hogy Teleki Sándor már Bem őrnagyaként és mint erdélyi kormánybiztos tartózkodott Kolozsváron, amikor az anyja, aki régen nem látta, eljött meglátogatni a fiát. Éppen vasárnap volt, fényes délelőtt, és a kolozsvári református templom előtt járva, istentisztelet lévén, a nagyasszony be akart lépni a templomba. Teleki Sándor azonban, akit sohasem bántott túlságosan a vallásosság, húzódozott a bemeneteltől, és minthogy csak nem akart belépni, az anyja az ünneplő sokadalom szeme láttára a kardos-atillás, szakállas őrnagyfiát hatalmasan arcul ütötte engedetlenségéért.

A szabadságharcban nem „hadnagy" volt, hanem „őrnagy", később ezredes, majd az erdélyi hadsereg felügyelője. Megfelel a valóságnak az is, hogy a szabadságharc után, amikor külföldre menekült, a vagyonát elkobozták, és őt magát „in effigie", képletesen a bitófára szegezték. Napóleon államcsínye után valóban el kell hagynia Franciaországot az emigránsok jó részével együtt. (Jókai ugyan azt írja, hogy keresztül sem utazhatott Franciaországon, ami szintén megtörtént a magyar emigránsok egy részével, elsősorban magával Kossuthtal.) Ezután sokat utazott a kontinensen, és a kontinensen túl, Angliában is. Jókai azt írja, hogy ekkor ismerkedett meg első feleségével. Az adatok itt pontosan illenek Teleki feleségének adataira, aki előkelő származású, gazdag angol árvalány volt. Valóban „szellemdús" hölgy, valóban roppant vagyon örököse. Itt azonban a regény cselekményének megfelelően, amelynek sejtető előrevetítése a házassági történet, Jókai erősen eltér a tényektől. A regény szerint a gazdag angol hölgy csak azért nyújtja kezét, sok angol előkelő ifjú kérőt kikosarazva a hontalan és nincstelen magyar emigránsnak, hogy nevet szerezzen magának. Feltehetően, hogy mint asszony kora felfogásának megfelelően nagyobb szabadságot és függetlenséget biztosítson magának. A valóságban Teleki Sándor házasságának más a hite-

les története. A gazdag angol árvalány, akit nem a Wight szigetén, a magyar emigránsok menhelyén vett feleségül, a 19 esztendős Lady Longdale, Bickersteth Johanna. Jane, amikor az anyja özvegyen maradt, 16 éves volt, tehát felnőtt leány. Utazgatni kezdtek, anya és leánya, azonban ez nem töltötte ki életről vallott elképzeléseiket. Tevékeny emberek voltak, és a jótékonyság irányában, a gyengék és elesettek érdekében dolgozva akarták életüket hasznosítani. Árvaházakat ruháztak fel, vasárnapi iskolákban tanítottak, jótékonysági bazárokban árultak, szóval megtettek mindent, ami akkoriban jótékonykodó gazdag hölgyek tevékenységét jellemezte. Nyomorgó írókat és művészeket segélyeztek, Párizsban nagy irodalmi szalont tartottak, ahol rengeteg ember ügyét igyekeztek előbbre vinni, emigránsokat kerestek fel. Tizenhét éves volt Jane, amikor Teleki megismerte. Azonnal szerelem támadt köztük, Teleki Sándor megkérte a lány kezét, gyámja azonban korainak tartotta az esküvőt, két évi távollétet parancsolt a szerelmesekre azzal a kikötéssel, hogyha két év múlva is szeretni fogják egymást, nem áll ellene a házasságnak. (Ez elég romantikus szituáció, Jókai azonban nem használta fel, mert nem illett bele a cselekmény menetébe. Egészen más irányba fordította a házasság menetét.) Két év múlva aztán, minthogy a szerelmesek kitartottak, valóban megtörtént az esküvő Bernben. Teleki László egy levele szerint, aki beszámolt unokaöccse házasságáról, Jane valóban Anglia egyik leggazdagabb partija volt, évi jövedelme 600 000 frank, vagy még annál is több.

Az ifjú házasok az esküvő után elutaztak Spanyolországba, aztán Angliába, az ifjú feleség Liverpool melletti kastélyába, Eywoodba költöztek. 1857-ben Johanna már magyarul is tudott. Még hozzá olyan jól, hogy magyarra fordította Byron *Childe Haroldját*. Fordítását a „magyar irodalom jövőjének" ajánlotta. A *Szépirodalmi Közlöny* (1861. aug. 10.) így számol be a fordításról: „Egy új tünemény támadt a büszke Albion gyermekei közt. Egy szép, fiatal, dúsgazdag angol hölgy, ki a magyar nemzet iránti rajongó szeretetében ennek nemcsak nyelvét tette sajátjává, hanem toll után is nyúlt, és a sohasem látott, de mindig szeretett haza írónői közé lépett . . . Ami magát a nyelvet illeti, az itt-ott nehézkes, de azt nem lehet csodálni egy oly sötét, méla ábrándos mű áttételénél . . .". Jane útleírásokat is küldött magyar lapoknak, főleg spanyolországi utazásairól. Ennek ellenére a házasság hamarosan rosszra fordult. Az eywoodi kastélyban, Angliában Teleki Sándor halálosan unatkozott a szomszéd angol birtokosok látogatásai közben, akiknek a nyelvét sem értette, mert ő nem tanult meg angolul. Nem szerette ezt a kínosan szabályos életet, az angol arisztokráciát pedig hamarosan egyenesen meggyűlölte.

Amikor csak tehette, menekült Angliából, és bár a felesége még az olasz hadjáratba is követte, végül is 1863-ban elváltak. Igaz, ekkor már Teleki Sándort évek óta nagy szerelem fűzte a francia Lizet de Thiverval Mathildehoz, akivel aztán élete végéig igen boldog házasságban élt. A valóságban tehát szó sem volt arról a következetes gonoszságról, amit Jókai elmondat a regényben Dumány Kornéllal, hogy még az elválás megakadályozásával is megkeserítette volna az asszony férje életét. Pontosan Teleki Sándor történetére illő adat viszont az, hogy egy „nagyhírű vezértábornok" volt Dumány barátjának házassági tanúja. Teleki házasságánál Klapka György tábornok tanúskodott. (L.: Baumgarten Sándor: *Teleki Sándor*, München 1965; Teleki Sándor: *Emlékezései*. Bevezette és jegyzetelte Görög Livia. Bp. 1958 (Magyar Századok).

A REGÉNY FOGADTATÁSA

A Bartha Miklós szerkesztésében megjelenő kolozsvári Ellenzék című napilap 1891. jún. 5-i számában lát napvilágot az első hír a regényről, a lap „Irodalom" rovatában: „A Légrády testvérek kiadásában jelent meg Jókai Mór ez új regénye, mely dicsekedhetik a nagy író legtöbb erényével, hiányozván abból a képzelő tehetség sokszor igen túlzott szélsősége. Aki megveszi és elolvassa, egy néhány igen kellemes órát fog magának szerezni."

A *Nincsen ördög* egyike azoknak a kisregényeknek Jókai életművében, amelyek alig keltettek valami figyelmet — legalábbis hazánkban. A fogadtatásakor mindössze három kritika jelent meg róla. Az íróról szóló legrészletesebb monográfia, Zsigmond Ferenc Jókaija sem említi, még célzás formájában sem.

A kisregény egyetlen komoly elemzése eddig Dr. Silberstein Adolf kritikája a Pester Lloydban. „*Es gibt keinen Teufel*" M. Jókai's „*Nincsen ördög*", Roman in 2 Bänden. Verlag der Gebrüder Légrády, Budapest. 9. Juni 1891.

A regény bírálata a következőkben foglalható össze: Jókai minden túlzása és képzeletének féktelensége ellenére is még mindig Magyarország legnagyobb írójának tekinthető. Legutóbbi műve, amelyik az ördög tagadását viseli a homlokán címül, egyike legkerekdedebb, legjobban komponált és legmegragadóbb műveinek. Mintha megfiatalodott volna az író. Zseniális szeme előtt nem maradhatott rejtve, hogy a világ és a szellemi élet megváltozott, más vágányokon mozog. Az egzakt igazságok, a kendőzetlen valóság fényei sütnek át ma már a mesék ködén. Az irodalom szakított a romantika valótlanságaival. Menekül a természetellenes képzelgések világától, visszatér az egyetlen igazsághoz, a természet igazságához. A mai művészet gondolatvilágának alkalmazkodnia kell a természeti igazságokhoz, a hihetőhöz, a tények törvényszerűségeihez, a lélektan törvényeihez. Mindazt, amit régebben természetellenes felnagyításban és ködbeburkoltan láthattunk csak, ma a mindent megvilágító emberi értelem transzparensének a fényében pillanthatjuk meg. Már regénye címében is

szakít Jókai a hajdani kísértetes világgal. A könyv hőse, az orvos és földbirtokos „Dumány" a bécsi orvosi fakultásnak volt növendéke. Ez fontos tényező.

Az orvosok és a mérnökök a képviselői annak az új szellemnek, amelyik a világot öntörvényei szerint mozgó, megismerhető és tudományosan megvilágítható jelenségek összefüggésének tekinti. Az egzakt tudományok és a tényeket figyelembe vevő kutatás számára nincsenek csodák, nincsenek természet fölötti, csak természet alatti jelenségek. A tudomány számára maga a természet a legnagyobb csoda. A természet valóban csodákra képes, azonban mindig csak a saját keretei között és a megismerhető, feltárható törvényszerűségek alapján. Dumány ennek az új világnézetnek a tántoríthatatlan apostola. Egy babonás arisztokrata társaságban — egy életművész gróf és három szebbnél szebb grófnő előtt tesz hitet az orvos az új evangélium mellett. A tájékozatlan felsőmagyarországi grófi család, a „Vernőczyek" borzalommal hallgatják az orvos kijelentéseit és lelki szemeik előtt felmerül a testet öltött ördög képmása, amelyik a paradicsomi kígyó alakjától kezdve a Sátánig és Goethe Mefisztójáig olyan sokszor és sokféle formában megjelent az emberek képzeletében. Dumány azonban a modern tudomány eszközeivel agyonüti az ördögöt, és kijelenti, hogy az ördög csak a fantázia terméke, és tudományosan vizsgálva a dolgot, a képzelet az emberi szenvedélyek megnyilvánulásait vetítette ki és testesítette meg a Sátán alakjában. A szenvedélyek nevezhetők ördögnek, és a szenvedélyeket is kiirthatjuk neveléssel és magatartással. Jókai ezzel a felfogásával a modern filozófia terére lépett, és meg kell állapítanunk, hogy zseniális ösztöne vezette most is. Nagyszerűen sikerült annak bizonyítása legújabb művében, hogy az emberben levő gonoszt a jóra törekvés erejével ki lehet űzni, meg lehet semmisíteni. Dumánynak hamarosan saját sorsán kellett kipróbálnia tételei igazságát. Kiválóan képzett ember, ez a képzettség azonban nagy jóhiszeműséggel és jólelkűséggel párosul. Jó volt és a jó győzelmében hitt, így maga is könnyen áldozatul esett a gonosz intrikáinak. Részletesen elmondja a cikk a regény tartalmát, de hozzáfűzi, hogy csak nagyon szárazon képes visszaadni ezt az annyi színben csillogó, olyan meseszerű és mégis olyan természetes elbeszélést. Mindaz, amit Jókai jegyzetkönyveibe mezőgazdaságról, botanikáról, anatómiáról, ideggyógyászatról, hadviselésről feljegyzett, amit a magyar vármegyei és társasági élet anekdotáiból megtartott magának, azt mint egy bőségszaruból mind kiborítja ebben a műben. Ez a regény humanista-optimista tendenciájával, a zavaros világnézetek elutasítását tükröző szándékával kivívja a jószándékú emberek rokonszenvét.

Ezután a cikk a regény kompozícióját vizsgálja és megállapítja, hogy egységesebb, mint azt általában Jókainál tapasztalni szoktuk. A jellemek nem váltakoznak kaméleonmódra, következetesek maradnak. Dumány sorsának lélektani rugói is világosan felismerhetők, hitelesen sikerült ábrázolnia az írónak a lélektani folyamatok lejátszódását a hős sorsának fordulói közben. Abban lát haladást a regény alkatát tekintve Jókai pályáján, hogy egyre inkább a valóság köpenyét borítja a hihetetlen történetek köré. Továbbra is tarkán csillogó képzeletvilágban járva ugyan, de sokkal inkább a realitások talaján érezzük magunkat, mint eddig.

Az Aradi Közlöny 1891. jún. 10. számának „Irodalom és Művészet" rovatában: „Nincsen ördög" (Jókai új regénye) címen (r) jelzéssel ír a regényről. A cselekményt ismerteti nagyon vázlatosan, ezzel a hozzáfűzéssel: „Jókai visszaálmodta nagy, régi dicsőségeit: s visszatért múzsájának ifjabb forrásához, mellyel az írói népszerűség bálványává lett. A régi Jókai tünedezik vissza e regényben, az ő régi nagy dicsőségében, utolérhetetlenségében, ötlet, báj és színezés pazarságával. A magyar közélet irónikus festése kerekedik felül a regény hátteréül, s közben oly festői leírást ad, amennyi bűbájjal és kolorittal csak ő, az utolérhetetlen költő tud írni. Nem ez a regény egyedüli fényessége. A regény tárgya is az első laptól fogva a meglepetések egész sorát készíti elő. Tulajdonképpen négy ördögről van benne szó. Mind a négy ördög nő. Legördögibb, démoni alakja *Flamma*, akit egy állítólagos jóbarát használ fel undok cselszövényre . . ." Azzal fejezi be rövid ismertetését, hogy Jókait mindenekfölött olvasni kell, mert csak akkor győződünk meg róla, hogy ő még mindig a régi, az utolérhetetlen Jókai.

A Hét 1891. évi 27. száma közöl megemlékezést a regényről (438—439. lf jelzéssel). Az egész tulajdonképpen csak annak a bizonyítása, hogy Jókai még mindig nem öregedett meg. Sokan tanulhatnának tőle. Nem igaz, hogy túlélte magát. Új regénye „délibábos költészetének teljes pompájában" tündöklik. Könnyednek, pajkosnak, fiatalosnak mondja a cikkíró a regényt és mélységesen szépnek. „Törhetetlen őserő" megnyilatkozásának tekinti, méltónak a javakorbeli művekhez. A mesét bizarrnak, kedvesnek, költőinek találja. A régi Jókai humora és fantáziája is megtalálható a regényben. Nem is akarja tulajdonképpen megkritizálni, mert Jókainak joga van hozzá, hogy az ő külön művészi evangéliuma szerint alkosson. Szembe állítja a nagy író alkotásmódját a „Titán Lacik" okvetetlenkedésével, akik szerint a költészet és a képzelet már nem való a mi reális világunkba. Bármit mondanak azonban, mindenki szívesen követi Jókait a romantika üde, szép világába.

Gál János: *Jókai* (Berlin, 1925) című munkája pár soros utalást tesz a regényre: „Értékesebb művet 1891-ben sem alkot. Se a *Fekete vér*, se a *Rákóczi fia*, se a *Nincsen ördög* c. regénye nem tartozik a jobbak közé."

Napjainkban egy utószó foglalkozik a regénnyel, Csik Lászlóné írása: *Nincsen ördög. Egetvivó asszonyszív.* (Szépirodalmi Kiadó, 1962. 476—477.) Csik Lászlóné azt fejtegeti, hogy a regény Jókai öregkori alkotása ugyan, de még csak kevés helyén érezzük a fáradtság tüneteit. A regény írását megelőző években nagy megrázkódtatások érték az írót. 1889-ben meghal Rudolf trónörökös, akihez szinte gyermekes rajongással vonzódott. Néhány héttel ezután elhunyt szeretett Eszter nénje. A világ is érezhetően kezd megváltozni körülötte. Könyvei már nem fogynak olyan sikerrel, mint régen. A magyar közönség akkor hidegül el tőle, amikor a világhír szárnyára kezdi venni. Ezek a csalódások is befolyásolják alkotó erejét. Meseszövése gyöngül, elnagyoltabban dolgozik. Ebben a regényben azonban légkört teremtő ereje, és a mesélőkedve még a régi. — Kiemeli az utószó a nagyhatású epizód, a vasúti katasztrófa megjelenítését, utána az áradó meseszövést. Az alakok között megjelenik a gonosz arisztokrata család, a korábbi Jókai regényekhez, például a *Fekete gyémántok*hoz, *Az élet komédiásai*hoz hasonlóan. Mikszáth kissé ironikus megállapítását látszik igazolni ez a regény is, mely szerint Jókainak, aki sohasem élt főurak és parasztok közt, csak egyetlen főrangú családja és egy parasztja van. Megjelenik a regényben az a szokásos hős is, aki legyőzi a főurak ármánykodását, és akinek a révén az emberi igazság diadalt arat. Dumány Kornél megtestesíti az író eszményképét. Középnemesi birtokos család polgárosodó fia, aki értelmiségi foglalkozást választ, kiváló orvos lesz, a felvilágosult tudományok művelője. Idehaza nem arat sikert, de nyugati, fejlettebb, kapitalista országokban kitűnően érvényesül. A cselekmény két szellemes ötleten alapszik. Az egyik az „egy halott képviselője" története. Ez alkalmat ad az írónak arra, hogy leleplezze a korrupt választási viszonyokat. Ezeknek a jeleneteknek a leírása szatirikus élben eléri a nagy regények színvonalát. A másik ötlet Dumány vagyonszerzésének a módja. A tőzsdejáték eszeveszettségét egészen a karikatúráig kiélezve mutatja be.

Az utószó írója apróbb jelekben ugyan, de észreveszi a regényen az öregkori korszak gyengeségeinek nyomait. A realizmus kárára elszaporodnak a regény romantikus elemei. Sok szó esik a misztikáról, a démonológiáról, a magnetizmusról. Az okkult tudományok foglalkoztatják az írót. A *Fekete gyémántok*ban például egész fejezetet

szentel ezeknek a kérdéseknek. A regény bizonysága Jókai rendkívül széles körű tájékozottságának a filozófia és a természettudományok terén. Bár gyakran felületes ez a tájékozottság. Az írónak nagy nemzetközi kérdések iránti érdeklődését is mutatja a regény. A háttér az 1870/71-es francia–porosz háború. E háttér azonban elmosódottabb, nem olyan színes, mint a korábbi regényekben. Erőtlenek a harctéri jelenetek is, amelyekbe pedig mindig sok változatosságot, színt és leleményt vitt az író. Nem is kapnak a háborúról szóló részek jelentőséget. Nem a korfestés a céljuk. A cselekmény bonyolításának az eszközei. Stílusa is vesztett zengzetességéből. Túlzottan halmozza a divatos idegen szavakat.

Nagy Miklós: *A magyar irodalom története* (Budapest, 1965) IV. kötetében így emlékezik meg Jókainak erről az időszakáról: „Most azonban szívesebben menekült a múltba vagy a lektür-irodalom papirosvilágába *(A lélekidomár* 1889; *Nincsen ördög* 1891), semmint hogy a romladozó kúriák lehangoló látványával szembenézzen." (310.)

A REGÉNY ANGOL VISSZHANGJA

A regény szokatlanul nagy számban, tizenháromszor jelent meg angol nyelvterületen, Angliában és Amerikában. Ennek következtében érdekessége az is, hogy sokkal alaposabban kommentálták és kísérték figyelemmel angol kritikai ismertetések, angol és amerikai folyóiratokban, mint hazájában, magyar nyelven. Nem mind helytállók a megállapítások a regénnyel kapcsolatban, közönséges félreértések és félremagyarázások is találhatók bennük, tendenciáinak meg nem értése, mint például a londoni The Athenaeum című folyóirat 1892-es cikkében, amely azt írja, hogy a regény „Magyarország szláv lakóiról sok rosszindulatú megjegyzést tartalmaz", ami már csak azért sem igaz, mert Jókai egész hosszú életében soha nem tett rosszindulatú megjegyzést Magyarország más fajú népeire. Ellenkezőleg. Mindig a kiegyenlítődés, a humanitás, a megbékélés és az emberi megbecsülés szószólója volt egy olyan korban, amikor az uralmon levő osztály nemzetiségi politikája sok kívánnivalót hagyott maga után. Minden megszólalás érdekes azonban, és ezt is közöljük kivonatosan.

Általában ennek az érdekes cikkanyagnak a regényre vonatkozó leglényegesebb részét idézzük az alábbiakban a kritikák általános időrendjébe illesztve. (Ezt az anyagot teljes egészében Czigány Lóránt londoni kutatónak köszönhetjük, akinek *The reception of Hungarian Literature in Victorian England.* c. kéziratos tanulmánya tartalmazza a kiadások könyvészetét is.)

The Academy (1892. febr. 13. 154.)

(A cikk szerzője William Sharp (1855—1905) skót romantikus költő, műkritikus és általános szemleíró. *Fiona Macleod néven romantikus regényeket írt; nem lehetetlen, hogy Jókai is hatott rá.)*

„Jókait a magyar Walter Scottnak szokás nevezni, s bár valójában a két író alig hasonlít egymásra, de legalább Jókai fantáziájának kimeríthetetlen gazdagsága és írói termékenysége, páratlan sikere hazájában, s különleges helyzete mint a magyar életmód és események jellegzetes képviselője emlékeztet a nagy skót romantikusra. Jókai szeret témáról témára ugrálni . . . szeret csevegni . . . műveiben rengeteg drámai fordulatot alkalmaz, de ritkán tud igazán drámai feszültséget teremteni. E sorok írója számtalan Jókai regényt olvasott fordításban . . . és a *Nincsen ördög*öt a joggal ünnepelt szerző munkássága kiemelkedő példájának tartja . . . "

The Athenaeum (1892. júl. 16, 93.)

„Monsieur Jókai regénye teljes egészében hatásvadászó, tele látványos leírásokat tartalmazó részletekkel . . . A magyar vidéki életmód ábrázolása az angol olvasóra az újdonság varázsával hat. Ugyancsak érdekes a magyarországi választások ironikus megjelenítése . . . Jókai káprázatos színekkel ecseteli Dr. Dumányi dúsgazdagságát, s a regény részleteiben Edgar Poe *The Fall of the House of Usher*-jének sziporkázó előadásmódjával vetekszik. A munkát általában is pazar keleti színek jellemzik. Mindazonáltal a magyarok szembeszökően kedvüket lelik a szláv népek lenézésében, és Magyarország szláv lakosairól ez a regény is sok rosszindulatú megjegyzést tartalmaz. A szlovákok fajankó szerepet kapnak, mint az írek az angol regényekben és vígjátékokban. Az uralkodó faj (Talán képzelt török eredetére oly büszke?) előszeretettel lenézi az övénél sokkal régibb kultúrájú népet. Ha szláv szavak fordulnak elő a regényben, ezeket Jókai fonetikusan átírja a magyar kiejtés szabályai szerint, mint csendes óceáni misszionárius, aki először jegyez le egy bennszülött nyelvet . . ."

The Bookman (1891. decemberi szám, 115.)

„A regény különös magyarországi események drámai erejű eírása. A vasúti szerencsétlenség naturalista részletezését ellensúlyozza az alakok árnyalt ábrázolása. Ezek sokkal sikerültebbek, mint amit egy kalandregénytől elvárhatunk."

The Review of Reviews (1892. februári szám, 5. k., 202.)

„A legnagyobb magyar író drámai erejű, de viszolygást keltő regénye, melyet a kontinens regényirodalma kedvelőinek ajánlunk."

The Review of Reviews (1894. március: 9. k. 311.)

Az 1894-es kiadás idején ismét felhívja olvasói figyelmét a regényre.

The Westminster Review (1894. ápr; 141. k. 462.)

„Jókai a katasztrofális vasúti szerencsétlenséget döbbenetesen ábrázolja. Az ezüstkirály, Dr. Dumányi házasságának különös története túlságos terjengőssége ellenére is leköti az olvasó figyelmét közvetlen stílusa miatt... Az ilyen egzotikus témák újabban nagyon kedveltek az angol olvasók körében."

The Nation (1891. okt. 1, 53. k. 264.)

„A *Nincsen ördög* leplezetlenül rossz regény... de mivel Magyarországon játszódik, a távolság ezt elviselhetőbbé teszi és mivel az angolszász olvasó a *Hamlet*et megfordítva azt hiszi, hogy Anglián, illetve Amerikán kívül mindenki őrült, így az ésszerűtlenség kisebb-nagyobb fokát eleve elvárja a kontinens íróitól. Jókai ügyes és fürge tollú író és általában ért a regényszerkesztéshez, de ebben az esetben nem teljesen érthetünk egyet a regény cselekményét kibontakoztató elgondolásával. Két *gentleman* együtt éjszakázik, s az egyik elmeséli élete történetét. Hogy a hallgató fél nehogy megbánja a virrasztást, a házigazda mielőtt történetét megkezdené, mindenféle ínyencséget rendel... A kiadó előszava szerint ez a regény felel meg leginkább az amerikai olvasó ízlésének. Ha ez valóban így van, akkor csak azt javasolhatjuk, hogy a többit nem szükséges lefordítani."

The Saturday Reviews (1891. dec. 26. 727.)

„A *Nincsen ördög* lesujtó regény. Szerkezete minden képzeletet felülmúlóan ügyetlen. A több mint 60 oldalas bevezető, mely a szentgotthárdi vasúti szerencsétlenség hátborzongató és túlzó leírása az olvasót számos szereplővel ismerteti meg, s ezek az alakok pár oldal után mindjárt meghalnak... A cselekmény a magyar megyei politikai élet, pénzügyi spekulációk, meglehetősen visszataszító családi botrányok és a francia–porosz háború eseményeinek zagyva keve-

réke." A kritikus megállapítja, hogy a fordítás inkább amerikai angol, majd így folytatja: „de a legjobb az lett volna, ha a *Nincsen ördögöt* sem amerikaira, sem angolra nem fordították volna le."

The Spectator (1892. jan. 2. 24.)

„A *Nincsen ördög* egy képzeletbeli szörnyű katasztrófa leírásával kezdődik, mely a szentgotthárdi vasúton játszódik le. A szerencsétlenség részleteit hátborzongatóan írja le Jókai. A hűvös angol utazót vagy a vázlatokat készítő újságírót nem nevezhetjük eredeti típusoknak . . . Ugyanígy már megint a Természet könyörtelen erőit és a Tudományt látjuk, amint éppen tehetetlen a legkisebb természeti csapással szemben is. Hiszen minden a geológiai és meteorológiai törvények következménye! . . . A regény egyébként nem teljesen érdektelen, bár nem kötött le bennünket túlságosan. A történet végtelenül komor, de nem nevezhető lebilincselőnek. És régi kedvenc írónk *couleur locale*-ja is hiányzik. A szereplők bármilyen környezetben is ellenszenvesek lennének, s végeredményben a környezet lehetne akárhol."

Literature (1898. júl. 9. 17.)

„Jókai Mórt, talán a legtermékenyebb és legsikeresebb élő regényírót ma már az angol közönség is jól ismeri. Ez nem csak kizárólagosan Jókai érdeme, hanem a fordítóké is. Sajnos a kontinens írói nem mindig szerencsések a fordítókkal . . . Azonban olyan kiváló tollú írónak a fordításában mint Nisbet Bain, vagy Mme F. Steinitz, akit Jókai maga szemelt ki a *Nincsen ördög* lefordítására, a nagy magyar írónak nincs oka attól félni, hogy művét nem hitelesen tolmácsolják az angol közönség számára. A regény kiválóan illusztrálja Jókai sajátos elbeszélő művészetét. A félévszázados regényírói munkásság a cselekmény felépítésének és bonyolításának mesterévé avatta Jókait. A *Nincsen ördög*ben sem fecsérli az időt. Az események kaleidoszkopikus gyorsasággal követik egymást, a szemünk előtt rejtélyek oldódnak meg, hogy újabb rejtélyekre hívják fel a figyelmünket. A regény egy svájci vasúti szerencsétlenséggel kezdődik, de hamarosan egy amerikai nábob fényűző lakosztályán találjuk magunkat egy párizsi luxushotelben, ahol a nábob, Dr. Dumányi elmeséli Dr. Jókainak házassága romantikus történetét — a történetet okkultizmus, pénzügy, a magyar politikai élet és a francia—porosz háború epizódjai színezik. Az utolsó fejezetek gyors fordulataiban, amikor Dr. Dumányi a francia tőzsdén igyekszik vagyonát spekulációkkal elveszíteni és

nem kis bosszúságára a spekulációk megsokszorozzák vagyonát, úgy érezzük, hogy az ezeregy éjszaka világába jutottunk; de találékonyságának bámulatraméltósága meggátol abban, hogy akár a cselekmény valószínűségét, akár a történeti tények önkéntes megváltoztatását számon kérjük a szerzőtől. A fölösleges mellékepizódokkal zsúfolt regények özönében üdítő olyan műre bukkanni, melynek szerkezete hibátlan és ahol minden apróság gyorsan és egyszerűen a maga természetes helyére illeszkedik."

The Catholic World (1891. jún. 53. k. 444–45.)

„Jókai regényének különösnek ható címében jó adag hatásvadászat rejlik, a történet azonban ennek ellenére érdekfeszítő és helyenként drámai erejű. Ezenfelül a fordítás is kitűnő. Az egyik korai fejezetben döbbenetes realizmussal leírt vasúti szerencsétlenség lidércnyomásként nehezedik az olvasóra. A történet lényege, amennyire ez a címhez kapcsolódik az, hogy az emberi önzés és rosszindulat éppen eléggé megmagyarázza az embereknek egymásnak okozott ártalmait, s ehhez nem szükséges valami természetfeletti gonosz lényt feltételezni... Jókai története sikeresen megállt volna a saját lábán anélkül, hogy bármiféle ilyen tételre támaszkodjék..."

The Critic (New York) (1891. júl. 11. 14–15.)

„A régimódi olvasó, aki jobban kedveli a fordulatos és drámai helyzeteket tartalmazó regényt, mint a manapság divatos pszichologizálást, a *Nincsen ördög*öt szíve szerinti regénynek fogja tartani... Pillanatok alatt észrevehetők Jókainak az élénk temperamentumú és fantáziagazdag magyarok számára oly kedves tulajdonságai: izzó lelkesedése, minden festői látványt azonnal felfedező szeme, röviden Jókai színgazdagsága természetszerűen megragadja ennek a színpompát kedvelő fajtának a képzeletét. Ebben a kötetben is a rossbergi szerencsétlenség elbeszélése, amikor a vonat egy alpesi földcsuszamlás következtében pozdorjává zúzódik és elég, a szavakkal való képfestés remekművét alkotja az író. Sajnos kevés azonban a magyarországi *couleur locale*, mert szívesen olvasnánk még több olyan remek leírást, mint a sziporkázó humorral ábrázolt megyei választások. A magyar politikusok jó ötleteket adhatnának a mi legfurfangosabb korteseinknek is, ha Tóth János esete igaz. Tóth Jánosnak még a fogait is kihúzták, csakhogy egy halott választópolgár helyett megjelenhessen szavazni!.. A regény központi epizódja Beaumont és Fletcher *The Maid's Tragedy*-jának hasonló jelenetére emlékeztet. Azonban Jókai számára az össze-

hasonlítás semmi esetre sem előnyös, mert az angol szerzők emelkedett drámája örök klasszikus marad. Amíg Beaumont és Fletcher következetesen és logikusan ábrázolják a meglehetősen kényes témát, addig Jókai a konvencionális ‚happy end' kedvéért hősnőjének, Flamma grófnőnek az arcképét sötétebb színekkel elrontja. Ez az előkelő születésű hölgy szégyenletes csalást követ el: férje előtt megvetendő színben tünteti fel magát, és érthetetlen módon nem tisztázza helyzetét, bár ez csak egy szavába kerülne. A végzetes félreértés tisztázódik végül is, de addigra a szerencsétlen férj már a szégyen, féltékenység és düh minden poklát megjárta és majdnem visszavonhatatlanul a teljes erkölcsi pusztulásba sodródott. Persze ez csak kisebb hibának számít, s nem gátolja az olvasót a regény maradéktalan élvezetében . . ." Du Many Kornél sorsa, az a felemelkedés, amelyet az 1871-es vereség után mutatott. Itt megjegyzi, hogy Du Many Kornél önkéntesként belép Douay tábornok seregébe és ezzel kapcsolatban az író felvázolja az 1870-es háború történetét; megemlítve azt is, hogy a francia szabadcsapat vezetője egy magyar önkéntes.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Kiadásunk a regény 1891-i első kiadásának a szövegét veszi alapu. Szövegváltozatok szempontjából az 1890-es *Nemzet*-beli folytatólagos közlést és az NK-t vettük figyelembe.

A *Nincsen ördög* kiadása is a JKK 1. kötetében, a *Kiadásunk főbb elvei* címen és *Az arany ember* kiadásához írt, a sorozat minden kötetére érvényes helyesírási elvek szerint készült.

A következőkben csak azokról a jellegzetes eltérésekről adunk áttekintést, amelyek írásmód tekintetében az első kiadás és a JKK között fennállnak.

Az alábbi szavak régi „o"-ját változtattuk „ó"-ra: *alol, Napoleon, ovatos, sohajt, sohajtás.*

A régi „ö"-t „ő"-re írtuk át a következő szavakban: *ismerös, legelöbb, tör.*

A mai AkH értelmében rövidre cseréltük ki a hosszú magánhangzókat az *elől, kitűntetés, nyít, órrol, sikerül, síma* szavakban.

A mai hosszú mássalhangzós formákat alkalmaztuk a rövid mássalhangzós alakok helyett a következő szavakban: *ahoz, boszankodva, boszant, boszu, boszuállás, boszus, csengetyü, ehez, épen, galy, jösz, ép, -kép, köny, meny (ég), rosz, sülyed, sülyeszt.*

A *lőjön, nőjön, vijjon* szavakat a mai helyesírás szerint írtuk át. Az AkH-nak megfelelően módosítottuk az alábbi szavak írását: *aféle, feltser, lekell, mongya, porcelán, szakál, szakgat, utánna.*

(A felsorolt szavak írásmódja nem következetes. Nemegyszer megtaláljuk az 1891-es kiadásban a mai formákat is.)

A mai helyesírás szerint változtattuk ugyancsak: a *fenmarad, higyje, kevésbbé, keztyü, lapda, lélekzet, podgyász* szavakat.

A magyar szóhasználatban már meghonosodott kifejezéseket a magyar helyesírásnak megfelelően írtuk, pl.: *ázsió, csekk, fotel, kataszt-rófa, konkrét, krónikus, kúra, neszeszer, plakát, toalett, univerzál, zsoké.*

Az idegen földrajzi neveket, mint pl. *Brüssel, Páris, Schweiz, Sebastopol, Strassbourg* a mai helyesírási alakban szerepeltetjük a JKK-ban.

Az angol szavak írásmódjánál az első kiadást követtük. Ezért következetlen pl. *mister* és *mistress* írása.

Meg kell még jegyeznünk, hogy az NK szövege ebben a regényben is, mint a többiekben, az első kiadástól eltérően önkényesen minden *fel* igekötőt *föl*-re, minden *monda* igealakot *mondá* alakra változtatott. Ezeket visszaállítottuk az eredetire, de esetenként nem közöljük a szövegváltozatok alábbi felsorolásában.

A JKK alapelvei szerint irányadó mindig az első kiadás szövege. Több esetben előfordult azonban, hogy a hírlapi közlés szövegét vettük irányadóul, mert ez értelmileg és stilárisan jobbnak, pontosabbnak látszott. Pl.: 1891 és NK: Hát aztán ki őrzi a kecskéimet? — N: Hát aztán *addig* ki őrzi a kecskéimet?; 1891, NK: bikács — N: bikacs; 1891, NK: talán jó lesz — N: jó lesz talán; 1891, NK: falait pompás freskók *kerítették* . . . — N: Falait pompás freskók *díszítették* stb.

Lap: Sor:

5 : 1 *A nyolcvanas években* (N: *A hetvenes évek vége felé*)
Szentgotthárd (1891: Szentgothard; NK: Szent-Gotthard)
14 szerecseny (N: szerecsen)
25 lámpás *a* mellére (NK: lámpás mellére)
7 : 8 ablakából (NK: ablakából)
11 szerecseny (N: szerecsen)
8 : 2 annak *a* betevésére (NK: annak betevésére)
15 mert *az* süketnéma (NK: mert süketnéma)
17 mondá a hölgy (N: monda)
29 megfigyeltetése (NK: megfigyelése)
34 beszélni *meg* nem (NK: beszélni nem)
10 : 26 hegyből *csaknem* ugyanazon (NK: hegyből ugyanazon)
33 Enkeladosz (N: Eukeladosz)
11 : 15 nincs *a* ködbálvány (NK: nincs ködbálvány)
12 : 33 magamtul (N: magamtól)
13 : 3 feleszeljem (NK: felneszeljem)
8 gyereket (NK: gyermeket)
15 : 26 első pillanataiban (NK: első pillanatában)
33 vonatrul (N: vonatról)
16 : 2 nem bírja hasznát venni (N: nem bírja *a* hasznát venni)
4 véget ért (N: véget ér)
6 *visszaugrott* (N: *ricochessozó*)
10 boglyos (N: boglyas)
14 Azokbul (N: Azokból)
17 : 6 fölfelé (N: felfelé)

Lap: Sor:

17 : 19 ott látható a néger (N: ott *volt* látható)
21 hanem *az* ijesztő nevetés volt (N: hanem *el*ijesztő nevetés volt)
18 : 1 mellvéd oszlop*á*nál (N: mellvéd oszlopnál)
4 *g*ügyögtet (N: *gy*ügyögtet) s ringatja a csomagot — ez utóbbi az N-ből hiányzik
Ája p*u*pája (N: Ája p*a*pája)
6 *egy vén* lengyelzsidó (N: *a* lengyel zsidó)
19 : 7 le *a* nyakkendőmet (NK: le nyakkendőmet)
10 nyak*á*b*ó*l (N: nyakáról)
11 tajték*já*t (NK: tajtékát)
17 *s*úgtak-z*ú*gtak (N: *bu*gtak-z*u*gtak)
20 : 7 felrobbant (N: fölrobbant)
32 fran*k*ot (N: fran*c*ot)
21 : 10 Hát aztán ki őrzi *addig* a kecskémet? (NK: Hát aztán ki őrzi a kecskéimet?)
13 addig *a* kecskéidet (NK: addig kecskéidet)
22 : 7 nem lehetett *már* a (NK: nem lehetett a)
11 még *egyre* ordítottak (NK: még *is* ordítottak)
23 : 4 átkozódás (1891., NK: átkozás)
24 : 6 rég (NK: régi)
25 : 9 én is *az* anyanyelvemen (NK: én is anyanyelvemen)
18 bik*a*cs (1891., NK: bikács)
24 kiált*a* (NK: kiáltá)
28 Csodál*atos*, hogy (N: Csodál*om*, hogy)
34 G*o*od-bye, (NK: G*o*d bye)
27 : 12 fiúnak *a* fülébe (NK: fiúnak fülébe)
21 visszakap (NK: visszakap*ta*)
23 ezt a *drága* kincsét (NK: ezt a kincsét)
28 : 14 n*e*hány (NK: néhány)
30 : 18 h*í*nak (NK: h*í*vnak)
27 ve*vénk* (NK: v*ettük*)
31 : 23 A mai napot *jó lesz* talán (1891., NK: talán *jó lesz*)
32 : 7 aztán (N: az*u*tán)
16 *Hét* év óta vagyunk házastársak (N: *hat* év óta vagyunk)
18 *ennél* az egynél (N: *annál*)
19 keresztelőbül (N: keresztelőb*ől*)
26 megérkez*ve* (1891: megérkezésekor sh.? NK: megérkezésünkor, sh.)
33 : 14 falait pompás freskók *díszítették, melyek* (1891., NK: falait pompás freskók *kerítették, melyek*)

Lap: Sor:

33 : 16 francia *festő*iskolára (NK: francia iskolára)
17 között *a* hortobágyi (1891., NK: között hortobágyi)
22 háznak az ura Magyarországon járt volna (N: a háznak az ura *valaha* Magyarországon járt volna)
32 észrevéve (NK: észrevevé)
34 : 17 megjósolá (megjósolta)
25 az én gazdám (N: az én *házi* gazdám)
26 az európai *pénz*piacokon (N: az európai piacokon)
27 *a* pénzügyi (N: *e* pénzügyi)
28 késlekedett (NK: késlelkedett)
35 : 10 átbug*z*oltatni (N: átbug*sz*oltatni)
13 állnának (N: áll*a*nának)
33 St. Germaine L'Auxerrois-i (1891: első kötetkiadásban St. Germaine L'Ause*b*roi-i — sh.)
38 : 31 hozzátartoz*and*óinak (N: hozzátartozóinak)
39 : 5 tartozókb*u*l (N: tartozókból)
maradt (NK: maradt-*e*)
40 : 9 Sohase (N: soha se*m*)
13 barátn*é*m (NK: barátn*ő*m)
29 szerecse*ny* (NK: szerecse*n*)
41 : 19 őrizé meg (NK: őrzé meg)
26 *Az nekem* jólesik (NK: *Nekem ez* jól esik)
27 kegyetlenségt*ü*l (N: kegyetlenségt*ő*l)
29 utazór*u*l (N: utazóról)
42 : 1 Ebb*ü*l (N: Ebb*ő*l)
43 : 30 gyémántokb*u*l (N: gyémántokból)
44 : 6 sohas*e*m (NK: soha *n*em)
13 alu*n*ni (NK: alu*d*ni)
46 : 18 voltam *az az* egy (NK: voltam *az* egy)
47 : 2 álmát*u*l (N: álmától)
3 ajtób*u*l (N: ajtóból)
13 garçonb*u*l (N: garçonból)
14 képviselőb*ü*l (N: képviselőb*ő*l)
51 : 2 ett*ü*l (N: ett*ő*l)
perct*ü*l *kezdve* (NK: perct*ő*l kezdve; N: ettől kezdve)
20 választott (NK: *ki*választott)
52 : 7 ellenjelöltemé (NK: ellenjelöltem*éi*)
25 *E* már baj! (N: *Ez* már baj!)
54 : 7 gyerek (NK: gyer*m*ek)
8 ett*ü*l az egy szót*u*l (N: ett*ő*l az egy szótól)
14 sátor *felé* (NK: sátor elé)

Lap: Sor:

56 : 3 megválaszt*a*tásomat (NK: megválasztásomat)
57 : 1 Hát aki *csak* ezt az epizódot (NK: Hát aki ezt az epizódot)
4 az érettségi vizsgán, *s* annálfogva . . . (NK: az érettségi vizsgán, annál fogva)
10 meg (N: még)
58 : 1 nekem *sehogy* sem (NK: nekem sem)
59 : 1 szótárb*u*l (N: szótárból)
60 : 3 Semmiféle cselédet *sem* tartott (NK: Semmiféle cselédet *ne*m tartott)
62 : 21 válasz *a* levelemre (NK: válasz *e* levelemre)
63 : 10 cselédestül (NK: cselédestől)
64 : 31 kolerábul (N: kolerából)
67 : 4 ebbül az ócska világbul (N: ebből az ócska világból)
28 részvéttül (N: részvéttől)
70 : 2 Albert *király* idejében (NK: Albert idejében)
3 kövekbül (N: kövekből)
12 Jano*t*yik (N: Janoszik)
14 okbul (N: okból)
23 zárta *a* hátunk (NK: zárta hátunk)
71 : 11 azokbul (N: azokból)
17 korbul (N: korból)
20 Romén (N: Román)
73 : 14 konyhájátul, üres pincéjétül (N: konyhájától, üres pincéjétől)
15 *s*incs (N: *n*incs)
33 holdjábul (N: holdjából)
74 : 15 könyvbül (N: könyvből)
20 önrül (N: önről)
Magamrul (N: magamról)
75 : 2 biztosítja (NK: biztosít*hat*ja)
5 Ettül (N: Ettől)
77 : 1 tudósításokbul (N: tudósításokból)
4 életmódtul (NK: életmódtól)
8 hivatalbul (N: hivatalból)
9 kézírásával (N: kézírással)
19 *ugyan*erről (NK: erről)
23 félvállrul (N: félvállról)
78 : 1 doktorbul (N: doktorból)
8 közmívelődést (NK: közművelődést)
27 feleleveníteni (NK: föleleveníteni)
79 : 8 jártak iskolába (NK: jártak *az* iskolába)
23 csontbul (N: csontból)

Lap: Sor:

79 : 29 hogy *a* kezeivel (NK: hogy kezeivel; N: kezével)
80 : 14 barázdákt*ul* (N: barázdákt*ól*)
20 gyűlésterembü*l* (N: gyűlésterem*ből*)
21 gyereke (NK: gyer*me*ke)
83 : 4 mát*ul* (N: mát*ól*)
7 terembü*l* (N: terem*ből*)
veresöves (NK: *vörös* öves)
84 : 6 fe*l*yülmulhatatlan (N: felülmúlhatatlan)
19 szótárb*ul* (N: szótárb*ól*)
85 : 23 téblábjon (NK: téblábo*l*jon)
89 : 22 körme (NK: körme*i*)
90 : 14 a becsületes megtaláló *sem* dug zsebre (NK: megtaláló *nem*)
94 : 25 ferblibe se (NK: ferblibe se*m*; N: ferbli*re*)
28 barátság*nak a* netovábbja (NK: barátság netovábbja)
98 : 21 De ha annyi *volna is* a pénzem (NK: De ha annyi *is volna* a pénzem)
99 : 11 *helyetted* más (NK: *azt* más)
23 dicsőség *ez* (NK: dicsőség *az*)
100 : 13 Legfelj*ül* megláttam (NK: Legfelül megláttam)
102 : 18 se a király, se a pápa (N: se*m* a király, se*m* a pápa)
103 : 7 több*é* (NK: több*et*)
30 m*ú*zeumomba (NK: m*u*zeumomb*an*)
105 : 8 n*e*hány (NK: n*é*hány)
111 : 17 fácán*y*ok (NK: fácán*o*k)
113 : 19 rajzolt *fekete* szemöldökei (NK: rajzolt szemöldökei)
24 *lyán* (NK: *lány*; N: *haju*)
34 ma még ráduplázt*a*k (NK: ma még ráduplázt*á*k)
114 : 15 szoba*lyán* (NK: szoba*lány*; N: szoba*lány*)
115 : 16 fürkész (NK: fürkész*ő*)
116 : 15, 17 *ly*ánka (N: *l*ányka)
25 cetoni*á*inkat (NK: cetonáinkat — sh.)
118 : 19 enyim (N: enyém)
121 : 9 *lyán* (N: *lány*)
122 : 18 mond*a* (N: mond*á*)
124 : 13 tömjén*je* (NK: tömjén*e*)
128 : 6 *ly*ánka (N: *l*ányka)
13 *No*, mondhatom (NK: *De* mondhatom)
130 : 2 szép, *gazdag*, előkelő (N: szép, előkelő)
mért nincsen (NK: *miért* nincsen; N: nincsen)
131 : 13 soha még (NK: *még soha*)
132 : 18 *ly*ánkákkal (NK: *lány*kákkal; N: le*án*ykákkal)

Lap: Sor:

133 : 1 *evv*el (N: *ezz*el)
14 enyim (NK: enyém)
137 : 31 *az* átok (NK: *ez* átok)
33 önfeláldozón (NK: önfeláldozó*an*)
138 : 24 nem vívtam ki *még a* nevemnek (NK: ki nevemnek)
34 észre *a* közeledését (NK: észre közeledését)
139 : 21 Biztosí*ta*lak (NK: Biztosítlak)
140 : 7 Ez nem elég (NK: Ez *nekem* nem elég)
19 Diodorá*tól* (NK: Diodorá*nak*)
22 *a*míg egy (NK: míg egy)
30 se orvosi segélyt, se (N: se*m* orvosi segélyt, se*m*)
31 egész nap *egyedül* fekszik (NK: egész nap fekszik)
141 : 2 társalkodóné (N: társalkodón*ő*)
3 ahov*a* (N: ahov*á*)
32 körösztöltetem (N: kereszteltetem)
143 : 2 ahol szem (N: ahol *a* szem)
144 : 23 kis*lyánt* (N: kis*lányt*)
146 : 10 mért teszik *azt* (N: m*i*ért teszik *ezt*)
149 : 12 meghíja (NK: meghí*v*ja)
16 erőtetésnek (NK: erő*l*tetésnek)
151 : 16 el volt *intézve* (NK: el volt *rendezve*)
155 : 20 boldoggá *lett* téve (N: boldoggá *volt* téve)
21 kabátom zsebébe (NK: kabátom *belső* zsebébe)
22 ajándék *lesz* (NK: ajándék *volt*)
33 tere*pély* (NK: tere*bélyes*; N: tere*bély*)
156 : 10 indulattól áthatott hangon (N: indulatt*al* áthatott)
23 gyöngéden (N: gy*e*ngéden)
157 : 1 De bizony azután volt még (N: De bizony volt még) nyoszolyólány (N: nyoszolyóleány)
13 letérdepelte*tte* (N: letérdepelteté)
25 *kéz*csuklójára csatolva (N: *kezec*suklójára csatolva)
34 az ifj*ú* feleséget (NK: az ifj*u* feleségét)
158 : 1 nyoszolyólányoknak (N: nyoszolyóly*á*nyoknak)
3 Frojlein (N: Fr*a*jlein)
9 lak*a*dalmas (NK: lak*o*dalmas)
160 : 11 mond*a* (N: mond*á*)
161 : 14 egyszerre *csak* azt mondod (NK: egyszerre azt mondod)
18 *középen* berepesztve valamennyi*t* (N: berepesztve valamenyi)
20 megkísér*té* (N: megkísér*lé*)
162 : 15, 18 elébb (N: el*ő*bb)

Lap: Sor:

162 : 16 kiállani (N: kiállni)
163 : 4 Gratulálok *a* vívmányhoz (N: Gratulálok *e* vívmányhoz)
14 Feljülkerült (NK: felül került)
21 mikor *ezt* a pénzt (N: mikor *azt* a pénzt)
165 : 1 eddig orvosnak sem (NK: eddig *egy* orvosnak sem)
6 egészen a nyoszolya polcozatára volt fölvetve (N: egész a nyoszolya polcozatára volt felvetve)
167 : 8 elébb (N: előbb)
20 Az orvos*nak* a betege mellett *nincs neme:* (N: Az orvos a betege mellett *nem nélküli lény*)
170 : 4 alunni (N: aludni)
172 : 7 akartam *önnel* elkövetni (NK: akartam elkövetni)
173 : 14 nem vagyok se gazdag, se főrangú (NK: nem vagyok *sem* gazdag, *sem* főrangú)
174 : 16 jót tenne (NK: jól tenne)
175 : 2 nagy lép*ésekkel* (N: nagy lép*tekkel*)
13 lakadalomból (N: lakodalomból)
15 hogy milyen jól mulattak (N: hogy milyen jól mulattak *azután*)
24 Marinkának (N: Masinkának)
S azzal az Anyicskának (NK: Azzal az Anyicskának)
177 : 16 felszed*te* (N: felszed*ve*)
178 : 30 leptető hangon (NK: léptető)
179 : 26 köztünk (N: közöttünk)
29 a szemöldök összehúzód*ik* (N: szemöldök összehúzód*nak* — sh.)
181 : 27 az enyim is (N: az enyém is)
184 : 9 minden az ízlése szerint van (N: minden az *ő* ízlése szerint van)
185 : 20 *ezzel* tölteni (N: *azzal* tölteni)
28 értéket vettük fel (N: értéket vesszük fel)
30 börzeára (N: börzei ára)
186 : 9 forint*tal* (NK: forint*nál*)
21 *az* értékpapírokat (N: *ez* értékpapírokat)
24 az éles (NK: az édes)
27 az értéket (NK: az értékét)
29 nem hitt ám (N: nem hisz ám)
187 : 18 a fejébe vett (N: a fejébe vesz)
22 Dumány Kornélné *szül.* (N: Dumány Kornélné *sz.*)
28 alá *van* írva (NK: alá *volt* írva)
30 itatóspapírral (N: itatós papírossal)

Lap: Sor:

188 : 2 monda Flamma (N: mondá Flamma)
4 a zsinór végei (N: a zsinór végén)
21 Wight-sziget (N: Whight-sziget)
25 ezt mondá (N: azt monda)
27 e szókra (N: a szókra)
32 mért (NK: miért)

189 : 1 mért (NK: miért)
5 Mikor volt az? (N: Mikor volt ez?)
32 az én életemnek ördöge (N: életemnek az ördöge)

190 : 1 mért nem futottam elővele (NK: miért; N: miért nem
őve le futottam el)
25 ment az ajtó felé (N: futott az ajtó fele)

191 : 13 Megfizetve én! (NK: Megfizetve én?)
21 se test, se szellem (N: sem test, sem szellem)
26 S majd meglássuk (NK: S majd meglátjuk; N: meglássuk)

192 : 8 kigázolni a sárból (N: kigázolni e sárból)
12 Ne hagyj el, édes eszem! Találj (N: Ne hagyj el édes eszem,
te rosszabbik eszem! Találj)
19 az „én" (NK: az én)
25 híni fog (NK: hívni fog)
27 olyan furfangos praktikát (N: olyan furfangos politikát)
29 Már annál (N: Már ennél)

193 : 14 összegekhez (NK: összeghez)
15 ezt a birtokot (N: azt a birtokot)
22 bankházhoz (NK: bankárhoz)

194 : 20 veszedelembe viszik (N: veszedelmébe viszik)
27 Éppen a Párizsba (N: éppen Párizsba)
29 hadizenete (N: hadüzenete)
34 elköltözött német diplomata (NK: elköltözött diplomata)

195 : 5 ez mégis (N: az mégis)
6 talán ő is (NK: ő is talán)
8 rám bízta (N: rám bízza)
16 úgy kívánja (N: így kívánja)
26 Én még azon nap (N: Én meg azonnal)
bankháznál (NK: bankházánál)
31 Háborús időben (N: Háborús időkben)

196 : 1 legközelebbi gyorsvonatot (N: legközelebb gyorsvonatot)
2 legelőször fölkerestem (N: legelőször is fölkerestem)
34 azt a pénzt is tartsa meg (N: azt a parit is tartsa ön meg)

197 : 4 házba utasítandók (N: házhoz utasítandók)
7 trakéhni lovakkal (N: trakhéni lovakkal)

Lap: Sor:

197 : 9 önkénytes (NK: önkéntes)
29 kártyavetőnékhez (NK: kártyavetőnőkhöz)
199 : 20 *hiszen* ezek (NK: ezek)
28 előőrsi (N: előörsi)
201 : 13 veres fövegei (NK: vörös fövegei)
32 egy francia *lovas vadászezred* (1891: egy *ezred* francia lovas vadászezred)
202 : 11 francia *lovas* vadászok (NK: francia vadászok)
20 Douay (N: Douai — sh.)
203 : 4 Douay (N: Douai — sh.)
19 egyfelül, másfelül (NK: egyfelől, másfelől)
20 derékssereggel (NK: derék sereggel)
34 visszaverették (NK: visszaverték)
205 : 7 borítékjából (NK: borítékából)
16 kiálta rám (NK: kiáltá rám)
20 a pisztolya csövébe (NK: a pisztoly csövébe)
206 : 32 gyanakosznak (NK: gyanakszanak)
33 azt *is* meg fogják tudni (NK: azt meg fogják tudni)
207 : 9 csak·ekkor (NK: csak akkor)
27 nagy fennyen (NK: nagy fennen)
208 : 2 előtte való napon (N: előtte való napokban)
6 felrobbant (N: fölrobbant)
7 Tény (N: Tény *az*)
9 hotelem (N: hotelom)
17 átlikasztott (NK: átlyukasztott)
20 gumiköpenyeg (N: gumiköpönyeg)
lábaimon combig érő csizmával, felkötős sarkantyúval (N: lábaimon combig érő csizmák, felkötő sarkantyúval)
21 piszkosan, sárosan (N: piszkosak, sárosak)
23 Itthon madame? (N: Itthon *a* madame?)
209 : 10 volt oka rá (N: volt oka reá)
27 gumiköpenyeget (N: gumiköpönyeget)
210 : 25 azalatt (N: *ez* alatt)
27 kandallómban (NK: kandallóban)
211 : 3 krankenwärter (N: Krankenwarter)
212 : 2 záró redőnyökön (N: zárt redőnyökön)
213 : 8 be akar *törni* (N: be akar *jönni*)
214 : 2 bevittem *külön* szobájába (N: bevittem a *hálószobájába*)
215 : 8 e titkos írásnak (N: *a* titkos írásnak)
13 titkos írás jegyeinek kulcsát (N: titkos írásjegyeinek kulcsát)
16 kitoloncozzuk (NK: kitoloncoljuk)

Lap: Sor:

216 : 9 boldog*ul* érzi magát (N: boldog*nak* érzi magát)
219 : 11 ruhást*ul* (NK: ruhástól)
15 nevezetes *nagy* eseményt (NK: nevezetes eseményt)
220 : 12 kihíja (N: kihívja)
222 : 2 nagyon *jól* kiszámította (NK: nagyon kiszámította)
29 be*le* lehet (NK: be lehet)
225 : 22 nagy veres *betűs* (NK: nagy veres)
226 : 6 békereményeket *egyszerre* úgy leforrázta (NK: békereményeket úgy leforrázta)
228 : 17 És az*után* (N: És aztán)
22 több*et* (NK: több*é*)
230 : 11 egész őszintén (NK: egés*zen* őszintén)
231 : 7 nézett reám (N: nézett rám)
17 tetszés szerint (N: tetszése szerint)
22 tenyészt virágokat, *állatokat; ír, olvas, rajzol; engedi magát magasztaltatni, sajnáltatni, s* várja a boldog elfeledtetést vagy az én még boldogabb halálhíremet (N: tenyészt virágokat, várja a boldog elfeledtetést vagy az én még boldogabb halálhíremet)
232 : 2 az örökségétől (N: az örökségtől)
5 *e*ddig vigaszt keresett (N: *a*ddig vigaszt keresett)
27 önbecsérzés*em* (NK: önbecsérzet*em*)
28 *i*dvezülni (NK: *ü*dvözülni)
234 : 10 végignéztem saját (NK: végignéztem *a* saját)
236 : 19 Bocsánat, hogy még egyre kíváncsi vagyok: mi lett Szigfriddel? (N: Bocsánat, hogy még egyre kíváncsi vagyok. — *Mondám Dumány úrnak* — Mi lett Sigfiddel?)
238 : 13 a *harmadik* azt állítja (1891, NK: a *másik* azt állítja — sh.)

Motívumrokonság

A regényben több olyan motívumot használ fel Jókai, amelyek előző regényeiben már szerepeltek. Így mindenekelőtt kell említenünk a katasztrófa motívumot. Jókai igen sok regényébe épít bele egy nagy természeti vagy ember-okozta katasztrófát, háborús, apokaliptikus pusztulást. A *Nincsen ördög*ben a Gotthard-vasúti szerencsétlenséget írja le, *Egy magyar nábob*ba a nagy párizsi színházégést építi bele, a *Kárpáthy Zoltán*ban a hatalmas 1838-as pesti árvíz leírása szerepel, a *Régi jó táblabírák*ban a felvidéki óriási kolera-járvány, *Az elátkozott család*ban az 1763-as komáromi földrengés, a *Politikai divatok*ban a nádort váró komáromi tömeg alatt leszakadó hajóhíd katasztrófája, *Az új földesúr*ban a nagy tiszai árvíz, a *Szerelem bolondjai*ban az 1863-as irtózatos aszályos szárazság, a *Fekete gyémántok*ban bányarobbanás leírását kapjuk, az *Enyim, tied, övé*ben ismét egy nagy vasúti szerencsétlenség történik a „cseh" Svájcban, az Elbától nem messze, a *Névtelen vár* a Hanság lápvilágát pusztító tűzvész képét nyújtja, *A mi lengyelünk* az 1849-es komáromi tűzvész és a város bombázásának eseményeit mutatja be.

Diodora grófnő alakja, a művelt, de mágnás előítéletekkel teli, bigott asszony ugyanazt a motívumot idézi, ami a *Fekete gyémántok*ban szerepel: Theodelinda grófnő is ilyen asszonytípus.

Az „ugratás", mint az arisztokrata-társaság, de általában a nemesi rétegek egyik fő szórakozása szerepel ugyancsak a *Fekete gyémántok*ban, amikor Berend Iván ellen fognak össze. (L. az *Egy kis niaiserie* c. fejezetet.)

A választási hadjárat igen sokszor színesíti Jókai regényeit. Ilyenek leírását olvashatjuk a *Nincsen ördög*ön kívül *Az élet komédiásai*ban, a *Kárpáthy Zoltán*ban, a *Kis királyok*ban. A válás Erdélyben beleszövődik *Fekete gyémántok*, *Eppur si muove* és a *Rab Ráby* cselekményébe.

A Tortoni híres párizsi vendéglője, amelyet itt Brüsszelben látunk viszont, szinte minden Párizzsal kapcsolatos regényében előbukkan, így a *Névtelen vár*ban is. Igaz, hogy ez a vendéglő híres volt már az első császárság alatt, valószínű azonban, hogy Jókai E. Texier: *Tableau*

de Paris c. két hatalmas, díszes kiállítású kötetéből vette az adatot róla. Ez az 1852-ben kiadott, aranyozott dombornyomattal a fedelén ellátott díszkönyv, amelyik megvolt Jókai könyvtárában, keresztmetszetű utcaképeket ad Párizsról. Az I. kötet 36. oldalán található a *Boulevard des Capucines*, a *Boulevard des Italiens*-ről készített féloldalas metszet. A kép a következő híresség̈eket tünteti fel szembenézetben a boulevard-oknak ezen a részén, amelyek a Grand Boulevard-nak, a Nagykörútnak a kezdő szakaszai. (Éppen a könyv kiadásának az évében kezdte mai jellegzetes formájára kiépíteni Haussmann hatalmas átrendező, átépítő munkája): Café de Paris szerepel a *Névtelen vár*ban és a *Véres kenyér*ben, a nézővel szemben van a Boulevard des Italiens-ből nyíló mellékutca a Rue Taitbout; ezen az utcán (4—6 szám alatt) volt a „Spanyol—magyar vendéglő", az *Hôtel d'Espagne et de Hongrie*, az a szálloda, amelybe Jókai, amint írja — párizsi tartózkodásai alkalmával szállni szokott. Az Hôtel Jakob szintén a Rue Taitbout-n volt, majdnem az előbbi szomszédságában. A Rue Taitbout-n levő Hôtel d'Espagne szerepel a *Véres kenyér*ben, mint a magyar légió gyülekező helye az 1870—71-es francia háborúban. Az eredetileg csak Hôtel d'Espagne-nak nevezett szálloda éppen a 48-as magyar emigránsok miatt, akik itt tartották fő tanyájukat, kapta meg végleges nevét az Hôtel d'Espagne et de Hongrie-t. A Rue Taitbout sarkán volt a *Tortoni* vendéglője a kép szerint. (Egyes források az első császárság alatt a Rue de Rivolira teszik. Valószínű, hogy akkor ott volt, vagy ott is volt. Tortoni vendéglőjével a *Nincsen ördög*ben Brüsszelben találkozunk. Biztos, hogy önkényes áthelyezése ez a híres vendéglőnek Párizsból Brüsszelbe.)

Lap: Sor:

5 : 1 *Szentgotthárd vasútvonal* — A Gotthárd-vasút Svájcon át Olaszországot köti össze Németországgal a Szent-Gotthárd alagúton keresztül. Az alagút 1880-ra készült el, a rajta átmenő vasútvonalat 1882. január 1-én adták át a forgalomnak. A Gotthard alagút hossza 14 998 m

9 *vasúti plesiosaurus* — a plesiosaurus őskori hüllő; rendkívül hosszú nyaka, monstruózus teste, és aránylag igen kis feje volt. Itt a vonat hosszú, kanyargó kocsisorát hasonlítja az író az őskori hüllőhöz.

6 : 9 *helvét hitvallású evangélikus* — azaz református, a korszak nyelve szerint, mert a lutheránusokat „ágostai hitvallású evangélikus"-oknak nevezték

23 *disztingvált férfiú* — választékos modorú férfiú

33 *még nem vagyok az* — ti. orosz; arra is utal, hogy a 70-es

Lap: Sor:

évektől kezdve Jókaiban és a magyar politikusokban félelem él az orosz (ill. szláv) hatalomtól. A regényben is a szláv (tót) állam eszméje jelent problémát a főhős történetében. Az Üstökös 1870. szept. 24-i számában egy gúnyképet közöl: *Európa térképe 1871-re* címen. Ezen a képen Ausztria — Magyarországot a porosz birodalom, Oroszország és a török birodalom lapítja össze. Utalnunk kell itt Leninnek arra a megállapítására, amely szerint a kiegyezésben a magyarság a kisebbik rosszat választotta: a polgárosultabb Ausztriát a zsarnokibb cári birodalommal szemben.

7 : 2 *szemcsés köthártyalob* — trachoma

3 *roncsoló toroklob* — difteritisz

8: 6 *fatal accident* — végzetes szerencsétlenség

27 *Heinicke-rendszer* — Heinicke Sámuel (1729—1790) volt az első süketnéma intézet megalapítója (Lipcsében, 1778-ban). Az ő módszere a beszédre tanítás, a jelekkel történő gondolatközlés helyett.

9: 30 *gardina* — (a francia gardine szóból) átlátszó ablakfüggöny

10: 4 *Mintha a titánok törnék a börtönfalat a Pelion alatt* — Pélion ókori görögországi hegység Thesszália keleti részén. — Az ókori mitológia szerint egyike annak a három hegynek: Pélion, Ossza, Olymposz, amelyeket a gigászok egymásra tornyoztak, hogy megostromolják az eget és Zeuszt. A *gigászok*, és nem a *titánok*, ahogy Jókai is mondja, mert ő is — mint sokan — összekeveri a titánok harcát a *titanomachiát*, a gigászok harcával, a *gigantomachiával*. A titánok a görög mitológia szerint Urános és Gaia (az anyaföld) hat fia és hat leánya, ezek gyermekei és unokái — köztük Prométheusz is, lázadást kezdenek Zeusz ellen. Zeusz a lázadó titánokat a Tartaroszba taszítja. A gigászok hatalmas testű, semmitől meg nem riadó óriások. Testük láb helyett óriás sárkányfarokban végződik. Gaia a titánok lázadása után szülte a gigászokat, hogy a Tartaroszba taszított titánok sorsáért ők álljanak bosszút. (Jókai: *A kőszívű ember fiai*ban, a *Párharc mennykövekkel* című fejezetben állandóan a titánokat, gigászokat idézi): L. JKK-ban a regény 2. k. 144) Jókai képzelete hatalmas képeket alkot itt is, mint más regényeiben. A klasszikus mitológia nagyszabású képeivel érzékelteti a természeti jelenségeket, a föld kialakulását, a földkorszak váltakozásait. (Pl. *Fekete gyémántok*, *Egész az Északi pólusig* c. műveiben) Általában: mesés szörnyeteg.

Lap: Sor:

10 : 25 *a gordiusi bog* — általában gordiusi csomó néven ismert
32 *Vulcan* — Itt az eredeti tűzistenre céloz Jókai. *(Az aranyember*ben: „Neptun alkotta ezt, vagy Volcan?" (JKK 1. k. 5.)
33 *Enkeladosz* — nem a *titánok*, hanem a *gigászok* egyike, aki harcuk leverése után az Etna alatt hevert
34 *a titánok megkracholtak* — a titánok tönkrementek; az üzleti életből vett gúnyos szóhasználat

12 : 23 *karistol* — karcol, kapar, horzsol
29 *Rossberg vágányán* — Rossbergen levő erdővágáson
31 *csompó* — nagy darabban lezuhanó szikladarab. Jókai gyakran használja ezt a szót, ha hegyvidéket ír le.

13 : 1 *csapinós* — ferdeszögben hajló, lejtős

14 : 7 *tender* — vasúti szerkocsi
29 *Gnippen* — hegycsúcs a Rossberg közelében

15 : 7 *sziklalonka* — sziklaterrasz
28 *bérc vápái* — bérc bevágásai, szakadékai

17 : 4 *mind hegyibe omlottak* — jellegzetesen dunántúli kifejezés a *fölébe* helyett

18 : 2, 4 *csicsijja, bubája . . . Ája pupája* — népies ringató kifejezés. Jókai a gyermeknyelvet különösen kedvelte.

21 : 6 *öt Napóleon* — I. és III. Napóleon idején kibocsátott 20 frankos, a császár arcképével ellátott aranypénz

23 : 2 *A szarmata pogánymítosz „Cserni Bog"-ja* — a szarmaták, valószínűleg törökfajú nép, a doni pusztaságokon éltek az ókorban, a „Cserni Bog" viszont szláv nyelven pontosan annyit jelent, hogy „Fekete Isten". Nehéz megállapítani, ahogy azt Jókai állítja, hogy vajon valóban a szarmata mítoszban szerepel-e a „Fekete Isten". — Jókai ugyanezen a néven szerepelteti az 1898-ban kiadott *Levente* c. színdarab I. felv. VIII. jelenetében.
24 *felocsították* — a felélesztették népies formája
31 *monsieur d'Astrakan* — Asztrakán úr
34 *Herrle* — Uram (svájci németséggel)

24 : 4 *mencsikoffom* — A mencsikoff-kabát egy orosz eredetű, bokáig érő télikabát neve. Alexandr Mencsikoff herceg, orosz diplomata és hadvezér hozta divatba, aki rendkívüli követként 1853-ban ebben a kabátban jelent meg a szultán előtt, és követelte a tengerszorosok szabaddá tételét. Ettől a híres esettől kezdve, amikor Mencsikoff kutyakorbácsát sem tette le a kezéből, és parancsoló módon beszélt a szultánnal, vált

világszerte híressé nemcsak Mencsikoff neve, hanem a hosszú, bokáig érő kabát is, sőt divatba jött. Jókai *A tengerszemű hölgy*ben a IV. fejezetben (NK. 37. l.) *Az én mencsikoffom* címen pazar humorral írja le, hogy édesanyja saját komáromi szabójukkal egy magatervezte, bokáig érő télikabátot, tehát egy mencsikoffot csináltatott neki, azonban akkor még nem volt divatban a mencsikoff-kabát, és így nem tűrte még Petőfi sem ezt a különösen hosszú kabát-alkotmányt, hanem Várady Antallal szabályosan koporsóba téve, és gyászszertartás kíséretében Rákos mezején eltemették.

25 : 18 *bikacs* — néma (idegrendszeri zavar miatt); megvan a *megbikacsolja magát* alakban. Annyit jelent: megmerevíti, megköti magát

26 : 1 *Reggel hét órakor érkezik meg a Zürich felől jövő vonat . . .* — A Svájcon keresztül Párizsba érkező vonat mind a mai napig reggel 7 órakor érkezik meg a Gare de l'Est-re (Dumány Kornél is a svájci útvonalat választja, amikor Párizsba megy feleségével).

20 *tourniquet* — forgóajtó

27 : 34 *agutiprém* — sárgásvörös színű prém, az ún. „aranynyúl" bundájából készül

28 : 5 *cockney* — londoni külváros lakója

10 *remuneratio* — jutalom

33 *még választókerületemnek a nevét is tudta* — Jókai 1878-ban, amikor Párizsba utazott, éppen megbukott a pesti Józsefvárosban, és a Kisküküllő megyei Erzsébetváros képviselője lett 1881-ig, ekkor Illyefalva választotta meg követnek.

29 : 8 *tuszli* — muff

11 *Capucinus majom* — Afrikában és Ausztráliában élő majomfajta, amelynek a szőre a nyakánál úgy áll, mint egy szerzetesi kámzsa csuklyája.

30 : 3 *St.-Germain-i pénzkirály* — a Saint-Germain negyedben az arisztokrácia és a leggazdagabb polgárok laktak.

18 *Hortobágy . . . nekem kedvenc tanyám* — Jókai igen kedvelte Debrecent és többször járt a Hortobágyon. A Hortobágyról írt cikke a Magyar Nemzet 1889. évfolyamában (146—151. sz.) ebben az időben készítette *Az Osztrák—magyar monarchia írásban és képben* 2. kötetben Debrecenről szóló cikkét. A Hortobágyról ír a *Sárga Rózsá*ban is, amely 1893-ban jelent meg, és előbbi írását szinte szó szerint beledolgozza.

23 *landauer* — nagy fedeles hintó, melynek bőrből készült

tetőzete előre és hátra lehajtható. „Der wurde in Landan gefertigt" – írja Goethe róla a *Hermann és Dorottyá*ban, tehát Landau Rajna vidéki német városkában készítették. Egy másik verzió szerint azonban onnan kapta a nevét, hogy I. József császár 1702-ben egy ilyen nagy fedeles hintóban hajtatott ki Landau ostromára.

31 : 2 *aura popularis* – népkegy

13 *marotte* – bolondéria, hóbort

33 : 10 *Pester Lloyd* – Európa-szerte tekintélyes pesti német lap, indult 1854-ben. Számos Jókai-regényt közölt németül.

17 *kabil* – marokkói arab törzs
uszkók – gyakran szereplő népfajta Jókai dalmát és olasz tájakon játszódó regényeiben, pl. a *Három márványfej*ben, és a *Szerelem bolondjai*ban, *Egy játékos, aki nyer*ben.

29 *Meissonnier* – Jean Louis Ernest francia festő (1815–1891). Híres volt kisméretű, eleganciával és szellemmel kidolgozott genre-képeiről.

31 *Alma Tadema* – Lawrence belga festő (1836–1912) művészi neve. Ókori római tárgyú festményeiről volt nevezetes.

34 : 6 *egy Munkácsy-genre, egy Zichy Mihály akvarell és egy Benczur* – Munkácsy Mihály (1844–1900). Jókai elsőnek figyel fel művészetének jelentőségére. Széles skálájú művészetéből Jókai itt genre-képeire emlékezik. Egyébként dolgozószobája falán is hosszú ideig egy Munkácsy zsáner-kép függött, pontosan szemben az íróasztalával. Munkácsyt sokszor említi cikkeiben pl. *Munkácsy*. HhM 4. k. 249–51.; *Munkácsy özvegyénél* uo. 252–53. — Zichy Mihály (1827–1906) is korán az érdeklődés előterébe kerül. Az *Arany balladák, Az ember tragédiája* híres illusztrátorát, különösen a rajztechnikában kiemelkedő művészt meg is látogatja Zala megyei birtokán, 1880-ban. Ennek az emléke a *Látogatás a Helikonon* című cikke. (Megj. HhM 4. k. 210–17.) – Benczur Gyula (1844–1920) Münchenben Piloty iskolájában nevelkedett. A kompozíciót kívánó, ünnepélyes beállítású történelmi festészet képviselője.

34 : 11 *A festőművészet után következik a „liszt"* – Szójáték a két magyar nevezetesség, a magyar búzából készült világhíres „liszt" és a másik magyar világhíresség, a nagy magyar muzsikus, Liszt Ferenc nevével. Liszt Ferenc egyszer meg is látogatta Jókait Pesten, Nagystáció utcai házában, a nagy

Lap: Sor:

„sárga házban", amelyik a mai Baross és Koszorú utca sarkán volt. Ez a látogatás 1874-ben történt. Liszt meg is zenésíti a *Holt költő szerelmét*. Az említett látogatás alkalmával történt, hogy Laborfalvy Róza szavalt és Liszt kísérte zongorán. (L. Hegedüs Sándorné Jókay Jolán: *Jókai és Laborfalvy Róza* (277—80.) és *Laborfalvy Róza szaval, Liszt zongorázik* (uo. 300—301.). Vö. Lavotta Rezső: *Jókai és a zene*. (Az Est *Hármaskönyve*, 1925. 256—57.) — A magyar liszt délamerikai hírnevére sok helyen történik utalás, leginkább Jókai országgyűlési beszédeiben (pl. 1869. nov. 8.), de cikkeiben és regényeiben is.

21 *a védvámos politika* — a XIX. század második felében egyre jobban érvényesült az egyes országok kereskedelmi politikájában bizonyos áruk behozatalának visszaszorítása, a saját termékek fogyasztása, a saját termelés elősegítése érdekében. Erre szolgáltak a védővámok, azaz bizonyos árukat olyan magas behozatali vámmal sújtottak, hogy jóval drágábban voltak csak kaphatók, mint a hazai termékek.

25 *A magyar rente akkor lett először bevezetve az európai pénzpiacokon* — A magyar állami járadék kötvényeket akkor hozták először nemzetközileg forgalomba.

29 *a „rente conversio"* — A forgalomba hozott kötvények bevonása és helyettük kedvezőbb jövedelmezőségű értékpapírok kibocsátása. (A kötvények kicserélése alkalmával végrehajtott művelet tulajdonképpen a „rente conversio".) A következő mondat magyarázza ezt: a conversio után a kicserélt kötvények 4%-os osztalékot is fizetnek majd. (Az eredeti osztalék ennél kevesebb volt.)

33 *Andrássy Gyula* — 1867—71: miniszterelnök, aztán 1879-ig közös külügyminiszter; 1890-ben halt meg, s Jókai nekrológot írt róla a *Nemzet* 48. számában. HhM 4. k. 228—29. Andrássy a Balkánra irányuló terjeszkedési politika képviselője volt, és az 1878-as berlini kongresszuson ő fogadtatta el a boszniai okkupációt.

34 *nagy eredményeket várt Tisza Kálmántól* — Tisza Kálmán 1875—90 között volt magyar miniszterelnök, kormányzásához fűződik a dzsentri elhelyezkedése a különböző állami funkciókban és a katonaságnál; Jókai visszavetíti a regény cselekményének idejére, 1878-ba a Tisza Kálmán politikájáról mondottakat, amikor még valóban lehetett várni valamit miniszterelnökségétől, hiszen az önkényuralom alatt

Lap: Sor:

ő volt a nemesi ellenzék fiatal tekintélye, 1861-ben a „határozati párt" egyik feje.

35 : 1 *Apponyi Albert gróf* — (1846—1933) a kiegyezéses korszak mérsékelt ellenzéki politikusa. A kiegyezés után a Deák-párt tagja, majd kivált onnét 1878-ban, és egy konzervatív, mérsékelt ellenzéki csoportosulás parlamenti vezére lett.

2 *Kossuth és a Függetlenségi Párt* — Kossuth turini száműzetéséből — bár nem értett egyet teljesen a párt irányvonalával — szoros kapcsolatot igyekezett tartani a függetlenségi párttal, hogy ezzel bázist teremtsen a szélesebb ellenzéki mozgalomnak. Kossuth tántoríthatatlanul állt az 1849. április 14-i trónfosztás mellett, amint mondotta: osztrák császárt és magyar királyt egy személyben nem hajlandó soha elismerni.

10 *átbugzoltatni* — átringattatni

12 *plattdeutsch* — alnémet, Németország északi, lapályosabb részén honos nyelvjárás, amelynek a XIX. sz. elejétől színvonalas irodalma fejlődött ki (pl. Fritz Reuter prózaíró). *langue d'oc* — Már az első francia nyelvemlék, a strasbourgi eskü idején, 842-ben két nagy nyelvjárást lehetett megkülönböztetni Franciaország területén, amelynek határát körülbelül a Loire jelezte. A két nyelvjárást — amelyek erős elkülönülésük folytán külön nyelvnek számíthatók: az *igen* szó ejtése szerint jelölik meg. Északon *oil*-nak ejtették az igent az ófranciában, ezért az északi nyelvjárás neve langue d'oil, délen viszont *oc*-nak, a *langue d'oc* tehát a déli nyelvjárás elnevezése. — A két országrész politikailag is elkülönült egymástól, és a dél többször kísérelte meg önállóságának biztosítását észak túlhatalmával szemben. A nyelv szeparatista mozgalomnak lett a kifejezője a XIX. században is, amikor a nagy provançal költő, Mistral (1830—1910) és az általa létrehozott *félibrige* mozgalom igyekezett életre kelteni a *langue d'oc* terület hajdani dicsőségét a provençal nyelv, népi hagyomány, és történelmi emlékek ápolásával, intézmények alapításával.

19 *mirobolans* — meglepő, csodálatos

33 *St. Germaine l'Auxerrois* — középkori templom Párizsban, a Louvre-ral szemben. A XII. században kezdték építeni román stílusban s aztán gótikusan fejezték be a XV. században.

36 : 6 *Madame la comtesse* — A grófnő

37 : 2 *La Plata* — argentínai város, tartományi székhely a fővárostól, Buenos Airestől 56 km-re

Lap: Sor:

37 : 7 *vetugadin* — drótabroncs, amelyet a nők a ruha alatt a csípők körül hordottak, főként a rokokó divatban

40 : 27 *suite* — kíséret; magasrangú személyek kísérete

41 : 12 *God bless us!* — Isten áldjon bennünket!

42 : 17 *ischiai földindulás* — Ischia kis sziget a nápolyi öböl bejáratánál. A földrengés, amely elpusztította, 1883. július 28-án este volt. Jókai verset is írt a tragikus esemény emlékére. (L. *Költemények* 1. k.) (Vö. *Keletkezése, forrásai*)

33 *a Hon példányai* — Jókai lapja, amelyet 1863-tól 1882-ig szerkesztett. A nagy alakú újságban igen sok regénye, vezércikke jelent meg. 1882-ben megszűnt a lap, és hasonló formátumban *Nemzet* címen folytatódott, továbbra is Jókai szerkesztésében. Ebben látott napvilágot a *Nincsen ördög* is.

46 : 9 *a Sándor-utcai országház* — A Nemzeti Múzeum szomszédságában, a mai olasz követség épületében, a régi Sándor, ma Bródy Sándor utcában tartották az országgyűléseket, 1896-ig. Ekkor lett készen a Duna-parti gótikus palota.

47 : 24 *a vista* — bemutatáskor; a váltó bemutatásakor

48 : 1 *giro di bianco* — átruházható váltó, amelyen az összeg nincs kitöltve

49 : 9 *campagne* — itt: körültekintően megszervezett eljárás, akció

51 : 12 *annális* — az „annales" = évkönyvek magyaros kiejtésű alakja

31 *spekulatív* — itt: gyors és könnyű haszonszerzésre, spekulációra alapozott

32 *camorristák* — a camorra tagjai. A camorra: titkos politikai- és bűnszövetkezet Nápolyban a XIX. században. Így használja Jókai a szót az *Eppur si muove* JKK 2. k. 428.

52 : 1 *kleft* — tolvaj

53 : 6 *tilógus* — (kirurgus) orvos, felcser

10 *kirilájzumát* — szentségit!

32 *bummelzug* — személyvonat, vicinális

55 : 24 *mixta commissio* — vegyes bizottság

28 *diabolus rotae* — annak a személynek a neve, aki a szenttéavatási eljárás közben azzal van megbízva, hogy minden lehető indokot felhozzon a szenttéavatás meggátlására, így a bírák esetleg könnyelműen hozandó ítéletét megakadáy lyozza

30 *pelikán* — itt: régi fogászati műszer, az alsó fogak kihúzására használt görbe fogó

32 *Midas király* — Midas király mondája elsősorban Ovidius

Metamorphoses című könyvének elbeszéléséből ismeretes (XI. 85—192). Midas Ovidius története szerint Phrigia királya volt, aki Pán meg Apollon költői versenye alkalmával Pánnak juttatta az elsőséget, ezért Apollon szamárfülekkel büntette meg. Midas fríg sapkája alá rejti szégyenét, de borbélya megtudja titkát. Megígéri ugyan, hogy senkinek sem árulja el, de nem képes magában tartani, tehát gödröt ás a mezőn, és abba kiáltja bele. Ezen a helyen hamarosan nádas nő, s a nád szertesusogja Midas titkát.

58 : 14 *Bezirker* — megyei hivatalnok a Bach-korszakban

16 *ultimus surculus* — itt: utolsó sarj a *Fráter György* c. Jókai-regény 13. fej. címe: Ultimus surculus masculus.

22 *Frauenhoffer-vonalak* — Frauenhoffer Joseph (1787—1826) német fizikusról elnevezett sötét vonalak a nap színképében, amelyeket ő fedezett fel. A színkép sugárzásából bizonyos anyagok meglétére következtetnek. A színképelemzés vezetett annak a megállapításához például, hogy a napban hélium van. Jókai itt a pokol színképének Frauenhoffer vonalairól beszél, amelyek megmutatják, hogy mi van ott.

32 *meg van rigázva a gazdaságunk* — meg van tépázva a gazdaságunk (tájszó)
regresszírozni — kárpótolni

59 : 5 *agnátus* — atyai oldalról való egyenes leszármazott

10 *virtualitás* — lehetőség, lehetőségben levő örökség

29 *cinikus filozófus* — az ókori görög Sinopéból való Diogenész, a cinikus filozófia alapítója (414—324), aki a mindentől való függetlenségben találja a boldogságot. Tanítása szerint egyedül lényeges az erény és az igénytelenség az ember életében

32 *dóka* — rövid, dolmányszabású posztókabát

60 : 9 *szironták* — boglárka

15 *Narodné Novine* — *Nemzeti Ujság*, a szlovák ultra-nacionalista párt lapja, Svetozár Hurban Vajansky szlovák író szerkesztette 1871-ig, Budán, *Pest-Budai Tudósítások* címen, ekkor Túrócszentmártonba költözött a lap, és *Národné Novine* címen folytatódott. Minthogy Jókai 1871 előtt is beszél róla, ez egy kis időrendi tévedés.

61 : 29 *stammasztal* — törzsasztal

30 *„pfiff" bor* — „fütty" (kis pohár) bor

63 : 7 *reine-claude* — ringló (szilva) fajta

64 : 14 *excema senile* — öregkorban fellépő bőrgyulladás

Lap: Sor:

65 : 12 *kvétáncia* — nyugta

66 : 12 *laute* — elegánsan, nagyvonalúan

15 *personalis* — királyi személynök; a királyi tábla és az országgyűlés alsó táblájának elnöke 1848 előtt

67 : 14 *hanák* — morva

20 *idiosyncrasia* — beteges idegenkedés bizonyos dolgoktól, anyagoktól (ételektől, gyógyszerektől stb.)

allotriophagiai tünetek — az elmebajnak az a tünete, amikor a beteg nem ennivaló dolgot is megeszik

68 : 26 *stukatúr* — gipszdíszítés a szobák mennyezetén

pandekták — a római jog tételeinek a gyűjteménye; Justinianus bizánci császár (527—65) törvénykönyvének legfontosabb része (csak többesszámú szó)

69 : 17 *custos* — őr (múzeumi őr)

27 *elstudéroz* — (studíroz) tanulmányoz vmit, foglalkozik vmivel

32 *frájgászt* — (Freigeist) szabadgondolkodó

70 : 1 *mazúrok* — Kelet-Poroszország és Lengyelország tavas, mocsaras vidékein élő lengyel népcsoport. Itt a lengyel Jagelló-házból származó magyar királyokra utal; Albert viszont, aki I. Albert néven 1437—1439 között volt magyar király, Zsigmond halála után, nem a Jagellók közül való, hanem az első Habsburg a magyar trónon. Utána, 1440—1444 között I. Jagelló Ulászló következett, akit a magyar nép „Lengyel László" néven ismer, és aki a Hunyadi vezette török elleni hadjáratban, a várnai csatában 1444-ben halt hősi halált. Utána következett a második Habsburg, V. László, aztán Hunyadi Mátyás. A „Jagellók kora" tulajdonképpen 1490—1526-ig tart, amikor II. Ulászló és fia, II. Lajos voltak a magyar trónon. Jókai itt minden valószínűség szerint Albertet is Jagellónak számítja. Az viszont kétségtelen, hogy csak erre az Albertre gondolhatott, mert más király e néven nem ült a magyar trónon.

30 *ostorménja* — puhakérgű cserjefa

71 : 19 *Jean Goujon* — kiváló francia szobrász a XVI. században (meghalt 1564—68 között). Nevéhez fűződik többek között a Louvre ekkoriban épült részeinek építészeti kiképzése. (Nevét viseli pl. a Porte Jean Goujon — Jean Goujon-kapu)

20 *Jules Romain* — (1482—1546) olasz festő és szobrász, Raffael tanítványa

24 *Luca della Robbia* — (1400—1482) kiváló firenzei szobrász és kerámikus

Lap: Sor:

71 : 26 *Rothschild Alfonz báró* — (1827—1905) a párizsi bankház alapítója és híres műgyűjtő

24 *Pourtalès gróf* — svájci eredetű család, amelynek tagjai Franciaországban, Csehországban, Olaszországban és Poroszországban alapítottak kereskedelmi vállalatokat, közülük többen nemesi címet nyertek, államhivatalt is viseltek

72 : 22 *expectoratio* — érzelmi kifakadás, ömlegés

30 *statutio* — beiktatás

74 : 11 *fundus instructus* — gazdasági felszerelés

75 : 32 *remontante rózsák* — kétszer virágzó rózsák

76 : 12 *Pandora szelencéje* — Pandora szelencéje a veszedelmes ajándék jelképe

Benedetti úr — B. Vincent gróf (1817—1900) francia diplomata, aki sikertelen és provokatív fellépésével ürügyet szolgáltatott az amúgy is ugrásra kész Poroszországnak 1870-ben Franciaország megtámadására. Az itt említett deuil d'Alsace, Elzász gyásza, mint a még feketébb rózsa képletesen értendő: a magja, azaz Elzász-Lotharingia Poroszországhoz csatolásának a kérdése így pihen az ügyetlen Benedetti úr zsebében.

77 : 4 *indigestio* — emésztési zavar

16 *Matica* — 1863-ban alakult szlovák irodalmi és művelődési társulat Túrócszentmártonban, nagy szerepet játszott a szlovákok nemzeti mozgalmában. 1875-ben a kormány nacionalista okokból betiltotta működését.

79 : 23 *szmrt* — halál (tót nyelven)

82 : 3 *barbológiai szónoklat* — szakállviselési szónoklat

ex tripode — kapásból

4 *ad hominem* — a. m. az emberhez (ti. szabva a szót érvelni)

84 : 7 *Schmerling* — Anton (1805—1893) osztrák politikus; ő vezette be a katonamegváltást. Akinek pénze volt, megválthatta magát a katonáskodástól.

15 *sagacitás* — éleselméjűség

19 *volapük* — az eszperantót megelőző, több nyelv szókincséből összeállított világnyelv-kísérlet. Erről szól Jókai egyik novellája is, a *Csalavér* (NK 93. k.)

85 : 2 *pleine parade wie du da stehst* — teljes díszben, ahogy itt állsz

4 *nec secus facturi* — ezt kell cselekedniök

5 *mit Momentaufnahme* — pillanatfelvétellel

8 *Qu'ils attendent, les pauvres bêtes* — Várjanak a szegény párák

9 „*Wir können warten*" — „Mi tudunk várni." Célzás Schmer-

ling szavaira, aki állítólag ezt mondta, amikor az összbirodalmi tanácsba, a Reichsratba, Magyarország nem volt hajlandó követeket küldeni (1861.).

85 : 10 *losungswort* — jelszó
statuálva — beiktatva
13 *„ein stiller Mann"* — „csendes ember", azaz halott
nulla medicamina in hortis — nincs rá orvosság a kertekben
15 *bracchiummal* — karhatalommal
16 *collaudálták* — összeolvasták
18 *pressante affaire* — sürgős ügy
25 *album graecum* — hirdetőtábla, fehér lap; itt: tiszta lapot! Fátyolt a múltra!

86 : 8 *tranca-franca!* — lári-fári!
18 *fináncprokurátor* — pénzügyi ügyész
32 *species facti* — tényállás

87 : 2 *prestissimo* — leggyorsabban
4 *debacchál* — itt: erősködik
27 *Palissy* — Bernard (1510—1590) francia üvegfestő, fazekas, építőmester és humanista író. Rendkívül fáradságos és kitartó munka után fölfedezte a fajansz edények festésének titkát. Arról, hogy szekrényt is csinált volna, amiről itt szó van, nincs tudomásunk.
32 *hiperbarbarizmus* — minden képzeletet felülmúló kulturálatlanság

88 : 1 *rumpelkammer* — lomtár
21 *cholera morbus* — kolera
22 *Du Quacksalber!* — Te kuruzsló!
26 *elenchus* — jegyzék
33 *hyppopotamus* — víziló

89 : 20 *Aesculap* — a görög hitrege szerint a gyógyítás istene; jelvénye egy botra csavarodó kígyó
30 *Hat ihn schon! Reingefallen! oh, tu imbécile!* — Megvan! Beleesett! óh, te hülye!

90 : 2 *formaliter* — előírásosan, annak rendje-módja szerint
11 *sequestrál* — bíróilag zár alá vesz
34 *massae curator* — zárgondnok

91 : 14 *Singspielhalle* — operettszínház

93 : 2 *per méze* — havonként (per mense)
11 *ranzsírozva* — rendbe hozva
31 *a két Dioscur* — a két Dioscur a görög mondában Castor és

Lap: Sor:

Pollux, Léda spártai királynénak, Zeusz szeretőjének fiai, a testvéri ragaszkodás és a barátság jelképei

94 : 9 *bélai új cseppkőbarlang* — a Szepes megyei nagyközségben levő híres cseppkőbarlangról van szó, melyet 1881-ben tártak fel, így említése kronológiai tévedés

10 *veresvágási világhírű opálbánya* — Vörösvágáson, ill. a hozzá tartozó Dubnikon (Sáros m.) opálbánya volt. Jókai meglátogatta vö. 97. k. 453.

24 *massacriroz* — lemészárol

29 *gimpli* — tapasztalatlan, ügyefogyott ember

95 : 6 *Körmöc* — valószínű Körmöcbánya (Kremnica) a hajdani Bars megyében. E tájra helyezi Dumányfalvát és Vernőcöt is Jókai.

8 *sandlaufer* — könnyű homokfutó

15 *nièce* — unokahúg

17 *blaustrumf* — kékharisnya

18 *disputiergeist* — szenvedélyes vitatkozó

28 *raritätencabinet* — ritkasággyűjtemény

29 *piquirozva* — felcsigázva

97 : 14 *pisetarius regni* — az esztergomi érsek címe: az a jog, amely szerint ő illetékes a pénzverés ellenőrzésére

98 : 6 *husziták* — itt politikai értelemben: szláv, cseh és szlovák uralmat jelent

8 *nazarénizmus* — szekta, amelyiknek tétele az, hogy hívei nem nyúlnak fegyverhez. (Szerepel a *Szerelem bolondjai*-ban is.) — A nazarénusok különösen akkor léptek fel mozgalomszerűen, amikor egyes alföldi területeken elviselhetetlenné vált a nyomorúság. Az 1863-as nagy aszály után lefolytatott nazarénus-per azt mutatta, hogy a vallási törekvésnek hatalmas szociális tartalma van, egyenesen népmozgalom jellegű. A célzás itt erre is vonatkozik.

9 *convictio* — meggyőződés

13 *agrárius mozgalmak* — földmunkás-mozgalmak

14 *regále* — a nemesi jószág tulajdonával összekötött haszonvétel (pl. ital- és húsmérési, malomtartási jog); itt: földhaszonbérlet és az ahhoz kapcsolódó jövedelem

20 *Ich wittere Tendenz* — célzatosságot szimatolok

29 *nervus rerum gerendarum* — a hadviselő fő eszköze (ti. a pénz), V. Henrik német császár mondása

32 *condolentia* — itt: cselszövés, összeesküvés

99 : 21 *prospektus* — itt: tervezet, ajánlat, lehetőség

Lap: Sor:

99 : 33 *maidenspeech* — szűzbeszéd
34 *malleus* — kalapács
100 : 24 *heliotróp parfüm* — vanília illatú illatszer, amelyet régen a heliotropium peruvianum virágából készítettek; ez egy lilavirágú, vaníliaszagú kerti növény, díszcserjeként használták
28 *bristolpapír* — erősen fényesített, vastag karton papír
102 : 7 *horrendus* — rémséges, rettenetes, rémületes
103 : 10 *rózsarabatt* — rózsaágy
16 *alkermes* — növénynem; bogyója megérve csaknem fekete és ilyenkor lilapiros leve van. Ezt használják italok, sütemények festésére. Gyógyászatban a gyökerét, levelét és bogyóit használták.
17 *árticsóka* — vagy olasz paréj, kékszínű, lilavirágú, nagyfészkű növény. Fészekpikkelyei húsosak, ezt nyersen vagy főzve fogyasztják.
105 : 1 *Zenóbia-alak* — Zenóbia az ókori Palmyra királynéja (L. Jókai: *Kelet királynéja* c. elbeszélését 20. k.)
28 *Merci, mon garçon!* — Köszönöm, fiam!
29 *Dobre noc, mladi panyicska!* — Jóéjszakát nagyságos úrnő! (helyesen: Dobru noc, mlada panyicska)
107 : 14 *Cincinnatus* — (a. m. fürtös hajú) római politikus és hadvezér. Az aequusokkal kitört háború alkalmával (i. e. 458-ban) az előzőleg félreállított politikust az eke mellől hívták ismét diktátornak.
20 *maréchal Niel* — Niel, Adolphe (1802—1869), akiről ez a rózsa nevét kapta, francia marsall, azaz tábornagy és hadügyminiszter volt III. Napóleon császársága idején.
28 *Szappermán!* — Teringette!
108 : 7 *a kínai császár kőhadserege* — a kínai Nagyfalat érti alatta, ezt a több mint 4000 km hosszú védőfalat Észak-Kínában
23 *momentfotográf* — pillanatfelvétel
109 : 5 *comtesse Cenni* — Cenni grófnő
6 *schabernack* — bolondos tréfa
12 *kunérozni* — bosszantani
111 : 23 *geszt* — itt: liget
112 : 17 *altdeutsch* — ónémet
113 : 34 *malentendu* — félreértés
114 : 5 *Gloire de Dijon* — Dijon dicsősége
7 *Souvenir de Malmaison* — Malmaisoni emlék
10 *knickerbocker jack* — bő, buggyos térdnadrág

Lap: Sor:

114 : 11 *gilet* — mellény
madapolam — fehér, durvább szövésű, keményített pamutanyag
Bismarck-en colère színű — „epezöld" (Jókai). Előfordul a *De kár megvénülni* lapjain is a VII. *Az élvezetes nászutazás* c. fejezetben, 195. *A faggyúgyertya* c. novellában (94. k. 289.)
12 *panamaháncs-kalap* — könnyű nyári szalmakalap
23 *Tiens! Ça m'embête!* — Nesze! Ez untat engem!
26 *capriciosa* — szeszélyes hölgy
117 : 9 *karneol* — hússzínű féldrágakő; vörösre festődött kalcedon
117 : 30 *Hein?* — Mi?
118 : 31 *alkekengi* — piros bogyójú futónövény; hólyagcseresznye
119 : 13 *chignon* — vendégkonty, álhaj
120 : 32 *dreimal hoch!* — háromszoros éljen!
121 : 21 *oedipusi talány* — Théba városát egy szörnyeteg, a Szfinx sanyargatja. Oedipus megfejti a Szfinx által feladott találós kérdéseket, és megszabadítja a várost a szörnyetegtől.
122 : 3 *lord Byron* — George Noel Gordon Byron (1788—1824) híresen széparcú ifjú volt.
5 *suffisance* — elbizakodottság, önteltség
15 *Goethe és Gounod Mefistofelese* — Goethe Faustjából alkotta Gounod, francia zeneszerző (1818—1893) *Faust* című operáját 1859-ben. Mefistofeles azonban nem bariton, hanem basszus az operában.
19 *Klopstock* — Friedrich Gottlieb (1724—1803) német klasszicista költő. Fő műve a *Messiás* című eposz.
Milton — John (1608—1674) *Az elveszett paradicsom* c. eposzában fenséges alakként szerepelteti a Sátánt. Jókainak van egy *Milton* című drámája.
123 : 4 *kabalisztikusok* — misztikus héber szekta követői
gnosztikusok — a korai kereszténység egyik vallási áramlatának hívei; egyik ágúk platonista volt
8 *Maenander* — Menandrosz görög vígjátékíró (i. e. 342—292). Állítólag 108 darabját játszották, amelyekből főleg Terentius átírásából tudunk, mert mind elvesztek. Csak jóval a regény keletkezése után, 1906-ban találtak meg néhány fontos töredéket.
33 *séma* — itt: rendszer
124 : 4 *Bekker Boldizsár* — Bekker, Balthasar (1654—1698) holland lelkész; műve, amelyre itt Jókai utal, a *Bezauberte Welt* cáfolja a démonok világát és az ördög hiedelmét.

Lap: Sor:

124 : 6 *Spinoza* — Baruch (1632—1677) holland filozófus. Két fő műve van: *Tractatus theologico-politicus* és az *Ethica*, amelyben Descartes rendszerét fejleszti tovább, és kifejti panteista világképét. Jókai tévesen teszi őt az ördögben való hit képviselőjévé.

7 *Thomasius* — (Thomas) *Christian* (1655—1728) német filozófus, felvilágosodott gondolkodó. Támadta a protestáns maradiságot, a józan ész nevében tagadott minden tekintélyt, nevetségessé tette a babonát, a miszticizmust és mindenféle ördöghitet cáfolt

11 *regalitás* — finom szivarfajta

12 *szamojédok* — az Északi Jeges-tenger partvidékén élő mongol fajú, a finn-ugorsággal rokon nyelvű néptörzs

125 : 34 *jakutok* — a Szovjetunió területén, külön szocialista köztársaságban (a Jakut Autonóm Köztársaság) élő mongoloid fajú nép; lakóhelye: Szibéria északi, Bajkál tó környéki vidékei *csukcsik* — (tkp.: csukcsok) főleg a Jakut Köztársaság területén élő mongoloid fajú, kisszámú népcsoport

126 : 16 *teakfa* (tikfa) — Elő- és Hátsó-Indiában honos, hajóépítésre is alkalmas fa

25 *indusztriális* — itt: termelői

127 : 6 *aphrodisiacum* — olyan izgatószer, amely a nemi gerjedelmet fokozza

15 *szent skarabeus* — a skarabeust, a fénylőhátú ganajtúró bogarat az egyiptomiak szentnek tekintették

18 *Herodot* — a halicarnassusi Hérodotoszt (i. e. 484—425) a történetírás atyjának nevezik. Nemcsak vonzó előadó, hanem adataiban megbízható történetíró is

22 *herkulesbogár* — Dynaster hercules: óriás bogarak. Hímje 16, nősténye 9,6 cm-t érhet el. Dél-Amerika trópusi vidékein él.

128 : 17 *benevolus auditor* — jóakaratú hallgatóság

129 : 16 *tapissier* — kárpitos

18 *móringol* — hozományul kap

130 : 13 *bigottéria* — bigottság, vakbuzgóság

24 *antipoláris* — ellenlábas

34 *konzorcium* — itt: megegyezés

131 : 9 *Galenus* — Claudius (i. u. 131—201) görög származású római orvos. Helyes anatómiai megfigyelésekre, élettani kísérletekre, részletes betegvizsgálatokra támaszkodva tovább fejlesztette az orvostudomány elméletét.

Lap: Sor:

131 : 10 *Paracelsus* — Theophrastus Bombastus von Hohenheim (1493—1541) svájci orvos, természettudós és filozófus

11 *lourdes-i szentelt víz* — Lourdes a Pireneusokban levő francia kisváros. Csodatevő gyógyhelynek kiáltották ki, mert egy Bernadette nevű kislány 1858. február 11-én azt állította, hogy látta a Szűzanyát.

13 *alcoven* — hálófülke

132 : 20 *cassa nemonis* — névtelen kassza, azaz bizonyos összeg, melyet nem kell visszafizetni

133 : 23 *a világítótorony reflexe* — itt: a világítótorony reflektora, fényszórója

33 *inferior* — alsóbb rendű

135 : 12 *pimpimpáré-kösöntyű* — gyermeklánccfűből készített nyaklánc

136 : 16 *Napóleon Lajos* — (1808—1873) a későbbi III. Napóleon császár, akkor még (1848—1851 között) köztársasági elnök

18 *Ledru Rollin* — (1807—1874) radikális polgári politikus, III. Napóleon egyik leghatározottabb ellenfele, a második császárság alatt száműzöttként külföldön élt

137 : 6 *Wight szigete* — kis angol sziget a La Manche csatornában, 381 □ km, Jókai korában 95 ezer lakossal.

139 : 3 *Antinous* — (görögösen Antinoos) néven két alak is szerepelt az ókor világában: 1. Ez volt a neve Homérosz Odisszeiájában Penelope legtolakodóbb kérőjének, akit Odisszeusz elsőnek nyilazott le. 2. Hadriánus császár kegyencének, egy szépségéről híres ifjúnak a neve. Itt inkább a másodikról van szó.

140 : 5 *belekvadrál* — beleillik

16 *sublimior mathesis* — felsőbb matematika (fejezetcím a *Fekete gyémántok* 1. k.-ben)

33 *consignál* — itt: készenlétben tart, elhelyez, utasít

34 *Flammarion* (Camille) — (1842—1925) híres csillagászati író. Egyik kötete megvan Jókai könyvtárában: *L'athmosphère descriptive des grands phénomènes de la nature* (Paris 1873). *Jules Verne* — (1828—1905) a népszerű ifjúsági íróval a 60-as évek vége óta foglalkozik Jókai

141 : 10 *techtl-mechtlez* — súg-búg

15 *au contraire* — ellenkezőleg

17 *átmagnetizálni* — delejezni, varázsolni

28 *recipiscal* — megadja magát
ins unvermeidliche — az elkerülhetetlennek

29 *príma fúriában* — első dühében

Lap: Sor:

141 : 29 *regardíroz* — tekintetbe vesz, figyelemmel van valaki iránt
142 : 1 *fürmender* — gyám
145 : 32 *pace* — ügetés
33 *run* — futam
146 : 5 *intéressant* — érdekes
24 *tabló* — festmény
147 : 1 *Capisco!* — Sejtem! Kezdem érteni!
151 : 23 *sequestrum* — zárlat
152 : 7 *expens nóta* — ügyvédi költségszámla
25 *schöne Gegend* — szép vidék, szép társaság
30 *pozíroz* — pózol, tettet, színlel
154 : 12 *Helgoland* — Sziget az Elba és a Weser torkolatától északnyugatra az Északi-tengerben. Régen híres fürdőhely volt.
17 *pathologico-psychologicus* — elmegyógyászati
155 : 5 *ibi, ubi; cito! citissime!* — ott, ahol van, gyorsan! a legsürgősebben!
9 *periculum in mora* — veszély rejlik a késlekedésben
15 *a rudnai csodatevő pap* — „Legnagyobb nevezetessége Nyitrának az ún. *rudnói csoda*, a nemrég elhunyt Madva Ferenc, katolikus lelkész, mint természeti orvos, ki az általa feltalált egyszerű gyógyszerrel sok mindenféle megrögzött nyavalyát gyökeresen kigyógyított s kihez főleg a forradalom előtti években nemcsak a vidék, a haza minden rendű és rangú lakói, de még a külföldiek is búcsújárásként zarándokoltak." írja róla Kelecsényi József és Vahot Imre egy cikkében. (Madva Ferenc 1852-ben halt meg.) *Nyitra jelen állapota. Magyarország és Erdély képekben.* III. k. 1854. 22.
19 *Apafi Mihály* — erdélyi fejedelem 1661—1681 között. A *Törökvilág Magyarországon* című regényben, mint régész és műgyűjtő szerepel.
157 : 8 *dimissoriale* — elbocsátó levél, az egyházi funkció átruházása más papra
14 *corda* — kötél, papi öv
26 *contestál* — tanúsít, bizonyít
158 : 2 *darf ich Ihnen meinen Arm bieten, mein Frojlein?* — Szabad Önnek a karomat felajánlanom, kisasszonyom? (Helyesen: Fräulein)
3 *Gyekujem peknye, mladi pán* — köszönöm szépen, fiatalúr
23 *etikett* — itt: címke, árujegy
29 *spanyol légy* — a német Spanische Fliege fordítása, magyar neve hólyaghúzó kőrisbogár. Már Jókai előtt is használták

Lap: Sor:

1822-ben. Tolnai Vilmos Jókainak tulajdonítja a szót. (L. Tolnai Vilmos: *Egy Magyarországba tévedt spanyol légy;* Nyr 1891. XX. 379–81. Lengyel Dénes: *Spanyol légy* MNy XXX. 107.)

159 : 4 *cantharides* — hólyaghúzó bogarak

17 *Wallensteins Lager* — *Wallenstein tábora* — Schiller (1759–1805) színműve (1796). Ennek egyik szereplője a kapucinus, aki az első jelenetben Wallenstein ellen prédikál, és a katonák meg akarják ölni.

19 *„hah, ich bin erkannt"* — „hah, felismertek"

23 *csojéto?* — „mi ez?"

26 *Sacra de Dieu!* — szentséges istenit!

160 : 1 *hauptjux* — nagy tréfa

11 *hibáj te* — Mozogj! Tágíts! (helyesen: hibájtye)

161 : 9 *Donner und Doria!* — kb.: Ezer mennydörgős mennykő!

14 *„werfen si mi aussi, i pin nur a Schneider"!* — dobjon ki, én csak egy szabó vagyok! (tájszólásban)

163 : 6 *Cagliostro* — Alexandro, eredeti nevén Giuseppe Balsamo (1743–1795) olasz kalandor, aranycsináló csodadoktor

10 *Dummer August* — bohóc

165 : 22 *musculus cucullaris* — csuklyás izom, hátizom (más néven: musculus trapesius)

23 *sternocleidomastoideus* — páros nyakizom; ferde irányban halad a nyak oldalán a halántéktól a kulcscsontig

166 : 5 *stratum mucosum Malpighii* — a bőr hámjának mély rétege; a Malpighi-réteg

6 *regio nuchae* — tarkótájék
regio scapularis, deltoidea — lapockacsont tája
sacrospinalis — musculus sacrospinalis: hosszú hátizom; a gerincoszlopot a bordákkal együtt feszíti és hátrahajlítja

18 *ganglia* — idegcsomó

20 *rhomboideus* — musculus rhomboideus — széles hátizom; a lapockát a gerincoszlophoz közelíti

23 *transspirálni* — izzadni

28 *regio palmarum* — tenyér

167 : 25 *musculus risorius* — mimikai, érzelmet kifejező, páros arcizom; a szájzugban tapad

26 *levator labii* — az ajkat felhúzó izom. — Ez a kifejezés Jókai alkotása, az orvostudomány más néven ismeri.

27 *zigomaticus major* — musculus zigomaticus: páros arcizom, a járomcsonttól a szájzúgig húzódik

Lap : Sor:

167 : 31 *tensor torsi* — szemhéjváz-feszítő izomrostok
sacci lacrymales — könnyzacskók
33 *aponeurosis plantaris* — a talp kéregszerű inai, az inak végződései
171 : 27 *operatőr* — itt: sebész
172 : 3 *Garrick* — Dávid (1717—1779) a XVIII. század leghíresebb Shakespeare-színésze
13 *a naivság szublimátuma* — a legtisztább ártatlanság
a cinizmus praecipitatuma — a legdurvább cinizmus
28 *kényeső* — higany
173 : 25 *Psyche* — görög mitológiában az emberi lélek megszemélyesítője
Anadyomene — a. m.: a tenger vizéből kiemelkedett. A szerelem és szépség istennőjének, Aphroditének a mellékneve, mert a monda szerint Ciprus szigete mellett bukkant elő a tengerből.
175 : 7 *aargaui fajta tehén* — jól tejelő tehénfaj (svájci)
11 *tracíroz* — kimér
13 *panye* — úr
19 *nótafikálás* — dalolás
176 : 11 *per express* — azonnal, sürgősséggel
12 *ad referendum* — jelentéstétel végett
32 *cæpesz* — fejkötő
178 : 3 *júnói szem* — Junónak, Juppiter római főisten feleségének a monda szerint gyönyörű szeme volt. A költők az ökör szeméhez hasonlították.
4 *Ixion* — görög mitológiai alak. Szerelemre gyullad Hera, az istennők királynője, Zeusz felesége iránt. Zeusz egy Héra alakjára alkotott felhőt öleltetett meg vele.
21 *Diana és Acteon* — Diána a vadászat istennője. Akteon azzal kérkedett, hogy jobb vadász, mint az istennő, Diána ezért szarvassá változtatta és kutyáival széttépette.
28 *reverberált fény* — visszavert fény
179 : 22 *gschieht ihm recht* — úgy kell neki
180 : 23 *habeat sibi* — legyen az övé
29 *Tábor hegy* — A keresztes hadjáratban, amelyet 1217-ben II. Endre vezetett, a magyar hadak a Tábor hegyét foglalták el. Erre vonatkozik a megjegyzés.
30 *Verhovina* — hegység az Északkeleti-Kárpátok belső oldalán az egykori Ung és Bereg m.-ben.
34 *lymphatikus* — egykedvű

Lap: Sor:

181 : 5 *noble souplesse* — előkelő könnyedség
Szepesváralja — (Spišske Podhradic) régi szepességi város, a püspök a vele egybeépült Szepeshelyen székelt
182 : 5 *ermitage* — remetelak
10 *Volhinia* — Ukrajna északi része
32 *Grüss dich Gott, Schwager* — Isten hozott, sógor
185 : 11 *grifli* — palavessző
17 *in abstracto* — elméletben, elvontan
21 *abstrusus* — elvont, homályos, érthetetlen
186 : 6 *aurea regula* — aranyszabály
187 : 21 *fraktúr betűk* — gót nyomtatott betű
189 : 30 *szeráfarc* — angyalarc
190 : 20 *buona notte* — jó éjszakát
24 *android* — ember külsejű automata
192 : 5 *si fuerit dolus* — ha csalás vétsége állt volna fenn. A házassági jogban használatos kifejezés. Megsemmisíthető ti. a házasság, ha dolus, azaz eleve megfontolt csalás, fondorlat történt volna a házasságkötés alkalmával valamelyik házasfél részéről.
194 : 12 *mouchard* — rendőrségi besúgó, spion
16 *Concorde tér* — Párizs legnagyobb tere
23 *Bellona* — a háború, a harci dicsőség istenasszonya a rómaiaknál
30 *à Berlin!* — Berlinbe!
195 : 31 „*le départ*" — (az indulás) tkp. *Chant du départ*, a francia forradalom hadba induló önkéntcseinek híres dala
14 *Palikao herceg* — Cousin-Montauban generális (1796—1878) Palikao hercege volt, a porosz—francia háború elején francia miniszterelnök.
196 : 6 *honoráltatni* — a kereskedelmi életben a csekkek, utalványok, részvények honorálásán azok kifizetését értették
29 *Schleswig-Holstein* — tartomány Németország északi részén, hosszú ideig Dániához tartozott. A Schleswig-Holsteini háború után, amelyik Poroszország és Dánia között folyt ennek a területnek a birtokáért, 1864-ben csatolták Németországhoz.
31 *financier* — bankár
197 : 3 *terminusonként* — itt a banküglet terminusáról van szó
burkusok — poroszok
7 *trakéhni lovak* — a leghíresebb német lófajta, keleti és angol telivér lovak keresztezéséből származik

Lap: Sor:

197 : 16 *a gyutls puskák* — gyújtószeggel ellátott puskákat az 1870—71-es német—francia háborúban használtak először. (Dreysepuskák. L. *Keletkezése, forrásai.*)
Krupp-gránátok — Krupp Alfréd (1812—87) hadiszergyáros gyártmányai voltak az 1870—71-es porosz—francia háborúban a messzehordó, vontcsövű, nagyerejű gránátokat kilövő ágyúk.
mitrailleuse — ma géppuska. Az 1870—71-es háborúban használták a franciák először a géppuska ősét, a mitrailleuse-t, ami akkor kartácsszóró volt. (Jókai cikkeiben „szertelő"-nek is nevezi.) Ez azonban a hadtörténészek megállapításai szerint nem vált be. (L. Breit József: *Az 1870—71-es német—francia háború története.*)

198 : 1 *lazarétum* — kórház
8 *volontair* — önkéntes
20 *a genfi egyezmény* — vagy „genfi konvenció", a Vöröskereszt 1864-es genfi megalakulásakor elfogadott egyezmény
22 *ambulance* — betegszállító kocsi, mozgó kórház

199 : 8 *Douay tábornok* — Douay, Charles (1809—70) francia hadosztályparancsnok a porosz—francia háborúban, Weissenburgnál (franciául: Wissembourg) valóban elesett, ahogy Jókai írja. (De nem lovasrohamban, hanem ágyúgolyótól.)

201 : 5 *Malach Hamovesh* — a halál angyala (héberül). Jókai gyakran szerepelteti. (L. *Elátkozott család, Szerelem bolondjai).*
13 *zuávok és turcok* — francia gyarmati katonaság
19 *sergeant* — őrmester
28 „*Quadrupedante putrem strepitu quatit ungula campum*" — az *Aeneis* VIII. é. 596. sora; Lakatos István fordításában: „. . . porzik a föld, a patás paripák dübörögve rohannak." (Vö. *Damokosok* JKK 185; 311.)

202 : 5 *décharge* — sortűz, össztűz
chasseur — vadász
23 *mon général* — tábornok úr (tkp.: tábornokom)
26 *en avant* — előre

203 : 3 *Mac-Mahon tábornagy* — (1808—93) a porosz—francia háború egyik hadvezére, 1870. szept. 2-án Sedannál letette a németek előtt a fegyvert, később, 1873—79 között a francia köztársaság elnöke.
15 *lombardiai nagy ütközet* — a solferinói csatára vonatkozik, 1859-ben a francia—olasz hadsereg és az osztrákok között, amelynek egyik győztes hadvezére a kitűnően taktikázó

Lap: Sor:

Mac-Mahon volt. Ez az ellenség erejét széthúzó taktika azonban a német–francia háborúban nem vált be, a két hadvezért, Bazainet és Mac-Mahont elszakították egymástól, és külön-külön fegyverletételre kényszerítették.

203 : 16 *Benedek tábornagy* — Benedek Lajos (1804–1881) osztrák táborszernagy 1859-ben Solferinónál a csata folyamán részletsikert ért el, ezért nagy hírnévre tett szert, bár a csatában az osztrák csapatok súlyos vereséget szenvedtek. 1866-ban a porosz–osztrák háborúban a königgrätzi csatában a porosz hadsereg megsemmisítő vereséget mért az ő vezetésével felvonuló osztrákokra.

20 *Bazaine* — Achille (1811–1888) francia marsall a francia hadsereg főparancsnoka a porosz–francia háború folyamán. Metz városnál a poroszok körülzárták hadseregét, mire ő áruló módon letette a fegyvert. A háború után haditörvényszék elé állították és halálra ítélték, amit aztán életfogytiglani fegyházra változtattak.

30 *Spicheren, Wörth, Résonville, Gravelotte, Metz* — Nagy csaták színhelyei Franciaország keleti részében, Elzász-Lotharingiában a francia–porosz háború során

204 : 22 *Mars la Tour-i népirtó ütközet* — időpontja: 1870. aug. 16. (L. *Keletkezése, forrásai*)

31 *marodeurök* — (tkp.: maraudeurök) tolvaj, fosztogató katonák

205 : 6 *képi* — tiszti sapka

14 *huszár-rotta* — huszár-szakasz

16 *Rendez-vous! demendez pardon!* — Adja meg magát! Kérjen kegyelmet!

31 *châlons-i tábor* — A Wörthnél 1870. aug. 20-án szenvedett súlyos veresége után Mac-Mahon marsall Châlons-sur Marne-ba vonta vissza csapatait, hogy újra rendezze és megindituljon Metz felé. Châlons-sur-Marne egyébként is mozgósítási központ volt a háború folyamán.

206 : 18 *Trochu miniszter* — Louis Jules Trochu francia tábornok (1815–1896). Sedan eleste után (1870. szept. 1.) Párizsban kitört a forradalom, és elseperte a császárságot, szept. 4-én kikiáltották a köztársaságot, és megalakult a „nemzeti védelem" kormánya. Ennek feje lett Trochu tábornok, a III. császárság egyik legkiválóbb katonája, aki pár évvel ezelőtt már kegyvesztett lett, mert erősen bírálta egy röpiratában a császári hadsereg állapotát. Ekkor azonban

— amikor Jókai írja —, még nem volt miniszter, tehát rendeleteket sem adhatott ki, hiszen augusztusban vagyunk. Jókai itt összezavarja az időrendet.

207 : 14 *resignál* — leltárral együtt átad
209 : 29 *légion d'honneur* — becsületrend
210 : 11 *ordinárius* — itt: kezelőorvos
32 *bivouac* — sátortábor, tábor
211 : 3 *krankenwärter* — betegápoló
11 *Sapristi!* — az ördögbe is!
212 cím *Vox populi* — A nép hangja
7 *émeute* — a lázadás
213 : 11 *gommeux* — piperkőc
31 *canaille* — csőcselék
215 : 12 *a velencei nyelvtelen kőoroszlán* — a velencei Sala della Bussola előtt levő oroszlánszoborba tették a titkos föjelentéseket. (L. *Eppur si muove* JKK 2. k. 165; 429. konkordanciákkal)
218 : 7 *garçon* — itt: pincér
14 *Arlon, Meziers, Barile, Lachapelle* — Elzász-Lotharingiai helységek, csaták színhelyei
221 : 3 *contremine* — tkp.: ellenakna; a börzén így neveznek egyik pénzügyi művelettel szembeforduló másik akciót (vö. *Fekete gyémántok* 2. k.-vel)
18 *chablis* — észak-franciaországi fehér bor
château Lafitte, grand vin Mumm sec — finom pezsgőmárkák
20 *écrasant* — megsemmisítő
32 *avizó* — figyelmeztetés
222 : 6 *eskomptál* — leszámítol
24 *contremineur* — tőzsdei értelemben: pénzügyi ellenlábas, ellenfél
224 : 12 *honnett* — becsületes
225 : 8 *Vive la République!* — Éljen a Köztársaság!
16 *brouilliroz* — összezördül, veszekszik
227 : 18 *Hathor* — a szépség, szerelem, születés, sors és halál istennője az egyiptomi mondákban
19 *Anaitis* — a vizek és a női termékenység istennője a görög mitológiában
Milytta — a női termékenység és szülés istennője a babilóniai vallásban
Baaltis — sémi istenség. Tkp. Baalat. A legfőbb istennek, Bálnak a felesége. A szerelem és a nemzés istene.
25 *fex* — ürülék

Lap: Sor:

228 : 15 *franc-tireur* — tkp.: szabad jövő, szabad csapat, mai általános szóhasználat szerint: partizán

20 *„Cafèdth-Panèàkh, az álommagyarázó „József"* — Ezen a helyen Jókai az Egyiptomban nagy méltóságra emelkedett József történetére utal, aki a fáraó álmának megfejtése miatt vezető szerephez jutott. A fáraó egyiptomi nyelven „Cafenath-Paneakh" nevet adományozta neki. (Mózes I. könyve 41:45.) A szó jelentését többféleképpen magyarázták; az egyik szerint: „az Úr szólt, és ő (a név viselője) él"; a másik felfogás szerint jelentése: „iskolafő".

27 *fashionable* — divatos

235 : 34 *univerzál gyógyszerek* — általános, mindenre jó, de alapjában véve semmire sem igazán hasznos gyógyszerek

236 : 22 *hippodron* — lovarda

237 : 12 *réveille* — ébresztő

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

I. A regény idegen nyelvű kiadásainak címlapjai. (OSzK-ban)

II. Mac-Mahon hadseregének visszavonulása Châlons-sur-Marne-on át Sedan felé (Histoire de France, Marcel Reinhard, Paris, Larousse 1954. 2. k.-ből

III. Barikád Párizs ostroma idején a Concorde tér torkolatánál (Uo)

V. Csatajelenetek az 1870 augusztusi hadműveletek alatt (Uo.)

I. Albert magyar király 299
Andrássy Gyula gróf 295
Apafi Mihály 307
Apponyi Albert gróf 296

Bain, Nisbet 275
Bartha Miklós 268
Baumgarten Sándor 267
Bazaine, Achille 256–57, 312
Beaumont 276
Bekker, Balthasar 304
Bem József 264–65
Benedek Lajos 312
Benedetti, Vincent gróf 300
Benczur Gyula 294
Bernadette 306
Bethlen Gergely 264
Bickersteth Johanna, Lady Longdale 266
Bismarck, Otto 258
Borostyáni Nándor 258–59, 261
Borovy, František 245
Bozóky Mária 244
Breit József 311
Byron, George Noel Gordon 266, 304

Cagliostro, Alexandro (Giuseppe Balsamo) 308
Chassepot, Antoine Alphonse 255
Cincinnatus 303
Czigány Lóránt 244, 272
Csik Lászlóné 271
Csikós Lászlóné 244

Deák Ferenc 296
Décsey László 247
Descartes, René 305
Diogenész 298
Diószegi István 261
Don Carlos 264
Douay, Charles 257, 277, 311
Dreyse, Nicolaus 255
Dumant, Henrik 262
Dumas, Alexandre père 263–64
Dumas, Alexandre fils 263
Dupuytren, Guillaume 261

Egressy Gábor 253
II. Endre magyar király 309

I. Ferenc József 265
Flammarion, Camille 306
Fletcher, John 276
Frauenhoffer, Joseph 298

Gajári Ödön 241
Galenus, Claudius 305
Gál János 271
Garibaldi, Giuseppe 263–64
Garrick, David 309
Goethe, Johann Wolfgang 269, 294, 304
Goujon, Jean 299

Gounod, Charles François 304
Görög Livia 267

Hadriánus 306
Hartmann, H. St. 262
Haussmann, George Eugène 290
Hegedüs Sándorné Jókai Jolán 295
Heinicke Sámuel 291
Homérosz 306
V. Henrik német császár 302
Hérodotosz 305
Hugo, Victor 263–64
Hunyadi Mátyás 299

I. Jagelló Ulászló 299
Janke, Otto 245
Jarrold könyvkiadó 244
Jobert sebész 261
Jókay Eszter 271
I. József 294

Kelecsényi József 307
Klapka György 267
Klopstock, Friedrich Gottlieb 304
Konkoly Thege Miklós 248
Kossuth Lajos 265, 296
Krupp, Alfréd 256, 311

Laborfalvy Róza 295
II. Lajos magyar király 299
Lakatos István 311
V. László magyar király 299
Lavotta Rezső 295
Lawrence (Alma Tadema) 294
Ledru Rollin 306
Légrády Károly 243, 245–46, 268
Lengyel Dénes 308
Lenin 291
Lesseps, Ferdinánd 264
Lister, Joseph 262
Liszt Ferenc 263–64, 294–95
Lizet de Thiverval Mathilde 267
Luca della Robbia 299

Mac-Mahon, Patrice Maurice de 256–57, 311–12, 315
Madva Ferenc 307
Macnander (Menandrosz) 304
Marczali Henrik 245
Mária Antoinette 253
Mayerhoffer, G. N. 245
McClure könyvkiadó 244
McNally könyvkiadó 244
Meissonnier, Jean Louis Ernest 294
Mencsikoff, Alexandr 292–93
Mikszáth Kálmán 246, 271
Milton, John 304
Mistral, Frédéric 296
Molnár József 252–53
Moltke, Helmuth Johann 256–57–58
Munkácsy Mihály 294

Nagy Miklós 272
Napóleon, Bonaparte 255–56, 265, 292
III. Napóleon 292, 303, 306
Niel, Adolphe 303
Nightingale, Florence 262
Näpflin, pályaőr 250

Ollivier, Émile 261
Ovidius, Publius Naso 297–98

Palika herceg (Lousin–Montauban) 259, 310
Palissy, Bernard 301
Paracelsus, Theophrastus Bombastus von Hohenheim 306
Petőfi Sándor 263–64
Poe, Edgar 273
Pourtalès gróf 300

Regnault százados 259
Reinhard, Marcel 315
Reuter, Fritz 296
Révay Mór János 243—247
Romain, Jules 299
Rotschild Alfonz báró 300
Rudolf trónörökös 271

Sand, Georges 264
Schiller, Friedrich 308
Schmerling, Anton 300
Scott, Walter 273
Semmelweis Ignác 262
Sharp, William 273
Silberstein Adolf 268
Simonyi Simon 247
Spinoza, Baruch 305
Steinitz F. 244
Steinitz, F. Mme 275

Táncsics Mihály 264
Teleki László 266
Teleki Sándor gróf 263, 265—67
Terentius, Varro 304
Texier, E. 289
Tisza Kálmán 295
Thomasius (Thomas) Christian 305
Tolnai Vilmos 308
Trochu, Louis Jules 254, 312

II. Ulászló magyar király 299

Vahot Imre 307
Vajansky, Hurban Sfvetozar 298
Várady Antal 293
Varjassy [?] 259
Verne, Jules 306

Wechsler, L. 245
Wesselényi Miklós báró 264

Zenóbia 303
Zichy Mihály 294

Zsigmond magyar király 299
Zsigmond Ferenc 268

TARTALOM

A néma gyermek . . 5
A fekete isten 11
A néma anya . 26
A „Silver-King" . . . 31
A köztársasági grófnő 37
Az egy halott képviselője 47
Diogenes bácsi 57
„Meghótt!" 77
Az én Szigfridem 84
A lóláb 97
A valkűrök 102
A tengeri gerlice 111
Milyen is hát az az ördög? 122
A négylevelű lóhere 129
Az én kedves barátomnak a története 135
Hogyan ojtják be a rózsát? 143
„Potya úr" 148
Ki játszik? 154
Az élő márvány 164
A harap-csók 170
Ki a győztes? 175
A nászéj 184

Az én tervem 193
Találkozás 198
A „sweet home" (Édes otthon) 208
Vox populi 212
Fortuna ördögasszony 217
Nincsen ördög 227

Jegyzetek 239
Rövidítések 240
Kiadások, fordítások 241
Keletkezése, forrásai 247
Irodalom 268
A regény fogadtatása 268
A regény utóélete 271
A regény angol visszhangja 272
Szövegváltozatok 278
Tárgyi és nyelvi magyarázatok 289
A képmellékletekről 315
Névmutató 316

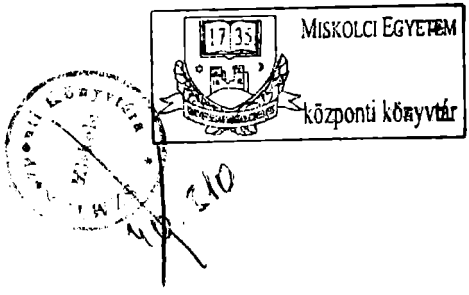

A kiadásért felel
az Akadémiai Kiadó igazgatója

*

A szerkesztésért felelős:
SZIGYÁRTÓ GYÖRGYNÉ

Műszaki szerkesztő:
BOGDÁN ISTVÁN

A kötésterv
KECSKEMÉTI ANNA
munkáj

*

A kézirat beérkezett: 1967 január 10.

Példányszám: 6.000

Terjedelem: 13,12 A/5 ív

*

67.63340 Akadémiai Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Bernát György